300714

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

104/105/2005/2006

FŐSZERKESZTŐ

TORBÁGYI MELINDA

SZERKESZTI

TÓTH CSABA

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BUZA JÁNOS
L. KOVÁSZNAI VIKTÓRIA
FITZ JENŐ
NAGY ÁDÁM
V. SZÉKELY GYÖRGY

CIV–CV. ÉVFOLYAM

2005–2006

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST, 2006

TARTALOM

TANULMÁNYOK
Prohászka Péter: Elfelejtett kelta éremleletek I.: Egy Csongrád megyei kelta ezüstéremlelet 3
Prohászka Péter: Régi-új 5. századi római aranypénzek a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárából 15
Kovács László: Megjegyzések Saltzer Ernő kincskataszterének korai, 1000–1141 közötti keltezésű leletekre vonatkozó címszavaihoz 31
Ács István: Egy tervezett könyv bevezetőjeként 57
Heinz Winter: Középkori magyar uralkodók emlékérmei a bécsi Kunsthistorisches Museum Éremtárában. Adalék a magyarországi portréérmek fejlődéséhez 63
Buza János: Bethlen Gábor „kopasz" tallérjai 89
Garami Erika: Tiltakozás a papírpénz ellen Magyarországon I. (II.) Ferenc idején 95
Raýman, János: Janus Pannonius érmeken 101
L. Kovásznai Viktória: A női akt a magyar éremművészetben a 20. század elején 115
Prohászka László: Bory Jenő éremművészete 125
Makai Ágnes: A „légiós" Honvéd Emlékérem szalagjáról 135
Sallay Gergely Pál: A magyar királyi honvédség teljesítményjelvényei, 1944–1945 141
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Az első magyar tűzzománc jelvénygyárban készült iskolajelvények katalógusa. (5. rész) 153

MEGEMLÉKEZÉSEK
Gedai István: Emlékezés Huszár Lajosra 175
Gedai István: Emlékezés Kerényi Andrásra 176
Radu Ardevan: Kovács István emlékezete 177

Könyvismertetések 181
Társulati élet 2004–2005 187
Magyar Numizmatikai Bibliográfia 2003–2004 (Balogh Éva – Baloghné Ábrányi Hedvig) 195

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

FŐSZERKESZTŐ

TORBÁGYI MELINDA

SZERKESZTI

TÓTH CSABA

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BUZA JÁNOS
FITZ JENŐ
L. KOVÁSZNAI VIKTÓRIA
NAGY ÁDÁM
V. SZÉKELY GYÖRGY

CIV–CV. ÉVFOLYAM

2005–2006

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

BUDAPEST, 2006

INHALTSVERZEICHNIS

STUDIEN

Prohászka, Péter: In Vergessenheit geratene keltische Münzfunde 1. Teil: Ein keltischer Silbermünzfunde aus dem Komitat Csongrád (deutsches Resümee) 3

Prohászka, Péter: Altneue römische Goldmünzen des 5. Jahrhunderts aus der Archiv des Ungarischen Nationalmuseums (deutsches Resümee) 15

Kovács, László: Bemerkungen zu den Schlagworten bezüglich der zwischen 1000 und 1141 datierten Münzfunde des Schatzkatasters von Ernő Saltzer 31

Ács, István: Einführung zu einem geplanten Buch 57

Winter, Heinz: Medaillen auf Herrscher des ungarischen Mittelalters im Münzkabinett des Kunsthistorisches Museum Wien. Ein Beitrag zur Entwicklung der Porträtmedaille im Königreich Ungarn (zweisprachig) 63

Buza, János: Die kahlköpfigen Taler von Gabriel Bethlen (deutsches Resümee) 89

Garami, Erika: Protest against Paper Money under the Reign of Francis I (II) (englisches Resümee) . 95

Raýman, János: Janus Pannonius auf Medaillen (deutsches Resümee) 101

L. Kovásznai, Viktória: The female Nude in Hungarian Medallic Art in the Early 20th Century (zweisprachig) 115

Prohászka, László: Die Medaillenkunst von Jenő Bory (deutsches Resümee) 125

Makai, Ágnes: Über das Band der „Legions" Soldatenmedaille (deutsches Resümee) 135

Sallay, Gergely Pál: Qualification Badges of the Royal Hungarian Armed Forces, 1944–1945 (englisches Resümee) 141

Berényi, Zsuzsanna Ágnes: Katalog der in der ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen, Teil 5. (deutsches Resümee) 153

ERINNERUNGEN

Gedai, István: In memoriam Huszár Lajos 175

Gedai, István: In memoriam Kerényi András 176

Ardevan, Radu: In memoriam Kovács István 177

Literatur 181

Gesellschaftliches Leben 2004–2005 187

Bibliographie der ungarischen Numismatik 2003–2004 (Balogh, Éva – Baloghné Ábrányi, Hedvig) . 195

Elfelejtett kelta éremleletek I.: Egy Csongrád megyei kelta ezüstéremlelet

In Vergessenheit geratene keltische Münzfunde 1. Teil: Ein keltischer Silbermünzfund aus dem Komitat Csongrád

Tóth Endre „Az elfelejtett római éremleletek" című tanulmányát 1979-ben jelentette meg a Numizmatikai Közlönyben,[1] amit többen folytattak az elmúlt közel negyed században.[2] A szerzők célja olyan feledésbe merült éremleletek feldolgozása volt, amelyekre vonatkozó adatok a sajtóból, levél- és adattárakból származnak. A római koriak mellett azonban jelentős számban találhatóak más korokból származó éremleletekről szóló akták, irodalmi adatok és tudósítások. Közéjük tartoznak olyanok is, amelyekben kelta éremleletekről számolnak be. Az esetek nagy részében csupán leírásukat és súlyadataikat olvashatjuk, szerencsére azonban előfordulnak olyan iratok is, amelyeken az érmek méretarányos rajza szintén megtalálható. Az európai nagy gyűjtemények – köztük a bécsi Kunsthistorisches Museum, illetve a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum – a nagyobb leletekből csupán típus szerint válogattak, vagyis többnyire azon példányokat, amelyek a gyűjteményből addig hiányoztak. Így a rajzok segítségével a leletösszetétel vizsgálatát is el lehet végezni. Ezen éremleletekre vonatkozó források feldolgozása, és a régebbiek kritikai kiadása a kelta numizmatika egyik alapvető feladata.

A kelta érmek a 18. században kerültek az európai numizmatikai kutatás figyelemkörébe, és ekkor kezdődött el gyűjtésük is. Természetesen ekkor még a „barbárok" pénzeinek tekintették őket, a kelta kultúrához való kapcsolásuk csak a 19. század második felében történt meg. A Habsburg monarchia területén talált barbár érmek, amelyekről a hatóságok tudomást szereztek, és amiket lefoglaltak, a 18. századtól kezdve jutottak Bécsbe, a császári és királyi Éremgyűjteménybe, ahol azokból egyes típusokat kiválogattak, míg a maradék a hatóságoknak visszaküldve beolvasztásra került.[3] Ezen érmek első leírása, valamint rajzuk, az éremgyűjtemény igazgatójának, a modern numizmatika megteremtőjének tartott Joseph Hilarius Eckhelnek 1779-ben kiadott *Catalogus Mvsei Caaesarei Vindobonensis Nvmorvm Vetervm* című munkájában található.[4] Eckhel 1792-ben megjelent *Doctrina nvmorvm vetervm* című művében ismét közzétett számos kelta érmet.[5] Ezek között azonban olyan példányok is voltak, amelyeket nem a bécsi, hanem más gyűjteményekben őriztek.[6] II. Philippus tetradrachmáinak barbár változatait pedig – éppen gyakori erdélyi előfordulásuk alapján – a dákokhoz kapcsolta.[7] Eckhelnek a barbár érmekkel szembeni ellenszenvét jól jelzi, hogy míg 1782-ben az Erdélyben előkerült éremleletek Bécsbe küldését kérte,[8] addig 1793-ban egy, az udvari kamarához intézett jelentésében már arra ad utasítást, hogy azon kolozsvári éremhivatalba bevitt érmeket, amelyek egyik oldalán formátlan fej, a másikon formátlan ló található, nem Bécsbe, hanem az olvasztókemencébe kell küldeni.[9] Ezen rendelkezésnek következtében nyilvánvalóan számos éremlelet semmisült meg a 18. század utolsó évtizedében. Eckhel halálát követően szerencsére ezen gyakorlatnak is vége lett, s ennek köszönhetően a cs. és k. Éremgyűjtemény több erdélyi és partiumi leletből tudott válogatni. A Magyar Nemzeti Múzeum 1802-

1 TÓTH 1979.
2 TÓTH 1981; TORBÁGYI 1999; PROHÁSZKA 2004.
3 DEMBSKI 1998, 11.
4 ECKHEL 1779, 10–13; v.ö. DEMBSKI 1998, 11.
5 ECKHEL 1792, 66–68.
6 DEMBSKI 1998, 11.
7 ECKHEL 1794, 94–96; v.ö. DEMBSKI 1998, 11.
8 Hoffkammerarchiv (Wien) Münz- und Bergwesen RtNr. 328 17 ex Februario 1782; vö. FRODL 1988, 26–27.
9 BERGMANN 1857, 334: *„In einem Berichte vom 5. Juni 1793 an die k.k. Hofkammer wegen Münzen, die von dem Karlsburger Münzamte in Siebenbürgen eingeliefert oder etwa einzuliefern sind, äussert sich Eckhel dahin, dass jene Münzen, welche auf einer Seite einem unförmlichen Kopf, auf der anderen ein unförmliches Pferd aufhaben, schon zum Voraus keine andere Bestimmung als den Schmelzofen haben (Cab. Acten Nr. 78/1793). Er meint die barbarischen Münzen welche die neuen Forscher grössere Aufmerksamkeit widmen."*

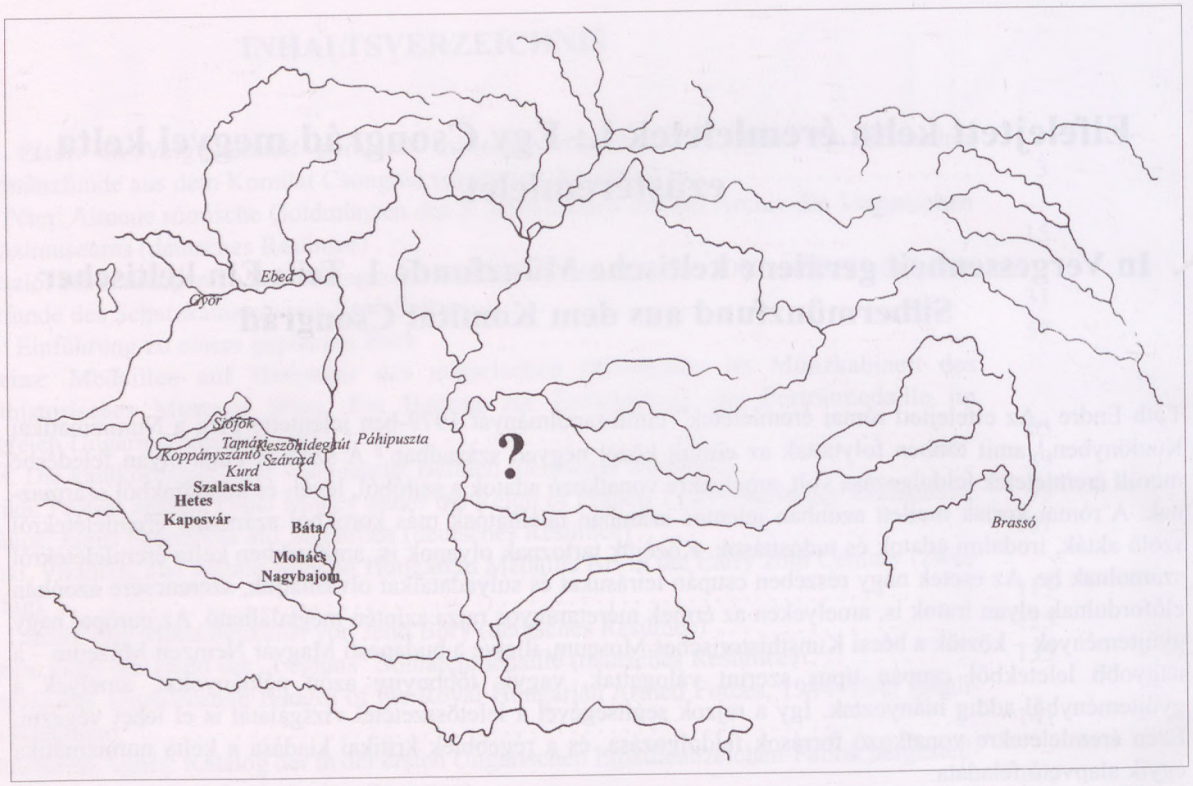

1. ábra A kaposvölgyi ezüstpénzek elterjedése a Kárpát-medencében (normál betűvel a korai, kurziválva a késői csoporthoz tartozó érmek lelőhelyei) – Die Verbreitung der Kapostaler Silbermünzen im Karpatenbecken (Die Fundstellen der früheren Gruppe wurden mit normalen und die Fundstellen der späteren Gruppe mit kursiven Buchstaben gezeichnet)

ben történt megalapítását követően a Kárpát-medencéből már a pesti közgyűjteménybe is jutottak kelta érmek, amelyek esetében azonban a bécsi gyakorlatot – az egyes típusok és nem az egész lelet megvételét – egészen 1945 utánig gyakorolták. Így gyakran előfordult, hogy a több száz darabból álló éremleletből mindössze párat tartottak meg! Ezen leletek egy részéről azonban mind a múzeumi adattárban, mind pedig a múzeum tisztviselőinek hagyatékában igen jó – az érmek rajzát is magában foglaló – leírások találhatóak.[10] Ezek segítségével, amint azt a tanulmányban ismertetésre kerülő éremlelet is bizonyítja, lehetőség van a tudományos feldolgozásra.

Hampel József az Archaeológiai Értesítő hasábjain számolt be arról, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára 1880-ban egy Alföldön előkerült éremlelettel gazdagodott:„... *Kecskemétről Hornyik János főjegyző úr közvetítésével kaptak, állítólag Csanádmegyéből való. Volt a leletben 38 drb nagyobb ezüst és 44 drb kisebb fajta, mindannyi barbár érem a IV. századból Krisztus előtt, melyek macedoniai pénzek durva utánzásai. A nagyobbak a tetradrachmát, a kisebbek az egyszerű drachmát utánozzák. A mint a szem a 82 darab érmen végig ment, érdekes volt szemlélni, mint változott át és lőn nyomról nyomra kevésbé fölismerhető az előlapon Zeus feje, a hátlapon a lovas vitéz. Utoljára az előbbiből már csak a homlok, mint durva kiemelkedés, a lovasból pedig a lónak néhány contourja marad hátra, melyekből a közvetítő tagok nélkül az eredeti előképekre nem következtethetnénk. A n. muzeum a jellemzőbb példányokból, tekintettel a rajz- és súlykülönbségekre, egészen 18 példányt szerzett meg.*"[11] A beszámolóban szereplő 18 darabot az Éremtár csakugyan megvásárolta, és beleltározásra is kerültek, azonban még a Második Világháború előtt elvesztek.[12] Ezért nem szerepelnek többek között Karl Pink 1938-ban megjelent, a keleti kelták pénzverését feldolgozó alapvető monográfiájában sem.[13] A hampeli leírásuk és a leltárkönyvi bejegyzések alapján nehezen lehetne

[10] Itt szeretném megköszönni Dr. Halminé Bartó Annának és Debreczeni-Droppán Bélának, hogy az MNM Adattárában végzett kutatásaimat önzetlen segítségükkel támogatták.

[11] HAMPEL 1880, 231–232.

[12] A leltárkönyvbe 116/1880/1–18 leltári szám alatt szerepelt a 6 db nagy és a 12 db kisméretű érem. A bejegyzés szerint: Vétel Hornyik János főjegyző közvetítésével Kecskemétről. Összesen 18 frt 30koronáért.

[13] PINK 1939.

vállalkozni meghatározásukra, ám ennek ellenére sem vesztek el a numizmatikai kutatás számára, köszönhetően az 1880-as évek éremtári dolgozóinak. A 2002-ben megkezdett adattári kutatások során ugyanis sikerült megtalálni a Nemzeti Múzeum és Hornyik János között folytatott levélváltás iratait, valamint a beküldött érmekről készített listát, amelynek jelentőségét mutatja, hogy a súlyadatok és a szűkszavú leírás mellett az összes érem rajza is megtalálható benne. A levelekből pedig számos fontos adatot nyerhetünk a lelet előkerülésének, valamint a múzeumba jutásának körülményeivel kapcsolatban.

Hornyik János kecskeméti főjegyző 1880 március 18-án kelt levelében fordult a Nemzeti Múzeum igazgatójához, tájékoztatva egy ezüstpénzekből álló leletről: *„Nyolcz év előtt 1872ik évi julius hónapban volt szerencsém 50. darab régi ezüst szerb érmet, bejelenteni, melyeket Méltóságod a találók által kívánt árban a m. n. Muzeum részére elfogadni is méltóztatott: most hasonló ügyben teszek jelentést s 4. darab ezüst érmet levelem mellékletében tisztelettel beküldök.*

A lelet története ez: Egyik kecskeméti ötvös mester a vidéken vásárt állván, valamely azon vidéki ember felajánlott neki, megvételre néhány ezüst darabot, s miután azokat vegyíték nélküli tiszta ezüstnek találta, súly szerint meg is vette, a nélkül, hogy azon ezüst darabokat maga az ötvös mester is érmeknek, vagy pénzdaraboknak gyanította volna; sőt ezt még most sem hiszi, mert állítása szerint ezek nem kivert, hanem öntött darabok. Két darabot a nagyobbakból már be is olvasztott, mert e tiszta ezüst kivált forrasztásnál igen használható.

Házi orvosom véletlenül az ötvös üzletébe vetődvén, szemébe tűntek az érczdarabok s miután azok beszerzésének említett történetéről értesült, lebeszélte az ötvöst a további beolvasztásról s két darabot átvett a végett, hogy nekem bemutassa.

Én megvallom – magam is dilettans vagyok e téren s nem vagyok képes az ércz darabok fölött szakvéleményt mondani; ugyanakként az ötvöst rábírtam, hogy e tárgyú szerzeményét őrizze hiánytalanúl....”[14] Hornyik a levélben mind a nagyobb, mind pedig a kisebb érmekből két-két darabot küldött Budapestre, kérve az értékük megállapítását, illetve további instrukciókat. A válasz azonban két hetet váratott magára, s amelyben Hampel József – az Érem- és Régiségtár őre – köszönetét fejezte ki, értük az ezüstértéket és még 10 %-t ajánlott, valamint kérte az érmek Budapestre küldését.[15] Hornyik április 2-án kelt levelében számolt be az aranyművessel folytatott tárgyalásairól, aki az érmeket mint igen jó minőségű nyersanyagot vásárolta meg, de a fokozott érdeklődés miatt maga is érdeklődött azok ára után. Budapesten a nagyobb pénzekért 1 f 40 kr-t, míg a kisebbekért 40 kr-t ígértek és így 56 ft kérne a pénzekért. Továbbá a helyi lyceum és főreáliskola igazgatója szeretne az iskolai gyűjtemények számára két-két darabot megszerezni.[16] Hampel lehetőséget látott ezen gyűjtemények gazdagítására, sőt még a teljes összeg kifizetésére is, ám ennek feltételeként a teljes lelet Nemzeti Múzeumba küldését kérte.[17] Hornyik április 8-án kelt levelével együtt megérkeztek az érmek Budapestre: *„... becses értesítését közöltem Schubert Antal helybeni ötvössel, a ki egész bizalommal kezemhez adta az egész barbárkori éremleletet. Átadott ugyan is a nagyobb alakú és súlyú érmekből 36. darabot, melyeket ezen dobozkába göngyölve van szerencsém felküldeni, f. é. mart. hó 18án kelet levelem mellett mutatóba már felküldöttem 2. darabot: és így a nagyobb alakúakból beszolgáltattam összesen 38. azaz Harmincznyolcz darabot. A kisebb alakú érmekből kezemhez adott 42 darabot, melyeket színtén van szerencsém ezennel beküldeni, ugyanilyeket már mutatóba küldtem 2tőt és így a kisebbekből beküldöttem összesen 44 azaz Negyvennégy darabot.”* Az érmekkel együtt sikerült a főjegyzőnek a lelet megszerzésének körülményeire vonatkozó adatokat is kapnia: *„Az ötvöst kivallattam körülményesen ezen lelet megszerzéséről, mely szerint: van neki két nőtestvére Csongrád városban, kik őt már régóta kérik látogatásra, különösen azzal bíztatván, hogy mivel Csongrádon ékszerész nincsen, mutassa ott magát ékszerkészleteivel, ... Így ment le néhány hét előtt Csongrádra, hol jó vásárt is csinált. Itt és ekkor látogatta meg egy úri forma ember, kinek sem nevét, sem egyébb körülményeit nem ismeri, csak annyit mondhat felőle, hogy csakugyan csongrádi lakos. Ez ajánlotta fel cserébe ezen ezüst éremdarabokat, melyeket aztán tőle súly szerint, készpénzen vett meg.”*[18] Schubert felajánlotta segítségét, miszerint újabb csongrádi látogatása során megpróbál további információkat szerezni a lelet előkerülési körülményeiről. Ez azonban, mint arról később értesülünk, nem járt sikerrel és így csupán az bizonyos, hogy Csongrád megyében, feltehetően Csongrád közelében kerültek napfényre az érmek.[19]

[14] MNM Adattár 148/1880.
[15] MNM Adattár 148/1880.
[16] MNM Adattár 160/1880.
[17] MNM Adattár 160/1880.
[18] MNM Adattár 168/1880.
[19] MNM Adattár 258/1880.

A Magyar Nemzeti Múzeum, mint arról Hampel levelének másolatából értesülünk, 5 nagyobb és 13 kisebb példányt válogatott ki, amelyek a leletben előforduló különféle változatokat képviselték. A múzeum ezen érmekért 18 forint 30 krajcárt fizetett ki, és a maradék 64 darabot visszaküldte.[20] A kelta érmeket a numizmatikai gyűjteménybe beleltározták, azonban, amint arról a leltárkönyv tanúskodik, már a 20. század elején nem találták az ezüstpénzeket. Szerencsénkre az 1870–1880-as évek gyakorlatának megfelelően az Éremtár munkatársai nem csupán leírták súly és méretadatok kíséretében a bekerült leleteket, hanem sokszor le is rajzolták azokat. Hampel válaszlevelében azért kért 8–10 napi haladékot, *„mert ennyi kell, hogy minden egyes érmet megmérlegeljünk, leírjunk és lerajzoljunk."*[21] Ez történt az 1880 tavaszán beküldött Csongrád megyei lelettel, amelynek rajzos leltárát az aktához csatolták. A rajzok és a leírás segítségével lehetőségünk van az érmek vizsgálatára és besorolására.

Hornyik János féle (Kecskemét) éremlelet jegyzéke[22]

Folyószám	Előlap	Hátlap				
1.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 1.	Lovon nyargaló ember balra	13.9 gr	21. mmtr.	1.	meg *
2.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 2	Lovon nyargaló ember balra	14.3 gr	23. mmtr	1.	*
3.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 3	Lovon nyargaló ember balra	13.75 gr	21. mm	1.	
4.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 4	Lovon nyargaló ember balra	14.1. gr	22. mm	1.	
5.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 5	Lovon nyargaló ember balra	14.1. gr	21 mm	1.	
6.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 6	Lovon nyargaló ember balra	14.15 gr.	22. mm	1.	
7.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 7	Lovon nyargaló ember balra	13.9 gr	20 mm	1.	
8.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 8	Lovon nyargaló ember balra	14. gr.	22 mm	1.	
9.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 9	Lovon nyargaló ember balra	13.85 gr	22. mmtr	1.	
10.	" Nr.10	"	14.1	22 mmtr	1.	
11.	" Nr. 11	"	14	22 mmtr	1.	
12.	" Nr. 12	"	14.1	23. mm	1.	
13.	" Nr. 13	"	14.1	21 mm	1.	
14.	" Nr. 14	"	14.25	22 mm	1.	
15.	" Nr. 15	"	14.1	22 mm	1.	
16.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 16	Lovon nyargaló ember balra	13.8 grm	21. mmtr	1.	
17.	Nr. 17		14.	21. mmtr	1.	*
18.	Nr. 18		14.3	21.	1.	
19.	Nr. 19		13.8	20.	1.	*
20.	Nr. 20		13.75	21	1.	
21.	Nr. 21		14	22	1.	
22.	Nr. 22		14	22	1.	
23	Szakállas emberfej jobbra Nr. 23	Lovon nyargaló ember balra	14.2	21 mmtr.	1	
24	Nr. 24		14.2	21 mmtr	1	
25	Nr. 25		14	20	1	
26.	Nr. 26		13.7	21	1	
27.	Nr.27		13.75	20	1	
28.	Nr. 28		13.95	20	1	
29.	Nr.29		11.1	19	1	*
30.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 30	Lovon nyargaló ember balra	14.2 gr.	20. mmtr	1	
31.	Nr.31		13.75	20	1	

[20] MNM Adattár 258/1880.
[21] MNM Adattár 168/1880.
[22] MNM Adattár 258/1880.

32.	Nr. 32		14.	21.	1.	
33.	Nr. 33		14.	20.	1.	
34.	Nr. 34		14.	22.	1.	
35.	Nr. 35		14.	21.	1.	
36.	Nr. 36		13.9	20.	1.	
37.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 37	Lovon nyargaló ember balra	13.8 gr.	21. mmtr	1.	
38.	Nr. 38		14.	21.	1.	
39.	Nr. 39		3.3	14.	1.	*
40.	Nr. 40		3.55	14.	1.	*
41.	Nr. 41		3.75	14.	1.	
42.	Nr. 42		3.4	13.	1.	*
43.	Nr. 43		3.05	13.	1.	*
44.	Nr. 44		3.45	14.	1.	*
45.	Nr. 45		3.65	16.	1.	
46.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 46	Lovon nyargaló ember balra	3.35 gr.	12. mmtr	1.	
47.	Nr. 47		3.45	14.	1.	
48.	Nr. 48		3.4	14.	1.	
49.	Nr. 49		3.6	17.	1.	
50.	Nr. 50		3.5	14.	1.	*
51.	Nr. 51		3.05	13.	1.	
52.	Nr. 52		3.3	15.	1.	
53.	Nr. 53		3.3	14.	1.	
54.	Nr. 54		3.6	15.	1.	*
55.	Nr. 55		3.3	14 és 15.	2.	
56.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 56	Lovon nyargaló ember balra	3.3. gr.	14.	1.	
57.	Nr. 57		3.	14.	1.	*
58.	Nr. 58		3.3	12.	1.	
59.	Nr. 59		3.5	12.	1.	
60.	Nr. 60		2.9	13.	1.	
61.	Nr. 61		3.3	15.	1.	
62.	Nr. 62		3.1	12.	1.	*
63.	Nr. 63		3.5	13.	1.	
64.	Nr. 64		3.4	15	1	
65.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 65	Lovon nyargaló ember balra	3.1 gr	14 mmt.	1	
66.	Nr. 66.	Nr. 64	3.3	14.	1	
67.	Nr. 67.	Nr. 64	3.4	14.	1	
68.	Nr. 68		2.5.	14.	1	*
69.	Nr. 69		2.9	15.	1	
70.	Nr. 70		3.25.	14	1	
71.	Nr. 71		2.8	14.	1	*
72.	Nr. 72		3.4	14.	1	
73.	Nr. 73		2.9	12.	1	*
74.	Szakállas emberfej jobbra Nr. 74	Lovon nyargaló ember balra	3.3. gr	12 mmt	1	
75.	Nr. 75		3.5 15		1	
76.	Nr. 76		3.4	14	1	
77.	Nr. 77		3.4	13	1	
78.	Nr. 78		3.45	14	1	
79.	Nr. 79		3.6	15	1	
80.	Nr. 80		3.2	17	1	
81.	Nr. 81		3.1 15		1	
	Összesen:				82	

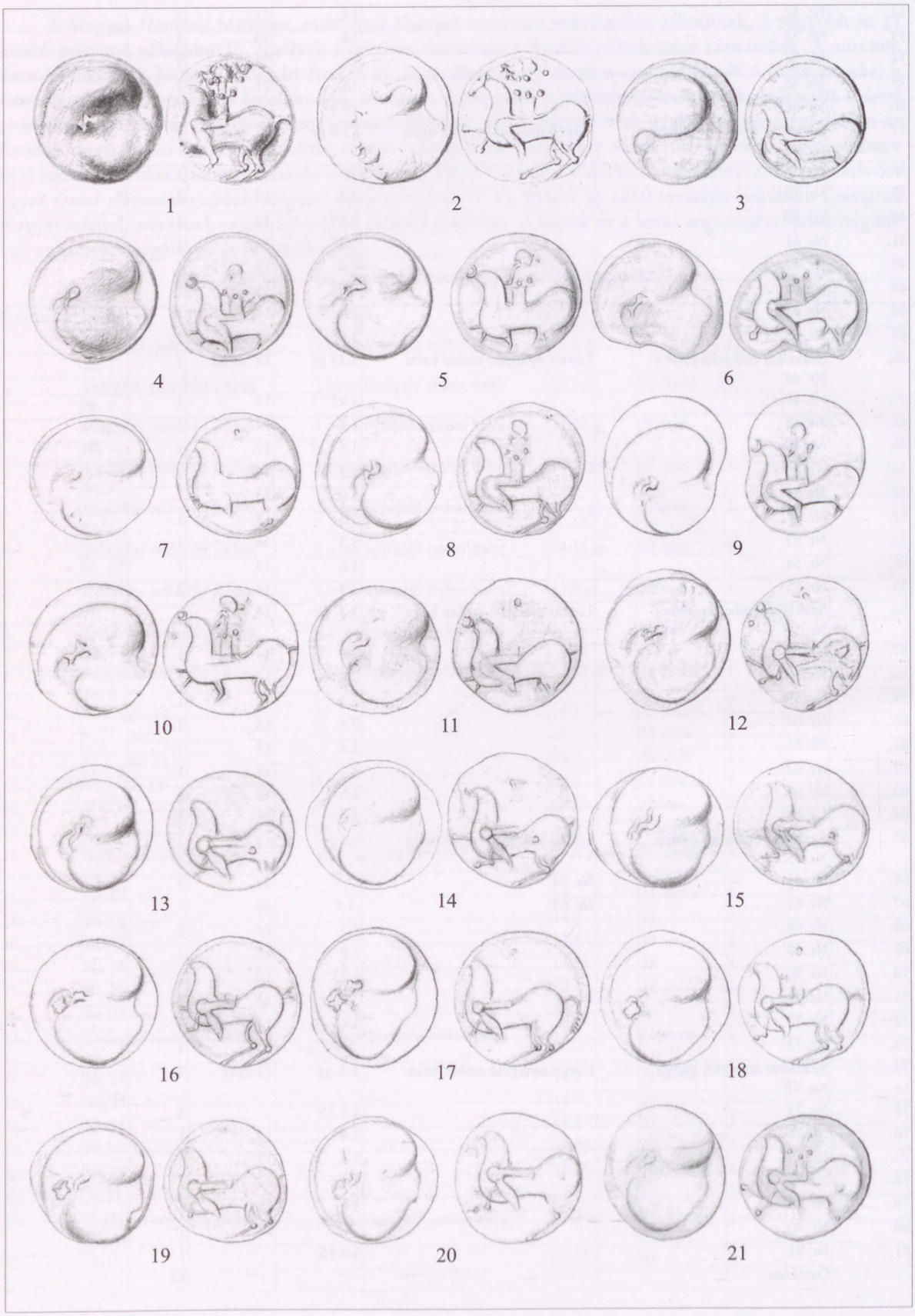

2. ábra A Csongrád megyei lelet érmeiről készült rajzok – Die Zeichnungen über die Münzen des Fundes aus Komitat Csongrád

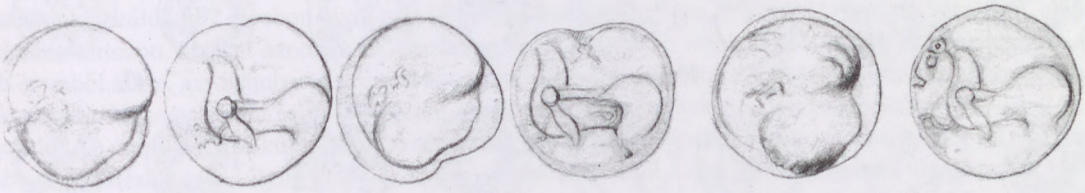

22 23 24

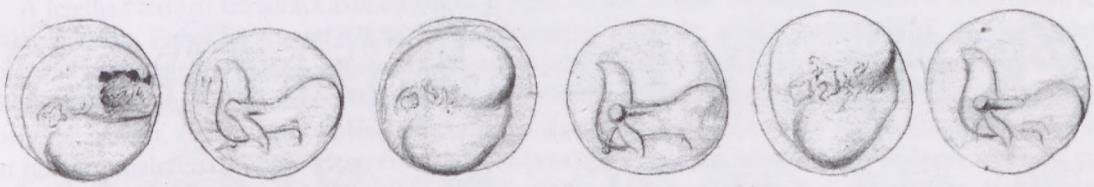

25 26 27

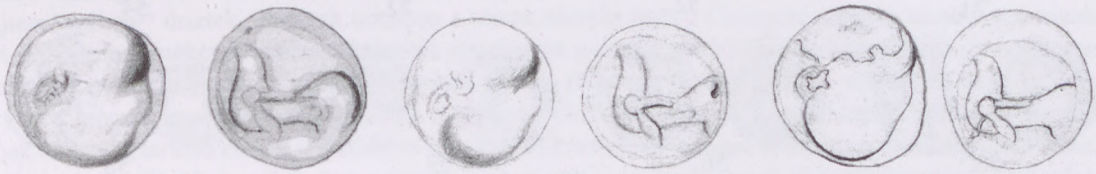

28 29 30

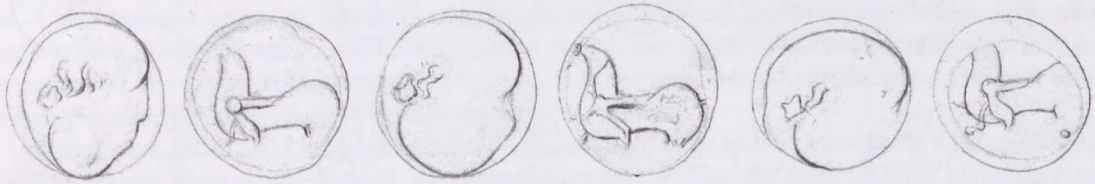

31 32 33

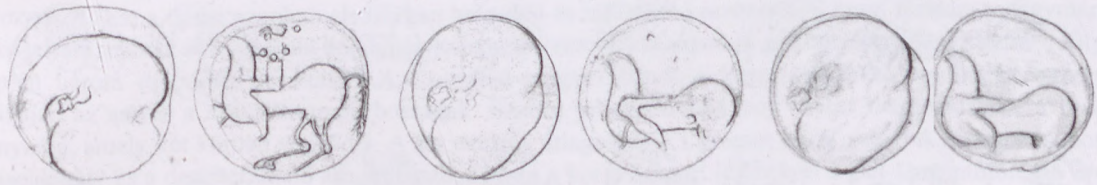

34 35 36

37 38

39 40 41 42

43 44 45 46

47 48 49 50

51 52 53 54

55 56 57 58

59 60 61 62

63 64 65 66

67 68 69 70

71 72 73 74

75 76 77 78

79 80 81 82

A levelezés alapján sikerült tisztázni, hogy a leletet Hampel Archaeologiai Értesítőben megjelent beszámolójával szemben nem Csanád,[23] hanem a mellette fekvő Csongrád megyében találták. A Nemzeti Múzeumba beküldött 82 darabon kívül még két nagyméretű ezüstérem, mint arról Hornyik beszámol, biztosan a lelethez tartozott. Ezeket azonban az ékszerész beolvasztotta és felhasználta. Hogy az éremlelet 84 vagy több éremből állt-e, azt Schubertnek újabb csongrádi látogatása során sem sikerült tisztáznia. Schubert Antal ezek alapján 40 nagyméretű és 44 kisméretű érmet vásárolt, amelyek közül a múzeumban 82-t írtak és rajzoltak le. Az éremlelet két különböző, azonban ábrázolásuk előképében megegyező típusból áll. Míg a nagyobbak díszítésük és a súlyuk alapján, amely a kopottságuktól, illetve sérültségüktől függően 13,75–14,3 gramm között ingadozott, II. Philippus tetradrachmáit utánozta, addig a kisebb méretű 2,5–3,75 gramm közötti súlyúak a drachmákat.

A lelethez tartozó tetradrachmák előlapján a Zeus fejnek csupán formája, valamint a szakállának körvonalai láthatók. Ennek oka, mint azt az épebb darabok is mutatják, nem a kopottságban, hanem a verőtő kidolgozatlanságában keresendő. Sajátos díszítésként jelentkezik a fül helyén lévő, két egymással szembefordított háromszög alakú kidomborodó díszítés. A hátlapon látható balra lovagló meztelen alak már sokkal jobban kidolgozott, és itt a kép romlását a kopottság okozza. A lovas jobb kezét felemelve tart valamit, feje felett hullámvonalszerű díszítés. Ezen éremtípus sajátossága a nyaknál található három pont, amelyek talán egy torquest jelölnek. A Kárpát-medencéből csupán néhány darab került köz- és magángyűjteményekbe, és a Csongrád megyei mellett mindössze egyetlen leletnek – a lapújtőinek – ismert a lelőhelye. Ilyen típusú érmeket a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában és a bécsi Münzsammlungban,[24] valamint Dessewffy gyűjteményében[25] őriztek, amelyek azonban a rajzok alapján nem a Csongrád megyei leletből származnak. Karl Pink ezen érmeket az előlapi ábrázolás átalakulása nyomán a Buckelavers/kipuposodó előlapú típusba sorolta, melyekre a púpszerűen kibomborodó előlap jellemző. Szerinte ezek voltak az átmenet érmei, melyeken még az arc körvonalai legalább látszanak.[26] Mivel a Nógrád megyei lapujtői leletben megtalálhatóak e típusba tartozó érmek,[27] és a többi púposan kidomborodó előlapú érem Magyarország északi, északkeleti részén került elő, így Pink erre a területre lokalizálta a verőhelyeket.[28] Felvetődött annak a lehetősége, hogy a Cotinusok veretei voltak. A közölt példányokon látható fokozatosan eltűnő lovas alak alapján Pink tipokronológiai sort próbált felállítani,[29] amit a Csongrád megyei leletben előforduló példányok alapján el kell vetni. A lelet érmein a lovas alak fokozatos eltűnését inkább a verőtövek kopásával lehet magyarázni, amit az ezüstök kopása ráadásul tovább rontotta. A Csongrád megyei éremleletben található példányok jelzik, hogy nem csupán ott, hanem az Alföld közepén is számolni kell előfordulásukkal, mégha eddig sem más alföldi, sem erdélyi lelőhelyről nem közöltek hasonló érmeket.[30]

A lelet másik részét adó kisméretű ezüstpénzek azonosítása mind az elő-, mind pedig a hátlapi ábrázolások stílusa alapján könnyen elvégezhető. Az előlapon körszakállas Zeus fej, a szeme felett homlokpántszerű díszítés, a haj pedig hullámosan formálva. A kis pontszem mellett fordított pontosvesszőből formált orr. A hátlapon lovas alakja, a fejnél hullámos szalaggal. Az elő- és hátlap alapján e drachmák a kaposvölgyi típushoz tartoznak.[31] Ezt a típust azonban elsősorban bronzból és billonból készítették,[32] korai fázisára a nagyméretű ezüst tetradrachmák és kisméretű drachmák jellemzők, amelyeket az arc és a ló megformálása, illetve a súlyúk alapján három csoportba soroltak.[33] A Csongrád megyei érmek a korai csoportba sorolhatók, amelyek előlapján az arc és a szakállcsomók hosszúak. Sajátos jellegzetesség még az orr megformálása, a hosszú orrnyereg, amely két körben végződik. A kis ezüstök átlagsúlya 3,1 gramm körül van.[34] A későbbi csoportra a kisebb súly és a degeneráltabb arc jellemző, és míg a korai csoport lelőhelyei a Dél-Dunántúlon, (*1. ábra*) – Hetes, Szalacska, Kaposvár, Báta, Mohács és Nagydobolya – addig a későbbi csoporthoz tartozó érmek már

23 HAMPEL 1880, 231–232.
24 PINK 1939, Taf. XIX, 353 és 355; DEMBSKI 1998, 108, Taf. 80/1280 és 81/1281, 1283–1284..
25 DESSEWFFY 1910, 15, Nr. 277-280, Taf. X/277–280; PINK 1939, Taf. XIX, 354.
26 PINK 1939, 86–87.
27 PINK 1939, 86: A lapujtői leletben 18 nagy és 8 kis, valamint 8 minimi érem volt.
28 PINK 1939, 86.
29 PINK 1939, 86–87.
30 PREDA 1973.
31 A kaposvölgyi típusról: PINK 1939, 103–106; KERÉNYI 1959, 57–58; B. SEY 1972; TORBÁGYI 1997, 12–13; TORBÁGYI 1998; KOLNIKOVÁ 1999.
32 TORBÁGYI 1998, 631.
33 TORBÁGYI 1998, 632.
34 TORBÁGYI 1998, 632.

a Dunántúl közép-keleti részén találhatóak.[35] E későbbi veretek a Felvidékről,[36] valamint az Alföldön Páhipusztáról és az erdélyi Brassóból is ismertek.[37] A típus előképe a Pink féle „*Baumreiter mit Bartkranzavers*" típus volt, mely Erdélyben alakult ki és a korai fázisa ott, míg a késői Sirmium környékén jelentkezik.[38] Ennek okát az erdélyi kelták egy részének a Scordiscusok területére történt átköltözésével magyarázzák.[39] A kaposvölgyi érmek előképei azonban nem a sirmiumiak, hanem az erdélyiek, és mint azt a hetesi (Somogy m.) éremleletben található erdélyi és korai kaposvölgyi ezüstök jelzik, kialakulása a Kr.e. 2. század közepére, utolsó harmadára tehető.[40] Hogy a kisezüstök ekkor vagy valamivel később jelentek meg, az csak további leletek fényében dönthető el, mindenesetre verésük idejét a szalacskai leletek alapján a Kr.e. 1. századra – a la Téne D időszakra – helyezik.[41] Az ezüstök verésének végét Kolniková a Kr.e. 40-ben kirobbant dák-boi háborúval hozta összefüggésbe, és szerinte a harcok végét követő konszolidáció után jelennek meg a bronz kaposvölgyi érmek.[42]

A kaposvölgyiek korai csoportjába tartozó ezüstök az említett dél-dunántúli területeken kívül még nem kerültek elő, a Kárpát-medencében szélesebb körben csak a második csoport érmei szóródnak szét, amit a felvidéki drachmák mellett a brassói tetradrachma is jelez.[43] Ez kapcsolatban állhat a Kr.e. 1. században a Kárpát-medencében végbement politikai-hatalmi változásokkal. A Scordiscusok veresége Kr.e. 88-ban, majd a dákok fokozatos előretörése felborította a korábbi állapotokat, amelyekről bizonyos kulturális hatások mellett a zsákmányként elhurcolt ezüstérmek is tudósítanak. Így e tekintetben figyelemre méltó azon 15–20 tetradrachmából álló lelet, amit 1971–1973 között mezőgazdasági munkák során gyűjtöttek össze Santăul Mare (jud. Bihor) határában. A lelet a Boioknak tulajdonított Biatec típusú nagyezüstökből állt, és a boi-dák háborúk során gyűjthették össze és vihették a dák területre.[44]

A Csongrád megyei lelet datálását elsősorban a kaposvölgyi érmek segítségével tudjuk elvégezni, mely alapján elrejtése a Kr.e. 2. század utolsó harmadától a Kr.e. 1 század közepéig tartó időszakra tehető. Sajnos a tetradrachmák datálásához további vegyes éremleletekre volna szükség, melyek finomíthatnák e lelet kronológiai besorolását is. A lelet tudományos érdekességét az adja, hogy két olyan típusból állt, melyek előfordulása Csongrád megyétől meglehetősen távol esik. Míg a tetradrachmák lelőhelyei Észak-, addig a drachmáké Nyugat-Magyarországon van. Ugyan Csongrád megyéből számos Kr.e. 2-1. századra keltezett kelta leletet ismerünk, azonban érmek meglehetősen elenyésző számban fordulnak elő.[45] Így lehetőségként merül fel, hogy esetleg helyi kelták álltak a Kárpát-medence más területein élő rokonaikkal kereskedelmi, politikai kapcsolatban, vagy a Kr.e. 1. század középső harmadában folyt háborúk során kerültek ezen érmek Csongrád megyébe. Ennek eldöntésére azonban csak további leletek segítségével vállalkozhatunk.

A tanulmányban közölt leletből a Magyar Nemzeti Múzeum csupán 18 érmet vásárolt meg, és a maradék 64 darabot visszaküldték Kecskemétre.[46] Ezek további sorsát Hornyik április 9-én kelt levele világítja meg.[47] Egy-egy darabra a helybeli királyi állami főreáliskola és a református lyceum tartott igényt, akik mellett Tóth István városi tanácsnok szintén szeretett volna két darabot éremgyűjteménye számára megszerezni. A maradékot pedig Schubert ékszerész nagy valószínűséggel felhasználta munkája során. Így ezen éremleletről csupán a közölt rajzok maradtak meg. A Csongrád megyei éremlelet sorsa nem egyedi, szerencsénkre hozzá hasonlóan más leletekről is készítettek a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának munkatársai rajzos listákat, amelyek segítségével további kelta éremleletek közlését szintén el lehet végezni.

Prohászka Péter
2500 Esztergom
József Attila tér 2.
prohaszkapeter@freemail.hu

35 KOLNIKOVÁ 1999, 92.
36 KOLNIKOVÁ 1999, 92.
37 TORBÁGYI 1998, 639–640; KOLNIKOVÁ 1999, 85–86.
38 PINK 1939, 92–94; PREDA 1973, 97–103; TORBÁGYI 1998, 633.
39 TORBÁGYI 1998, 633.
40 TORBÁGYI 1997, 13; TORBÁGYI 1998, 634. v.ö. KOLNIKOVÁ 1999, 94, aki a Kr.e. 1. század első felére helyezi megjelenésüket.
41 KERÉNYI 1959, 59; TORBÁGYI 1998, 633; KOLNIKOVÁ 1999, 92.
42 KOLNIKOVÁ 1999, 95.
43 PINK 1939, 104.
44 SĂŞIANU 1980, 152.
45 HUNYADI 1957, 122–139.
46 MNM Adattár 258/1880.
47 MNM Adattár 168/1880.

Irodalom

BERGMANN 1857 Bergmann, Joseph: Pflege der Numismatik in Österreich im XVIII. Jahrhundert mit besonderem Hinblick auf das k.k. Münz- und Medaillen-Cabinet II. *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 24 (1857)

BÍRÓ-SEY 1972 Bíró-Sey Katalin: The question of the chronology of the Transdanubian Celtic bronze coins. *ActaArchHung* 24 (1972) 359–363.

DEMBSKI 1998 Dembski, Günther: *Münzen der Kelten. Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums* 1. Wien 1998.

DESSEWFFY 1910 *Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei.* Budapest 1910.

ECKHEL 1779 Eckhel, Joseph Hilarius: *Catalogvs Mvsei Caesarei Vindobonensis Nvmorvm Vetervm.* Vindobonae 1779.

ECKHEL 1792 Eckhel, Joseph Hilarius: *Doctrina nvmorvm vetervm.* Pars I. De nvmis vrbivm, popvlorvm, regvm, Volvmen I. continens prolegomena generalia, tvm nvmos Hispaniae, Galliae, Britanniae, Germaniae Italiae cvm Insvlis. Vindobonae 1792–1798.

FRODL 1988 Frodl, Walter: *Idee und Verwirklichung. Das Werden der staatlichen Denkmalpflege im Österreich.* Wien-Köln-Graz 1988.

HAMPEL 1880 Hampel József: A m.n. muzeum érem- és régiségosztályának gyarapodásai junius havában. *ArchÉrt* 14 (1880) 228–232.

HUNYADI 1957 Hunyadi Ilona: Kelták a Kárpátmedencében. *RégFüz* I/2. Budapest 1957.

KERÉNYI 1959 Kerényi András: Gruppierung der Barbarenmünzen Transdanubiens. *FolArch* 11 (1959) 47–60.

KOLNIKOVÁ 1999 Kolniková, Eva: Hortfund keltischer Kaposmünzen aus der Südslowakei. In: *Festschrift für Katalin Bíró-Sey und István Gedai zum 65. Geburtstag.* Budapest 1999, 85–106.

PINK 1939 Pink, Karl.: Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. *DissPann* II/15. Budapest 1939.

PREDA 1973 Preda, Constantin: *Monedele geto-dacilor.* Bucuresti 1973.

SĂŞIANU 1980 Săşianu, Alexandru: *Moneda antică în vestul şi nord-vestul României.* Oradea 1980.

PROHÁSZKA 2004 Prohászka Péter: Elfelejtett római éremleletek IV: a kis-démi severuskori dénárlelet (1810). *NK* 102–103 (2003–2004) 11–18.

TORBÁGYI 1997 Torbágyi Melinda: Keltische Münzprägung im Gebiet Ungarns. *NZ* 104–105 (1997) 7-17.

TORBÁGYI 1998 Torbágyi Melinda: Bemerkungen zur Chronologie der keltischen Münzen vom Kapostaler Typ. In: *Stephanos nomismatikos. Edith Schönert-Geiss zum 65 Geburtstag.* Berlin 1998, 631–642.

TORBÁGYI 1999 Torbágyi Melinda: Elfelejtett római éremleletek III. *NK* 96–97 (1997–1998) 7–17.

TORBÁGYI 2003 Torbágyi Melinda: A keleti kelta éremverés kronológiai problémái. In: *A numizmatika és a társtudományok IV.* Budapest 2003, 63–69.

TÓTH 1979 Tóth Endre: Elfelejtett római éremleletek. *NK* 76–77 (1977–1978) 13–18.

TÓTH 1981 Tóth Endre: Elfelejtett római éremleletek II. *NK* 78–79 (1979–1980) 13–15.

IN VERGESSENHEIT GERATENE KELTISCHE MÜNZFUNDE 1. TEIL: EIN KELTISCHER SILBERMÜNZFUND AUS KOMITAT CSONGRÁD

Resümee

In den Bänden von Numizmatikai Közlöny wurden mehrmals in Vergessenheit geratene römische Münzfunde publiziert. Es gibt aber viele solche Münzfunde aus anderen Zeitalter auch. Wir möchten hier mit der Publizierung eines keltischen Münzfundes eine Reihe beginnen. Wie bei anderen Münzfunden gelangten seit dem 18. Jahrhundert keltische Münzen in verschiedene Sammlungen. Leider – wie es damals üblich war – wurden nur einige Typen behalten und die anderen endeten im Schmelztiegel. Man kann über die Berichte in Amtsakten und Zeitungen finden. Im 19. Jahrhundert wurden aber oft solche Münzen/Münzfunde nicht nur beschrieben, sondern hat man ihre Vor- und Rückseiten gezeichnet. Mit Hilfe der Akten und Zeichnungen kann man keltische Münzfunde wissenschaftlich bearbeiten.

In Archaeologiai Értesitő hat Hampel über einen Münzfund berichtet, der von einem Kecskeméter Hauptnotar ins Museum eingeschickt wurde. Der Fund bestand aus 38 grossen und 44 kleinen barbarischen Silbermünzen und kam nach Hampel im Komitat Csanád ans Tageslicht. Das Museum behielt nur 18 Münzen und die anderen wurden zurückgeschickt. Die inventarisierten 18 ging in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts verloren. Glücklicherweise zwischen den Akten im Archiv des Ungarischen Nationalmuseums befinden sich Briefe, Berichte und Zeichnungen über diesen Münzfund. Aus dem Briefwechsel erfahren wir, dass die Münzen in Csongrád entdeckt und gekauft wurden und später nach Kecskemét gelangten. Der Münzfund bestand aus zwei Sorten von Silbermünzen: 40 Grosssilber Typ Buckelavers und 44 Kleinsilber Kapostaler Typ.

Die silbernen Tetradrachmen gehören nach Pink zum Typ Buckelavers. Wir kennen solche Münzen aus verschiedenen staatlichen und Privatsammlungen. Ein gemischter Hortfund wurde in Lapújtő (Komitat Nógrád) entdeckt und ähnliche Münzen sind aus Nordungarn bekannt. Wie die Zeichnungen zeigen, die Münzen wurden mit einem abgenützten Prägestock geprägt und wurden lange benutzt.

Die kleinen Silbermünzen gehören zur früheren Gruppe des Kapostaler Typs, die enthält ebenso Gross- wie Kleinsilber. Bezeichnend für diese Münzen sind das eher längliche Gesicht, lange in kreisförmigen Punkten endende Nase. Das Durchschnittsgewicht des Grosssilbermünzen beträgt ca. 12,5 g, das des Kleinsilbers ca. 3,1 g. Das Vorbild der Kapostaler ist der Typ Baumreiter mit Bartkranzavers. Seine Phase A kommt noch in Siebenbürgen aber B schon um Syrmien vor. Die Vorbilder für die Kapostaler Münzen gehören zur Phase A. Die Fundorte der früheren Gruppe sind aus Südtransdanubien bekannt. Die Münzen der späteren Gruppe kommen aber auf dem Gebiet Transdanubiens und in Tiefebene sogar in Siebenbürgen vor. Man kann die Entstehung der früheren Gruppe um die Mitte des 2. Jahrhunderts v. Chr datieren aber wurde noch im 1. Jahrhundert benutzt.

Der hier publizierte Fund aus Komitat Csongrád ist aus Hinsicht des Verbreitungsgebiets beider Münzen besonders interessant. Münzen mit Buckelavers kommen in Nordungarn und die Kapostaler Silbermünzen im südlichen Transdanubien vor. Wie gelangten die dann nach Komitat Csongrád, auf die Tiefebene? Wir können den Fund mit Hilfe der Kapostaler Drachmen zwischen dem ersten Drittel des 2. Jhs. v. Chr und Mitte des 1. Jhs. datieren. In diesem Zeitraum veränderte das politische Bild im Karpatenbecken – wegen der Niederlage der Scordiscer und des Krieges zwischen Daken und Boien – grundlegend. Wir kennen keltische Funde des 2–1. Jahrhunderts aus Komitat Csongrád. So konnten diese Münzen entweder durch Handel oder politische Kontakte, oder während/nach des boischen Krieges hier gelangen.

Einige der zurückgesendeten 64 Münzen gelagten in die Kecskeméter Schulsammlungen und die übrigen wurden vom Juwelier eingeschmolzen. Dank der Zeichnungen kann man den Fund bearbeiten und mit Hilfe des Archivmaterials möchten wir die Reihe über die in Vergessenheit geratenen keltischen Münzfunde fortsetzen.

Régi-új 5. századi római aranypénzek a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárából

Altneue römische Goldmünzen des 5. Jahrhunderts aus der Archiv des Ungarischen Nationalmuseums

A Kr.u. 5. század korábban nem látott aranygazdagságot hozott a Kárpát-medencében, amely leginkább a vezető réteg temetkezéseiben tükröződik. Az aranygazdagság forrása a korszak politikai kapcsolatrendszerében keresendő. Már a 3. századtól kezdve megfigyelhető a római arany (ékszerek, érmek, medaillonok, sőt még aranyrudak is!) beáramlása mind a szarmata, mind pedig a germán népcsoportokhoz. A császári kormányzat ezen anyagi javak segítségével igyekezett egyrészt biztosítani a Római Birodalom határait, másrészt itt toborzott zsoldosokat a belső és külső ellenségei ellen.[1] A 4. század végén azonban új szereplők – a hunok – jelentek meg a Római Birodalom és a Barbaricum kapcsolatrendszerében. A hun csapatok kezdetben mind a keleti, mind pedig a nyugati birodalomrész számára fontos segítséget jelentettek a különféle germán csapatok megfékezésében, amely támogatásért cserében ajándékokban, és természetesen pénzügyi támogatásban részesültek. Arcadius császár 408-ban bekövetkezett halála azonban változást hozott a korábbi szövetségesi viszonyban. A hunok megtámadták az al-dunai határt védő erődöket, és betörtek a birodalom területére. Ezeknek az összecsapásoknak a Karaton nagykirállyal 412-ben kötött béke vetett véget, amelyet a megfelelő ajándékok segítségével sikerült a bizánci követeknek megkötniük.[2] Alig egy évtizeddel később már az új király, Ruga, intézett támadást Thracia ellen, és a háborút 424-ben lezáró béke nem csupán ajándékokat, hanem 350 font (25,200 solidi) arany évpénzt is biztosított a hunoknak.[3] Ezt az összeget egy újabb háborúval, majd a 435-ben kötött margusi békében sikerült 700 fontra emeltetniük. A hun király gondolt harcosaira is. A szerződésbe ugyanis belefoglaltatták, hogy a foglyokért 8 solidus fejpénz jár.[4] Természetesen nem csupán a Kelet-, hanem a Nyugat-római Birodalom részéről is elvárták, hogy aranyban hálálja meg katonai szolgálataikat, így a korábbi időszakos ajándékokat 435-től felváltja a rendszeres tributumfizetés.[5] Míg az aranyért a nyugati birodalomfél katonai segítséget kapott, addig a keleti azért fizetett, hogy területeit és lakosságát a betörésektől megkímélje. Így a hunok 440-ben történt újabb balkáni hadjáratát követően a császári udvar ismét a kiegyezésre törekedett, amely a 443-ban kötött ú.n. Anatolius első békéjével történt meg. Az évpénzt 2100 fontra emelték, és a 440–442 közötti háborús évek kieséséért 6000 font kárpótlást fizettek, továbbá 12 solidusra emelték a foglyokért járó fejpénzt.[6] Ezt tetézte volna Attila 447-ben indított hadjáratát záró ú.n. Anatolius második békéje, amelynek ratifikálását az elhúzódó tárgyalások, majd II. Theodosius császár halála 450-ben megakadályozott.[7] Az évpénzek egészen eddig jutottak el a hunokhoz, mivel Markianos – az új császár – a fegyverek erejében bízva leállította az évpénzfizetést.[8] Attila hiába indított hadjáratot Gallia, majd pedig Itália ellen, céljait nem tudta elérni, és halálával a hun birodalom is lehanyatlott.

Az 5. század második negyedében a Római Birodalomból nagy mennyiségű aranyérem áramlott a hunokhoz és szövetségeseikhez/alattvalóikhoz. Az arany egy része a római javak és luxuscikkek ellentételezéseként visszajutott a rómaiakhoz, támogatva a kereskedelmet és a kézműipart.[9] Ugyanakkor a kifizetett évpénz a birodalom bevételeit tekintve elenyésző volt, mégha a solidus a mindennapi életben komoly vásárlóértékkel bírt.[10] Így egy katona fenntartása évente 30 solidusba került, amelyből zsoldként csak

[1] Erről részletesen lásd: PROHÁSZKA 2004, 101–112.
[2] BÓNA 1993, 23.
[3] BÓNA 1993, 44.
[4] BÓNA 1993, 50–52.
[5] KISS 1986, 108; BÓNA 1993, 44–46; BÓNA 2004, 81.
[6] BÓNA 1993, 55.
[7] BÓNA 1993, 77–78.
[8] BÓNA 1993, 81; BÓNA 2004, 81.
[9] BÓNA 1993; B. SEY 1988,
[10] B. SEY 1976, 11–12.

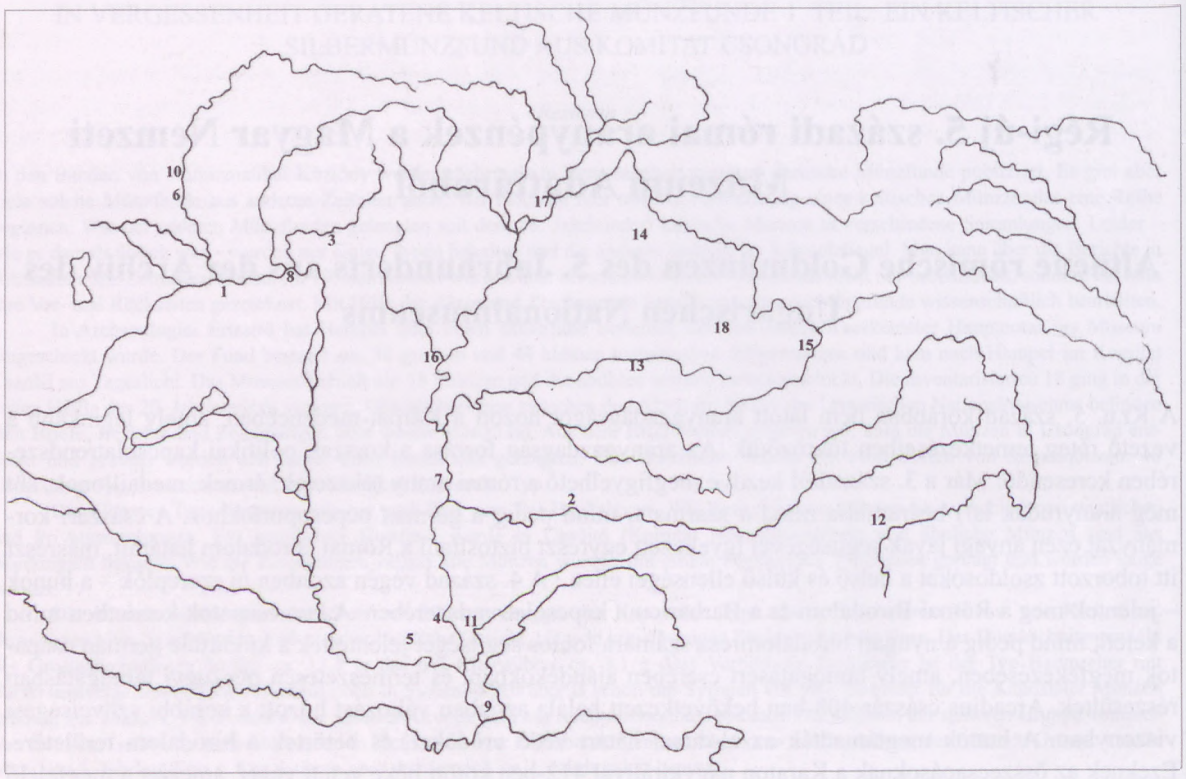

1. ábra. A tanulmányban ismertetett solidusok lelőhelyei – Fundorte der in der Abhandlung veröffentlichten Goldmünzen

10 solidust fizettek ki.[11] Egy 445-ben kelt rendeletben egy solidus áruértékét 350 liter búzában vagy 88 kg húsban, illetve 109 liter borban határozták meg.[12] Az arany más részét beolvasztották és nyersanyagként szolgált azon ékszerek és viseleti tárgyak számára, amelyek Közép-Európa hun kori temetkezéseiből kerültek felszínre.[13] Az arany ékszerek és viseleti tárgyak mennyiségét tekintve a Kárpát-medencéből meglehetősen kevés solidusról van tudomásunk, pedig a 420-as évektől e területre került a hun állam központja. Ez még abban a tekintetben is igaz, hogy egy nagy és egy közepes éremleletet sikerült megmenteni a tudományos vizsgálatok számára. Az 1963-ban Szikáncson napfényre került 1439 db solidusból álló (mintegy 20 font, 6446 gramm súlyú) éremlelet jelzi egy hun vezető réteghez tartozó személy vagyonát.[14] Sokkal kisebb a szlovákiai Bíňa/Bény-Berek területén 1964-ben talált, mindössze 108 solidusból álló (482 gramm súlyú) éremlelet, mely talán egy a középréteghez tartozó személy vagyona volt.[15] E két éremlelet mellett a Kárpát-medencéből mintegy 70 lelőhelyről ismerünk hun kori érmeket, amelyekből 58 db II. Theodosius és 14 db pedig III. Valentinianus császáré.[16] Ha ezekhez hozzávesszük még Arcadius, Honorius és más, meglehetősen rövid ideig hatalmon lévő nyugatrómai császárok pénzeit (Iohannes, Anthemius stb.), akkor is alig 100 publikált lelőhellyel számolhatunk.[17] Pedig az érmek széles körű elterjedése jól jelzi, hogy a solidusokat forgalmi pénzként használták nem csupán a Birodalommal, hanem az egymással folytatott kereskedelemben is.[18] A kevés ismert lelőhely okát a múzeumi gyűjteményépítésben kereshetjük, mivel – mint e tanulmány is jelzi – a Kárpát-medencéből széles körben kerültek elő a korszak aranypénzei. Természetesen az éremanyag nagy részét a 450 előtt kibocsátott veretek képviselik, és az 5. század második felének érmei már kisebb mértékben

[11] STEIN 1928, 508, 511.

[12] VÁRADY 1961, 91–92, ahol a 44. jegyzetben a Novell. Valent XIII:4 (445) idézete is szerepel és B. SEY 1988, 422.

[13] WERNER 1956, 85–86.; B. SEY 1988, 425; BÓNA 2004, 82. A Kárpát-medence aranyban gazdag 5. századi lelőhelyeiről: KISS 1986, 112, Abb. 3. és 122.

[14] B. SEY 1976; B. SEY 1988, 411–415 BÓNA 2004, 82: 2 db Honorius, 32 db III. Valentinianus és 1405 db II. Theodosius.

[15] BÓNA 1993, 246; BÓNA 2004, 82; KOLNIK 2004, 112: 1 db Arcadius, 9 db Honorius, 1 db Galla Placidia, 40 db II. Theodosius, 1 db Aelia Eudocia, 53 db III. Valentinianus, 1 db Honoria és 2 db barbár utánzat.

[16] BÓNA 2004, 81.

[17] Ld. ehhez B. SEY 1973, 134.

[18] WERNER 1956, 86.

és elszórtan figyelhetők meg. A solidusok a 19. századtól kezdve jutottak közgyűjteményekbe felajánlások, vásárlások, vagy a hatóságok útján, ahol sokszor éppen egyes típusok gyakori előfordulása miatt nem tartották meg őket. Sőt, a megszerzett daraboknál gyakran hiányzik a leltárkönyvből a lelőhelyre vonatkozó bejegyzés. A közgyűjtemények irat- és levéltáraiban őrzött levelezések és akták segítségével lehetőség van az adatok pontosítására és új, eddig ismeretlen érmek/leletek közreadására. Ebben a tanulmányban olyan solidusokat teszünk közzé, amelyek a Magyar Királyság területén kerültek elő az 1870 és 1918 közötti években. Találóik és birtokosaik a Magyar Nemzeti Múzeumnak leírásukat, rajzukat, vagy pacskolatukat küldték el, érdeklődve meghatározásuk, áruk, illetve megvételük után. A Múzeum azonban csupán néhányat tartott meg, mint a maduniczi Arcadius és a zilahi I. Leó solidusokat, a többit tulajdonosaiknak visszaküldte, amelyek ezután elkallódtak, beolvasztásra kerültek. Szerencsénkre az adattárban megmaradtak leírásaik, rajzaik és pacskolataik, amelyek segítségével nagy részüket meg lehet határozni.

Az érmek közreadása a lelőhelyek alfabetikus sorrendjében történik. A településeknél az 1918 előtti magyar, majd a mai helynév, illetve a közigazgatási egység szerepel. A lelőkörülmények rövid ismertetését, ahol lehetőség volt rá, az érem elő- és hátlapjának leírása, a típus meghatározása és kronológiai besorolása követi:[19]

Almásfűzitő [1883] (Komárom m.) (*1. ábra: 1*)
Leletkörülmények: Szórvány. Tussla, a szőnyi éremgyűjtő érdeklődött az érem viaszlenyomatát (*2. ábra: 1*) tartalmazó levelében annak meghatározása és ára után. Az érmet Füzitőn (Új-Szőnyben) találták.[20]
Az érem: II. Theodosius solidusa. A viaszlenyomat alapján az avers: DNTHEODO|SIVSPFAVG a császár sisakos mellképe, kezében lándzsa és pajzs. Revers: VIRTEX|ERCROM a szelvényben CONOB katonai viseletben álló császár, vállán tropheum mellette ellenség térdel.
Emissio: Hampel meghatározása alapján Sabatier I. 115–116, 12 = RIC 282 (441-ben vert)
Őrzési hely: Ismeretlen[21]

Arad [1907] (Arad m., ma Arad, Románia) (*1. ábra: 2*)
Leletkörülmények: Szórvány. Az érmet Igaz Sándor aradi ékszerész kínálta fel eladásra a Magyar Nemzeti Múzeumnak elküldve annak viaszlenyomatát. Sajnos e viaszlenyomat nem volt az aktához mellékelve. Az érem súlyát is megadta 4,10 gramm, mivel a múzeum gyűjteményében már több példányban megvolt, így visszaküldték.[22]
Az érem: Honorius solidusa.
Emissio: Nem lehet meghatározni
Őrzési hely: Ismeretlen

Balassa-Gyarmat [1889] (Nógrád m.) (*1. ábra: 3*)
Leletkörülmények: Szórvány. Herzfeld József balassagyarmati lakos kínálta fel az érmet eladásra, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum nem vásárolt meg. Az érem átsatírozott rajzát (*2. ábra: 2*) a levélhez mellékelte, feltüntetve a súlyát is, ami 4,5 grammot tett ki.[23]
Az érem: Honorius császár solidusa. Az átsatírozott rajz alapján avers: DNHONORI|VSFFAVG a császár portréja fején diadémmal. Revers: VICTORI|AAVGGG az álló császár hadijelvénnyel az egyik, kis Victoria szoborral a másik kezében, lábát egy üllő ellenségen tartva.
Emissio: Az átsatírozott rajz alapján RIC 1206 (395–402 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

[19] Az érmeket a számos határozó közül J.P.C. KENT: *The Roman Imperial Coinage* Vol. X. London 1994. kötete alapján határoztuk meg illetve adtuk meg verésük idejét, amely azonban számos esetben a többi katalógusban található adatoktól eltér.
[20] MNM Adattár 111/1883.
[21] A Tussla gyűjtemény anyaga az 1930-as években kalandos körülmények között a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeibe került. Az éremanyagban csupán. 4-5. századi bronzpénzek voltak: FMRU 3., 359.
[22] MNM Adattár 453/1907.
[23] MNM Adattár 112/1889.

Bács-Földvár [1895] (Bács-Bodrog m., ma Bačko Gradiste, Szerbia) (*1. ábra: 4*)
Leletkörülmények: Szórvány. Löbl Adolf az érem pacskolatát (*2. ábra: 3*) elküldve érdeklődik az arany ára után, amit a Nemzeti Múzeum nem vásárolt meg.[24]
Az érem: Arcadius solidusa. A pacskolat alapján avers: DNARCADI|VSPFAVG Arcadius császár portréja diadémmal. Revers: VICTORI|AAVGGG álló császár egyik kezében labarummal, a másikban Victoria szobrot tartva, mellette egy fogoly térdel két oldalán M és D, az alsó mezőben CONO.
Emissio: A pacskolat alapján RIC 2 (395–397 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

Bács-Petrovácz [1895 (Bács-Bodrog m., ma Bački Petrovac, Szerbia) (*1. ábra: 5*)
Leletkörülmények: Szórvány. Steiner Károly a Magyar Nemzeti Múzeumnak írt levelében az aranypénz értéke után érdeklődött.[25]
Az érem: Honorius solidusa.
Emissio: Nem lehet meghatározni
Őrzési hely: Ismeretlen

Bács-Petrovácz [1896] (Bács-Bodrog m., ma Bački Petrovac, Szerbia) (*1. ábra: 5*)
Leletkörülmények: Szórvány. Steiner Károly bács-petrováczi lakos levelében, amelyhez az érem átsatírozott rajzát (*2. ábra: 4*) is mellékelte, érdeklődött az érem meghatározása iránt.[26]
Az érem: II. Theodosius félsolidusa.[27] Az átsatírozott rajz alapján avers: DNTHEODOSI|VSPFAVG a császár sisakos mellképe. Revers: IMPXXXXIICOS|XVIIPP a mezőben CONOR üllő Róma kezében kereszt.
Emissio: Az éremtári meghatározás alapján Sabatier I. Pl. V. fig. 1. = RIC 322 (441–450 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

Bucsány [1905] (Nyitra m., ma Bučany, Szlovákia) (*1. ábra: 6*)
Leletkörülmények: Szórvány. Becz Ottó jószágigazgató a szőlőművelés közben talált érem fotóját (*2. ábra: 5*) mellékelve leveléhez kérte annak meghatározását a Nemzeti Múzeumtól.[28]
Az érem: Arcadius solidusa. A fénykép alapján avers: DNARCADI|VSPFAVG a császár portréja, a fején viselt diadémnál átlyukasztva. Revers: VICTORI|AAVGGG az álló császár egyik kezében labarum, a másikban Victoria szobra, mellette egy fogoly ül, a két oldalon M és D, az.alsó mezőben COMOB
Emissio: A fénykép alapján RIC 2 (395–397 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

Csongrád-Sövényháza [1905] (Csongrád m.) (*1. ábra: 7*)
Leletkörülmények: Sírlelet. Lovass Jenő csongrád-mindszenti tanító levelében tájékoztatta a Magyar Nemzeti Múzeumot sírokról és azok mellékleteiről, melyek a pusztási templomromtól észak-keletre, a Dong-ér közelében elterülő homokhátnak keleti és déli oldalán kerültek elő. Köztük egy Honorius érem, melynek pacskolatát (*2. ábra: 6*) leveléhez mellékelte.[29]
Az érem: Honorius császár solidusa. Avers: DNHONORIVS|PFAVG a császár mellképe, fején diadémmal. Revers: VICTORIA|AVGGG az alsó mezőben COMOB, a mezőben M D. Álló császár Victoriával.
Emissio: A rajz alapján RIC 1206 vagy 1209 (402-ben vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

Esztergom [1891] (Komárom-Esztergom m.) (*1. ábra: 8*)
Leletkörülmények: Szórvány. Sztojánovits Sándor esztergomi lakos érdeklődött levelében az érem ára után, mellékelve annak rajzát (*2. ábra: 7*) is[30]

[24] MNM Adattár 17/1895.
[25] MNM Adattár 208/1895.
[26] MNM Adattár 119/1896 és 120/1896.
[27] Hampel József az átsatírozott rajz mérete (16 mm) alapján tartotta az érmet semissisnek, azonban II. Theodosius semissisei között ilyen hátlapú nem található. Így a bácspetrováci érem sokkal inkább tekinthető kisebb méretű solidusnak, mivel ilyen kisebb átmérőjű és súlyú ezen éremtípusnál előfordul lásd pl.: GRIERSON–MAYS 1992, Plate 16/416. 3,53 gramm súllyal és 19 mm átmérővel.
[28] MNM Adattár 107/1905.
[29] MNM Adattár 192/1905 és 229/1905. A sírok mellékletei külön tanulmányban kerülnek feldolgozásra.
[30] MNM Adattár 466/1891.

Az érem: II: Theodosius solidusa. Sztojánovits rajza alapján kiegészítve avers: DNTHEODOSI|VSPFAVG a császár sisakos és páncélos mellképe, kezében lándzsával. Revers: IMPXXXXIICOS|XVIIPP üllő jobbra néző Róma kezében kereszt mellette pajzs, az alsó mezőben CONOB.
Emissio: A rajz alapján RIC 322 (441–450 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

Homolicz[1906] (Torontál m., ma Omoljica Szerbia) (*1. ábra: 9*)
Leletkörülmények: Szórvány. Herold Mihály tanító kínálta fel megvételre a helyi réten talált aranypénzt a Magyar Nemzeti Múzeumnak, amelyre azonban a Múzeum nem tartott igényt.[31]
Az érem: Zeno solidusa.
Emissio: Nem lehet meghatározni
Őrzési hely: Berkeszi István könyve alapján a Délmagyarországi Múzeum az érmet megvásárolta.[32]

Madunicz [1879] (Nyitra m., ma Madunice, Szlovákia) (*1. ábra: 10*)
Leletkörülmények: Szórvány. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól jutott az érem múzeumba, amelynek megszerzését a gyűjtemény számára javasolták és megváltották (*2. ábra: 8*).[33]
Az érem: Arcadius solidusa. Avers: ARCADIVS (a levélben csak ennyi szerepel) valójában DNARCADI|VSPFAVG a császár sisakos páncélos mellképe, egyik kezében pajzs, a másikban lándzsa. Revers: CONCORDI|AAVGG az üllő Róma egyik kezében lándzsa, a másikban Victoria, mellette csillag és lent a mezőben COMOB.
Emissio: Az érem alapján RIC 37 (397–402 között vert)
Őrzési hely: MNM Éremtár Ltsz.: 147/1879.

Nagybecskerek [1886] (Torontál m., ma Zrenjanin, Szerbia) (*1. ábra: 11*)
Leletkörülmények: Szórvány. Jacob Meszinger nagybecskereki lakos kínálta fel eladásra a tulajdonában lévő „uralte Goldmünze"-t, amelyre annak gyakorisága miatt a Múzeum nem tartott igényt és visszaküldte.[34] A levél alsó felére Réthy László az elő- és hátlapi feliratokat feljegyezte: „Av. DNTHEODO–SIVSPFAVG Rev. VOTXXX–MVLT XXXXA a szelvényben: CONOB"
Az érem: II. Theodosius solidusa. Réthy feljegyzése alapján a típus avers: DNTHEODO|SIVSPFAVG a császár sisakos és páncélos mellképe, egyik kezében lándzsát a másikban pajzsot tartva. Revers: VOTXXX|MVLTXXXXA üllő balra néző Róma egyik kezében keresztet, a másikban lándzsát tart. Lent a mezőben CONOB.
Emissio: Réthy László feljegyzése alapján = RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

Nagybecskerek [1886] (Torontál m., ma Zrenjanin, Szerbia) (*1. ábra: 11*)
Leletkörülmények: Szórvány. A nagybecskereki Rudolf Mesznik's Witwe Juwelen Handlung a pénz eladása ügyében levélben kereste meg a Magyar Nemzeti Múzeumot, melyhez az érem leírása is csatolva volt. A Múzeum nem tartott igényt a solidusra.[35]
Az érem: II. Theodosius solidusa. A levélben található leírás alapján: Avers: DNTHEODOSI|VSPFAVG a császár arcképe szemközt, sisakos, pajzsos, kezében vállára fektetett kard. Revers: CONCORDIA|AVGGG sisakos Róma jobbfelé ülve jobb kezében jogart, kinyújtott baljában álló Victoriát tartva, mely koszorút nyújt feléje. Lent a mezőben CONOB.
Emissio: Az leírás alapján RIC 202 (408–420 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

[31] MNM Adattár 501/1906.
[32] BERKESZI 1907, 21.
[33] HAMPEL 1879, 408: „Vétel utján a nyitramegyei Maduniczon lelt Arcadius római császár aranyérme."
[34] MNM Adattár 96/1886.
[35] MNM Adattár 120/1886.
[36] MNM Adattár 23/1904, 81/1904, 114/1904.

Nagyszeben [1904] (Szeben m., ma Sibiu, Románia) (*1. ábra: 12*)
Leletkörülmények: Szórvány. Kovács Dénes szebeni lakos a Magyar Nemzeti Múzeumnak kínálta fel megvételre az érmet, de az Éremtár nem tartott rá igényt.[36] Kovács leveléhez mellékelte az érem pacskolatát és súlyát, ami 4,47 gramm volt.[37]
Az érem: II. Theodosius solidusa. A pacskolat alapján: Avers: DNTHEODOSI|VSPFAVG a császár sisakos pajzsos mellképe, kezében lándzsával. Revers: IMPXXXXIICOS|XVIIPP üllő jobbra néző Róma kezében kereszt mellette pajzs, az alsó mezőben COZOB.
Emissio: A pacskolat alapján RIC 322 (441–450 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

Nagyvárad [1883] (Bihar m., ma Oradea, Románia) (*1. ábra: 13*)
Leletkörülmények: Szórvány. Mihelfy Emil nagyváradi lakos három aranypénzt akart eladni a Magyar Nemzeti Múzeumnak, melyek közül Mátyás aranya és II. Theodosius solidusa már többszöri példányokban megvolt, így a Múzeum azonban nem tartott igényt rá és visszaküldte.[38]
Az érem: II. Theodosius solidusa.
Emissio: Nem lehet meghatározni
Őrzési hely: Ismeretlen

Nyírbátor [1879] (Szabolcs m.) (*1. ábra: 14*)
Leletkörülmények: Szórvány. Nyulászíj István nyírbátori aranyműves kínálta fel az érmet a Magyar Nemzeti Múzeumnak megvételre, amelyre annak gyakorisága miatt az Éremtár nem tartott igényt és visszaküldte.[39]
Az érem: II. Theodosius solidusa. A típus alapján avers: DNTHEODO|SIVSPFAVG a császár sisakos és páncélos mellképe, egyik kezében lándzsát a másikban pajzsot tartva. Revers: VOTXXX|MVLTXXXX üllő balra néző Róma egyik kezében keresztet, a másikban lándzsát tart.
Emissio: Hampel meghatározása alapján: Sabatier I. 116. 14.= RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

Szamosújvár [1895] (Szolnok-Doboka m., ma Gherla, Románia) (*1. ábra: 15*)
Leletkörülmények: Szórvány. Schönfeld Kálmán aranyműves küldte a pénzt a Magyar Nemzeti Múzeumba a következő megjegyzéssel levelében: „Teks. Ornstéin őrnagy felkérése folytán van szerencsém mellékelni egy régi aranyat mit vidékünkön leltek…". A Múzeum azonban nem tartott igényt rá és visszaküldte.[40]
Az érem: II. Theodosius solidusa.
Emissio: Nem lehet meghatározni
Őrzési hely: Ismeretlen

Szolnok [1896] (Szolnok m.) (*1. ábra: 16*)
Leletkörülmények: Szórvány. Bender Zsigmond aranyműves próbálta eladni az érmet a Magyar Nemzeti Múzeumnak, amely azonban nem tartott rá igényt, mert e típusból már számos volt a gyűjteményben.[41]
Az érem: II. Theodosius solidusa.
Emissio: Nem lehet meghatározni
Őrzési hely: Ismeretlen

Tokaj [1899] (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) (*1. ábra: 17*)
Leletkörülmények: Szórvány. A Pesti Napló felhívására fordult a Magyar Nemzeti Múzeumhoz Belner Károly tokaji ügyvéd, kérve egy arany solidus értékének meghatározását. A levélhez mellékelte az aranypénz elő- és hátlapjának viaszlenyomatát (*2. ábra: 9*), illetve rövid leírását is.[42]

[36] MNM Adattár 23/12904, 81/1904, 114/1904.
[37] MNM Adattár 114/1904.
[38] MNM Adattár 216/1883.
[39] MNM Adattár 219/1879, 249/1879.
[40] MNM Adattár 67/1895.
[41] MNM Adattár 677/1896.
[42] MNM Adattár 286/1899.

Az érem: II. Theodosius solidusa. A viaszlenyomatok és a leírás alapján avers: DNTHEODO|SIVSPFAVG a császár sisakos és páncélos mellképe, egyik kezében lándzsát a másikban pajzsot tartva. Revers: VOTXXX|MVLTXXXX üllő balra néző Róma egyik kezében keresztet, a másikban lándzsát tart mögötte *, alul TESOB.
Emissio: A viaszlenyomatok alapján RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)
Őrzési hely: Ismeretlen

Zilah [1880] (Szilágy m., ma Zalău, Románia) (*1. ábra: 18*)
Leletkörülmények: Szórvány (*2. ábra: 10*). Borbély Samu zilahi tanár I. Leó solidusát küldte a Magyar Nemzeti Múzeumnak,[43] amiért cserébe egy szintén I. Leó féle solidust kínált fel az Éremtár. A csere létrejött és egy konstantinápolyi verdehelyű aranyért a gyűjteménybe jutott az érem.[44]
Az érem: A csere lebonyolítását rögzítő irat tartalmazza az érem részletes leírását és a meghatározását is: Avers: DNLEOPE|RPETAVG a császár büsztje szemből harci díszben, sisakkal kezében pajzs, vállán átvetve lándzsa. Revers: VICTORI|AAVGGG Victoria balra fordulva kezében kereszt, a jobb mezőben csillag, alul CONOB.
Emissio: Az éremtári meghatározás alapján Sab. I. 131, 4 = RIC 605 (462–466).
Őrzési hely: MNM Éremtár Ltsz.: 3/1881

A húsz bemutatott érem közül mindössze három került közgyűjteménybe. Míg azonban a maduniczi Arcadius és zilahi I. Leó solidus a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában azonosítható,[45] addig a homoliczi Zeno aranynak a Délmagyarországi Múzeumba jutásáról csupán Berkeszi közlése áll a rendelkezésünkre.[46] A maradék 17 aranyérem további sorsáról azonban nem állnak rendelkezésre adatok, vagy magángyűjteményt gazdagítottak, vagy pedig az ékszerészek éppen a magas karátszám és a jó minőség miatt beolvasztották és alapanyagként más ékszerek készítésénél felhasználták őket. A lelőhely és a verettípus azonban fontos információkat kínál az 5. századi éremforgalomhoz, különösen abban a tekintetben, hogy egyes települések területéről további hasonló korú érmek ismertek. Így a Vág mellett két Arcadius solidus került elő, amelyek közül a bucsányi érdemel külön figyelmet. Becz Ottó fényképén jól látható egy fúrt lyuk, amely alapján az érmet ékszerként viselték. Az 1905-ben talált példány mellett a szakirodalomban egy további, szintén Arcadius solidusról olvashatunk, amely egy Janovsky nevű őrnagy közlése után 1928 (?)-ban került napfényre.[47] Sajnos a rendelkezésre álló adatok alapján az érem típusát nem lehet meghatározni. Ezzel szemben a nyírbátori, 1879-ben talált érem éppen a többi, szintén a település területéről származó II. Theodosius solidus tekintetében kap jelentőséget.[48] Míg 1913-ban a debreceni Déri Múzeum szerzett meg egyet,[49] addig 1914-ben Gohl Ödön említett és határozott meg egy Nyírbátor határában talált solidust.[50] További példány került a településről a nyírbátori Báthori István Múzeumba.[51] Ez a három az 1879-ben talált éremhez hasonlóan egyazon típusba tartozik, és verési idejük a 430–440 közötti évekre tehető. Ugyancsak nyírbátori lelőhellyel található utalás egy 14 db II. Theodosius solidusaiból álló éremleletre.[52] Hogy ezen érmek esetleg egy nagyobb lelet részei voltak, nem dönthető el. Mindenesetre jelzik a területen élt lakosság gazdasági kapcsolatát a hun korban. Szintén több solidus ismert Esztergom területéről.[53] A Várhegyről az 1822-ben folyta-

[43] MNM Adattár 198/1880.
[44] MNM Adattár 1-2/1881.
[45] MNM Éremtár 147/1879 és 3/1881 leltári számokon. A maduniczi éremhez lásd: HAMPEL 1879, 408; ONDROUCH 1964, 167, Nr. 559.
[46] BERKESZI 1907, 21, ahol azonban sem az érem részletes leírása, sem pedig a típus meghatározása nem található.
[47] ONDROUCH 1964, 167, Nr. 560.
[48] Kat. Nyíregyháza 147–148.
[49] Kat. Nyíregyháza 150, 174. lj. Ltsz: 1913.70. Av: DN THEODO|SIVS PF AVG., a császár mellképe sisakban és páncélban, pajzsot és lándzsát tartva. Rev: VOT XXX|MVLT XXXX CONOB*-, üllő sisakos jobbra néző Róma, jobb kezében kereszttel, a baljában pajzsot tartva. V.ö. BÓNA 2004, 82. Abb. 2/3. = RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)
[50] GOHL 1914, 20 és Kat. Nyíregyháza 150: Sab. 14. Pl. V.6.: Av: DN THEODO|SIVS PF AVG., a császár mellképe sisakban és páncélban, pajzsot és lándzsát tartva. Rev: VOT XXX|MVLT XXXX, üllő sisakos jobbra néző Róma, jobb kezében kereszttel, a baljában pajzsot tartva = RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert).
[51] Kat. Nyíregyháza 150, 173. lj. Ltsz.: 67.248.2. Av: DN THEODO|SIVS P F AVG A., a császár mellképe sisakban és páncélban, pajzsot és lándzsát tart. Rev: VOT XXX|MVLT XXXX. CONOB*, üllő sisakos jobbra néző Róma, bal kezében kereszttel, a baljában pajzsot tartva. Súly: 3,5 g.= RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)
[52] ISTVÁNOVITS 2002, 282.
[53] FMRU 3., 98.

tott építkezések során Honorius császár (395–402) solidusa,[54] valamint II. Theodosius 430–440 között vert aranya került napfényre.[55] Ugyancsak a vár területén, de 1763-ban találtak egy 32 vagy 42 solidusból álló aranypénzleletet, mely I., de sokkal inkább II. Theodosius vereteiből állhatott.[56] A tanulmányban bemutatott és az 1822-ben talált várhegyi solidus azonos típusba tartoznak, mindkettőt a nyírbátoriakhoz hasonlóan 430–440 között verték. Ezek a pénzek jelzik, hogy Esztergom területe Valeria hun megszállását (424) követően is lakott volt. Sajnos a szolnoki éremről nem állnak rendelkezésre pontos adatok, így meghatározhatatlan, pedig érdekes lett volna a típust összehasonlítani a város Alcsi határrészén a folyószabályozási földmunkák során talált II. Theodosius solidussal, amit Hild Viktor 1907-ben a Kintzler testvérektől (szolnoki ékszerészek) vásárolt meg.[57]

A tanulmányban bemutatott húsz példány közül rajzok, pacskolatok és leírások segítségével 14 solidus típusát és verési idejét lehetett meghatározni, melyeket kronológiai rendben az alábbi táblázatban állítottunk sorba:

Nyugatrómai császárok érmei		
Honorius (393–423)	Arad (Arad)	Meghatározhatatlan
Honorius (393–423)	Bács-Petrovácz (Bački Petrovce)	Meghatározhatatlan
Honorius (393–423)	Balassagyarmat	RIC 1206 (395–402 között vert)
Honorius (393–423)	Csongrád-Sövényháza	RIC 1206 vagy 1209 (402-ben vert)

Keletrómai császárok érmei		
Arcadius (383–408)	Bács-Földvár (Bačko Gradiste)	RIC 2 (395–397 között vert)
Arcadius (383–408)	Bucsány (Bučany)	RIC 2 (395–397 között vert)
Arcadius (383–408)	Madunicz (Madunice)	RIC 37 (397–402 között vert)
II. Theodosius (402–450)	Nagybecskerek (Zrenjanin)	RIC 202 (408–420 között vert)
II. Theodosius (402–450)	Esztergom	RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)
II. Theodosius (402–450)	Nagybecskerek (Zrenjanin)	RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)
II. Theodosius (402–450)	Nyírbátor	RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)
II. Theodosius (402–450)	Tokaj	RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)
II. Theodosius (402–450)	Almásfüzitő	RIC 282 (441-ben vert)
II. Theodosius (402–450)	Bács-Petrovácz (Bački Petrovce)	RIC 322 (441–450 között vert)
II. Theodosius (402–450)	Nagyszeben (Sibiu)	RIC 322 (441–450 között vert)
II. Theodosius (402–450)	Nagyvárad (Oradea)	Meghatározhatatlan
II. Theodosius (402–450)	Szamosújvár (Gherla)	Meghatározhatatlan
II. Theodosius (402–450)	Szolnok	Meghatározhatatlan
I. Leo (457–474)	Zilah (Zalău)	RIC 605 (462–466 között vert)
Zeno (474–491)	Homolicz (Omoljica)	Meghatározhatatlan

A meghatározott Honorius és Arcadius solidusok verési idejüket tekintve a Kárpát-medence hun uralmat megelőző éremforgalmához tartoznak. Bár már a hunkori numizmatikai anyagban sporadikusan előfordulnak ld. pl. Szikáncs, Bény. E császárok pénzeihez már az 5. század elejétől hozzájutottak. Így a Konstantinápolyban rémuralmat tartó, majd a birodalom határain túlra űzött Gaina gót zsoldosvezér és csapatainak megsemmisítését követően szövetségi viszony jött létre a keletrómai kormányzattal. 401 januárjában ugyanis Uldin Gaina fejét küldte Konstantinápolyba, amit Arcadius császár gazdag ajándékokkal és nyílt

[54] MATHES 1827, 73-74, XI. tábla 2. = RIC 1206 (395–402 között vert); MRT 5. 81.

[55] MATHES 1827, 73-74, XI. tábla 1. = RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert); MRT 5. 81.

[56] FMRU 3., 108.

[57] H. VADAY 1975, 40, Nr. 203: Av.: A császár szemben álló diadémos vállképe, jobbjában vállára támasztott csatabárddal, balján pajzzsal. DN THEODO|SIVS PF AVG. Rev.: Konstantinápoly balra forduló, ülő géniusza lábát rostrumnak feszíti, jobbjában gömbön álló keresztet tart. Baljában jogar és pajzs. VOT XXX|MVLT XXXX A szelvényben CONOB súly 4,37g. = RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert) v.ö. BÓNA 2004, 82. Abb. 2/1; VADAY 2005, 94.

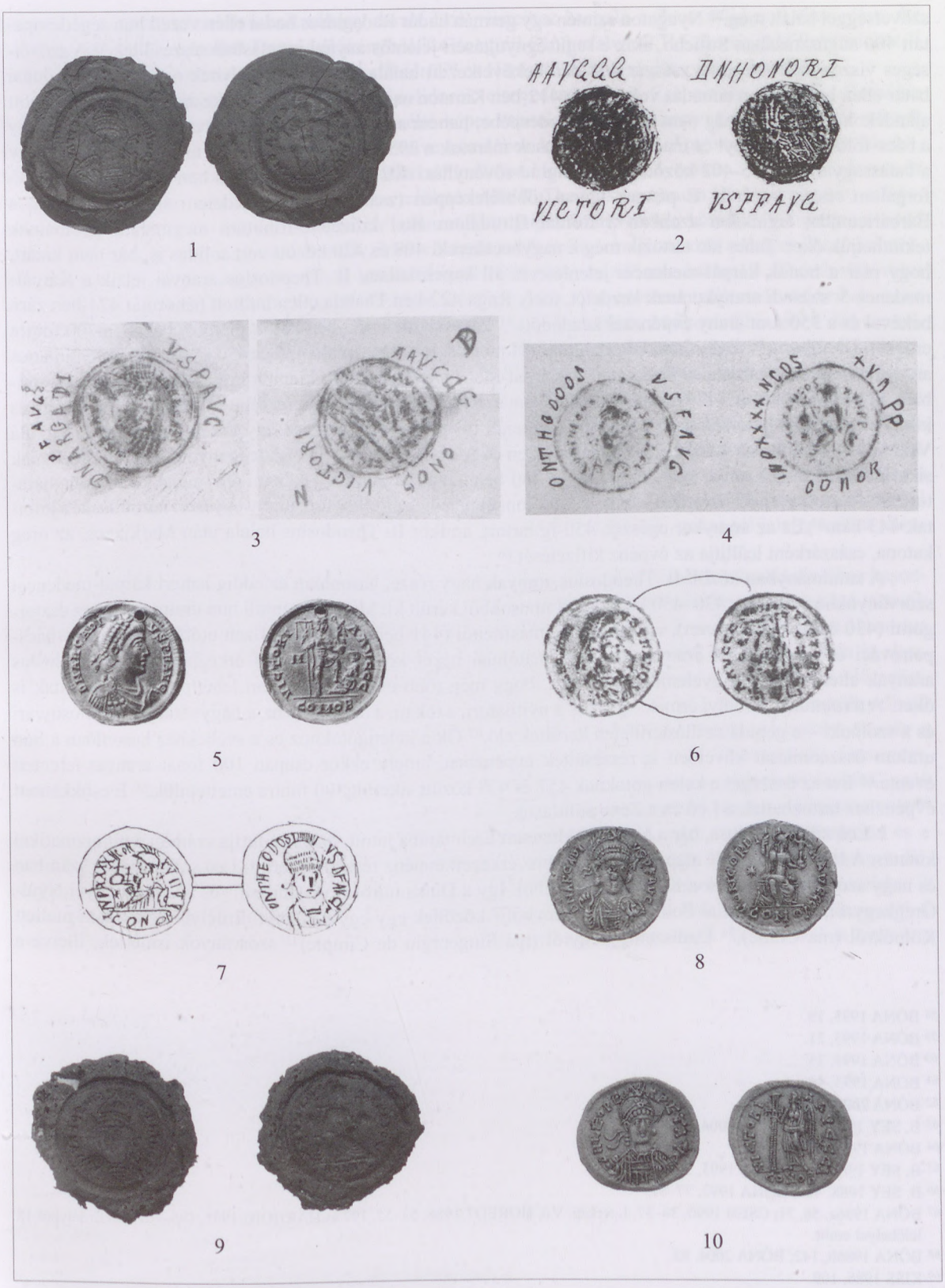

2. ábra. Rajzok, pacskolatok és fényképek a tanulmányban ismertetett aranypénzekről – Zeichnungen, Wachsabdrücke und Photos über die in der Abhandlung veröffentlichten Goldmünzen: 1: Almásfüzitő, 2: Balassagyarmat, 3: Bács-Földvár, 4. Bács-Petrovác, 5: Bucsány, 6: Csongrád-Sövényháza, 7: Esztergom, 8: Madunicz, 9: Tokaj, 10: Zilah.

szövetséggel hálált meg.[58] Nyugaton szintén egy germán hadúr Radagaisus hadai ellen vezeti hun segédcsapatait 406 augusztusában Stilicho, akik e segítségnyújtásért jelentős anyagi juttatásban részesültek.[59] A szövetséges viszonynak Arcadius császár 408-ban bekövetkezett halála vett véget, melynek nyitánya az al-dunai határ ellen indított hun támadás volt, amit a 412-ben Karaton nagykirállyal kötött béke zárt.[60] Az ekkor kapott ajándékok és zsoldok még nem a Kárpát-medencébe, hanem a hunok steppei szállásterületeire érkeztek. Így a bács-földvári, bucsányi és maduniczi solidusok márcsak a 395 és 402 közötti verési idejüknél fogva, ahogy a balassagyarmati 395-402 között és a csongrád-sövényházi 402-ben vert aranyak a hun uralom előtti pénzforgalom részét képezik. E pénzek ugyan többféleképpen (zsákmány, kereskedelem stb.) kerülhettek a Barbaricumba, leginkább azonban a Római Birodalom által kifizetett tributum megmaradt nyomainak tekinthetjük őket. Talán ide tartozik még a nagybecskereki 408 és 420 között vert solidus is, bár nem kizárt, hogy már a hunok kárpát-medencei jelenlétével áll kapcsolatban. II. Theodosius aranyai jelzik a Kárpát-medence 5. századi aranykorának kezdetét, mely Ruga 422-ben Tharcia ellen indított háborúját 424-ben záró békével és a 350 font arany évpénzzel kezdődött.[61] Ezt sikerült a 435-ben kötött margusi békében 700 fontra emeltetni, amihez a Nyugatrómai Birodalomból Honorius, Iohannes, majd 435 és 450 között III. Valentinianus aranyai társultak a katonai segítségért.[62] A Kárpát-medence ekkor jutott kiemelt szerephez a hun birodalomban, ugyanis a 420-as (424) évek első felében a Kárpát-medence déli részébe költözött be a király és környezete.[63] Ehhez társult még a római provinciák fokozatos megszerzése, így került hun fennhatóság alá Valeria 424-ben, Prima 427-ben, Secunda 441-ben és Savia 445/446 körül.[64] A legnagyobb évpénzt Bledának sikerült kicsikarnia a római császártól, miután 440-ben támadást indított a balkáni provinciák ellen. A hadjáratot záró Anatolius első békéjében a hunok 2100 font évpénzhez és 6000 font arany egyszeri kárpótláshoz jutottak 443-ban.[65] Ez az aranykor egészen 450-ig tartott, amikor II. Theodosius halála után Markianos, az öreg katona, császárként leállítja az évpénz kifizetését.[66]

A tanulmányban közölt II. Theodosius aranyak nagy része, hasonlóan az eddig ismert kárpát-medencei szórványokhoz, éppen a 430–450 között vert típusokból került ki. Már a dunántúli hun uralmat jelzi az esztergomi (430 és 440 között vert), valamint az almásfüzitői (441-ben vert) érem. Ezen utóbbi, valamint a bácspetrováci és nagyszebeni aranyak az első anatoliusi békét követő évpénzzel érkezhettek. A Theodosius aranyak elterjedésénél figyelembe kell venni, hogy még több évig forgalomban lehettek, sőt tezaurálták is őket. A tiszántúli és erdélyi érmek – köztük a nyírbátori, a tokaji, a nagyszebeni, a nagyváradi, a szamosújvári és a szolnoki – a gepida szállásterületen kerültek elő.[67] Ők a keletigótokhoz és a svébekhez hasonlóan a hun uralom összeomlását követően is részesültek évpénzben, amely ekkor csupán 100 fonat aranyat jelentett évente.[68] Ezt az összeget a keleti gótoknak 457 és 473 között sikerült 300 fontra emeltetniük.[69] E csökkentett évpénzhez tartozhattak a Leó és a Zeno solidusok.

I. Leó zilahi solidusa, bár a Nemzeti Múzeum Éremtárába jutott, mégsem tartja számon a numizmatikai kutatás. A lelőhely fekvése alapján a gepidákhoz érkezett évpénz része lehetett. I. Leó solidusai kis számban és nagy szórásban ismertek a Kárpát-medencéből. Így a Dunántúlról Nagykanizsa[70] és a Győr megyei Nyúl-Öreghegyről,[71] a szlovákiai Pohronsky Ruskovból[72] közöltek egy-egy példányt. Erdélyből[73] a zilahi mellett Kölnökről (ma Cîlnic),[74] Úzdiszentgyörgyről (ma Singeorgiu de Cimpie)[75] szórványok ismertek, illetve a

58 BÓNA 1993, 19.
59 BÓNA 1993, 21.
60 BÓNA 1993, 23.
61 BÓNA 1993, 44.
62 BÓNA 2004, 81.
63 B. SEY 1988, 426; BÓNA 2004, 81.
64 BÓNA 1993, 54, 74.
65 B. SEY 1988, 427; BÓNA 1993, 55.
66 B. SEY 1988, 429; BÓNA 1993, 77–81.
67 BÓNA 1986a, 58, 71; CSEH 1990, 36–37, I. térkép. V.ö. HOREDT 1986, 53–55, 197 és HARHOIU 1997, 195–201, aki Erdélyből 18 lelőhelyet említ.
68 BÓNA 1986b, 142; BÓNA 2004, 83.
69 KISS 1986, 109.
70 VELTER 1988, 267; VELTER 2002, 307, CLIX.
71 VELTER 1988, 267; VELTER 2002, 307, CLXII.
72 ONDROUCH 1964, 171, Nr. 582: 1927-ben került napfényre Sabatier I. 131/4, pl. VI/22 konstantinápolyi verdejegyű solidusa.
73 BÓNA 1986b, 142.
74 VELTER 1988, 263; VELTER 2002, 288, XVI: Sabatier I. 130/2 vagy 131/4, pl. VI/22.
75 VELTER 1988, 268; CSEH 1990, 72; VELTER 2002, 298, LXXXVIII.

kiselyki és a firtosi leletekben volt néhány darab. Leó pénzeihez hasonló a Zeno solidusok elterjedése. Az Alföldön a homoliczi mellett Csanád-Bökényből,[76] Csongrád-Sándorfalváról,[77] Szlovákiából Pohrenieből,[78] Erdélyből pedig Hunyad (ma Hunedoara) területéről[79] és Hategről[80] ismerünk egy-egy darabot.

Ha összehasonlítjuk a kárpát-medencei solidusok elterjedését a mai Csehország, valamint Románia Erdélyen kívüli területeivel, akkor figyelemreméltó képet kapunk. A mai Csehország területén az 5. századi érmek a sík medencékben, a folyók mellett, illetve közelében kerültek elő.[81] A szórványok mellett kisebb, mindössze pár éremből álló leletek ismertek, mint a Ploužnice-i kincs (3 db Glycerius, 3 db II. Theodosius és 1 db Licinia Eudoxia). Legnagyobb számban e területen nem II. Theodosius, hanem III. Valentinianus solidusai fordulnak elő (7:8) köztük számos „barbár" utánzat.[82] A nyugatrómai veretek, köztük rövid ideig uralkodó császároké nagyobb számban jelentkeznek, mint a Kárpát-medencében meghatározó szerepet játszó keletrómai aranyak.[83] Ezzel szemben Románia keleti részéről (Walachei) mindössze három II. Theodosius veret ismert (Orsova, Ciorogirla és Domnesti).[84] Ehhez társulnak még a Moldvában talált szórványérmek, mint Honorius (Chirileni, Botosani, Suceava), Arcadius (Miroslovesti, Temeleuti, Malcoci, Chirileni 4 db) veretei, illetve két II.Theodosius (Holboca, Romanesti) solidus. A rublevkai éremleletben (8 db Honorius, 13 db III. Valentinianus, 1 db Arcadius, 175 db II.Theodosius, 1 db Eudochia és 2 db Pulcheria) ugyan nyugatrómai érmek is vannak, de a legjelentősebb részét II. Theodosius veretei teszik ki.[85] A Kárpátoktól keletre eső Bukovina területéről csupán egy kis éremlelet ismert Starožinecből, melyet 1828-ban találtak.[86] A 2 db Arcadius, 1 db Honorius és 3 db III. Valentinianus solidusból álló leletben a nyugatrómai uralkodók aranyai vannak túlsúlyban, ugyanakkor II. Theodosius vereteinek hiánya arra utal, hogy talán egy a Nyugatrómai Birodalomnak megsegítésére indított csapatban részt vevő harcos vagyona lehetett. A Kárpát-medencéből ismert 5. századi solidusok sokfélesége, valamint a szórványok és éremleletek száma jól jelzi a terület jelentőségét a hun birodalmon belül.

A bemutatott aranyak, a Kárpát-medencéből ismert és közölt 5. századi darabok jelentős részéhez hasonlóan szórványként kerültek elő. Kivételt jelentenek sírok mellékleteiként talált példányok. Ezek közé tartozik a csongrád-sövényházi női sírban bronz karperec párral és gyöngyökkel együtt talált 402-ben vert Honorius solidus. Az antik görög eredetű halotti obolusadás szokása a római provinciális temetkezésekben is elterjedt.[87] A császárkori sírokban azonban a bronzpénzek meghatározóak és elvétve fordulnak csak elő ezüstpénzek. E szokásnak azonban nem vetettek gátat a birodalom határai és már a 2. századtól megfigyelhető mind a szarmata, mind pedig a germán környezetben.[88] A római aranypénzek, halotti obolusként először a Kr.u. 3. századi (C2) germán vezető réteg temetkezéseiben (Emersleben 1. és 2. sír, Osztrópataka, Gommern, hasslebeni sírok) jelentkeznek.[89] E sírok mellékletei jelzik, hogy a római aureusok „halotti obolusként" való használata az 5. századi solidus mellékletes sírokkal szemben elsősorban a vezető réteg privilégiuma volt.[90] Ezt jelzik a Kárpát-medencétől nyugatra előkerült éremmellékletes sírok, mint a köstitzi Honorius és a mauselwitzi III. Valentinianus,[91] vagy a Prága-Radotin 1. sír Arcadius (393–395),[92] a Mecholupy III. Constantinus (407–411) solidussal keltezett csontvázas temetkezések.[93] Az érmeket azonban ékszerként is viselték, mint azt a strachotíni rabolt csontvázas sírban napvilágra került Aelia Pulcheria fülezett aranya.[94] A Kárpát-medencéből alig több mint fél tucat solidus mellékletes temetkezés ismert. Ezek közül is kitűnik a

76 BÓNA 1980, 81.
77 VELTER 1988, 265; VELTER 2002, 303, CXXVIII.
78 VELTER 1988, 268; VELTER 2002, 311, CXCIX.
79 CSEH 1990, 70; VELTER 2002, 292, XLVIII.
80 VELTER 2002, 292, XLV: Sabatier I. 138/1
81 MILITKÝ 2004, 61–62.
82 MILITKÝ 2004, 61–65.
83 MILITKÝ 2004, 62–64.
84 HARHOIU 1997, 144, Taf. CXXI.
85 HARHOIU 1997, 144, Taf. CXXI.
86 PROHÁSZKA 2004a, 147.
87 BÓNA 1980, 74–98; BÓNA 2004, 82.
88 GORECKI 1975, 236–240; BÓNA 1980, 79–81; BEMMANN 2005, 6.
89 PROHÁSZKA 2004, 71–72; BEMMANN 2005, 23.
90 BÓNA 1980, 81; BEMMANN 2005, 20–23.
91 BEMMANN 2005, 12, 44,
92 SWOBODA 1965, 271; MILITKÝ 2004, 61.
93 SWOBODA 1965, 253; MILITKÝ 2004, 61; BEMMANN 2005, 45.
94 MILITKÝ 2004, 61.

csákvári későrómai-koranépvándorláskori temető 734. sírjában talált négy solidus (1 db Honorius, 2 db II. Theodosius, 1 db Iohannes),[95] melyek szerepének tisztázását a temetkezés illetve a temető tudományos közlése segítené elő. Szintén több érem, azonban bronzból, volt a besenyő (Bešenov, ma Szlovákia) 5. század első felére datált temető 1. és 9. sírjában. Míg az elsőben a csontváz jobb kezében II. Constantinus, I. Theodosius és II. Theodosius, addig a kilencedikben I. Valentinianus és Honorius bronzpénzei voltak.[96] Az 5. század első felére keltezhető temetkezések közé tartozik a Körösladány Gát 5. sírja, melyben Honorius thesszalonikai solidusa mellett[97] a kubikusok még agyagedényt, vasszablyát és „bronz gombokat" figyeltek meg.[98] A leletek azonban a solidus kivételével elkallódtak, ugyanakkor a korszakra datálható a közelében feltárt másik hunkori sír, melyből Murga típusú korsó és kardtöredékek ismertek.[99] II. Theodosius aranya volt az erdélyi Csépán feltárt hunkori férfi sírban. Az elhunyt kiemelkedő társadalmi helyzetét a karján talált arany karperec jelezte.[100] A hunkori éremmellékletes temetkezések sorából törölni kell a Vörösmart (ma Zmajevac, Szerbia) területén talált kőberakásos arany kardtok vereteket, melyek szórványként kerültek elő, mint ahogy a tőlük 40-50 lépésnyire talált II. Theodosius RIC 322 (441–450 között vert) solidusa.[101] Már a hun uralom összeomlását követő időszakra datálható az érmihályfalvi harcos és a bácsordasi gazdag női temetkezés. Az érmihályfalvi gepida harcos sírjában II. Theodosius RIC 322 típusú solidusának barbár utánzata volt torzult körirattal, 4,9 gramm súlyban.[102] Szintén II. Theodosius RIC 322 típusú solidusát helyezték a bácsordasi (ma Karavukovo, Szerbia) gazdag női temetkezésbe,[103] melyet mellékletei az 5. század utolsó harmadára datálnak.[104] Az aranyérmek mellékletként való ritka előfordulását az 5. század végén és a 6. század elején jelzik a Csanád-Bökény A női sír Zeno,[105] illetve a kiszombori B temető 40., valamint a szőny/brigetioi népvándorláskori temető egyik sírjában talált I. Anastasius solidusok.[106] A csongrád-sövényházi sírt a mellékletei az 5. század elejére datálják és még a hunok Kárpát-medencébe történt beköltözése előtt temették el az elhunytat Így Honorius 402-ben vert aranya még a Pannonia és az Alföldön élő népek közti kapcsolatrendszer (kereskedelem, tributum stb.) során jutott a Sövényháza területén élt személy birtokába. A sírba helyezése pedig jelzi, hogy már Kárpát-medence hunkora előtt számolnunk kell az aranypénzek halotti obolusként való használatával.

A Magyar Nemzeti Múzeum Adat- és Éremtárában folytatott kutatásoknak köszönhetően sikerült húsz 5. századi solidust bemutatnunk, melyek közül 18 korábban ismeretlen volt a kutatás számára. Ezek nagy része a 424 és 450 közötti aranykorra tehető és így a lelőhelyes érmek listáját tovább sikerült bővítenünk,[107] amely jól jelzi, hogy e kor pénzei a Kárpát-medence minden vidékére eljutottak. A korszak érmei az elmúlt évszázadokban, illetve napjainkban kerültek és kerülnek elő. Közzétételük kiegészítve az adat- és levéltárakban található aktákban szereplő adatokkal fontos forrása Kárpát-medence 5. századi éremforgalmának, valamint a római-germán, római-hun kapcsolatrendszernek.

Prohászka Péter
2500 Esztergom
József Attila tér 2.
prohaszkapeter@freemail.hu

95 FITZ 1992, 74.

96 TOČIK 1962, 188, 191. v.. BÓNA 1980, 80, aki ezüstpénzekről is szól, de valójában csak bronzok voltak. Lásd: BEMMANN 2005, 49.

97 BÓNA 1993, 186. Még avar sír mellékleteként közölve: FETTICH 1930, 207–208 és HUSZÁR 1954, 88, CXXIV.

98 MRT 6, 118, 7/105 a szablya és az edény Olaszországba került, az érem pedig közvetítők útján a MNM Éremtárába. A topográfiában avar sírként szerepel az 5. számú sír, pedig amint arra Bóna István rámutatott ez is akárcsak a B ponton talált temetkezés az 5. századra tehető (BÓNA 1993, 227).

99 FETTICH 1930, 208–211; BÓNA 1993, 227.

100 PROTASE 1961, 567: A sír mellékletei gyűrű, kis arany csat, karperec és érem: RIC 254 (430-ban vert) vagy 257 (430–440 között vert)

101 DIMITRIJEVIĆ–KOVAČEVIĆ–VINSKI 1962, 69–70, Tb. I/1; MRKOBRAD 1980, 116.

102 ROSKA 1930, 230–231; HUSZÁR 1954, 75, XLIX.

103 HUSZÁR 1954, 66, VII; KISS 1983, 112–114: A solidus mellett sokszöggombos arany fülbevaló pár, ezüst csat, gyöngyök és toilett eszközök voltak. BÓNA 2004, 84: az 5. század végére helyezte a sírt.

104 KISS 1983, 123–126.

105 BÓNA 1980, 81.

106 BÓNA 1980, 81.

107 BÓNA 2004, 81.

Irodalom

BEMMANN 2005 Bemmann, Jan: Zur Münz- und Münzersatzbeigabe in Gräbern der Römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit des mittel- und nordeuropäischen Barbaricums. *Studien zur Sachsenforschung* 15. Oldenburg 2005, 1–62.

BERKESZI 1907 Berkeszi István: *Délmagyarország éremleletei*. Temesvár 1907.

BÓNA 1980 Bóna István: Studien zum frühawarischen Reitergrab von Szegvár. *ActaArchHung* 32 (1980) 31–95.

BÓNA 1986a Bóna István: Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I. In: *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei* I. Budapest 1986, 15–91.

BÓNA 1986b Bóna István: Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In: *Erdély története* I. Budapest 1986, 107–234.

BÓNA 1993 Bóna István: *A hunok és nagykirályaik*. Budapest 1993.

BÓNA 2004 Bóna István: "Barbarische" Nachahmungen von spätrömischen Goldmünzen im Bereich der Hunnen und Germanen im Karpatenbecken. In: "*Quasi liber et pictura*". Budapest 2004, 81–86.

CHIRILA–SOCOLAN 1971 Chrilila, Eugen-Socolan, Aurel: O imitaţie după un solidus de la Theodosius II descoperită în Maramureş. In: Chrilila, Eugen-Socolan, Aurel: *Tezaure şi descoperiri monetare din colecţia Muzeului Judeţean Maramureş*. Baia Mare 1971, 72–74.

CSEH 1990 Cseh János: Adatok az V-VII. századi gepida emlékanyag egységéhez. *SzMMÉ* 7 (1990) 29–77.

DIMITRIJEVIĆ–KOVAČEVIĆ–VINSKI 1962 Dimitrijević, Danica-Kovačević, Jovan-Vinski, Zdenko: *Seoba naroda - arheološki nalazi jugoslovenskog podunavlja*. Zemun 1962.

FETTICH 1930 Fettich Nándor: A Magyar Nemzeti Múzeum gróf Vigyázó-ásatásai. Népvándorláskor. *ArchÉrt* 44 (1930) 205–211.

FITZ 1992 Fitz Jenő: A csákvári IV-V. századi temető érmei. *NK* 90–91 (1991–1992) 61–104.

FMRU 3. *Die Fundmünzen der Römischen Kaiserzeit in Ungarn 3*. Hrsg. Redő Ferenc. Berlin-Budapest 1999.

GORECKI 1975 Gorecki, Johann: Studien zur Sitte der Münzbeigabe in römerzeitlichen Körpergräbern zwischen Rhein, Mosel und Somme. *BRGK* 56 (1976) 179–468.

GRIERSON–MAYS 1992 Grierson, Philip-Mays, Melinda: *Catalogue of Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*. Washington 1992.

HAMPEL 1879 Hampel József: A Magyar Nemzeti Múzeum gyarapodása. *ArchÉrt* 13 (1879) 407–409.

HARHOIU 1997 Harhoiu, Radu: *Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*. Bukarest 1997.

HOREDT 1986 Horedt, Kurt: *Siebenbürgen im Frühmittelalter*. Bonn 1986.

HUSZÁR 1954 Huszár Lajos: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im Mittleren Donaubecken. *ActaArchHung* 5 (1954) 61–109.

ISTVÁNOVITS 2002 Istvánovits Eszter: Römische Münzen im oberen Theißgebiet. In: *Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolnik zum 70. Geburtstag*. Nitra 2002, 275–286.

Kat. Nyíregyháza *Das Gold von Nyíregyháza (Archäologische Fundkomplexe mit Goldgegenständen in der Sammlung des Jósa-András-Museums Nyíregyháza)*. Nyíregyháza 1997.

KISS 1983 Kiss Attila: Die Skiren im Karpatenbecken, ihre Wohnsitze und ihre materielle Hinterlassenschaft. *ActaArchHung* 35 (1983) 95–132.

KISS 1986 Kiss Attila: Die Goldfunde des Karpatenbeckens vom 5-10. Jahrhundert. *ActaArchHung* 38 (1986) 105–145.

KISS 1999 Kiss Attila: A 375 és 1000 közötti kincsleletek, mint a Kárpát-medence kora középkori történeti forrásai. A kincsleletek katalógusa. *Zalai Múzeum* 9 (1999) 55–75.

KOLNIK 2004 Kolnik, Titus: Praveké a včasnohistorické zlato v archeologických nálezoch zo Slovenska. *Historický Zborník* 14 (2004) 87–135.

MATHES 1827 Mathes, Johannes Nep.: *Veteris Arcis Strigoniensis monumentorum ibidem erutorum aliarumque antiquitatum lythographicis tabulis ornata descriptio*. Strigonium 1827.

MILITKÝ 2004 Militký, Jiří: Finds of Roman and Early Bizantine Gold Coins on the Territory of the Czech Republic. *Slovenská numizmatika* 17 (2004) 53–76.

MRKOBRAD 1980 Dusan, Mrkobrad: *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*. Beograd 1980.

MRT 5 Horváth István et alii: *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és Dorogi járás*. Magyarország Régészeti Topográfiája 5. Budapest 1979.

MRT 6 Torma István et alii: *Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A Szeghalmi járás*. Magyarország Régészeti Topográfiája 6. Budapest 1982.

ONDROUCH 1964 Ondrouch, Vojtech: *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku*. Bratislava 1964.

PROHÁSZKA 2004 Prohászka Péter: *Az osztrópatakai vandál királysír*. Esztergom 2004.

PROHÁSZKA 2004a Prohászka Péter: Egy elfelejtett 5. századi solidus lelet Bukovinából - Ein vergessener Solidusfund aus dem 5. Jahrhundert aus Bukowina. *NK* 102–103 (2003–2004) 147–148.

PROTASE 1961 Protase, Dimitriu: Ein Grab aus dem V. Jahrhundert aus Cepari. *Dacia* 4 (1961) 567–576.

RIC Kent, J.P.C.: *The Roman Imperial Coinage* Vol. X. London 1994.

ROSKA 1930 Roska Márton: Az érmihályfalvi germán sír. *ArchÉrt* 44 (1930) 229–232.

SABATIER Sabatier, J.: *Description générale des monnaies byzantines*. Paris 1862.

SĂŞIANU 1980 Săşianu, Alexandru: *Moneda antică in vestul şi nord-vestul României – Ancient Coinage in Western and North-Western Romania*. Orodea 1980.

B. SEY 1973 B. Sey Katalin: Bizánci pénzek a Kárpát-medencében. *A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve* 1972. Budapest 1973, 131–138.

B. SEY 1975–1976 B. Sey Katalin: A szikáncsi V. századi solidus lelet – The fifth century solidus find of Szikáncs. *NK* 74–75 (1975–1976) [1976] 7–19.

B. SEY 1988 B. Sey Katalin: Beziehungen der Hunnen zu Byzanz im Spiegel der Funde von Münzen des 5. jahrhundert in Ungarn. In: *Popoli delle Steppe, unni, avari, Ungari*. Spoleto 1988, 413–431.

STEIN 1928 Stein, Ernst. *Vom römischen zum byzantinischen Staate (284-476 n. Chr.)*. Wien 1928.

SVOBODA 1965 Swoboda, Biedrich: *Čechy v dobe stehování národů*. Praha 1965.

TOČIK 1962 Točik, Anton: Nové nálezy z doby stahovania národov na Juhozápadnom Slovensku.- Neue Funde aus der Völkerwanderungszeit in der Südwestslowakei. *AVANS* 9 (1962) 187–218.

H. VADAY 1975 H. Vaday Andrea: *Szolnok megyei éremtani adatok Hild Viktor jegyzeteiből*. Szolnok 1975.

VADAY 2005 Vaday Andrea: *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Ungarn Band 1. Komitat Szolnok*. Budapest 2005.

VÁRADY 1961 Várady László: *Későrómai hadiügyek és társadalmi alapjaik*. Budapest 1961.

VELTER 1988 Velter, Anna Marie: Unele considerati privind circulatia monetara din secolele V–XII. in Bazinul Carpatie, – cu a privire speciala asupra teritoriului României. *SCIV* 39 (1988) 251–274.

VELTER 2002 Velter, Anna Marie: *Transilvania în secolele V-XII*. Bucuresti 2002.

WERNER 1956 Werner, Joachim: *Beiträge zur Archäologie des Attila Reiches*. München 1956.

ALTNEUE RÖMISCHE GOLDMÜNZEN DES 5. JAHRHUNDERTS AUS DER ARCHIV DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

Resümee

Das 5. Jahrhundert n. Chr. brachte einen ungewöhnlichen Goldreichtum im Karpatenbecken, was sich im archäologischen und numismatischen Material wiederspiegelt. Die Quelle dieses Reichtums kann man in den politischen Kontakten zwischen Römischen Reich und Barbaricum finden. Schon in den vorheren Jahrhunderten der Kaiserzeit bekamen die Sarmaten und die Germanen auch Gold für den Frieden und ihre Dienste. Das Erscheinen der Hunnen veränderte die politischen Verhältnisse in Mittel- und Ost-Europa. Zuerst waren sie Verbündete des Ost- und Weströmischen Reiches und halfen bei der Bewältigung von germanischen Söldnertruppen, wie bei Gaina in 401 und bei Radagaisus in 406. Der Tod von Arcadius (408) brachte neue Verhältnisse im Osten. Die Hunnen griffen die römische Grenze an der unteren Donau und die Reichsgebiete an. Die römischen Diplomaten konnten mit Hilfe von Geschenken den Frieden in 412 erreichen, der jahrzehntlang bis zum erneuten Angriff gegen Thracien hielt. Im Friedensvertrag des Jahres 424 ist es unter den Hunnenfürsten das erste mal Ruga gelungen 350 Pfund jährliches Tributum in Gold (= 25.200 Solidi) von der Regierung des Kaisers Theodosius II. zu erzwingen. Seit 425 ist auch ein Tributum von der weströmischen Regierung dazugekommen, das sich zwischen 435–450 wesentlich erhöht. Im Friedensabkommen von Margus (435) wurde das oströmische Tributum verdoppelt, das seinen Höhepunkt im Friedensvertrag von 443 erreicht hat. Die Hunnen bekamen jährlich 2100 Pfund bzw. nachträglich auf die Jahre 440–442 eine Entschädigung von 6000 Pfund in einer Summe. Das Jahresgeld wurde bis 449 regelmäßig bezahlt, aber der neue Kaiser Marcian hat in 450 die Bereitstellung des Tributums eingestellt und seit dem Feldzug gegen Gallien kam auch vom Westen kein Gold mehr.

Im zweiten Viertel des 5. Jahrhunderts brachte das Jahrgeld Goldreichtum in Mitteleuropa. Ein Teil der Solidi floss durch Handel wieder ins Reich zurück. Die archäologischen Funde der Hunnenzeit – Goldschnallen, Gürtel und Frauenschmuck – beweisen, dass das erhaltene Gold zum grössten Teil aufgearbeitet wurde. Aus dieser Epoche sind zwei grössere Münzfunde bekannt. Der Hortfund von Szikáncs mit 1439 Solidi und der aus 108 Stücken bestehende Fund von Bény. Bisher sind rund 70 Fundorte aus dem 5. Jahrhundert bekannt, wo die Prägungen des Honorius, des Iohannes, des Theodosius II. und des Valentinian III. vorgekommen sind. Diese 70 Fundorte und kaum mehr als 100 Münzen sind in Hinsicht der ausgezahlten Goldmenge nicht sehr viel. Leider die gefundenen Goldmünzen gelangten meistens nicht in die öffentlichen Sammlungen oder die eingeschickten wurden nicht behalten. In dieser Abhandlung führen wir 20 Solidi vor, von den nur zwei im Nationalmuseum behalten wurde. Über die anderen gibt es Akten, Briefe mit Zeichnungen, Wachsabdrücke und Photos im Archiv des Ungarischen Nationalmuseums. Mit Hilfe dieser kann man die Münzen grösstenteils bestimmen:

Goldmünzen von weströmischen Kaiser

Honorius (393–423)	Arad (Arad)	Unbestimmbar
Honorius (393–423)	Bács-Petrovácz (Bački Petrovce)	Unbestimmbar
Honorius (393–423)	Balassagyarmat	RIC 1206 (395–402)
Honorius (393–423)	Csongrád-Sövényháza	RIC 1206 oder 1209 (402)

Goldmünzen von oströmischen Kaiser

Arcadius (383–408)	Bács-Földvár (Bačko Gradiste)	RIC 2 (395–397)
Arcadius (383–408)	Bucsány (Bučany)	RIC 2 (395–397)
Arcadius (383–408)	Madunicz (Madunice)	RIC 37 (397–402)
Theodosius II. (402–450)	Nagybecskerek (Zrenjanin)	RIC 202 (408–420)
Theodosius II. (402–450)	Esztergom	RIC 254 (430) oder 257 (430–440)
Theodosius II. (402–450)	Nagybecskerek (Zrenjanin)	RIC 254 (430) oder 257 (430–440)
Theodosius II. (402–450)	Nyírbátor	RIC 254 (430) oder 257 (430–440)
Theodosius II. (402–450)	Tokaj	RIC 254 (430) oder 257 (430–440)
Theodosius II. (402–450)	Almásfüzitő	RIC 282 (441)
Theodosius II. (402–450)	Bács-Petrovácz (Bački Petrovce)	RIC 322 (441–450)
Theodosius II. (402–450)	Nagyszeben (Sibiu)	RIC 322 (441–450)
Theodosius II. (402–450)	Nagyvárad (Oradea)	Unbestimmbar
Theodosius II. (402–450)	Szamosújvár (Gherla)	Unbestimmbar
Theodosius II. (402–450)	Szolnok	Unbestimmbar
Leo I. (457–474)	Zilah (Zalău)	RIC 620 (457–474)
Zeno (474–491)	Homolicz (Omoljica)	Unbestimmbar

Von den 20 Münzen gelangten 2 (Arcadius von Madunicz und Leo I. von Zilah) in der Münzsammlung des Nationalmuseums und die Zeno von Homolicz nach Berkeszi in das Südungarische Museum. Die anderen wurden entweder eingeschmolzen oder bereicherten Privatsammlungen.

Von einigen Fundorten kennen wir andere Goldmünzen aus dem 5. Jahrhundert. In Bucsány (Bučany) wurde noch ein Arcadius Solidus in 1928 (?) gefunden. Aus Nyírbátor sind noch drei Solidi ebenfalls Typ RIC 254 (430) oder 257 (430–440) bekannt. In Esztergom auf dem Burgberg kam in 1822 eine Honorius Typ RIC 1206 oder 1209 (402) und eine Theodosius II. Typ RIC 254 (430) oder 257 (430–440) Goldmünze ans Tageslicht.

Die hier vorgeführten Solidi von Honorius und Arcadius gehören wegen ihrer Prägezeit (zwischen 395–402) zum vorhunnenzeitlichen Münzverkehr im Karpatenbecken. Die Münzen von Theodosius II. zeigen auch, dass die Hunnen ihren Fürstensitz und ihr Militärzentrum in den 420-er Jahren auf das Gebiet des Karpatenbeckens verlegt haben. Die Hunnen bekamen und besetzten stufenweise Pannonien (Valeria in 424, Prima in 427, Secunda in 441 und Savia um 445/446). Die Solidi von Esztergom und Almásfüzitő (nach 430

geprägt) zeigen die hunnische Herrschaft in Valeria. Einige Münzen gelangten nach 430 vielleicht mit dem Tributum nach Margus und die anderen nach dem Friedensvertrag von 443 (Almásfüzitő, Bács-Petrovácz, Nagyszeben) ins Karpatenbecken. Nach der Sturz der Hunnen nimmt die Zahl der Goldmünzen stark ab. Die im Karpatenbecken lebenden Gepiden, Ostrogoten und Sweben wurden von der oströmischen Regierung in die Reiche der äusseren Föderaten aufgenommen aber die erhielten nur 100-100 Pfund Gold jährlich. Die Münzen von Leo I. aus Zilah und Zeno aus Homolicz konnte zum gepidischen Tributum gehören. Die Goldmünzen waren im Karpatenbecken – wie die Streufunde zeigen – bei den Bevölkerungen bekannt und sie sind kontinuierlich und proportionell.

Die meisten Goldmünzen aus dem 5. Jahrhundert kamen als Streufunde ans Tageslicht. Das ist typisch auch für die hier veröffentlichten Münzen. Nur das Solidus von Honorius Typ RIC 1206 oder 1209 (402) aus Csongrád-Sövényháza wurde in einem Grab mit Perlen und bronzenen Armringen entdeckt. Im Barbaricum wurde der Brauch der Münzbeigabe von den Römer übergenommen. Die Römer legten aber Bronzemünzen in den Gräber und nur selten Silber. Im 3. Jahrhundert erscheinen in den Körpergräber der germanischen Oberschicht römische Goldmünzen. Dieser Brauch in Mitteleuropa kann man von dem Ende des 4. Jahrhunderts wieder beobachten, aber die in den Gräber bestatteten Personen gehören meistens nicht zur Oberschicht.

In dieser Abhandlung veröffentlichten Münzen ergänzen unsere Angaben über den Münzverkehr im Karpatenbecken. Dank der Nachforschungen im Datenarchiv des Ungarischen Nationalmuseums ist es gelungen, 20 Münzen mit neuem Fundort zu publizieren. Auf diesem Grund fällt den Archivmaterialien der Museen eine wichtige Rolle zu.

Megjegyzések Saltzer Ernő kincskataszterének korai, 1000–1141 közötti keltezésű leletekre vonatkozó címszavaihoz[1]

Bemerkungen zu den Schlagworten bezüglich der zwischen 1000 und 1141 datierten Münzfunde des Schatzkatasters von Ernő Saltzer

Amint az köztudomású, különböző hosszúságú megszakításokkal immár több mint másfél évtizede dolgozom a kora Árpád-kori, pontosabban az I. (Szent) István és II. (Vak) Béla uralkodási ideje (1000–1141) közötti időben kibocsátott érmék (H1–H54)[2] bármelyike (záró)pénzével jelzett sír-, települési, kincs- és szórványleleteinek Kárpát-medencei gyűjtőterületű monográfiáján. Munkám a korábban már megjelent érmetani kötetben részletezett alapelve következtében nem fogja tartalmazni az anonim denárleleteket, sem azokat a kincsleleteket, amelyek állományában a királyneves veretek mellett anonim denárok is előfordultak, tehát a tárgyalandó kincskataszter lelőhelylistájánál lényegesen kisebb választékot ölel majd fel. Előrebocsátva Saltzer Ernő magányos munkálkodását illető őszinte nagyrabecsülésemet és megkülönböztetett tiszteletemet, szükségesnek láttam, hogy az általa saját kiadásában közölt és általam is vizsgált leleteket érintően kiegészítő megjegyzéseket tegyek, éspedig azért, mert véleményem szerint e hatalmas erőfeszítéssel létrehozott kincskataszter nem tükrözi, de elkészítési körülményei miatt nem is tükrözheti mindenben a magyar régészet és érmetan e tárgyú kutatásainak 1996. évi állását. Hangsúlyoznom kell tehát, hogy az alábbi lista elsősorban nem bírálata, hanem olyan szélesebb adatbázisú helyesbítése, kiegészítése a tárgyalt kötet „Lelőhely- és publikációs adatok" című fejezetében felsoroltaknak,[3] amelyek összegyűjtésére és kiadására ő a maga erejéből nem vállalkozhatott.[4]

Tudom, hogy helyesbítő megjegyzéseimnek a kötet teljes anyagára kiterjedő vonatkozása is van, hiszen a kincsleletek érmeegyütteseiben ajánlott változtatásaim kihatnak az „Éremlelet összefoglaló" c. fejezettől „Az egyes éremtípusok lelőhelyi adatai" c. fejezetig tárgyalt típusok, mennyiségek és lelőhelyek összesítő adataira is, amelyekkel éppen a fentiek következtében az alábbiakban már felesleges lett volna foglakoznom.

A fogalmak tisztázása céljából érdemes a lehető legrövidebben az érmeleletek típusaira utalnom.[5] A darabszámától függetlenül *sírlelet* minden olyan érmeegyüttes, amely egyazon temetkezésből származik, s *temetői szórványleletnek* nevezhetők azok a pénzek, amelyek egy temető egyetlen sírjához sem köthetők. Ugyanígy *települési lelet* minden érme, amely feltárási objektumban került elő, s *települési szórványlelet*, amely nem. *Lelőhelyes szórványlelet* az a pénz(együttes), amelyhez az előkerülési helyén kívül semmiféle régészeti megfigyelés nem társul. A közmegegyezés (?) szerint, *kincsleletnek* legalább 3–5 együtt előkerült érmét szokás tekinteni, ezért az ötnél kevesebb érmét magam is mechanikusan még szórványleletnek számítottam. A kincsleleteket megkülönböztetheti a *zárt* (azaz teljesen megőrzött) vagy *hiányos* (részben elkallódott) állapotuk, továbbá az összetételük szerinti, tisztán pénzekből álló *érmekincs*, valamint a pénzekből és bármiféle egyéb tárgyakból összeállt *vegyes kincs* mivoltuk.[6]

1 SALTZER Ernő: *A történelmi Magyarország területén fellelt 156 árpádházi éremkincslelet összefüggő áttekintése.* Budapest, 1996. A munka katalógusának tételszámaira az alábbiakban az eredetiből átvett félkövér sorszámokkal és lelőhelynevekkel utaltam

2 A H betűjelzés HUSZÁR 1979 sorszámaira utal.

3 SALTZER 1996, 33–84.

4 Ritka találkozásaink egyikén váltottunk szót a nagytapolcsány-alsóhelbényi kincsről (105.), s a sebtében tett megjegyzéseimet gyors korrigálásként jelentette meg: SALTZER 1989. Sajnos azonban a későbbiekben nem használta az 1997-ben megjelent munkámat, amelynek táblázataiban – KOVÁCS 1997, 209–210: 83a–b táblázat – benne rejlett az általa összeállított anyagot kiegészítő tájékozódásnak, illetve az eredmények összehasonlításának, valamint további, általa el nem ért kincsleletek bevonásának lehetősége.

5 Ellentétben könyvének címével, a mű utószavában Saltzer Ernő sajátos magyarázatát adta a szerepeltetett leletanyag – egyébként amint az a megjegyzéseimből kiderült: következetlenül megvalósított – válogatásának és közreadásának: „Ebben a tanulmányban túlnyomórészt [!] kincsleletek kerültek ismertetésre. Ez alól csak Buda, Esztergom és Székesfehérvár közvetlen közelében előkerült szórvány- és sírleletek képeznek kivételt, amelyet e városok időbeli történelmi jelentőségük tesz indokolttá." SALTZER 1996, 87. Sajnos ez a valójában indokolatlan magyarázat a sír- és szórványleletek kincsként kezelésére alkalmatlan.

6 Részletesebben: KOVÁCS 1997, 13–17.

Az alábbiakban a kincskataszter katalógusszámait megtartva vettem sorra az általam is vizsgált időszakból való összes, azaz 47 leletet a Saltzer-féle 2., 4–6., 8., 11–12., 18., 21–22., 31., 35., 37., 39., 43., 49–50., 59., 63., 65., 67., 71., 73., 77–78., 80., 83., 87., 90., 93., 99–100., 102., 105., 107., 109–110., 114., 120., 127., 134–136., 140, 147, 149. és 153. sorszám alatt,[7] míg a kiválasztottaknál későbbi leleteket – közéjük értve az anonim denárokat tartalmazók többségét is – megegyezésünk szerint Tóth Csaba tekinti át.[8]

2. ALDUNA

1. – CDLXIX. 14 912–14 997. ISMERETLEN LELŐHELY (Szerbia): bizonytalan összetételű kincslelet. Az egykori Szerém megyében, a Karlóca (régi Szerém megye; Karlowitz; Sremski Karlovci, opšt. Novi Sad) és Zimony (régi Szerém megye; Zemun, opšt. Zemun) közötti vidéken több kisebb vagy esetleg egy nagyobb érmekincs került elő. Ezek egyike, vagy utóbbinak egyik része az az érmeegyüttes, amely P(ater Simon N.) Antonian újvidéki (régi Bács-Bodrog megye; Neusatz; Novi Sad, opšt. Novi Sad) örmény katolikus plébánoshelyettestől jutott 1873-ban az MNM É-ba. Az ekkor beleltározott érmék adatai Saltzernál helyesek, de a lelet valószínűleg nagyobb volt, s bár az összetétele többé nem rekonstruálható, egyes részei többkevesebb valószínűséggel egyesíthetők:

a/ 1. („Aldunai") lelet (?):

Az MNM É 1873. december 16-án P[ater Simon N.] Antonian újvidéki örmény katolikus plébánoshelyettestől az alábbi érméket vásárolta meg:

I. (SZENT) LÁSZLÓ H22 (4), H23 (18), H29 (2) denára, összesen 24 db.

MNM É, lt. sz.: 1700. = 253./1873.1–9.[9]

b/ 2. lelet (?):

1874. április 6-án ugyanő az alábbi 20 érmét cserélte el a múzeummal:

I. (SZENT) LÁSZLÓ H22 (5), H23 (1), H24 (14) denára, összesen 20 db.

MNM É, lt. sz.: 1729. = 51./1874.1–19.[10]

c/ 3. lelet (?):

1885. december 21-én (?) ugyanő 2 hullámvonalköteggel díszített cserépfazekat, valamint a bennük talált érméket ajándékozta a múzeumnak. Mindkét edény zömök, kihajló peremű bögre, az egyiken a vállán futó csigavonalas bekarcolás egysoros hullámvonalban folytatódik, a fenekén pedig kereszt középpontja köré szerkesztett koncentrikus körökből álló fenékbélyeg van, a másiknak vállán fésűs hullámvonal bekarcolás fut körbe.[11] Az érmék típusai:

I. (SZENT) LÁSZLÓ H22 (6), H23 (22), H29 (12) denára, összesen 40 db,

VII. DUKASZ MIHÁLY (1071–1078) (1) solidusa,

III. NIKÉPHOROSZ BOTANEIATÉSZ (1078–1081) (1) solidusa.

MNM É, lt. sz.: 159./1885.1–25, 26–27; MNM KO, lt. sz.: 159./1885.1–2 (a 2 cserépedény).[12]

7 Minden címszó Saltzer Ernő munkájának fejlécével kezdődik, a következő sorban pedig a saját rendszerem szerinti fejléc következik. Utóbbi tartalmazza a lelőhely római, az érmék arab sorszámát, majd a lelőhely régi magyar megyenevét, német és mai idegen nevét, valamint közigazgatási beosztását és országnevét. Rövidítések: Bez: Bezirk, jud: judeţul, m: megye, okr: okres, opšt: opština, MNM É: Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, MNM RT/KO: Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tára/Középkori Osztály. A leírásban a jelenleg még kéziratos munkám megfelelő adatait tehát az ottani lelőhely- és érmeszámok szerint idéztem úgy, hogy az egyes érmék H-típusszámát zárójelben a darabszámuk követi, vö. KOVÁCS 2006.

8 Összefoglalója várhatóan a Numizmatikai Közlöny következő számában fog megjelenni.

9 Eredeti meghatározásaik a leltárkönyvben: Rupp-féle II, III, VII. spec.: RUPP 1841, 30–32, 37; LAKOS 1958, itt lelőhelynevet nem jegyeztek be. Később „Aldunai lelet"-ként szerepelt Rupp-féle II, III, VI. spec. (24) módon: RUPP 1841, 30–32, 35–37; LAKOS 1958; RÉTHY 1894, 60: Nr. 6; majd CNH 26, 28, 34 (24) meghatározással: ÉBER 1904, 87; HÓMAN 1916, 207; illetve CNH 25, 28–30, 34 (+) formában: JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat.

10 Lelőhelyet nem jegyeztek be, de a két ügyletben szereplő személy azonossága, ill. a két ügylet időbeli közelsége szólhat a két „lelet" azonos származása mellett. Érdekes, hogy ezt a tételt a numizmatikai szakirodalom nem tartotta számon.

11 PARÁDI 1963, 207: Nr. 2, 222–223, 206: 1. ábra: 2, 229: 14. ábra: 1, 2–2a.

12 Itt jegyezték be: „Lelőhely Szerém megye, Karlovicz és Zimony közt." Nem lehetetlen, hogy a páter az eddig még magánál tartott leletrészt ajándékozta a múzeumnak, de e feltevés mellett, 1873-tól időben jobban eltávolodván, már csak az ajándékozó személye, ill. e leletrésznek a többiéhez hasonló összetétele szólhat, valamint az, hogy sem az MNM É, sem az MNM KO leltárkönyvébe nem jegyezték be az előkerülésük idejét, tehát az lehetett 1885 tája előtti is. Érdekes módon a numizmatikai szakirodalom erre a leletrészre sem figyelt fel, hiszen két leletlistán sem szerepeltették, vö. RÉTHY 1894, 60; ÉBER 1904, 87 (az itt közreadott listát is Réthy László állította össze, aki az MNM É gyűjteményét magától értetődően ismerte). Újabban is inkább csak a régészek oldaláról terelődött rá a figyelem: FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 12: 17. jegyzet: Zemun-Zimony lelőhelynéven; PARÁDI 1963, 207: Nr. 2: itt a téves Károlyváros (Karlstadt; Karlovac, opšt. Karlovac, Hrvtska) lelőhelynéven; GEDAI 1969, 110: Zimony lelőhellyel.

d/ Egyéb lelet (?):
Nem lehetetlen, hogy további leletrészek is voltak, ilyenekre vonatkozó adatokat azonban nem találtam. Említést érdemel viszont Jeszenszky Gézának egyik, sok tévedéssel és sajtóhibával tarkított táblázata, amelyben külön szerepeltette az „aldunai leletet"(a/), s külön „Pater Antonian leletét", amelynek azonban a fentiek (a–c/) együttesét lényegesen felülmúló darabszámát nevezte meg: I. (Szent) László H21 (2), H22 (49), H23 (160), H24 (93), H29 (86) azaz összesen 399 példányt.[13]
14 912–14 997+. e/ Egyesített adatok:
Véleményem szerint az általam összegyűjtött, s összesített a–c/ adatcsoport szerinti érmék talán valóban egy érmekincsből származhattak a következő részadatokkal:
14 912–14 926. I. (SZENT) LÁSZLÓ H22 (15) denára,
14 927–14 967. I. (SZENT) LÁSZLÓ H23 (41) denára,
14 968–14 981. I. (SZENT) LÁSZLÓ H24 (14) denára,
14 982–14 995. I. (SZENT) LÁSZLÓ H29 (14) denára, azaz összesen 84 denár, továbbá:
14 996. VII. DUKASZ MIHÁLY (1071–1078) (1) solidusa,
14 997. III. NIKÉPHOROSZ BOTANEIATÉSZ (1078–1081) (1) solidusa.

4. ALSÓLENDVA (Heves megye)

2. – III. 9–137. ALSÓLENDVA (régi Zala megye; Lendava, opšt. Lendava, Szlovénia): bizonyíték nélkül zártnak tekintett érmekincslelet (?). A helyesbített lelőhelyű érmekincs a numizmatikai szakirodalomban „Veszprém megyei lelet", vagy „Molnár Aladár Veszprém megyei képviselő lelete" néven futott.[14] Az MNM É leltárkönyve őrizte meg a hiányos előkerülési adatokat 1873. február 6-i bejegyzéssel: „Alsó-Lendva, 1872. nov. hó. Molnár Albert képviselő közvetítésével." Mindebből következik, hogy a lelet zártsága megkérdőjelezhető, már csak azért is, mert a leltárkönyv csupán 100 érme bekerülését jelezte, viszont a későbbiekben – az alább idézett esetekben is – a szakirodalmi említésekben egyöntetűen 129 érme szerepelt. Eszerint a kincs közmegegyezéssel elfogadott összetétele:
BÉLA DUX H11 (129) denára.[15]
MNM É, lt. sz.: 1586 = 18./1873.

5. ANDORNAKTÁLYA (Heves megye)

3. – V. 139–289+. ANDORNAKTÁLYA (Heves m.)-DÓZSA GYÖRGY ÚT 3. (régen Sodoma út 6.):[16] hiányos kincslelet. 1935 decemberében Molnár Sándor a nevezett ház kertjében 80 cm mélységben „hamus rétegben, állatcsontok között egy tányérnagyságú piros cseréppel leborított agyagedényt talált, amelyből 150-nél több kis ezüstpénz és egy árpádkori típusú ezüst hajszorító karika került napvilágra". A leletet évekig őrizte, majd 1940-ben eladta egy egri ékszerésznek, aki – miután pár darabot ismeretlenek vásároltak meg tőle (1 db a Dunántúlra került) – a 143 példányos maradékot Vladár Tibor alezredes, miskolci érmegyűjtőnek adta tovább. A miskolci múzeum Vladárral cserélvén szerzett meg belőle 129 példányt, míg a további 14 érme az ő magángyűjteményéből kallódott el. A kincs edénye alacsony, lapos fenekű, erősen kihajló peremű bögre, amelynek oldalán hárommenetes csigavonalban fogaskerékkel benyomkodott minta fut.[17] A fent említett ékszer minden bizonnyal S-végű karika volt. A Leszih Andor által meghatározott 143 érme:
139–183. KÁLMÁN H31 (45, köztük 16 körülnyírt) denára,
184–270. KÁLMÁN H33 (87, köztük 2 körülnyírt),

[13] Forrásul az MNM É 1700./1893. és 159./1885. leltári számú tételeket jelezte: JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat. Előbbi az MNM É, lt. sz.: 1700. = 253./1873. lehetett, mert ún. folyószámot 1893-ban már nem írtak, az 1700-as folyószám pedig a megadott 253./1873. leltári számmal azonos, s azon 24, a 159./1885. számon pedig 40 érmét jegyeztek be, összesen tehát 64-et. A különbség magyarázatára, még a b/ alatti 20 érme beszámítása után sincsen adat. Ráadásul e tételre vonatkozó * jegyzetében Jeszenszky Géza utalt arra, hogy a HÓMAN 1916, „207. lapján említett bácsmegyei lelet Pater Simon leletének töredéke volt, benne van P. Antonian leletében": JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat. Csábító lenne a különbözetet e bácsmegyei lelettel magyarázni, hiszen annak érmeszáma ismeretlen, azonban az elütő típusegyüttese óvatosságra inthet, ugyanis Hóman Bálint benne I. (Szent) László H26 (?), H27 (?), H28 (?), H30?) és Kálmán H37 (?) denárait említette. – Saltzer Ernő önálló kincsleletként, elkülönítetten említette mindhárom leletet: „Alduna", „Páter Antonian lelete" (I. /Szent/ László 24 veretének típusjelölése nélkül), illetve „Karlóca-Zimony (Karlovci-Zemun)" lelőhelynéven (2 H29-es denárral több példánnyal): 33: Nr. 2, 71: Nr. 114, 58: Nr. 80.

[14] Lelőhelynév nélkül: RÓMER 1873, 94–96; vö. RÉTHY 1894, 60; ÉBER 1904, 87; HUSZÁR 1963, 159: hibás, CNH 115-ös számmal; MRT 2, 255: 51/*** (az eredet felkutatása nélkül).

[15] A valós lelőhelynév említésével, de a mennyiség növekedésének okára való utalás nélkül: JESZENSZKY 1941, 27: a IV. táblázatban; KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr.11. – Saltzer Ernőnek csupán a lokalizációja szorult helyesbítésre.

[16] Az utcanév azonosítását Szabó Zoltán andornaktályai jegyző felkérésemre végezte el; szívességét ezúton is megköszönöm.

[17] PARÁDI 1963, 207: Nr. 3, 223, 206: 1. ábra: 3, 229: 14. ábra: 4–4a.

271–281. KÁLMÁN H35 (11) 143 denára,
282–min. 289. MEGHATÁROZHATATLAN H? (?) denárok, amelyek a 150-nél több (tehát legalább 144–151!) példányból elkallódtak.
Miskolc, Herman Ottó Múzeum, lt. sz.: 86-214/1942., újraleltározásra még nem került; az edény: Miskolc, Herman Ottó Múzeum, lt. sz.: 58.160.1.[18]

6. APAGY

4. – VI. 290–371+. APAGY (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.): hiányos érmekincslelet (?). Előkerülési körülményeit nem jegyezték fel, de a megőrzött edénye tanúsítja, hogy abban volt elrejtve. Az MNM É leltárkönyve 1891. szeptember 12-i bejegyzésének – „vétel hivatalos úton az apagyi leletből" – szószerinti értelmezése nyomán az sem lehetetlen, hogy a talált érméknek csak egy (az egyneműsége miatt esetleg csupán kiválogatott) részét szerezte meg a közgyűjtemény. A kincs ismert állománya:
SALAMON H17 (82) denára.
MNM É, lt. sz.: 80./1891.1–42;[19] a kincs edénye: Nyíregyháza, Jósa András Múzeum, lt. sz.: 64.797.1.

8. ARAD (Földváripuszta), ARAD (Románia)

5. – CDXXXVIII. 12 365–12 366. ZIMÁNDÚJFALU (régi Arad megye; Zimandu Nou, jud. Arad, Románia)-FÖLDVÁRI-PUSZTA: nem kincslelet, hanem 2 temetői szórvány érmetöredék egy kavicsbányászással szétdúlt magyar köznépi temető sírjaiból. Réthy László meghatározása szerint az egyik érme I. Béla H12 (CNH 16),[20] a másik I. (Szent) László H24 (CNH 24)[21] denára volt.
MNM KO, lt. sz.: 13./1898.1–2.22

11. BADACSONYTOMAJ (Zala megye)

6. – XI. 379–418. BADACSONYTOMAJ (Veszprém m.): érmekincs. A bizonyíték nélkül hagyományosan zártnak tekintett leletben szerzőnként eltérő mennyiségben közölt érmék láttak napvilágot. Az MNM É feljegyzése szerint azonban a legvalószínűbben 40 denárt találtak a következő összetételben: I. (Szent) László H26 (10), H27 (30) denára.[23]

18 LESZIH 1942. Az anyaggyűjtésem idején a leletről az a hír járta, hogy a kincset a miskolci múzeum az egri múzeumnak adta át. Részletes levelezéssel sikerült kiderítenem, hogy ilyen átadás nem történt, s 1993-ban a miskolci múzeum régi, még újra nem leltározott anyagában a kincs elő is került. A tényállás kiderítésében Révész László és Szabó János József volt segítségemre, szívességüket ezúton is megköszönöm, vö. KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 41. – Saltzer Ernő csupán a 143 érmével számolt.

19 FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 10: 17. jegyzet; RÉTHY 1894, 60: Nr. 5; ÉBER 1904, 87; JESZENSZKY 1941, IV. táblázat; KOVÁCS 1991, 89: Nr. B. II; KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr. 17. – Saltzer Ernő az esetleges hiányosságra nem utalt.

20 Nem fogadta el a Réthy László-féle I. Béla H12 meghatározást, hanem a Béla dux/rex vagylagos besorolás mellett foglalt állást: HEREPEI 1938, 248–249.

21 Eltérően a Réthy László-féle meghatározástól, az I. (Szent) László érmét CNH 29-nek határozta meg: HEREPEI 1938, 249–250, de ezzel a H24-be való sorolást nem befolyásolta. Megjegyzendő, hogy a szent király veretét tévesen II. László (1161–1162) denáraként közölte: HAMPEL 1905, I: 32, 845–846, 850, II: 505–509.

22 FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 63: Nr. 839: a téves Pusztaföldvár (Békés m.) lelőhelynéven, s valószínűleg sajtóhibás II. László típusmeghatározással; RÉTHY 1898, 128; hol helyesen I. (Szent) László, hol tévesen II. László vereteként emítve: HAMPEL 1896/1900, 515, 583–585; megtartva a téves II. László-féle besorolást: HAMPEL 1905, I: 31–32, 845–846, II: 505–509; a tévedés kijavításának céljával: HEREPEI 1938; KNIEZSA 1938, 471: Nr. V/11; POPESCU 1956, 103; SABĂU 1958, 299: Nr. 63; KRALOVÁNSZKY 1959, 76; a leletkataszter lelőhelynévi hibájának kijavításával: DIENES 1965, 161; CHIRILĂ–FENEŞAN 1974, 47; BÓNA 1986, 217; VELTER 1988, 270: Nr. 13; KOVÁCS 1989–90, 75: Nr. 375; KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 32. – Saltzer Ernő kincsleletnek tekintette.

23 A megadott leltári számú denárt 1931. december 24-i bejegyzéssel leltározták be: „a teljes egészében megtartott badacsonytomaji leletből betéve" megjegyzéssel, de a lelet többi darabjának sorsára nem találtam utalást. A leletre vonatkozó adatokat az MNM É 272./1931. sz. iratcsomója rejti. Dr. Ybl Ervin M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi minisztériumi osztálytanácsos 1931. július 28-i levelében küldte el a leletről szóló értesítést, s az érmék csomagocskáját az M. Kir. Főfémjelző és Fémbeváltó Hivatal bányafőtanácsosa, Lányi 1931. július 9-i levelével együtt, amelyben Lányi a leletkörülményeket ismertette egy külön becslevéllel, az érmék ezüstértékét illetően. Ennek hátoldalára másolták a lelet összetételének jegyzékét: H26 (9+1 töredék), H27 (26+4 töredék) formában. Végezetül Ernyey József az MNM É igazgatója december 4-i levelében közölte, hogy a leletet az MNM É teljes egészében megtartotta, s a becsértéket átutalni utasította. Az ezeket az aktákat ismerő Jeszenszky Géza csak a kincs ép darabjaira hivatkozott: H26 (9), H27 (26) formában: JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat; eggyel kevesebbet említett a valóságosnál H26 (10), H27 (29) alakban: HUSZÁR 1939–40, 67; később pedig már nem adta meg a töredékek típusát: H26 (9), H27 (25), töredék (5) alakban írva le a lelet összetételét: HUSZÁR 1963, 152. Az ellentmondásokat feloldani nem tudván, vagylagos 35/39 érmeszámot jelzett: MRT 1, 30: 2/*** is. – Saltzer Ernő a H26? (11), H27? (20), bizonytalan H? (8) megoszlásban tagolta a 39-nek számított érmemennyiséget.

12. BALÁZSTANYA (ma: Szeged-Balástya)

7. – XVI. 697. BALÁSTYA (Csongrád m.): szórványlelet:
SALAMON H14 (1) denára (Rupp-féle I. spec.).
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, lt. sz.: Num. lelt. 62.1.22 (= Éremtári Napló 2./1897).[24]

18. BIHARSZENTANDRÁS, SÎNTANDREI (Románia)

8. – CCLXI. 10 708–10 878. NAGYVÁRAD (régi Bihar megye; Oradea, jud. Bihor, Románia)-TÉGLAGYÁR: érmelelet (?), amiről az egymást idéző korábbi szakirodalomban[25] annyi volt ismeretes, hogy Biharszentandráson, a Nagy Lajos-féle téglagyár területén került elő 1912-ben feljegyzetlen leletkörülmények között. További sorsáról csak azt közölték, hogy az illetékes múzeum kívánta megvásárolni. Zártságát nem lehetett megítélni, s az egykori híradás szerint I. (Szent) László H25 (171) denára mellett IX. Konsztantinosz Monomakhosz bizánci császár aranyscyphatusát tartalmazta. A legújabban Alexandru Săşianu rábukkant Középessy Gyula 1912. június 11-én készített leltári jegyzékére, amelyből kiderült, hogy a tévesen azonosított lelőhelyű kincs valójában Nagyvárad területén látott napvilágot, s a következő 171 érmét tartalmazta:
10 708. IV. ROMANOSZ DIOGENÉSZ bizánci császár (1066–1071) arany nomisma histamenonja (1).[26]
10 709–10 717. I. (SZENT) LÁSZLÓ H25 (10) denára,
10 718–10 878. I. (SZENT) LÁSZLÓ H26 (160) denára,
Oradea.[27]

21. BOTH-PUSZTA (Pest megye, Szentendrei járás)

– A katalógusomban nem szerepel, ennek okára l. 59. ETYEK-RICHÁRDPUSZTA

22. BÖGÖT

9. – XXXVII. 1015–1046. BÖGÖT (Vas m.): az ismeretlen előkerülési körülmények között napvilágot látott kincs csupán megszokásból tekinthető zárt leletnek, a kívánatos revíziójához azonban új adat nem bukkant fel.[28]

31. BUDAPEST (Óbuda, Lőportorony)

10. – XXXIX. 1048. BUDAPEST-III. KER. (Óbuda): szórványlelet, ami „Óbuda területén, a lőpormalmok vidékén" 1857. szeptember 10-e előtt került elő, majd Szabó János nyug. szemorvos gyűjteményébe, annak 1861. július 16-án bekövetkezett halála után gróf Berchtold Zsigmond magángyűjteményébe jutott:
I. (SZENT) LÁSZLÓ H30 (1) denára.[29]

35. CAJLA, CAJLA (Okr. Pezinok, Szlovákia)

11. – XLIV. 1254. BAZIN (régi Pozsony megye; okr. Pezinok, Bratislavský kraj, Szlovákia)-CAJLA: szórványlelet, ami Ferdinand Sulgan magángyűjteményéből jutott ajándékozás útján közgyűjteménybe:
I. (SZENT) LÁSZLÓ H22 (1) denára.
Nitra AÚSAV, lt. sz.: 120.[30]

[24] TÖMÖRKÉNY–HARSÁNYI 1912, 14; KOVÁCS 1991, 88: Nr. A. 51. A FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 28: Nr. 171: tévedésből kapcsolta össze e szórványleletet a csengele(Felső-Csengele)-templomhegyi templom és temetője 1892. évi ásatásával, ahol érme nem került elő, vö. REIZNER 1892. – Saltzer Ernő egy római denárral együtt előkerült kincsleletnek tekintette, holott az előbbi 1887-ben, a Salamon-denár pedig 1897-ben került elő: TÖMÖRKÉNY–HARSÁNYI 1912, 14.

[25] FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 11: 10. jegyzet; H. FEKETE 1912, 140–141; HÓMAN 1916, 164: 1. jegyzet, 207: a táblázatban talán sajtóhibaként I. (Szent) László 172 érméje szerepel; KNIEZSA 1938, 472: Nr. V/15; JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat; SABĂU 1958, 294: Nr. 42: tévesen H25/CNH 31-ként említve; CHIRILĂ–FENEŞAN 1974, 47; BÓNA 1986, 232: itt sajtóhibaként I. (Szent) László H27 (= CNH 33; 170) szerepelt, s ezt ellenőrizetlenül vette át: KOVÁCS 1989–90, 73–75.

[26] A korábbi irodalomban IX. Konsztantinosz Monomakhosz bizánci császár (1042–1055) aranyscyphatusaként szerepelt.

[27] SĂŞIANU 1995, 13; SĂŞIANU–VELTER 1996; KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 29. – Saltzer Ernő a régi adatsort ismertette, majd tévedésből megismételte a címszót 134. SZENTANDRÁS (Sîntandrei) lelőhelynév alatt is.

[28] Vö. KISS 1990; KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr. 6. – Saltzer Ernő közlése korrekt.

[29] ÉRDY 1865, 10–11. (ábrával). – Saltzer Ernő kincsleletként kezelte.

[30] KOLNÍKOVÁ 1956, 49: Nr. XXIII, III. tábla: 13. Régi leltári száma: 68./55. volt. Az adat pontosítását Jan Hunka szívességének köszönhetem. – Saltzer Ernő tévesen kincsleletnek tekintette egy H196 típusú brakteáta csegellyel együtt, jóllehet az együttes előkerülésükre nincs bizonyíték.

37. CSERSZEGTOMAJ

12. – CCCXXI. 11 459–11 515. REZI (Zala m.)-GYÖNGYÖSI-CSÁRDA: az itt feltárt 4. sír érmeanyagára vonatkozó adatok téves megkettőzése úgy, hogy elkülönítetlenül, H12 (56) formában közölte Béla dux H11 (8) és I. Béla H12 (48) denárát. További megjegyzéseimet ld. ott.[31]

39. DAB (Dömsöd)

13. – LXXVII. 1433–1483. DÖMSÖD (Pest m.)-DAB: zártnak tekintett érmekincs, amit 1946-ban Back József dabi lakostól szezett meg a múzeum:

1433–1442. BÉLA DUX H11 (10) denára,
1443–1447. I. BÉLA H12 (5) denára,
1448–1467. SALAMON H14 (20) denára,
1468–1476. SALAMON H15 (9) denára,
1477–1478. SALAMON H17 (2) denára,
1479–1482. SALAMON H? (4) denára,
1483. I. (SZENT) LÁSZLÓ H21 (1) denára.
MNM É, lt. sz.: 44./1946.1–11.[32]

43. DÉVÉNY, DEVÍN (okr. Bratislava, Szlovákia)

14. – CCCIX. 11331–11342. POZSONY (régi Pozsony megye; Bratislava, Szlovákia)-DÉVÉNY (régi Pozsony megye; okr. Bratislava IV): sírleletek egy templomkörüli temetőből, aminek mintegy 300 sírját I. L. Červinka 1921–1922-ben, további min. 144 temetkezését Jan Eisner 1933–1937-ben tárta fel, majd Veronika Plachá és Jana Hlavicová 1978–1981-ben és 1983–1985-ben további 197 temetkezést ásatott ki.[33]

a/ 11 331–11 335. Az 1921–1922. évi ásatások:

Az ekkor végzett ásatás leletei között sírszám nélküli szórványként maradt meg:

11 331. BÉLA DUX H11 (1) denára,[34]
11 332. I. BÉLA H12 (1) denára,[35]
11 333. SVATOPLUK olomouci herceg (1095–1107) Fiala XI. tábla 13. típusú denára (1),[36]
11 334. II. (VAK) BÉLA H49 (1) denára,[37]
11 335. MEGHATÁROZHATATLAN H? (1) denár negyednyi töredéke.[38]

31 Saltzer Ernő nem vette észre, hogy az adatok az általa is közölt Rezi-Gyöngyösi-csárda lelőhelyre vonatkoznak, vö. 72: 120. REZI (Gyöngyösi Csárda). Az általa idézett „BalatoniMúzÉrt 1984. év IV. p. 11." rövidítést kérésemre az ásató, Müller Róbert sem tudta feloldani, ezért bizonyára olyasféle napilapi kishíren alapulhatott, mint az alábbi: „Ritka numizmatikai lelet került napvilágra a Zala megyei Cserszegtomaj község területén. A földmunkák során talált sírok egyikében 57 darab ezüstpénzt találtak, ezek közül egy dénár I. András, 56 darab pedig I. Béla uralkodásának idejéből való. A ritkaságszámba menő lelet a keszthelyi Balatoni Múzeum gyűjteményét gazdagítja.": Magyar Nemzet 47:132 (1984. június 7.) 8.

32 Az MNM É a 30./1946. számú 2 elismervénnyel augusztus 22-én 22, szeptember 3-án 23 érmét vett át Back Józseftől, majd az ugyanezen számú aktacsomagban lévő 306./1946. sz., szeptember 15-i keltezésű válaszlevélben Huszár Lajos főigazgató kifejtette, hogy a MNM É-t megillető törvényes egyharmad rész fejében mindössze 11 érmét tart meg – Béla dux H11 (1), I. Béla H12 (4), Salamon H14 (3), H15 (2) és I. (Szent) László H21 (1) veretű szerepel a leltárkönyv megadott számán –, a többit „a találó, ill. a telektulajdonos közötti egyenlő felosztás végett szabad rendelkezésre visszaszolgáltatja". Szerencsére mellékelte kéz- és gépírásos változatban a leletlistát (ugyanezen 30./1946. számon), amelyen ugyanúgy, mint a válaszlevélben, talán összeadási hibából 58 példány szerepel, ezt később a leletlistán valaki ceruzával 51-re javította; vö. ÉREMLELETEK–MNM É 1951–1989, 113; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 10: 17. jegyzet: itt azért van 58 darabra hivatkozás, mert az idézett dokumentum – MNM Ad. lt. sz.: 106.D.II. – a fenti leletlista javítatlan másolata; HUSZÁR 1957–58, 63; KAHLER 1977–78, 60: 3k jegyzet; KOVÁCS 1991, 89: Nr. B. III; KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr. 23. – Saltzer Ernő közléséhez képest mindössze annyi a különbség, hogy a nála szereplő Salamon H17 (6) denára helyett gyűjtésemben H17 (2), H? (4) van.

33 FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 32: Nr. 231; PDOS 1989, 27–28: 3:3 (22.e); KRASKOVSKÁ 1968; PLACHÁ–HLAVICOVÁ 1978; PLACHÁ–HLAVICOVÁ 1979; PLACHÁ–HLAVICOVÁ 1980; KOVÁCS 1991, 88: Nr. A. 41. Itt jegyzem meg, hogy mivel Saltzer Ernő az ugyanitt feltárt települési érmeleleteket nem említette, azokra ki sem tértem.

34 KRASKOVSKÁ 1968, 47, 49: 2. ábra 8.

35 KRASKOVSKÁ 1968, 47, 49: 2. ábra 7.

36 KRASKOVSKÁ 1968, 47, 49: 2. ábra 6.

37 KRASKOVSKÁ 1968, 47, 49: 2. ábra. 5. „Aus den Ausgrabungen in Devín, die in den Jahren 1921–22 von I. L. Červinka geführt wurden, stammte u. a. auch eine Münze des Königs Belo II. Sie wurde im Ostteil des Hügels gefunden, ausserhalb der Gräber und in der Literatur wird sie als ein Denar – eine gemeinsame Prägung Andreas I. und seines Sohnes Salomon – aus der II. Hälfte des 11. Jhr. bezeichnet. Solche Prägung wird von Réthy in seinem Verzeichnis der Arpadmünzen nicht angegeben. Diese Tatsache deutete darauf, dass die Münze während der Ausgrabungen von I. L. Červinka gefunden wurde.": Anton Fiala szíves levele (1989. október 26.) nyomán, ugyanez szlovákul: KRASKOVSKÁ 1968, 50. Vö. még EISNER 1933, 263, XCIX. tábla 1, 10; KOLNÍKOVÁ 1956, 65: Nr. 5, 11, 13; KOLNÍKOVÁ 1967, 190: Nr. 3, 197: Nr. 12, 14, 198: Nr. 16.

38 KRASKOVSKÁ 1968, 47.

b/ 11 336–11 338. Az 1933–1937 közötti ásatás:
Jan Eisner ásatása idején a temető területén 1,4 m mélyen előkerült szórványlelet:
I. ANDRÁS H? (3) denára, összetapadt csomóban.[39]

c/ 11 339–11 342. Az 1980–1981. évi ásatás:
Veronika Plachá és Jana Hlavicová ásatásán előkerült érmék:
11 339–11 341. Sírok/1980:
A leletanyagban 7 ezüst S-végű karika, 2 gyöngy, valamint
11 339–11 340. I. (SZENT) LÁSZLÓ H? (2) denára,
11 341. KÁLMÁN H? (1) denára került elő.
Bratislava, Slovanské Národné Múzeum.[40]
11 342. 45./1981. sír: számomra ismeretlen előkerülési körülmények között talált
SALAMON H14 (1) denára.
Bratislava, Slovanské Národné Múzeum.[41]

49. ESZTERGOM (Vasútállomás)

15. – Ez a lelőhely tulajdonképpen a következő, Esztergom-Kovácsi lelőhely része, az ottani sorszámozás szerinti 1565–1571. tétel.[42]

50. ESZTERGOM (Kovácsi)

16. – XCII. 1562–1614. ESZTERGOM (Komárom-Esztergom m.)-KOVÁCSI: sír- és szórványleletek a királyi várostól dél-délkeletre elhelyezkedő Árpád-kori Kovácsi település, majd városrész területéről, ill. annak temetőiből:[43]

a/ 1562. „Csalamádé temető":
A terület északi szélén egy középkori bronzmérleg és
II. (VAK) BÉLA H? (1) denára került elő; az érme meghatározása ma már ellenőrizhetetlen, mert elveszett vagy azonosíthatatlanná vált.[44]

b/ 1563–1614. Kovácsi:
A középkori Kovácsi három templomához (Szent János evangelista temploma, Szent Mihály temploma, valamint Szent Kozma és Damján temploma) tartozó három templomkörüli temető közül az első kettőnek a helye ismert (l. alább XCII.b/1., ill. XCII.b/2. alatt), de a régi ásatások anyaga temetőnként ma már nem mindig különíthető el. Ilyen leletnek tekintendő pl.
II. (VAK) BÉLA H53 típusú denára előlapjának vas verőtöve. A verőtő az Éremtárral cserélő Nuber Károly Ferenc bemondása szerint egy esztergomi sírban csontváz mellett került elő. A múzeum 1905. április 6-án szerezte meg.
MNM É, lt. sz.: B. 21./1905.[45]

b/1. 1563–1575. Szent János-templom:
Az evangelista tiszteletére szentelt háromhajós, kéttornyú templom hajdan a mai vasútállomás területén állott, s az alábbi érmés temetkezések a templomkörüli temetőjéből valók:

b/1a 1563:
1891-ben a vasútállomás előtti töltés készítésekor bolygatták meg a temetőt, majd Brenner Ferenc magángyűjtő 10 csontvázat ásott ki, amelyek síronként el nem különített anyagában volt

[39] KRASKOVSKÁ 1968, 53.

[40] PLACHÁ–HLAVICOVÁ 1980, 235.

[41] Anton Fiala fenti levele nyomán. – Saltzer Ernő kincsleletként kezelte a sírleleteket, amelyek közül csupán egy más tárgyú cikk 6 példányra vonatkozó felsorolását – KRASKOVSKÁ 1958, 434., ld. a felsorolásomban: 11 331–32, 11 334, 11 336–38. – ismerte és idézte, de I. András H? (3) denára helyett I. (Szent) István H1 3 variánsát említve.

[42] A Zolnay László és Szepessy Géza által 1954–1955-ben feltárt 127 sír leleteivel bezárólag Huszár Lajos adta közre az érmeleleteket helyesen „többnyire sírleletekből előkerült érmek, összesen 16 db" megjelöléssel, s ezek közül I. (Szent) István H1 (3), Péter H6 (1), I. András H8 (1), H9 (1), Béla dux H11 (1) összesen 7 denára tartozott az adatgyűjtésem körébe, vö. HUSZÁR 1961–62, 92; MRT 5, 175–180. – Saltzer Ernő vélt különleges szerepük miatt az esztergomi sírleleteket is kincsleletként kezelte – vö. 5. jegyzet –, ráadásul a fenti 11. századi vereteket egy sorszám alatt említette III. Béla H72 (1) denárával, továbbá 4 Anjou-kori magyar, és 2-2 friesachi, illetve bizonytalan meghatározású érmével, ami ugyanabból a „kincsből" való származásukat sejtette.

[43] Összefoglalóan: MRT 5, 175–180: 8/17. lelőhely; vö. FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 35: Nr. 299.

[44] MRT 5, 175: 8/17. lelőhely, 179: 27. jegyzet; Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, Szerzeményi Napló 1930. január 26.

[45] A lelőhely csak feltételesen azonosított, s a szakirodalomban ellentétes utalások láttak róla napvilágot; összefoglalóan: KOVÁCS 1997, 196, 196: 1253. jegyzet.

I. ANDRÁS H9 (1) denára (CNH 12).
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 55.1074.1.[46]
b/1b 1564:
1925-ben Wollanka József és Balogh Albin 3 sírt tárt fel:
1/1925. sír mellékletei: ezüst kosaras fülbevalópár, gyöngysor, amelyből talán 1 hordó alakú (fóliás?) pasztagyöngy maradt, valamint
I. ANDRÁS H9 (1) denára (CNH 12).
MNM KO, lt. sz.: 52./1925.7., ill. 52./1925.4–6, 8–9.[47]
b/1c
1925–26-ban Balogh Albin egyedül is ásatott; leleteinek többsége, köztük denárok már nem azonosíthatók.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 54.491.1–54.499.1.[48]
b/1d 1565–1571: 49.
1954–55-ben Zolnay László vezetése, ill. felügyelete alatt Szepessy Géza tárt fel 127 sírt.[50]
1565. 15. sír: egyetlen melléklete (?)
I. (SZENT) ISTVÁN H1 (1) denára.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 55.1083.1.
1566. 19. sír mellékletei: 3 ezüst S-végű karika, valamint
PÉTER H6 (1) denára.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 55.1077.1., ill. 55.1078.1–55.1080.
1567. 25. sír mellékletei: ametisztgyöngy, valamint
MEGHATÁROZHATATLAN H? (1) ezüstpénztöredék.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 55.1070.1., ill. 55.1071.1.
1568. 30. sír: a főhajóban talált legalsó csontváz mellékletei: a medence körül 5 vasdarab, továbbá 2 ezüströg, 1 edénycserép, valamint a csontváz bal mellén
I. (SZENT) ISTVÁN H1 (1) denára.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 55.1084.1 (az érme).
1569. 68. sír mellékletei: a halántékok táján 1-1 ezüst S-végű karika, a jobb kéz gyűrűsujján ezüst fejesgyűrű karmos foglalatú kőbetéttel, végezetül a jobb felkaron
I. (SZENT) ISTVÁN H? (1) denára.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 55.1066.1.,[51] ill. 55.1065.1., 55.1067.1–55.1068.1.[52]
1570. 76. sír „közelében":
I. ANDRÁS H8 (1) denára.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 55.1093.1.
1571. 79. sír: a csontváz[53] kezei a medencén összekulcsolva. Mellékletei: a koponya töredékeinél 2 ezüst varkocskarika, a nyaktájon gyöngysor 1 gerezdelt üvegpaszta és 17 kettőskúpos ametisztgyöngyből, s ugyanebbe volt fűzve egy bronz fülesgomb, valamint egy továbbinak töredéke csüngőként, a jobb kézen öntött ezüstgyűrű, a jobb medencénél csont tűtartó vagy síp és 2 bronzlemezke, végezetül a vállnál
I. (SZENT) ISTVÁN H? (1) denára.[54]
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 55.1101.1., ill. 55.1100.1–2., 55.1102.1–55.1105.1., 57.1.1.

46 Az érmét azonosíthatónak tekintette: MRT 5, 177: 8/17. lelőhely, 180: 71. jegyzet; ma azonban ezen a leltári számon későbbi érme szerepel. Vö. KRÓNIKÁS 1926, 26.

47 Részletesen: MRT 5, 177: 8/17. lelőhely, 180: 83–87. jegyzet. A leletek képe: ZOLNAY 1965, 155: 3. ábra 1–2, 11, 12–12a. Megjegyzendő, hogy Zolnay László a 2–3. sír anyagát – 4 levágott sarkú hasáb alakú és 3 hatszög metszetű féldrágakőgyöngy, 1 granulációs, hólyagos díszű lemezgyöngy, 1 S-végű karika, 1 aranygyűrű bevésett madáralakkal díszítve, 1 granulációs díszű töredék (?) – ugyancsak e sír leleteként közölte: ZOLNAY 1965, 155, 155: 3. ábra 3–10, 13–15; tévedésére rámutatott: MRT 5, 177.

48 MRT 5, 177–178: 8/17. lelőhely, 180: 88–89. jegyzet.

49 A 25. sír meghatározhatatlan érméjén kívül ezt a 7 veretet különítette el Saltzer Ernő a 49. ESZTERGOM (Vasútállomás) módon.

50 A sírlapok hiányos sorozata az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban van, további utalásokat a leltárkönyv őrzött meg. Összefoglalóan: FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 35: Nr. 299; MRT 5, 178: 8/17. lelőhely, 180: 90–98. jegyzet. Az adatokat Horváth István szívességéből közölhettem, amit ezúton is megköszönök; vö. HORVÁTH 1988, 301.

51 A leltárkönyvi bejegyzés a sírleírással egyezően, I. (Szent) István veretének nevezte, de ez a meghatározás az e leltári számú érmére nem illik.

52 ZOLNAY 1965, 155–156, 156: 4. ábra.

53 Önkényesen női csontvázznak tekintettem a leletei, főként pedig a tűtartó alapján.

54 ZOLNAY 1965, 156. Megjegyzendő, hogy a múzeumi leltárkönyvben már meghatározhatatlan érmeként szerepel. Zolnay László leírása egyébként eltér a leltárkönyvtől, de a közölt ábra az ő megfigyelését igazolja: ZOLNAY 1965, 156, 156: 6. ábra.

b/1e 1572.

1956-ban Szabó György vezetett ásatásokat, ennek eredményeiről csak annyit tudunk, hogy a leletanyagban volt

I. ANDRÁS H8 (1) hiányos peremű denára is.

Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 59.30.66.

b/1f 1573–1575.

1976-ban Horváth István folytatta a temető ásatását, s a Vasút utca 7–11-gyel szemközt, egy kábelfektető árokban újabb 13 sírt tárt fel (128–140. sír). E temetkezések többségét már a korábbi ásatások is megbolygatták, ill. akkor váltak üres sírgödörré. 1977-ben Lázár Sarolta 6 további temetkezést mentett meg (141–146. sír), ekkor azonban érme már nem került napvilágra.[55]

1573. 129. sír: feldúlt, hiányos gyermekcsontváz egyetlen melléklete a koponya, ill. a mellkas feltételezett helyén

SALAMON? H14? (1) denárának alig felismerhető töredéke, aminek lehetséges másik meghatározása IV. Béla H n. h./U213? (1).

Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 87.84.2.

1574–1575. 133. sír: a csontváz felső részét a korábbi ásatások alkalmából szedhették ki, ezért csak a medencétől a lábak felé volt meg. Mellékletei: a medence mellett fekvő 1-1 tenyérben 1-1 érme látott napvilágot

I. (SZENT) ISTVÁN H1 (2) denára, a jobb kézben kissé hiányos, egyszer átlyukasztott állapotban, a bal kézben hiányos állapotban.

Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 87.84.3–4.

b/2. 1576–1614. Szent Mihály-templom

A vasútállomástól, s így a Szent János evangelista templomától is keletre állott egykor a Szent Mihály-templom, a régebben ún. Kőlábi-földeknek nevezett területen. Itt a templomkörüli temető megbolygatásáról már 1891-ből és 1898-ból is maradt adat:

b/2a 1576–1577.

1898-ban e lelőhelyről a Történeti Múzeum (= MNM KO) egyéb régészeti leletek mellett bécsi filléreket, a MNM É viszont az alábbi érméket szerezte meg:

1576. I. ANDRÁS H9 (1) denára (CNH 12/14),

1577. KÁLMÁN H41 (1) denára (Rupp 1841, III. tábla 60).

MNM É, lt. sz.: B. 9./1898.1–2.[56]

b/2b 1578.

Az 1899–1901. és 1904. évi ásatások, ill. bolygatások után 1926-ban itt is Balogh Albin vezetett feltárást, s valószínűleg ekkor került elő egy érmés temetkezés:

Sír/1926: női csontváz mellékletei: 7 lapos, kettőskúpos, levágott sarkú hasáb alakú karneol- és ametisztgyöngy, valamint

I. ANDRÁS H? (1) átlyukasztott denára.

Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 53.74.1–81.1.[57]

b/2c 1579–1614.

Az 1955., 1957., 1966. és 1969–70-es évben a temetőt újra és újra megbolygatták, de érme előkerülése csak Horváth István 1975–1976. és 1980-as évekbeli ásatásáról adatolt, amikor a Budai Nagy Antal úton összesen 107 temetkezést kutatott meg. Ekkor a temetőrészlet 7 sírjából 39 érme került elő: I. András H8 (1), H9 (2), Béla dux H11 (13), I. Béla H12 (17), Kálmán H35 (1), II. (Vak) Béla H54 (1), H? (1), ezenkívül II. Géza H56 (1) denára, 12. századi anonim denár H91 (1), s vele együtt egy szétporladt, meghatározhatatlan H? (1) ezüstpénz.[58]

[55] HORVÁTH 1977; HORVÁTH 1977a; LÁZÁR 1978. – Saltzer Ernő Horváth István idézett munkájára való hivatkozással „további előkerülések" megjelöléssel az 50. ESZTERGOM (Kovácsi) elnevezésű „kincslelet" részeinek tekintette az itt és a Budai Nagy Antal utcában 1976-ban – l. alább: b/2c – előkerült érméket.

[56] Vétel 1898. november 29-én Simkó Mihálytól. Lelőhelyként a téves „Kőlám" van beírva a leltárkönyvbe; vö. MNM KO, lt. sz.: 126./1898.1–3. A lelőhelyről összefoglalóan: MRT 5, 178–180: 8/17. lelőhely.

[57] A lokalizálás: MRT 5, 179: 8/17. lelőhely, 180: 128–130. jegyzet; vö. ZOLNAY 1965, 155, 155: 2. ábra.

[58] Az adatokat Horváth István szívességének köszönhetem.; vö. HORVÁTH 1976; HORVÁTH 1977a; HORVÁTH 1981 (Schweidel J. utca néven); HORVÁTH 1988, 301. – Saltzer Ernő Horváth idézett munkáira hivatkozva az itt és a Vasút utca 7–11. sz. házaival szemközt feltárt sírokból előkerült érméket – l. b/1f – tévesen egy 50. ESZTERGOM (Kovácsi) kincslelet „további előkerülések" megjelölésű részleteiként említette.

1579. 8. sír mellékletei: a medence felett vastárgy (nyílcsúcs?), valamint a medence alá fektetett bal kezének ujjcsontjai alatt, tehát egykor a markában
KÁLMÁN H41 (1) denára.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 87.86.6., ill. 87.86.7.
1580–1611. 24. sír: bolygatott (felnőtt?) csontváz, lábai hiányoztak, alkarjai a mellkas alsó részén keresztezték egymást. Mellékletei: a koponya bal fele körül 32 érme, mintha egykor a fej mellé szórták volna:
1580–1581. I. ANDRÁS H9 (2) denára (CNH 12),
1582–1594. BÉLA DUX H11 (13) denára,
1595–1611. I. BÉLA H12 (17) denára.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 87.87.20–22.[59]
1612. 47. sír: egyetlen melléklete
KÁLMÁN H35 (1) denára.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 87.87.5.
1613. 70. sír: a csontváz jobb karja enyhén, a bal erősebben behajlítva. Mellékletei: az ujjai között szürke, hengeres, spiráldíszes gyöngyszem, a koponya jobb oldalánál
II. (VAK) BÉLA H54 (1) denárának töredéke.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 87.87.7., ill. 87.87.8.
1614. 95. sír: gyermekcsontváz egyetlen melléklete a szájüregben
I. ANDRÁS H8 (1) denára.
Esztergom, Balassa Bálint Múzeum, lt. sz.: 87.87.10.

59. ETYEK-Richárdpuszta (Fejér megye, bicskei járásban)[60]

– Az itt lelt hatalmas, 30-40 000 érmés, zömében ugyan még az általam is vizsgált II. Béla H50 denárait tartalmazó törtezüstleletet elsősorban a feldolgozatlansága miatt nem tárgyaltam. Elhatározásomat megerősítette az a tény, hogy friesachi denárok is voltak benne. Ráadásul az sem lehetetlen, hogy az Etyek-Botpuszta I–II. kincs, a bicskei kincs, sőt az Esztergom megyei ismeretlen lelőhelyű kincs vagy valamelyikük is a richárdpusztai kincs része volt.[61]

63. FELVIDÉK (Pontosabb helymeghatározás nincs.)

17. – CDLV. 12 913–14 344+. ISMERETLEN LELŐHELY (Felvidéki lelet, Szlovákia)[62]

65. GARAMSZENTBENEDEK, HRONSKÝ BEŇADIK (Szlovákia)

18. – CVIII. 1674–3400+. GARAMSZENTBENEDEK (régi Bars megye; Hronský Beňadík, okr. Žarnovica, Banskobystrický kraj, Szlovákia)-JOZEF KOTOR 188. SZ. HÁZÁNAK UDVARA: érmelelet, amelyet a nevezett helyen 1929. szeptember 5-én kútásáskor találtak: egy lapos kőlap alatt volt az érmékkel teli, kézzel formált, körömcsipkedésekkel díszített agyagfazék.[63] Még aznap este az edényt és 1727 ezüstpénzt postán a bártfai múzeumba küldtek, ahol tisztítás közben több érme megsemmisült. Ezután 1221 példányt és az edényt a pozsonyi múzeumnak adták át, ezt Ľudmila Kraskovská ismertette.[64] A bártfai múzeumba 290 érme került, amely jelenleg csupán a kincs 262 veretét őrzi,[65] a lévai múzeumban pedig további 1 példánya van,[66] vagyis 243 érmét elveszettnek kell tekintenünk. Az egyesített adatok szerint a hiányosan ismert érmekincs összetétele:

59 HORVÁTH 1977a, 59; MÜLLER 1987, 77: 10. jegyzet; HORVÁTH 1988, 301.

60 SALTZER 1996, 39, 87: 21. BOTH-PUSZTA, 52, 87: 59. ETYEK-RICHÁRDPUSZTA.

61 Vö. KOVÁCS 1997, 307: 99. táblázat, 308: 2062. jegyzet.

62 Saltzer Ernő itt a közreadott érmeadatokat változtatás nélkül közölte, másutt azonban adatolás nélkül felvetette: *„Itt több kincslelet anyaga került összevontan ismertetésre, azért az adatok számszerűen ugyan az anyagba beépíthetők, de a lelőhelyek nem pontosíthatók.”*: SALTZER 1996. 87: 63. FELVIDÉK. Véleményével szemben az értékelő szakirodalomban a lelőhely ismeretlensége ellenére sem merült fel a több lelőhelyről való származtatás gondolata, vö. JESZENSZKY 1939–40; KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 37.

63 EISNER 1933, 264, 97. tábla 9.

64 Összesítve: Kálmán 111, II. István 1100 (sajtóhiba 1110 helyett?) denára: KRASKOVSKÁ 1939, 41. Az 1221, ill. 1220 érméből 1968-ban már csupán 1211 volt meg, a következő összetételű utalással: Kálmán (111 db), II. István (658 denár, 442 brakteáta. Közelebbi meghatározás nélkül, bártfai őrzési hellyel további 290 db, vö. HLINKA–KRASKOVSKÁ–NOVÁK 1968, 49: Nr. 27.

65 A bártfai múzeum 262 példányának megoszlása: II. István H? (223) denár, H? (37) brakteáta, H? (2) obulus. Ľubomír Panigaj szíves felvilágosítását ezúton is megköszönöm.

66 Feltételesen szintén a kincsből való, közöletlen II. István H? (1) veret: HLINKA–KRASKOVSKÁ–NOVÁK 1968, 50: Nr. 31. jegyzete.

1674–1784. KÁLMÁN H32 (111) denára és változatai,
1785–2229. II. ISTVÁN H44 (442+3 töredék=445) denára,
2230–2693. II. ISTVÁN H45 (462+2 töredék=464) denára,
2694–2698. II. ISTVÁN H45a (= CNH 51a, 5) denára,
2699. II. ISTVÁN H47 (1) denára,
2700–2903. II. ISTVÁN H47a (194) denára,
2904. II. ISTVÁN H? (1) denára,[67]
2905–3117. II. ISTVÁN H? (223) denára,
3118–3154. II. ISTVÁN H? (37) brakteátája,
3155–3156. II. ISTVÁN H? (2) obulusa,[68]
3157. II. ISTVÁN H? (1) verete,[69]
3158–3400. MEGHATÁROZATLAN VAGY ELVESZETT H? (243+) érme.[70]

A leírásokban említett brakteáták minden bizonnyal nem a valódi, királynév nélküli 12–13. századi egyoldalú veretek, hanem II. István olyan denárai, amelyek hátlapi érmeképén az előlapi érmekép kiemelkedései mélyedésként jelentkeztek, emiatt pedig a hátlapi érmekép szinte felismerhetetlenné vált s az érme brakteátaszerű jelleget mutat.[71] Mivel a szakirodalomban nem szerepel arra való utalás, hogy a kincsben anonim denár is előkerült volna, a leletet a bizonytalanságok ellenére is fel kellett vennem a katalógusba. A kincs egyébként az alábbiak miatt, még további tárgyalást is igényelt:

(Barcsay) Amant Zoltán érmegyűjtőnek egy gyűjtőtársa néhány veretet mint „Garamszentbenedekről (Bars m.) származó, II. István kori kis leletet mutatott, melyben főleg CNH 51. [= H45] és 39. sz. [= H44] darabok voltak". E kis „lelet" előkerüléséről, állományáról semmiféle adat nem maradt, csupán még annyit tudunk róla, hogy a H44 és a H44a típus 3 féle méretben fordult elő, s a kisebbek kifejezetten egyoldalú veretek voltak.[72] A szlovákiai érmék leletkataszterének szerzői, bizonyára a cikket közreadó NK évszámából, arra következtettek, hogy ez az utóbbi, önállónak tekintett „kis lelet" 1927 előtt került elő, ezért csak II. István 2 veretének említésére szűkítették le Amant Zoltán cikkének összefoglalását.[73] Mivel azonban a lelet 1927. évi előkerülésére közzétett bizonyíték nincsen, felvethető egy másik megoldás lehetősége is, azzal számolva, hogy Amant Zoltán apró tanulmányát a megjelenésére hosszan várakozó NK 26–27 (1927–28)-as kötetébe a szerkesztő még akár 1930-ban is beilleszthette, hiszen az végül 1931-es kiadási évvel jelent meg. E feltevést elfogadva a fenti „kis lelet" az előzményeként tárgyalt 1929. szeptemberi „nagy lelet" részének, töredékének tekinthető, s ily módon a katalógusban önállóan nem, hanem csupán az utóbbi, el nem különíthető részleteként szerepeltethető.[74] Mindenesetre a fontos lelet még a feldolgozójára vár!

Bratislava, Slovanské Národné Múzeum (1221 db), Bardejov, Šarišské Múzeum, lt. sz.: H 1406 (262 db); Levice, Tekovské Múzeum (1 db).

[67] Ľudmila Kraskovskának a pozsonyi múzeum 1221 darabjára vonatkozó 1220 (Kálmán 111, II. István 1109 veretét leíró) meghatározása, kiegészítve egy meghatározatlannak tekintett érme pótlásával: KRASKOVSKÁ 1939, 41–43.

[68] A bártfai múzeum meglévő példányai, vö. 65. jegyzet.

[69] A lévai múzeum példánya.

[70] Az Amant Zoltán által, mennyiségi adatok nélkül közölt példányok – l. alább – sorsa ismeretlen, de valószínűleg nem lehet őket a múzeumba került darabok közül eredeztetni, hiszen közreadójuk bizonyára utalt volna a lelet teljességére. Valószínűbb azt feltételezni, hogy a kincs érméinek egy része gyűjtői kézre került, s nyomtalanul elveszett.

[71] Ezt sejteti, ill. nevezi meg: AMANT 1927–28, 72; HLINKA–KRASKOVSKÁ–NOVÁK 1968, 49: Nr. 27; végezetül Ľubomir Panigaj levele; vö. KOVÁCS 1997, 182–188.

[72] AMANT 1927–28, 72. A leletben tehát a H44 (CNH 39)-ből voltak egyoldalú veretek kétféle nagyságban, ezekre a szerző a CNH 39C jelzetet ajánlotta (á: 1,5 cm, s: 1,6 g, ill. á: 1,75 cm, s: 1,9 g), továbbá a megszokott példányok, ezekre a CNH 39B jelzetet javasolta, végezetül egy hiányos, de rekonstruálható nagyobb példány (á: 1,9 cm, s: 2,2 g), ezt CNH 39A-nak nevezte el: AMANT 1927–28, 72, 10. tábla 19–21. A javaslatot Huszár Lajos csak részben vette tudomásul, mert csupán a H44 (CNH 39) és H44a (CNH 39 egyoldalú verete) formákat szerepeltette, megemlítvén, hogy ez a változat többféle nagyságban fordul elő: HUSZÁR 1979, 38: Nr. 44.

[73] „Hronský Beňadík, okr. Žiar nad Hronom: pred rokom 1927 za neznámych okolností »malý poklad«, z ktorého sú známe 2 minca Stefana II ": HLINKA–KRASKOVSKÁ–NOVÁK 1968, 50: Nr. 31.

[74] A korábbi szakirodalom külön tárgyalta e „két" kincset: a „nagyról" az volt a vélemény, hogy 1700 magyar denárból és brakteátából állt Kálmán és II. István idejéből, s 1130 körül rejthették el: KRASKOVSKÁ 1964, 123–124; HLINKA–KRASKOVSKÁ–NOVÁK 1968, 49: Nr. 27. Az önállóan kezelt „kis" kincset illetően még Amant Zoltán adataira is rosszul hivatkoztak: UO., 50: Nr. 31; vö. KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 44. – Saltzer Ernő a kincsnek csak 1216 érmés részét ismertette.

67. GÖLLE (Somogy megye)

19. – CXIV. 3449–3553. GÖLLE (Somogy m.): a hagyományosan zártnak elfogadott kincsleletben gyűjtésem szerint I. (Szent) László H22 (18), H23 (18), H24 (54 = CNH 28 [38], CNH 29 [16]), H27 (14), azaz összesen 104 denára, valamint VII. Mihály bizánci császár (1071–1078) solidusa (SAB. II. 175, 2. vált.) volt.[75]

71. HÓDMEZŐVÁSÁRHELY (Római katolikus plébánián)

20. – CXLVI. 3720–5261. HÓDMEZŐVÁSÁRHELY (Csongrád m.): kincslelet, ami nem a plébánián került elő, hanem a régi római katolikus plébániának a város határában közelebbről nem lokalizált földjén, egy hajdanán vízállásos terület szélén. Hagyományosan zártnak tekintett, bár „az érmék eredetileg sötétszürke színű edényben kerülhettek a föld alá, de az edénynek már csak néhány töredéke volt meg, ami bizonyítja, hogy valamilyen okból már bolygatva volt".[76]

73. HORT (Fejér megye)

21. – CXLIX. 5284–5393+. HORT (Heves m.): érmelelet, előkerülési adatok nélkül, ezért zárt volta megkérdőjelezendő! 1906. október 7-én Faúfeder Mórtól 109 (a leltárkönyvbe 110-et írtak), október 12-én még 1 további (H24) példányt vásárolt meg a múzeum:

5284–5285. I. (SZENT) LÁSZLÓ H21 (2) denára,
5286. I. (SZENT) LÁSZLÓ H22 (1) denára,
5287–5374. I. (SZENT) LÁSZLÓ H24 (= CNH 28–30; 88) denára,
5375–5393. I. (SZENT) LÁSZLÓ H27 (19), azaz összesen 110 denára.
MNM É, lt. sz.: B. 57./1906.1–4., B. 58./1906.[77]

77. JÁSZBERÉNY (Borsóhalma)

22. – CLVIII. 5425–6092. JÁSZBERÉNY (Jász-Nagykun-Szolnok m.)-BORSÓHALMA: megjegyzés nélkül.[78]

78. JUTAS

23. – CDXXIV. 12 308. VESZPRÉM (Veszprém m.)-SZENTEGYHÁZI-DŰLŐ: szórványlelet, amit Magosy Gy. ajándékozott 1904. január 9-én a múzeumnak, a középkori Jutas falu helyéről:
I. (SZENT) ISTVÁN H? (1) denára.
Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, lt. sz.: Szerzeményi Napló I. 673./1904.[79]

80. KARLÓCA-ZIMONY, Sr. KARLOVCI-ZEMUN (Jugoszlávia)

24. – Ld. 4. ALDUNA: c/ 3. lelet (?).

83. KILITI (ma Siófok)

25. – CCCXXXIII. 11 580–11 685+. SIÓFOK (Somogy m.)-BALATONKILITI (régi Kiliti): kincslelet, amit a Siófokról Kilitibe vezető országúttól jobbra, a községtől nem messze, „a mai úttal párhuzamosan menő, régen elhagyott, százados használata miatt mélyen bevágódott útnak kiemelkedő gerincén", az addigra már szántóföldde vált területen 1902 őszén kiszántott, 20-21 cm mélységben volt bögrében találtak. A bögre széttört és megsemmisült. A leletben volt egy kerek metszetű huzalból való S-végű karika, egy négyzet metszetű,

75 Vö. KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 31. – Saltzer Ernő a kincset 106 darabosnak tekintette, mert 17 db CNH 29. típusú denárt említett. A bizánci solidust „Aranyveret"-nek nevezte.

76 FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 10–11: 17. jegyzet; BÁLINT 1933–34; JESZENSZKY 1941, 27: 4. táblázat. Huszár Lajos a közreadó Bálint Alajos mint „csorba, elvert, kopottsága miatt meghatározhatatlan" példányokat besorolta a nevezett típusokba: vö. HUSZÁR 1938, 354: Nr. 13; vele egyezően: GEDAI 1986, 70: táblázat: Nr. 7; helyesbítette: KOVÁCS 1991–92, 220: 10. jegyzet 7; vö. KOVÁCS 1991, 89: Nr. B. IV; KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr. 15. – Saltzer Ernő közlése csupán a lelőhely lokalizációját illetően szorult kiegészítésre.

77 A lelet Hont (Nógrád m.) lelőhellyel, s egyetlen példány – H27 (20) – eltéréssel került a szakirodalomba: JESZENSZKY 1939–40, 36: 2. táblázat; KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 30. – Saltzer Ernő a Jeszenszky-féle adatot vette át.

78 Vö. KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr.12.

79 FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 11: 17. jegyzet: Jutas néven. „Ismert lelőhelyről eredő ilyenkorú [Árpád-kori – K. L.] pénzünk eddig mindössze 33 darabunk van, egy Szent-István pénzecskét kivéve, amely Jutasról való, valamennyi a Balaton mellől származott, részben más vármegye területéről, mint az a 22 darab Szent-László pénzecske is, amelyeket a N. K. 1905. évi III. füzetében [RHÉ 1905] ismertettem.": RHÉ 1908, 11; HUSZÁR 1938, 354: Nr. 4; MRT 2, 253–254: 51./81. lelőhely. – A Saltzer Ernő által említett jutasi lelőhelyű, I. (Szent) László verette érmés kincslelet adata Rhé Gyula fenti mondatának téves értelmezése.

hegyesedő végű huzalgyűrű, egy filigrándíszes ezüstgyűrű pánttöredéke, továbbá a tisztán I. (Szent) László vereteiből álló érmék sorozata.[80] Az érmék száma bizonytalan, talán nem sokkal haladta meg a százat, ugyanis a győri Szt. Benedekrendi Főgimnázium éremtani gyűjteményét kezelő Börzsönyi Arnold azt említette, hogy a „leletet kevés kivétellel" a kezeibe kapta,[81] de „néhány darab, a mint értesült[...], az aradi és a veszprémi múzeumba és magánkézbe került a leletből."[82] Mivel Börzsönyi 83 példányt kapott és határozott meg[83] – és ebből csupán 55 darabot tartott meg a gyűjtemény számára[84] –, a máshová került érmék további denárokat jelenthettek, mert Rhé Gyula alább említett cikkének egy apró részlete alapján valószínű,[85] hogy legalább is Veszprémbe nem abból a 28 példányból került 22 érme,[86] amelyre Börzsönyi nem tartott igényt. Végül is tehát feltételezhető, hogy a leletben legalább 83 „győri", 22 „veszprémi" és legkevesebb 1 „aradi" denár volt, a magánkézen kallódott példányokat pedig a + jellel jelöltem a szócikk első sorában:

11 580. I. (SZENT) LÁSZLÓ H21 (1 = 1/1-0) denára[87],
11 581–11 582. I. (SZENT) LÁSZLÓ H22 (2 = 2/2-0) denára,
11 583–11 590. I. (SZENT) LÁSZLÓ H23 (8 = 7/6-1) denára,
11 591–11 603. I. (SZENT) LÁSZLÓ H24 (13 = 12/10-1) denára,
11 604–11 605. I. (SZENT) LÁSZLÓ H25 (2 = 2/2-0) denára,
11 606–11 621. I. (SZENT) LÁSZLÓ H26 (16 = 14/10-2) denára,
11 622–11 681. I. (SZENT) LÁSZLÓ H27 (60 = 42/21-18) denára,
11 682. I. (SZENT) LÁSZLÓ H28 (1 = 1/1-0) denára,
11 683–11 684. I. (SZENT) LÁSZLÓ H29 (2 = 2/2-0) denára,
11 685. I. (SZENT) LÁSZLÓ H? (1 = 0-0-1),[88] azaz összesen legalább 106 db.[89]

Győr, Szt. Benedekrendi Főgimnázium gyűjteménye (elveszett), Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, lt. sz.: 107./1903. (elveszett), Muzeul Judeţean Arad, adat nélkül.[90]

87. KOMÁROM SZENTPÉTER, DOLNÝ PETER (Szlovákia)

26. – CCIV. 6271–6272. KOMÁROMSZENTPÉTER (régi Komárom megye; Sväty Peter/Dolný Peter, okr. Komárno, Nitrianský kraj, Szlovákia)-KISRÉT, II. TEMETŐ: sírleletek az 1958-ban megtalált, erodált felszínű és szétszántott köznépi temetőből, amelynek 136 síros, három össze nem függő részletét 1959–1960-ban

[80] FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 22: Nr. 46; BÖRZSÖNYI 1904, 96; vö. BÖRZSÖNYI 1903, 99; HAMPEL 1905, I: 842, II: 861–862.

[81] BÖRZSÖNYI 1903, 90.

[82] BÖRZSÖNYI 1903, 90: 2. jegyzet.

[83] BÖRZSÖNYI 1903, 95, 96: a táblázat alsó sorában. A kincs érméit a feldolgozó Börzsönyi Arnold a helybéliek: Börzsönyi Antal plébános, Lukszics Ambrus birtokos, Boár Jenő intéző, Hets Miklós tiszttartó és mások szívességéből kapta meg: BÖRZSÖNYI 1903, 90, 90: 1. jegyzet. Az ajándékozókról és az ajándékozott érméik számáról még annyi további – a kincs állományát valószínűleg nem gyarapító – részletadat is fennmaradt, hogy az 1902–3-as tanévben Hets Miklós 27, Börzsönyi Arnold 10, Lukszics Ambrus 1 I. (Szent) László-érmét adott be a győri múzeumba: BÖRZSÖNYI 1902–03, 24; míg az 1903–4-es tanévben meg nem nevezett személytől újabb 13 érme jutott a gyűjteménybe: BÖRZSÖNYI 1903–04, 31. Az utóbbi két adatot Takács Miklós szívességének köszönhetem.

[84] „Ezen leírt darabokat válogattam ki a nem nagyszámú, összesen 83 darab éremből álló kiliti leletből.": BÖRZSÖNYI 1903, 95. Mivel Börzsönyi Arnold e cikkében I. (Szent) László király érméinek pénzverőjegyeivel is foglalkozott, a kiliti érmék között több esetben egyéb származású, de jobb állapotú pénzeket is ismertetett, 5 példányt a győri főgimnáziumi gyűjtemény számára megvásárolt Ebenhöch-féle gyűjteményből, hármat talán győri lelőhelyről, kettőt pedig a gyűjteményből lelőhely megnevezése nélkül: BÖRZSÖNYI 1903, 92: II. sorozat/1, III/3, 93: IV.A/1, 94: V/3, VI/1, illetve 95: VIII/1, IX/1, 4, végezetül 93: IV.C/1 (2 db).

[85] Rhé Gyula az érmék leírásakor megemlített egy olyan H27 (= CNH 33) típusú denárváltozatot, amilyen Börzsönyi leírásában nem szerepelt, ennek a verési sorozatjegye két összefűzött karika, „a mely jelzéssel még egy hasonló példányunk van egy mernyei lelet töredékéből. E jelzést hármas jegyűnek nem tarthatjuk, miért is a Börzsönyi Arnold úr által közölt táblázatban, a két karikás jelzés után, mint a melyhez legközelebb esőnek látszik, tehetjük.": RHÉ 1905, 72: Nr. 8-ra vonatkoztatva.

[86] „Közlönyünk 1903. évi IV. füzetében Börzsönyi Arnold úr a Kiliti határában felszínre került Szent László-féle érmeleletet ismertetvén, jegyzet alakjában néhány darabot, mint a veszprémi múzeum birtokába kerültet említ. Az ugyanezen jegyzetben említett Hets Miklós tiszttartó úr adományaként jutott e leletnek kis töredéke múzeumunkba." RHÉ 1905, 71.

[87] A zárójelben az első szám a típus együttes érmeszáma, majd a kettős Börzsönyi-féle adat szerepel, éspedig a típusnak a kincsben előfordult/ill. a gyűjteményben megtartott mennyisége, végezetül a Rhé-féle adat.

[88] Ez az 1 meghatározatlan érme képviseli az aradi múzeumba került példány(oka)t.

[89] A különféle közleményekben némileg eltérő adatok jelentek meg, s bár csupán a fenti irodalomra hivatkoztak, mégis a következő eltéréseket tartalmazták: I. (Szent) László H21 (1), H22 (2), H23 (7), H24 (12), H25 (2), H26 (13), H27 (41), H28 (1), H29 (2), azaz összesen 81 denár: HÓMAN 1916, 207: táblázat és 6. jegyzet; ugyanerre való hivatkozással: I. (Szent) László H21 (2), H22 (2), H23 (7), H24 (11), H25 (2), H26 (12), H27 (39), H28 (1), H29, (2) azaz összesen csupán 78 db: JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat; KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 38. Irodalmi áttekintést adott: KOCZTUR 1964, 17.

[90] A győri múzeumban a leletnek nincsen nyoma; a veszprémi adatot Cs. Dax Margit szívességének köszönhetem. – Saltzer Ernő Börzsönyi Arnold közlésére hivatkozva 57, Rhé Gyula cikkét idézve 22, azaz összesen csak 79 érmét említett.

Mikuláš Dušek tárta fel. A temetőrészlet 3 sírjában 3 érme látott napvilágot: a 89. sírban II. Boleslav (967–999, 1), a 86.-ban I. (Szent) István H1 (1) és végezetül a 74.-ben I. András H8 (1) denára.[91]

90. KOSTOLANY (Azelőtt Ghymeskosztolány), (okres Nitra, Szlovákia)

27. – CXIII. 3444–3435. GÍMESKOSZTOLÁNY (régi Nyitra megye; Kostoľany pod Tribecom, okr. Zlaté Moravce, Nitrianský kraj, Szlovákia)-POLOHA PRI KOSTOLE: sír- és szórványleletek egy templomkörüli temető Alojz Habovštiak által 1964–65-ben feltárt, összesen 74 síros részletéből. Az előkerült pénzek egészen a 18. sz. elejéig jelezték a temetkezést; korszakunkból 3 sír- és 2 szórványleletként összesen 5 érme látott napvilágot: I. (Szent) László H24 (1), H27 (1) és Kálmán H38 (1) denára, szórványlelet: Salamon H17 (1), I. (Szent) László H24 (1) denára.[92]

93. MAGYARFRÁTA (Kolozsvári járás), FRATA (Románia)

28. – CCXXV. 6321–6440. MAGYARFRÁTA (régi Kolozs megye; Frata, jud. Cluj-Napoca, Romania)-BEI BRÜNNLEIN (La Fîntînița): megjegyzés nélkül.[93]

99. MOSONY

29. – CDLVIII. 14 347–14 515. ISMERETLEN LELŐHELY (régi Moson megye, Győr-Sopron-Moson m.): megjegyzés nélkül.[94]

100. MOSONYTÉTÉNY, TADTEN (Ausztria) (Burgenland)

30. – CCXLIV. 6838–8750. MOSONYTÉTÉNY (régi Moson megye; Tadten, Bez. Neusiedl am See, Burgenland, Ausztria): megjegyzés nélkül.[95]

102. NAGYHARSÁNY (Harsányhegy-Kopaszka) (Baranya megye)

31. – CCL. 8763–8837+. NAGYHARSÁNY (Baranya m.)-SZÁRHEGY, KOPASZKA-KŐBÁNYA: kincslelet, ami 1968-ban a község feletti Harsányhegy (más néven Szársomlyó) Kopaszka részén, dózerral végzett éjszakai földmunka közben a 276. sz. magassági ponttól keletre 2 méterre, 50 cm mélységben került elő, minden bizonnyal egy cserépfazékban, amelynek mindössze egyetlen, körbefutó és hullámvonalakkal díszített oldaltöredéke őrződött meg. A találók által összeszedegetett s a bányavezetői irodába leadott kincset Kiss Attila hitelesítette, s körültekintő gondosságának köszönhető, hogy a felbukkant szinte teljes lelet múzeumba jutott. Az előkerült tárgyak: 5 sima, kerek ezüstlemezke, 1 szabálytalan kör alakú, vastag ezüstlapocska, 23 vastag huzalú, ezüst S-végű karika, lemezesre kalapált S-véggel, közülük 6, 5, 4, 2 és 2 darabot egymásba akasztva találtak, hegyesedő végű, nyolcszög metszetű arany huzalgyűrű, mindkét végén bepödrött 2 aranylemezke, valamint az alábbi, legalább 75 érme:[96]

8763–8806. I. (SZENT) ISTVÁN H2 (44) denára (Dbg. 1706a),

8807–8817. 10. századi cseh obulusok utánveretei (11),

8818–8820. VII. KONSZTANTINOSZ PORPHÜROGENNETOSZ ÉS II. ROMANOSZ (948–959) solidusai (BMC 60–65) Krisztus-fejet ábrázoló középrészének kivágata (3),

8821. bizánci solidus középrésze (1). „A találók közlése szerint az apró aranyat elejtették, s többé nem találták meg."

8822–8824. II. BOLESLAV cseh herceg (967–999) denára (3 – FIALA 83, 202var., 205var.),

8825. II. vagy III. OTTO (973–983–1002) wormsi(?) denárának (Dbg. 842a) utánverete,

8826–8829. II. HENRIK bajor herceg (985–995) salzburgi(?) denárának (Dbg. 1130?) utánzata (4), vagy más feloldás szerint: JAROMÍR cseh herceg (1003–1011) denára (4),

91 DUŠEK 1961; DUŠEK 1964; KOLNÍKOVÁ 1967, 190: Nr. 5; HLINKA–KRASKOVSKÁ–NOVÁK 1968, 51: Nr. 37; BAKAY 1978, 83; PDOS 1989, 116: 5:8 (152) Nr. 1. A II. Boleslav-érméről: KOVÁCS 1989, 41: Nr. LIX. 199. – Saltzer Ernő a 2 magyar érmét kincsleletként szerepeltette.

92 A 32. és 37. sír 1-1 12 századi anonim denárát H92 (2) nem vettem figyelembe: vö. KOLNÍKOVÁ 1967, 191: Nr. 11; HABOVŠTIAK 1968, 61–62; KOVÁCS 1991, 85: Nr. A 18. – Saltzer Ernő az e lelőhelyről származó, megnevezetlen típusszámú érmék közül Salamon (1), I. (Szent) László (3), Kálmán (1), 11–12. századi (2), IV. Béla (1) veretét tévesen, kincsleletként szerepeltette.

93 Vö. KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 33.

94 Vö. KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr. 14.

95 Vö. KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 43.

96 Miután erről a kincsről az alapközlés 40 H2 példányán – GEDAI 1986, 40–47 – felül további 4 H2 denárra vonatkozó adatkiegészítéseimet is belefoglalva, önálló tanulmányt írtam, ennek eredményeit itt helyhiány miatt nem idéztem újra: KOVÁCS 1994; KOVÁCS 1995; vö. GEDAI 1995, 320, 320: 9. jegyzet.

8830. III. OTTO „Otto-Adelhaid" típusú denára (1 – Dbg. 1167),
8831. SOBESLAV cseh herceg, talán II. Boleslav testvére, denárának (FIALA 300–301) utánverete (1),
8832. I. SIEGFRIED püspök (1000–1006) augsburgi denára (1 – Dbg. 1024a),
8833–8835. II. HENRIK német király (1002–1014), 1002–1004 között veretett regensburgi denára (2 – Dbg. 1704, 1704i), ill. annak utánverete (1),[97]
8836. JAROMÍR cseh herceg (1003–1011) denárának (FIALA 432) utánverete (1),
8837. BRUNO augsburgi püspök (1006–1029) 1006–1009 között veretett denára (1 – Dbg. 1025).
A szakirodalom a kincsleletet magától értetődő természetességgel zártnak tekintette, de ez a vélemény tovább már nem tartható. A fentiek alapján ugyanis nyilvánvaló, hogy a frissen dózerolt talajban is maradhattak, ill. elkeveredhettek érmék, s az sem lehetetlen, hogy gyűjtői kézen vesztek el további példányok.[98]
MNM É, lt. sz.: L.6./1975., 58./1972.1 (az Emmert-féle példány); 1-1 további példány az MNB gyűjteményében, ill. Bujdosó Dénes gyűjteményében, míg a Szécsi-féle példánynak csak gipszlenyomata maradt. Az ékszerek és nemesfém tárgyak: MNM KO, lt. sz.: 80.8.1–13.A; a cserépedény töredékei: MNM KO, lt. sz.: 82.3.B.

105. NAGYTAPOLCSÁNY-ALSÓHELBÉNY, TOPOLČANY-DOLNÉ CHLEBANI (Szlovákia)
32. – CCLVIII. 8848–10 704. NAGYTAPOLCSÁNY (régi Nyitra megye; Topoľčany, okr. Topoľčany, Nitrianský kraj, Szlovákia)-ALSÓHELBÉNY (régi Nyitra megye; čat' Dolné Chlebany): érmekincs, ami 1913. április 13-án került elő, amikor a „korosi plébániának Alsóhelbény határában fekvő földjén"[99] a gőzeke szántás közben egy cserépedényt szelt ketté, s a töredékeit a benne lévő érmékkel együtt szét is húzta. A pénzek a rögök közé keveredtek, a munkások összeszedegették őket, s még aznap eladták egy házalónak 31 koronáért. Utóbbitól kobzott el a rendőrség 1742 érmét, s a nagytapolcsányi járásbíróságnak adta át, ahonnan az MNM-be fog kerülni, hangzott a beszámoló.[100] Az MNM É leltárkönyvi bejegyzése azonban nem mindenben egyezett a fentiekkel, mert a „nyitrakorosi éremlelet a maga egészében megtartva" beírás szerint eltévesztették a lelőhelyet, zártnak tüntették fel a megszerzett 1717 érményi mennyiséget, amelynek összetételét a következőképpen rögzítették: Béla dux H11 (12), I. Béla H12 (1), Salamon H17 (186), Géza dux H18 (1494) és I. Géza H19 (24) denára.
MNM É, lt. sz.: B. 15./1914.1–5.[101]
A lelőhelyen utólag még megkísérelték kiegészíteni a kincs állományát, „s az egyenként felszedett és a nép kezén forgó pénzekből sok utánjárással nagyobb számú példányt összegyűjtöttek", ezek nem kerültek be az MNM É-ba, hanem Knogler Gusztáv, dr. Petrikovits Aladár, dr. Turchányi György és Leidenfroszt Ernő tulajdonába jutottak. „Összesen mintegy 140 db hollétéről van tudomásom. Ezek közül 95 ép darab fordult meg kezeimen" – írta, s közölte ez utóbbiakat Jeszenszky Géza a következő összetételben: I. (Szent) István H1 (2),

[97] A lelet alapközlésében – GEDAI 1986, 40–49 – nem szereplő Dbg. 1704 utánveret (8833) szintén Tóth Ferenc magángyűjteményébe került, vö. ÉREMCSERE 1978, 15: Nr. 231., majd cserével 1991-ben Bujtár János magángyűjtő (Pécs) kezéhez jutott. A Henrik-féle denárok verési idejét 1002–1009 közé tette: SUCHODOLSKI 1990, 170.

[98] Vö. KOVÁCS 1994, 369–370; KOVÁCS 1995, 1077–1078; GEDAI 1995; KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr. 1. – Saltzer Ernő a kiegészítéseimet figyelmen kívül hagyva, 4 H2 denárral és 1 regensburgi utánverettel kevesebb, az alapközlésnek – GEDAI (1986) 40–49 – megfelelő 70 példányos kinccsel számolt.

[99] Ebből a félreérthető elnevezésből származik a lelőhely Koros, Nyitrakoros (sajtóhibával: Nyitrakaros), ill. Krušovce (okr. Topoľčany) neve, amelyeket a numizmatikai szakirodalom rendszeresen az alsóhelbényi (Dolné Chlebany/Chlebany, okr. Topoľčany) lelettől elkülönülten használt. Az azonosítást magam végeztem el: (Alsóhelbény néven) KOVÁCS 1991, 89: Nr. B. I; adataimat átadtam Saltzer Ernőnek, kinek cikke az enyémet jócskán megelőzve jelent meg: SALTZER 1989; vö. KOVÁCS 1991–92, 219: 10. jegyzet 1. Jeszenszky Géza pontosan megadja a lelőhelyet: „Szolcsánka alatt, a katonai térképen éppen a 203. magasságjegy helyén": JESZENSZKY 1914, 52: jegyzet. Ez az adat jelenleg is beazonosítható: a 4560. sz. 1:75000 léptékű térképen (Topoľčany a Bánovce n. Bebravou; 1930. évi nyomat) az Alsóhelbénytől ÉNY-ra, 2,5 km-re fekvő Selčianky falutól délre van jelezve az Olichov nevű, 203 m magas tető, ahol a kincslelet előkerült.

[100] JESZENSZKY 1914, 52.

[101] Valami keveredés az MNM É-ben is történt, ugyanis az itt őrzött gépírásos anyagban a B. 1907. sz. alatt egy 3 oldalas gépelt leletlistán a következő kincsösszetétel, ill. a rá vonatkozó bejegyzés szerepel: Béla dux H11 (12), I. Béla H12 (1), Salamon H17 (56 vagy 57), Géza dux H18 (1609) = 1679 db. A megjegyzés megállapítja, hogy „az eredeti bejegyzés szerint a leletfeldolgozáson ceruzaírással a végösszeg 1717 darab denár lenne, de a feldolgozott anyag összeszámlálása csak 1679 darabot tesz ki. A lelet elsőrésze másodpéldányban is fel van dolgozva, tehát ajánlatos a lelet adatainak felhasználása esetén az eredeti példányoknak az irattárban utánanézni.": vö. ÉREMLELETEK–MNM É (1900–1919). Csak ezt az 1679 darabot említi Krušovce (Nyitrakoros) lelőhelyről: FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 11: 17. jegyzet az MNM Adattár 15.NY.I. sz. dokumentumára hivatkozva, ami viszont nem más, mint a fent nevezett 3 oldalas gépelt leletlista másolati példánya.

Béla dux H11 (6), Salamon H17 (5), Géza dux H18 (75) és I. Géza H19 (7) denára, azaz összesen 95 db.[102] A leletről legtöbbet tudó Jeszenszky Géza a fenti 45, általa meg nem határozott példányról tudomást sem véve, egyesítette a saját maga meghatározta 95 és az MNM É-be jutott 1717 (összesen 1812) érme adatát. Ezt az összesített adatot kell végső mennyiségként elfogadnunk, természetesen kiegészítve a fenti 45 darabbal, s nyomatékosan utalva arra, hogy az 1857 darabszámig eljutott nagyságú kincset még ebben az összetételében sem szabad teljesnek tekinteni:

8848–8849. I. (SZENT) ISTVÁN H1 (2) denára,
8850–8867. BÉLA DUX H11 (18) denára,
8868. I. BÉLA H12 (1) denára,
8869–9059. SALAMON H17 (191) denára,
9060–10 628. GÉZA DUX H18 (1569) denára,
10 629–10 657. I. GÉZA H19 (29) denára,
10 658–10 659. I. GÉZA H20 (2) denára,
10 660–10 704. MEGHATÁROZATLAN H? (45) ezüstpénz, összesen 1857 érme.[103]
MNM É, lt. sz.: B. 15./1914.1–5.

107. NAGYTÉTÉNY (ma már: Budapest, XXII. ker.)

33. – XLII. 1052–1251+. BUDAPEST-XXII. KER. (NAGYTÉTÉNY): megjegyzés nélkül.[104]

109. NYITRALUDÁNY, LUDANICE (Okres: Topolčany) (Szlovákia)

34. – *CCLXXVI. 10 935–11 197+. NYITRALUDÁNY (régi Nyitra megye; Ludanice, okr. Topoľčany, Nitriansky kraj, Szlovákia)*: érmekincs, amelyet a nyitrai székeskáptalan birtokán 1908-ban találtak, s előke-rülési körülményeiről, zárt lelet voltáról semmiféle adat nem maradt. A nagytapolcsányi járási szolgabíró hivatalos küldeményeként az MNM É-be jutott lelet mennyiségi adatai kissé zavarosak. Réthy László túlzott egyszerűsítéssel 246 Salamon-veretről írt,[105] de az MNM É kéziratos leletjegyzékében[106] és a leltárkönyvben[107]

102 JESZENSZKY 1914, 52. Csak ezt a leletet említette Chlbany (Alsóhelbény) néven: FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 10: 17. jegyzet; HUSZÁR 1938, 354: Nr. 8; KNIEZSA 1938, 471: Nr. V/3. Hóman Bálint Nyitrakoros lelőhelyről származtatta a kincset, jóllehet a Jeszenszky 1914-re való hivatkozásából az alsóhelbényi lelettel való azonossága kétségbevonhatatlan. Megemlítette, hogy a lelet „összetételéről...a Harsányi Páltól nyert szóbeli közlés és más úton tudomásomra jutott adatok nyomán szólhatok. – A lelet kis része magángyűjtők kezébe jutott, a mely rész számarányáról biztos adataim nincsenek, de... [az alábbi] számok helyes képét adják e nagyértékű leletnek": I. (Szent) István H1 (2), Béla dux H11 (6), I. Béla H12 (1), Salamon H17 (191), Géza dux H18 (1568), I. Géza H19 (30), azaz 1798 db: HÓMAN 1916, 205: táblázat és 2. jegyzet. Hóman adatsora végül is az MNM É 1717 és Jeszenszky 95 példányának (= 1812 db) közelítő összesítése.

103 A H20 leletbeni 2 példányáról részletesen: JESZENSZKY 1914, 58–59, 64–65. Meglepő, hogy a későbbiekben ezek említésére már nem tért ki: JESZENSZKY 1941, 27: IV. táblázat. Csak Géza vereteire vonatkozó részadat: Géza dux H18 (1569), I. Géza H19 (31) alakban: JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat. A szlovákiai szakirodalom a fenti adatot használta, a 45 meghatározatlan érme figyelmen kívül hagyásával, a dux és rex veretek együttes számlálásával, s anélkül, hogy a lelet sorsát megismerték volna: vö. HLINKA–KRASKOVSKÁ–NOVÁK 1968, 47: Nr. 16; PDOS 1989, 363: 10/83 (544), Nr. 8; KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr. 22. Említette további hibáktól hemzsegő cikkében: SZENTGÁLI 1927, 34. – Saltzer Ernő a fenti, azonos összetételű 1857 érme mellett a MNM-nak küldeni szándékozott 1742, s végül küldött (beleltározott) 1717 db közötti példányokat további 25 meghatározhatatlan érmének tekintette, ezért összesen 1882 denárral számolt. Magam a Jeszenszky Géza által hallott 140, illetve meghatározott 95 darab közötti, meghatározatlanul maradt 45 példányos különbségen kívül többel azért nem vettem figyelembe, mert az MNM-nek el nem küldött, talán éppen a nagytapolcsányi járásbíróságon maradt 25 példány később bekerülhetett az utólag begyűjtött és Jeszenszky által hallott 140 példányos kincsrész érméi közé is. Mindenesetre Saltzer álláspontjának helyességét sem lehet kizárni, mert az egyikünk véleménye sem bizonyítható.

104 Vö. KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr.8.

105 Az érem- és régiségtári igazgató-őr feltehetőleg a Főfémjelző hivatal igazgatójának írott levele szerint, „a nagytapolcsányi járási főszolgabíró egy Nyitra-Ludány határában lelt éremleletet küldött fel a nagym. pénzügyministeriumhoz mely 246 db. [!] árpádkori ezüstérmet [Salamon] tartalmazott, összesen 5 korona 96 fillér értékben. A leletet feldolgoztuk és lajstromoztuk s úgy találtuk, hogy gyűjteményünknek az egész leletre szüksége van, ennélfogva kérem Méltóságodat, hogy [kihúzva: hogy ez összeget a tulajdonos Blum Samu nyitra-pereszkényi lakos számára megküldeni méltóztassék.] az 5 K. 96. f. összeget rendeltetési helyére juttatni méltóztasson. Budapest 1908 aug. 6.": MNM É lt. sz.: B 39/1908. A levélben említett 246-os számra l. a következő jegyzeteket.

106 Péter H6 (3), Aba Sámuel H7 (1), I. András H8 (5), H9 (14), Béla dux H11 (1), Salamon H14 (2), H15 (10), H17 (209), azaz összesen 245 db, továbbá beszámítva még Miksa császár (1564–1576) külön kezelt 1568. évi körmöcbányai aranydenárát (1) = 246 db: MNM É lt. sz.: B 39/1908.

107 Az 1908. aug. 3-án, tehát Réthy levele előtt 3 nappal beleltározott érmék: Péter H6 (3), Aba Sámuel H7 (1), I. András H8 (5), H9 (14), Béla dux H11 (1), Salamon H14/15 (11), H17 (210) denára. MNM É, lt. sz.: B. 32./1908.1–7., azaz a vagylagosan jelzett, s eggyel kevesebb H14/15 (11) következtében csak 245 db. A lelettel együtt bekerült Miksa denár a 8. alszámot kapta. A lelet megtartását az érmetípusok és -mennyiségek részletezése megemlítette: JELENTÉS 1909, 73.

egyaránt 245 vegyes kibocsátású veret szerepel. A kincset Gohl Ödön közölte, s noha cikkének első mondatában 263 érme előkerüléséről tudósított,[108] csupán 244 denárt ismertetett, a leltárkönyvtől egyebekben is némileg eltérő kettős megoszlásban.[109] Magam abban tévedtem, hogy Gohl számaiból kiindulva azt hittem, hogy a hiányzó 19 denár nem került beleltározásra, holott a 263 inkább másként magyarázható. Amint arról fentebb már volt szó, az MNM É leletlistájának darabszáma a Miksa-denárt is beszámítva: 246, mégis a lista alján – nyilvánvaló számtévesztésből – 264 [!] áll. Gohl valószínűleg nem számolt utána a darabszámoknak, csak levont belőle egyet a Miksa-denár miatt, s így kaphatta meg a 263-at, amit később a 244 meghatározást követően sem helyesbítve hagyott meg cikke élén. Az őt követő szerzők is ezeket az adatokat variálták,[110] de mivel a 245 db volt a kincs legnagyobb meghatározott mennyisége, ezt kell a véglegesnek tekintenem, a leltárkönyvi bejegyzést az alábbi módon kissé megváltoztatva:

10 935–10 937. PÉTER H6 (3) denára,
10 938. ABA SÁMUEL H7 (1) denára,
10 939–10 943. I. ANDRÁS H8 (5) denára,
10 944–10 957. I. ANDRÁS H9 (14) denára,
10 958. BÉLA DUX H11 (1) denára,
10 959–10 960. SALAMON H14 (2) denára,[111]
10 961–10 970. SALAMON H15 (10) denára,
10 971–11 197. SALAMON H17 (209) denára.[112]
MNM É, lt. sz.: B.32./1908.1–7. (245 példány).[113]

110. NYÚL-GECSE (Veszprém megye, Pápai járás)

35. – CX. 3404–3434+. GECSE (Veszprém m.): hiányos érmelelet. 1911-ben szántás közben találták, de a pénzeinek egy részét a tulajdonostól ellopták, s a maradék került Börzsönyi Arnoldhoz meghatározásra:
3404–3405. GÉZA DUX H18 (2) denára,
3406–3434. I. (SZENT) LÁSZLÓ H21 (29) denára.
Az érméknek a győri múzeumban nincsen nyoma.[114]

114. PÁTER ANTONIAN LELETE

36. – Ld. 2. ALDUNA: a/ 1. lelet.[115]

[108] „Nyitra-Ludányban, Nyitra vármegye nagytapolcsányi járásában a nyitrai székes káptalan birtokán magyar árpádházi királyainknak 263 ezüstpénze került ki a földből.": GOHL 1908, 102.

[109] Péter H6 (3), Aba Sámuel H7 (1), I. András H8 (5), H9 (13 = CNH 12 [3], CNH 13 [10]), Béla dux H11 (1), Salamon H14 (2), H15 (10), H17 (209) formában, azaz a leltárkönyvhöz képest eggyel kevesebb H9, valamint eggyel több H14/15 következtében ugyancsak 244 db, továbbá a lelethez nem tartozóként kezelt Miksa-denár: GOHL 1908, 102: első bekezdés. A lajstromban: Péter H6 (3), Aba Sámuel H7 (1), I. András H8 (5), H9 (14 = CNH 12 [3], CNH 13 [11]), Béla dux H11 (1), Salamon H14 (2), H15 (10), H17 (208), azaz az első bekezdéshez képest is eggyel több H9 és eggyel kevesebb H17 következtében ugyancsak 244 db, valamint az említett Miksa-denár: GOHL 1908, 105–109.

[110] 244 példányt említett: JESZENSZKY 1941, 27: IV. táblázat; EISNER 1933, 263–264; a 263-ból 244 adatait ismerte, közöttük I. András (+1) és Salamon (–1) érmével: HLINKA–KRASKOVSKÁ–NOVÁK 1968, 46–47: Nr. 15; 246 példányt sorolt fel, közöttük I. András (+1) és Salamon (+1) verettel: HÓMAN 1916, 205: 1. jegyzet; 263 darabot említett, részletes felsorolás nélkül: FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 11: 17. jegyzet; PDOS 1989, 339: 10:35 (496.), Nr. 7; KOVÁCS 1991, 91: Nr. B. VII; KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr.16. Adatok nélkül: KNIEZSA 1938, 471: Nr. V/4.

[111] A leltárkönyvi H14/15 (11)-et a másik 3 adatsornak megfelelően kettéosztva, és a H14 számát kettőre emelve: H14 (2), H15 (10).

[112] A leltárkönyvi H17 (210)-et a másik 3 adatsorhoz közelítően 209-re csökkentve.

[113] Saltzer Ernő a 244 példányos változat mellett foglalt állást, éspedig GOHL 1908, 102: első bekezdése nyomán.

[114] „A következő Árpád-korszakból két pénzleletünk van a környékből: egyik a gecsei, a másik a tüzestelki, Nyúl község határából. Az 1911-ben szántás közben talált gecsei kincsleletben, mint a hozzám meghatározás végett behozott példányokból láthattam, I. Géza vezér és Szent László első sorozatának érmei voltak...": BÖRZSÖNYI 1915, 99; HÓMAN 1916, 207; JESZENSZKY 1939–40, 36: 2. táblázat; HUSZÁR 1963, 154. Még a gecsei lelőhely sem biztos, ugyanis Lovas Elemér szerint: „A Börzsönyi Arnold által publikált Szent-László-féle pénzlelet tévesen utaltatott gecsei lelőhelyre. Lelőhelye Pettend volt.": LOVAS é. n., 46. Mivel azonban Lovas semmiféle bizonyítékot nem közölt, a kortársak pedig Börzsönyi Arnold adatát soha nem helyesbítették, Lovas megjegyzését nem vehettem figyelembe úgy, ahogyan azt a leletkataszter tette, tévesen I. Géza és I. László együttesen csupán 29 denárát említve: FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 11: 17. jegyzet; KOVÁCS 1997, 209: 83a táblázat Nr. 24. – Saltzer Ernő Börzsönyi Arnold fenti cikkére hivatkozva mégis a Nyúl-Gecse lelőhelynevet használta.

[115] Saltzer Ernő nem vette észre a két tétel azonosságát.

120. REZI (Gyöngyösi Csárda)

37. – CCCXXI. 11 459–11 515. REZI (Zala m.)-GYÖNGYÖSI-CSÁRDA: sírlelet egy 1984-ben dózeroláskor megbolygatott köznépi temetőből, amelynek 3 sírját szétdúlták, majd Müller Róbert feltárta a 4. temetkezést.[116]

4. sír: férficsontváz, jobb karját hegyesszögben behajlítva a feje mellé fektették, de kézfejének csontjai nem kerültek elő. Ezt az ásató nem a kézfej levágásával, hanem állati bolygatással magyarázta. A sír gödrének lábvégéhez kőlapot állítottak. A csontváz egyetlen melléklete „a bal boka felett, az alsó lábszár belső oldalán, négy kicsi oszlopban, szorosan egymás mellett 57 ezüstpénz" csomója volt. Csak a szélső darabok oxidálódtak, s egyben finom szövésű vászonmaradványokat őriztek meg, vagyis a pénzeket valószínűleg vászonzacskóba csomagolva helyezték a sírba. Az érmeegyüttes összetétele:

11 459. I. ANDRÁS H8 (1) denára,
11 460–11 467. BÉLA DUX H11 (8) denára,
11 468–11 515. I. BÉLA H12 (48) denára.

Keszthely, Balaton Múzeum.[117]

Saltzer Ernő az érméket ezúttal[118] pontosan közölte, s a lelethez a következő megjegyzést fűzte: „A szöveges részben sírleletről van szó, ha itt mégis a kincsleletek közt szerepel, akkor azt két jelentőséggel bíró körülménynyel indoklom meg. Sírleleteknél általában egy sírban 3 érme elő fordulása is igen ritka. Ebben az esetben az 57 darab ezüstpénz a csontváz bokája mellett feküdt. Nagy a valószínűsége, hogy az elhantolók nem is sejtették, hogy a halott ennyi pénzt rejteget a csizmájában. Így jellegénél fogva a lelet kincsleletnek tekinthető." Véleményem szerint ez a megközelítés téves, hiszen tényszerűen sírleletről volt szó, amelyben egyébként kincsnyi mennyiségű érme látott napvilágot.[119]

127. SOMOGYVÁR

38. – CCCXXXV. 11 689–11 873. SOMOGYVÁR (Somogy m.): érmelelet (?), aminek előkerüléséről mindössze Göndöcs főjegyző Jeszenszky Gézának írott levele a forrás, mely szerint a kincs összetétele:

I. (SZENT) LÁSZLÓ H27 (185) denára volt.

Elveszett?[120]

134. SZENTANDRÁS, SÎNTANDREI (Románia)

39. Valójában a 18. BIHARSZENTANDRÁS-i, azaz nagyvárad-téglagyári kincslelet ismétlése.

135. SZÉKESFEHÉRVÁR

40. – CDLXVII. 14 534–14 910. ISMERETLEN LELŐHELY (SZÉKESFEHÉRVÁR KÖRNYÉKE, Fejér m.): érmekincs, amely ismeretlen körülmények között 1911 táján kerülhetett elő, mert egy vidéki ember „a kommün idején" kínálta fel a még oxidréteges felületű, „Székesfehérvár környéki" lelőhelyűnek nevezett érméket dr. Soltész Elek székesfehérvári érmegyűjtőnek. Ő sajnos csak 8 példányt választott ki,[121] s a tulajdonos a többivel odébbállt. Végül egy budapesti gyűjtő, Niklovits Károly kezéhez jutott 299 érme, s ezt ő az MNM É-vel

116 A napilap(ok?)beli híradás ugyan – „Ritka numizmatikai lelet került napfényre a Zala megyei Cserszegtomaj község területén": Magyar Nemzet 47:132 (1984. jún. 7.) 8. – formában jelent meg, a leletmentő Müller Róbert azonban megírta, hogy bár a sírok előkerülését Mikó Dezső, a cserszegtomaji MgTSz bányavezetője jelentette, „a helyszín a Rezi határában lévő Akasztóhegy nyugati lejtőjének lankás" alján létesített homokbánya volt: MÜLLER 1987, 75.

117 MÜLLER 1984; MÜLLER–VIRÁG 1985; MÜLLER 1987; GEDAI 1987. Az adatok pontosításában Müller Róbert volt segítségemre.

118 Ld. 37. CSERSZEGTOMAJ.

119 Vö. még a 153. KAPOSVÁR lelőhelynél írottakat. Néhány példa sírleletből való háromnál nagyobb érmemennyiségre: Esztergom (Komárom-Esztergom megye)-Szent Mihály-templom 24. sír: I. András H9 (2), Béla dux H11 (13), I. Béla H12 (17), azaz 32 denár, Kaposvár (Somogy megye)-61. út 501. sír: Kálmán H35 (6), II. Béla H49 (8), azaz 14 denára. Gyűjtésemben 7 érme 2, 6 érme 1, 5 érme 2, 4 pedig 8 esetben szerepel. Igaz, a fenti adatok többségének ismeretében Müller Róbert is úgy nyilatkozott, hogy „három pénz egy sírban már ritkaságnak számít", de természetesen az 57 rezi denár sírlelet mivoltát nem vonta kétségbe: MÜLLER 1987, 77: 10. jegyzet.

120 JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat; KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 34. – Saltzer Ernő ugyanerre az adatra utalt, de tévedésből a darabszámot a táblázatnak a leletre vonatkozó CNH 33-as sorbeli 185-ös száma alatt látható összesítés 467-es számával cserélte fel.

121 8 érméjét ketten is közreadták, éspedig 1-1 különbséggel: Salamon H17 (1), I. (Szent) László H21 (1), H22 (1), H23 (1), H24 (1) H26 (1), H27 (0; Jeszenszkynél 1), H29 (1; Jeszenszkynél 0), H30 (1), Kálmán H31 (1) meghatározással: HARSÁNYI 1921, 56; JESZENSZKY 1942, 24: a táblázat 2. sora.

1921. április 22-én elcserélte.[122] Mennyi érme volt még a kincsben, nem tudjuk, mindenesetre Niklovits Károly később további 70 darabot szerzett meg,[123] de ezek végül egy meg nem nevezett érmekereskedő útján nyomtalanul szétszóródtak. Az egyesített adatok szerint a lelet ismertté vált érméi:
14 534. SALAMON H17 (1) denára,
14 535–14 536. GÉZA DUX H18 (2) denára,
14 537. I. (SZENT) LÁSZLÓ H21 (1) denára,
14 538–14 548. I. (SZENT) LÁSZLÓ H22 (11) denára,
14 548–14 559. I. (SZENT) LÁSZLÓ H23 (11) denára,
14 560–14 565. I. (SZENT) LÁSZLÓ H24 (6) denára,
14 566–14 679. I. (SZENT) LÁSZLÓ H26 (114) denára,
14 680–14 802. I. (SZENT) LÁSZLÓ H27 (122/123) denára,
14 803–14 815. I. (SZENT) LÁSZLÓ H29 (14/13) denára,
14 816. I. (SZENT) LÁSZLÓ H30 (1) denára,
14 817–14 882. I. (SZENT) LÁSZLÓ H? (66) denára,
14 883–14 910. KÁLMÁN H31 (28) denára.[124]

136. SZÉKESFEHÉRVÁR-VIDÉK

41. – –. Magam ezt a „kincsleletet" önállóan egyáltalán nem szerepeltettem, mert csupán ugyanazt az egyetlen utalást találtam rá, mint Saltzer Ernő, éspedig Jeszenszky Gézának a vezérek pénzveréséről írott cikke utolsó táblázatában. Ennek alapján pedig úgy véltem, hogy a cikk témájához kapcsolódóan[125] ebben a táblázati sorban csak az előbbi székesfehérvári kincs (135. SZÉKESFEHÉRVÁR) első 4 érméje szerepel, vagyis nem önálló lelet.[126]

140. TORDA, TURDA (Románia)

42. – CDI. 12 160–12 207+. TORDA (régi Torda-Aranyos megye; Turda, jud. Cluj, Románia)-SÓSTAVAK: érmelelet, amit 1950-ben a várostól északnyugatra, agyagedénybe rejtve találtak meg, s feltehetőleg csak egy részét gyűjtötték össze. A múzeumba először 24 érme került, majd további 24 érmét a tordai Anca Mihai tanuló adta be 1968-ban. A kincs ismertté vált összetétele:
I. (SZENT) LÁSZLÓ H27 (48) denára.
Turda, Museum, lt. sz.: 2707 (24 db).[127]

147. VÖRÖSMART (Baranya)

43. – CDXXXII. 12 354–12 355. VÖRÖSMART? (régi Baranya megye; Zmajevac, opšt. Beli Manastir, Horvátország): szórványleletek, amelyeket „Vörösmart községben... és szomszédjában Kiskőszeg [régi Baranya megye, Batina, opšt. Beli Manastir, Horvátország] községben szétszórva különböző helyeken, jórészt

[122] A B. 14./1921. sz. csereokmány szerint az MNM É 26 db 16–17. századi német tallérért az alábbi érméket kapta meg: Géza dux H18 (2), I. (Szent) László H22 (10), H23 (10), H24 (6), H26 (113), H27 (122), H29 (13), Kálmán H31 (23), azaz összesen 299 veret. A meghatározás mindkét közlésben azonos, vö. HARSÁNYI 1921, 56; JESZENSZKY 1942, 24: a táblázat első sora. Megjegyzendő, hogy az említett aktaszám elírásból 8./1921. alakban jelent meg: JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat megfelelő sorában.

[123] Harsányi Pál szerint közöttük Kálmán H31 (4) denára volt, a többi pedig I. (Szent) László közelebbről meg nem határozott denára: HARSÁNYI 1921, 56. Jeszenszky Géza csupán a Kálmán-veretek meghatározásáról tudott, a maradék 66-ról nem volt híre: JESZENSZKY (1942) 24: a szövegben. Az ugyanezen lap alján lévő táblázatának utolsó sorában már a Kálmán-denárokat sem említette, hanem „vegyesen" utalással szerepeltette mind a 70 példányt.

[124] Vö. GOHL 1921; HARSÁNYI 1921, 56; JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat; a lelet 4 első érméje Salamon H17 (1), Géza dux H18 (2), I. (Szent) László H21 (1): JESZENSZKY 1941, 27: IV. táblázat; az összesített adatok: JESZENSZKY (1942) 24: táblázat; GEDAI 1972, 192: 9. jegyzet; KOVÁCS 1991, 91: Nr. B. VIII; KOVÁCS 1997, 210: 83b. táblázat Nr. 40. – Saltzer Ernő a 377 érmés állományt jószerint azonos összetételben, csupán a H27 (122), H29 (14) különbséggel közölte, továbbá a Harsányi Pál szerint I. (Szent) László verette H? (66) érméről azt állította, hogy mind Anjou-kori volt, de ezt az állítását nem adatolta.

[125] Vö. elsősorban: JESZENSZKY 1941, 26.

[126] Saltzer Ernő önálló kis kincsnek tekintette.

[127] 24 példányos kincsként közölte: ANGHEL–HOPÂRTEAN 1971; CHIRILĂ–FENEŞAN 1974, 47; a 48 példányt együtt ismertette: CHIRILĂ–HOPÂRTEAN 1978; BÓNA 1986 232; KOVÁCS 1989–90, 72–75; FERENCZY 1991, 221–222; BENKŐ (1991) 229; CRIŞAN–BĂRBULESCU–CHIRILĂ–VASILIEV–WINKLER (1992) 402–403: Nr. 51; KOVÁCS 1997, 210: 83b táblázat Nr. 35. Az adatok tisztázásában Lukács Antal volt segítségemre, s ezt ezúton is megköszönöm. – Saltzer Ernő megjegyezte, hogy „a leletközlés szerint eredetileg 48 egyenlő típusú I. László-pénzérem került elő, de csak a felét sikerült megmenteni", ezért csupán 24 példányt vett a sorozatába.

azonban Vörösmarton a régi várrom körül és Kiskőszegen a szőlőkben a régi leányvár környékén találtak, ezek között volt 254 római érme, 1-1 barbár ezüst- és bronzveret, valamint 12 Árpád-kori veret. Utóbbiak között a tárgyalt korszakból pedig csupán
12354. KÁLMÁN H39 (1) denára,
12355. KÁLMÁN H41 (1) denára.
Az érmék elvesztek.[128]

149. ZAMANDEU Kapitány lelete

44. – –. ISMERETLEN LELŐHELY (Bosznia és Hercegovina): érmekincs része, amely „Zanandrea kapitány lelete" néven forgott a numizmatikai szakirodalomban, mert 1899. augusztus 24-én cserével szerezte meg az MNM É a Wilhelm Zanandrea cs. és kir. százados által bemutatott kincsleletből kiválogatott alábbi érméket:
I. (SZENT) LÁSZLÓ H26 (16) denára,
I. (SZENT) LÁSZLÓ H27 (19) denára,
I. (SZENT) LÁSZLÓ H28 (27) denára,
I. (SZENT) LÁSZLÓ H30 (11) denára,
KÁLMÁN H37 (61) denára, azaz összesen 134 érme.
MNM É, lt. sz.: B. 56./1899.[129]

153. KAPOSVÁR

45. – CLXIX. 6148–6168. KAPOSVÁR (Somogy m.)-61. SZ. ÉSZAKI TEHERMENTESÍTŐ ÚT: 11–18. századi templomkörüli temető részletei, aminek a tárgyalt korszakból való 6 temetkezésében 20 érme látott napvilágot: I. (Szent) István H1 (2), I. András H8 (1), I. (Szent) László H22 (2), Kálmán H32 (1), H35 (6) és II. (Vak) Béla H49 (8) denára, valamint szórványleletként: I. (Szent) László H22 (1) denára.[130]
Az 501. sz. sírban nyugvó bolygatott férficsontváz jobb oldala megsemmisült. Mellékletei: a koponya alatt bronz S-végű karika, a bal lábszárcsontok külső oldalán textilmaradványok, s közöttük kincsmennyiségű, azaz 14 érme:
6148–6153. KÁLMÁN H35 (6) denára,
6154–6161. II. (VAK) BÉLA H49 (8) denára.[131]

Áttekintésem végeztével meg kívánom jegyezni, hogy a tárgyalt 47 leletből mindössze hathoz (22, 77, 93, 99–100, 107) nem volt szükséges megjegyzést fűznöm, két esetet (21, 59) egyéb okból nem kívántam tárgyalni, öt alkalommal (4, 6, 63, 71, 110) pedig a megjegyzésem csupán a lelőhely közigazgatási azonosítására, zárt vagy hiányos voltára stb. vonatkozott, vagyis az érmék kibocsátóinak és mennyiségének adatait nem érintette. Sajnálatos azonban, hogy a legtöbbször, éspedig 32 alkalommal olyan kisebb-nagyobb helyesbítésre

128 A többi Árpád-kori érme 12. századi anonim denár H82 (1), H84 (1), H92 (1), valamint II. András és utódai verete volt, vagyis a Hóman Bálint sugallta kincsleletről – vö. HÓMAN 1916, 250: táblázat –, legalábbis a rendelkezésünkre álló adatok alapján szó sem lehet: vö. HARSÁNYI 1910, 135. – Saltzer Ernő olyan 13 darabos kincsleletként kezelte, amelynek érméi Kálmán és az Anjou-kor közötti időből valók.

129 JESZENSZKY 1939–40, 36: II. táblázat: ebben tévesen, valószínűleg sajtóhibából H37 (1) szerepel. A lelet származására csak a leltárkönyvben említett, s szerencsére ma is megtalálható 466./1899. sz. csereokmányból derül fény: „Csereokmány az alábbi csereügyletről, amely egyrészről Zanandrea cs. és kir. százados, más részről a m. n. múzeum éremtára között a mai napon köttetett: Zanandrea cs. és kir. százados 134 db. I. (Szent) László és Kálmán királyok korabeli denárt (melyet a m. n. múzeum éremtára egy általa bemutatott, s sajátját képező boszniai leletből válogatott ki) cserére ajánlja a m. n. éremtárának... Budapest, 1889. aug. 25." Fentiekből következik, hogy a lelet nem a Kárpát-medencéből való, így a KOVÁCS 2000 katalógusának tárgyába nem tartozik, abban sorszámot sem kapott. Továbbá az is megállapítható, hogy sem a kincs lelőhelye, sem az eredeti összetétele nem ismeretes. Fennmaradt a csere téves említése is, ugyanis írója a Kálmán-veretekről megfeleldkezett, s őket is előde kibocsátásainak vélte: „Cserét egyet eszközöltünk, mely alkalommal 134 db. I. (Szent) László-denár sorozattal gyarapítottuk érmeinket megfelelő számú és értékű magyar éremért többes példányainkból.": JELENTÉS 1900, 45–46. A lelet egyébként eredetileg bizonyára nagyobb mennyiségű érmét tartalmazott, ugyanis a következő említése őrződött meg az MNM 1870–1903 között beleltározott éremleleteinek listájában: „1899-ben. Zanandrea kapitány lelete: I. (Szent) László, Kálmán – 300-400 drb.": ÉBER 1904, 87. – Saltzer Ernő a fentiek ismerete nélkül tévesen „Zamandeu kapitány lelete"-ként tárgyalta, és állományából Kálmán H37 (61) denárát az 1900. évi Jelentés írójával egyezően kifelejtve csupán a 73 db valódi I. (Szent) László érmét nevezte meg.

130 BÁRDOS 1987, 5, 10, 13.

131 BÁRDOS 1987. – Saltzer Ernő a sírleírást követően megjegyezte, „nyilvánvaló, hogy itt nem a szokásos halotti obulusokról van szó. Az elhantolók nyilván nem is tudtak az összegyűjtött kincsként tárolt pénzekről." Függetlenül azonban a valóban szokatlanul nagy érmemennyiség magyarázatától, egy sírlelet semmiképpen sem tekinthető kincsleletnek, vö. a 120. REZI (Gyöngyösi Csárda) lelőhelynél írottakat.

kényszerültem, amely ezeket az adatokat is módosította: 11 lelőhelyet (8, 12, 31, 35, 43, 78, 87, 90, 120, 147, 153) ki kellett emelnem a kincsleletek köréből, 15 alkalommal (5, 11, 18, 39, 65, 67, 73, 83, 102, 105, 109, 127, 135, 140, 149) a besorolásának vagy a darabszámának változtatására volt szükség, háromszor (37, 134, 136) a másodszori közlést kellett kiiktatnom, és ugyancsak három leletet (2–80–114) érintően még a lelet-egyesítés is elképzelhetőnek mutatkozott.

A felsorolt 32 lelőhelyet érintő megjegyzéseim egyrészt jelentősen csökkentették a kincsleletek számát, másrészt alaposan megváltoztatták a kincsként megmaradottakban előkerült veretek típusát és mennyiségét. Mindez azzal a szomorú következménnyel járt, hogy túlhaladottá váltak a tárgyalt kötet első felét elfoglaló összesítőkben csoportosított adatok is, vagyis Saltzer Ernő munkájának általam áttekintett kora Árpád-kori része csak a legszükségesebb esetben és a legnagyobb elővigyázatossággal forgatható.

IRODALOMJEGYZÉK

Rövidítések

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis (Alba Iulia)
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények (Budapest)
AVANS	Archeologické Výskumu a Nálezy na Slovensku v roku ... (Nitra)
BMN	Bibliotheca Musei Napocensis (Cluj)
Dolg	Dolgozatok A Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged, 1925–1943)
ErdélyiMúz	Erdélyi Múzeum. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Közlönye (Kolozsvár)
Az Érem	Az Érem (Budapest)
ÉrtGyF	Értesítő a pannonhalmi Szt.-Benedek-rend győri főgymnasiumáról az ... tanév (Iskolai év) végén (Győr)
EsztÉvl	Esztergom Évlapjai (Esztergom)
FontesArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae (Budapest)
KiLa	Kiállítási Lapok. Savaria Múzeum (Szombathely)
MCA	Materiale şi Cercetări Arheologice (Bucureşti)
MonTut	Monumentorum Tutela (Bratislava)
MRT	Magyarország Régészeti Topográfiája (Budapest)
Műemlékvédelem	Műemlékvédelem (Budapest)
NK	Numizmatikai Közlöny (Budapest)
NumČas	Numismatický Časopis (Praha)
PNN	Polish Numismatic News (Wrocław–Warszawa–Kraków)
Potaissa	Potaissa. Muzeul de Istoriel (Turda)
RégFüz	Régészeti Füzetek. Ser II. (Budapest)
RégTan	Régészeti Tanulmányok (Budapest)
SCIVA	Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie (Bucureşti)
SCN	Studii şi Cercetări de Numismatică (Bucureşti)
SlovArch	Slovenská Archeológia (Bratislava)
SMK	Somogyi Múzeumok Közleményei (Kaposvár)
StComSib	Studii şi Comunicări. Muzeul Brukenthal (Sibiu)
StudComit	Studia Comitatensia. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból (Szentendre)
ŠtZv	Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akademie Vied (Nitra)
Száz	Századok (Budapest)
SzÉ	Székesfehérvár Évszázadai (Székesfehérvár)
SZIE	Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I–III. Szerk.: Serédi Jusztinián (Budapest 1938)
VAH	Varia Archaeologica Hungarica (Budapest)
VMMK	A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (Veszprém)
WN	Wiadomości Numizmatyczne (Wrocław–Warszawa–Kraków; Warszawa)
ZalaiGyűjt	Zalai Gyűjtemény (Zalaegerszeg)
ZbSNM	Zborník Slovenského Národného Múzea – História (Bratislava)

Irodalom

AMANT 1927–28 AMANT ZOLTÁN: Két kiadatlan Árpádházi denár-változat. *NK* 26–27 (1927–28) 72, X. tábla 19–21.

ANGHEL–HOPÂRTEAN 1970 GHEORGHE ANGHEL–ANA HOPÂRTEAN: Cîteva date despre un tezaur de monede din secolul al XI-lea, descoperit la Turda (Quelques données sur un trésor de monnaies du XIe siécle découvert á Turda). *Apulum* 8 (1970) 51–54.

BAKAY 1978 BAKAY KORNÉL: Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén (Gräberfelder an der Eipel aus der Zeit der ungarischen Landnahme und Staatsgründung). *StudComit* 6 (1978).

BÁLINT 1933–34 BÁLINT ALAJOS: A hódmezővásárhelyi éremlelet (Der Münzfund von Hódmezővásárhely). *Dolg* 9–10 (1933–34) 272–296.

BÁRDOS 1987 BÁRDOS EDITH: Középkori templom és temető Kaposvár határában (Medieval church and cemetery in the vicinity of Kaposvár). II. *SMK* 8 (1987) 5–76.

BENKŐ 1991 BENKŐ ELEK: Szent László kori kővárak Erdélyben? *Műemlékvédelem* 35 (1991):4, 227–236.

BÓNA 1986 BÓNA ISTVÁN: Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In: *Erdély története.* Főszerk.: Köpeczi Béla. I: A kezdetektől 1606-ig. Szerk.: Mócsy András–Makkay László. Budapest 1986, 203–234, 575–582.

BÖRZSÖNYI 1902–03 BÖRZSÖNYI ARNOLD: Könyvtárak és szertárak. *ÉrtGyF* (1902–03) 23–25.

BÖRZSÖNYI 1903 BÖRZSÖNYI ARNOLD: Szent László-féle éremlelet Kiliti határában. *NK* 2 (1903) 90–99.

BÖRZSÖNYI 1903–04 BÖRZSÖNYI ARNOLD: A régiségtár gyarapodása. *ÉrtGyF* (1903–04) 31–33.

BÖRZSÖNYI 1904 BÖRZSÖNYI ARNOLD: A somogymegyei Kiliti község... *ArchÉrt* 24 (1904) 96.

BÖRZSÖNYI 1915 BÖRZSÖNYI ARNOLD: A győri főgimnáziumi múzeum és a környékbeli kincsleletek. *NK* 14 (1915) 97–100.

CHIRILĂ–FENEŞAN 1974 EUGEN CHIRILĂ–VIRGIL FENEŞAN: Der Münzhort von Frata. *StComSib* 18 (1974) 43–49.

CHIRILĂ–FENEŞAN 1974 EUGEN CHIRILĂ–VIRGIL FENEŞAN: Der Münzhort von Frata. *StComSib* 18 (1974) 43–49.

CHIRILĂ–HOPÎRTEAN 1978 EUGEN CHIRILĂ–ANA HOPÎRTEAN: Tezaurul monetar de la Turda (Contribuţii numismatice la problema penetraţiei ungurilor în Transilvania în secolul XI). *Potaissa* 1 (1978) 59–73.

CRIŞAN–BĂRBULESCU–CHIRILĂ–VASILIEV–WINKLER 1992 ION HORAŢIU CRIŞAN–MIHAI BĂRBULESCU–EUGEN CHIRILĂ–VALENTIN VASILIEV–IUDITA WINKLER: Repertoriul arheologic al judeţului Cluj (Das archäologische Verzeichnis des Kreises Cluj). *BMN* 5 (1992).

DIENES 1965 DIENES ISTVÁN: A honfoglaló magyarok. In: *Orosháza története és néprajza.* Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza 1965. I: 136–174.

DUŠEK 1960 MIKULÁŠ DUŠEK: Keltské pohrebisko vo Svätom Petri (Ein keltisches Gräberfeld in Svätý Peter). *SlovArch* 8 (1960) 457–469.

DUŠEK 1964 MIKULÁŠ DUŠEK: Kostrové pohrebisko z X. a XI. storočia v Dolnom Petri II (Skelettgräberfeld aus dem X. und XI. Jahrhundert in Dolný Peter II). *ŠtZv* 14 (1964) 197–222.

EISNER 1933 JAN EISNER: *Slovensko v pravěku.* Bratislava 1933.

ÉBER 1904 ÉBER LÁSZLÓNÉ: A richárdpusztai éremlelet. *NK* 3 (1904) 87–91.

ÉRDY 1865 ÉRDY JÁNOS: Kiadatlan magyar érmek az Árpádok korszakából. I. *ArchKözl* 5 (1865) 1–11.

ÉREMCSERE 1978 *Éremcsere közvetítés.* 1978/3. Felelős kiadó: Tóth Ferenc. Pécs 1978.

ÉREMLELETEK–MNM É *Éremleletek. Kéziratos jegyzék a MNM Éremtárábanban feldolgozott érmeleletekről.* I. 1–2: 1900–1919, II: 1920–1950, III. 1–2: 1961–1988.

FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962 FEHÉR GÉZA–ÉRY KINGA–KRALOVÁNSZKY ALÁN: A Közép-Dunamedence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Leletkataszter (Grabfunde des Mitteldonaubeckens aus dem ungarischen Landnahme- und Früharpadenzeit. Fundkataster). RégTan 2 (1962). Budapest.

H. FEKETE 1912 H. FEKETE PÉTER: Éremleletek. *NK* 11 (1912) 140–141.

FERENCZY 1991 FERENCZY ISTVÁN: Megjegyzések egy véleménynyilvánítással kapcsolatban, amely Kelet-Erdély kora középkori kővárainak kérdését taglalja. *Műemlékvédelem* 35:4 (1991) 220–226.

GEDAI 1969 ISTVÁN GEDAI: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus dem 11.–13. Jahrhunderten. *ActaArchHung* 21 (1969) 105–148.

GEDAI 1972 GEDAI ISTVÁN: Székesfehérvár közép- és törökkori pénzleletei (Die mittelalterlichen und türkenzeitlichen Münzfunde Stuhlweissenburgs/Székesfehérvár). *SzÉ* 2 (1972) 191–198.

GEDAI 1986 GEDAI ISTVÁN: *A magyar pénzverés kezdete.* Budapest 1986.

GEDAI 1987 GEDAI ISTVÁN: A Rezi-Gyöngyösi sírlelet érmei. *ZalaiGyűjt* 26 (1987) 78–79, 81.

GEDAI 1995 ISTVÁN GEDAI: Noch einmal über den Münztyp Dannenberg 1706/a. *ActaArchHung* 47 (1995) 319–323.

GOHL 1908 GOHL ÖDÖN: Salamon-korabeli éremlelet Nyitra-Ludányban. *NK* 7 (1908) 102–109.

HABOVŠTIAK 1968 ALOJZ HABOVŠTIAK: Archeologický výskum v Kostoľanoch pod Tribečom (Archäologische Grabung in Kostoľany pod Tribečom). *MonTut* 2 (1968) 43–77.

HAMPEL 1896, 1900 HAMPEL JÓZSEF: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: *A magyar honfoglalás kútfői.* Szerk.: Pauler Gyula–Szilágyi Sándor. Budapest 1900 (különlenyomatban: Budapest 1896).

HAMPEL 1905 JOSEPH HAMPEL: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I–III.* Brauschweig 1905.

HARSÁNYI 1910 HARSÁNYI PÁL: Éremleletek. *NK* 9 (1910) 133–136.

HARSÁNYI 1921 HARSÁNYI PÁL: Éremleletek. *NK* 20 (1921) 55–57.

HEREPEI 1938 HEREPEI JÁNOS: Az aradföldvár-pusztai leletből előkerült két érem revíziója (Die Revision von zwei Münzen aus dem Fund Aradföldvár-puszta). *ErdélyiMúz* 43 (1938) 248–251.

HLINKA–KRASKOVSKÁ–NOVÁK 1968 JOZEF HLINKA–ĽUDMILA KRASKOVSKÁ–JOZEF NOVÁK: *Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Nálezy mincí na Slovensku. II.* Bratislava 1968.

HÓMAN 1916 HÓMAN BÁLINT: *Magyar pénztörténet 1000–1325.* Budapest 1916.

HORVÁTH 1977 HORVÁTH ISTVÁN: Esztergom-Vasút utca. *RégFüz* I:30 (1977) 45: Nr. 107/b.

HORVÁTH 1977a HORVÁTH ISTVÁN: Esztergom-Budai Nagy Antal u. 7. *RégFüz* I:30 (1977) 59–60: Nr. 135.

HORVÁTH 1981 HORVÁTH ISTVÁN: Esztergom-Schweidel J. u. *RégFüz* I:34 (1981) 71: Nr. 135/2.

HUSZÁR 1938 HUSZÁR LAJOS: Szent István pénzei. *SzIE* II (1938) 337–364.

HUSZÁR 1939–40 HUSZÁR LAJOS: Éremleletek. *NK* 38–39 (1939–40) 67.

HUSZÁR 1957–58 HUSZÁR LAJOS: A Magyar Történeti Múzeum Éremtárában feldolgozott éremleletek. *NK* 56–57 (1957–58) 63–64.

HUSZÁR 1961–62 HUSZÁR LAJOS: Éremleletek, amelyek a Magyar Történeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozásra. *NK* 60–61 (1961–62) 92–93.

HUSZÁR 1963 HUSZÁR LAJOS: Éremlelőhelyek Veszprém megye területén (Münzfundorte im Komitat Veszprém). *VMMK* 1 (1963) 151–160.

HUSZÁR 1979 LAJOS HUSZÁR: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute.* Budapest 1979.

JELENTÉS 1900 *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1899. évi állapotáról.* Közzéteszi a Magyar Nemzeti Múzeum Igazgatósága. Budapest 1900.

JELENTÉS 1909 *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1908. évi állapotáról.* Közzéteszi a Magyar Nemzeti Múzeum Igazgatósága. Budapest 1909.

JESZENSZKY 1914 JESZENSZKY GÉZA: Az alsóhelbényi éremlelet töredékéről. *NK* 13 (1914) 52–66.

JESZENSZKY 1939–40 JESZENSZKY GÉZA: Szent László korabeli magyar éremlelet és tanulságai. *NK* 38–39 (1939–40) 26–38.

JESZENSZKY 1941 JESZENSZKY GÉZA: A vezérek pénzverése. *NK* 40 (1941) 24–27.

JESZENSZKY 1942 JESZENSZKY GÉZA: Szent László korabeli éremlelet Székesfehérvár vidékéről. *NK* 41 (1942) 24–27.

KAHLER 1977–78 KAHLER FRIGYES: A magyarországi középkori pénzhamisítás. I. *NK* 76–77 (1977–78) 57–65.

KISS 1990 KISS GÁBOR: A bögöti éremlelet. *KiLa* 7 (1990) 1–2.

KNIEZSA 1938 KNIEZSA ISTVÁN: Magyarország népei a XI-ik században. *SzIE* II (1938) 365–472.

KOCZTUR 1964 KOCZTUR ÉVA: Somogymegye régészeti leletkatasztere. *RégFüz* II:13 (1964).

KOLNÍKOVÁ 1956 EVA KOLNÍKOVÁ: Súpis mincí uložených v Archeologickom Ústave SAV v Nitre. *ŠtZv* 1 (1956) 34–68.

KOLNÍKOVÁ 1967 EVA KOLNÍKOVÁ: Obolus mřtvych vo včasnostredovekých hroboch na Slovensku (Totenobolus in frühmittelalterlichen Gräbern der Slowakei). *SlovArch* 15 (1967) 189–254.

KOVÁCS 1989 LÁSZLÓ KOVÁCS: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts. *FontesArchHung.* Budapest 1989.

KOVÁCS 1989–90 KOVÁCS LÁSZLÓ: Régészeti jegyzetek I. László király érméinek sorrendjéhez (Archäologische Anmerkungen zur Reihenfolge der Münzen König Ladislaus I.). *NK* 88–89 (1989–1990) 63–76.

KOVÁCS 1991 KOVÁCS LÁSZLÓ: Salamon pénzveréséről. *Századok* 125 (1991) 79–106.

KOVÁCS 1991–92 KOVÁCS LÁSZLÓ: A baksai [„bognári"] 11. századi magyar érmekincs (Ungarischer Münzschatzfund von Baksa [„Bognár"] aus dem 11. Jahrhundert). *NK* 90–91 (1991–1992) 217–220.

KOVÁCS 1994 LÁSZLÓ KOVÁCS: Über den Schatz von Nagyharsány und den Lanzen-Denar Stephans I. *ActaArchHung* 46 (1994) 363–380.

KOVÁCS 1995 KOVÁCS LÁSZLÓ: Újra a nagyharsányi kincsről és a LANCEA REGIS köriratú denárról [Nochmal über den Schatz von Nagyharsány und den Denar mit Umschrift LANCEA REGIS]. *Századok* 129 (1995) 1075–1104.

KOVÁCS 1997 KOVÁCS LÁSZLÓ: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Érmetani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence Szent István és II. Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érméiről (Über die früharpadenzeitliche ungarische Münzprägung. Numismatische und archäologische Studien über die Münzen der Zwischenzeit der Regierung von Stephan I. der Heiligen bis zum Bela II. [1000–1141] im Karpatenbecken). *VAH* 7 (1997).

KOVÁCS 2006 KOVÁCS LÁSZLÓ: *A kora Árpád-kori magyar pénzverés emlékei. Régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent) István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érmeleleteiről.* Kézirat. Budapest 2006.

KRALOVÁNSZKY 1959 KRALOVÁNSZKY ALÁN: Adatok a kárpát-medencei félhold alakú csüngők kérdéséhez (Beitrag zur Problematik der halbmondförmigen Anhänger aus den 10.–11. Jahrhundert im Karpatenbecken). *ArchÉrt* 86 (1959) 76–82.

KRASKOVSKÁ 1939 ĽUDMILA KRASKOVSKÁ: Nález ve Svätom Benediku (okres Nová Baňa, Slovensko). *NumČas* 15 (1939) 41–44. (Praha 1940.)

KRASKOVSKÁ 1958 ĽUDMILA KRASKOVSKÁ: Výskum v Bešeňove roku 1950 (Ausgrabung in Bešeňov im J. 1950). *SlovArch* 6 (1958) 419–447.

KRASKOVSKÁ 1964 ĽUDMILA KRASKOVSKÁ: Datovanie ranohistorických a historických pamiatok mincami (Datierung von frühgeschichtlichen und geschichtlichen Denkmälern durch Münzen). ZbSNM 58 (= Hist 4) (1964) 117–130.

KRASKOVSKÁ 1968 ĽUDMILA KRASKOVSKÁ: Slovanské radové pohrebisko na Devíne (Slawischer Reihenfriedhof auf dem Devín). *ZbSNM* 62 (1968) 45–60.

KRÓNIKÁS 1926 KRÓNIKÁS [Sinka Ferenc Pál]: Jánoslovagok temploma és rendháza Esztergom mellett. *EsztÉvl* 2 (1926) 25–39.

LAKOS 1958 LAKOS JÁNOS: Rupp. I. és a CNH. I. éremképeinek egyeztetése. *Az Érem* 14 (1958) 14–16.

LÁZÁR 1978 LÁZÁR SAROLTA: Esztergom-Vasút utca. *RégFüz* I:31 (1978) 82: Nr. 121/b.

LESZIH 1942 LESZIH ANDOR: Az andornaktályai Kálmán denárlelet. *NK* 41 (1942) 28–34.

LOVAS é. n. LOVAS ELEMÉR: Lelőhelykataszter. Gépirat a MNM Adattárában, lt. sz.: 27.L.I.

MRT 1 BAKAY KORNÉL–KALICZ NÁNDOR–SÁGI KÁROLY: *Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és tapolcai járás.* Szerk.: Sági Károly. Budapest 1966.

MRT 2 ÉRI ISTVÁN–KELEMEN MÁRTA–NÉMETH PÉTER–TORMA ISTVÁN: *Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás.* Szerk.: Éri István. Budapest 1969.

MRT 5 HORVÁTH ISTVÁN–H. KELEMEN MÁRTA–TORMA ISTVÁN: *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás.* Szerk.: Torma István. Budapest 1979.

MÜLLER 1984 MÜLLER RÓBERT: Ritka numizmatikai lelet egy XI. századi magyar sírban. *Georgikon* 27:3 (1984) melléklete: *Filléres Híradó.* A Georgikon numizmatikai melléklete 7.

MÜLLER 1987 MÜLLER RÓBERT: XI. századi sír Rezi-Gyöngyösi csárdánál (Ein Grab aus dem XI. Jh. bei der Bauernschenke von Rezi-Gyöngyös). *ZalaiGyűjt* 26 (1987) 75–77, 80–81.

MÜLLER–VIRÁG 1985 MÜLLER RÓBERT–VIRÁG ZSUZSA: Rezi-Gyöngyösi csárda (Zala m.). *RégFüz* I:38 (1985) 82: Nr. 153.

PARÁDI 1963 PARÁDI NÁNDOR: Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (Münzfunde hortende mittelalterliche Gefässe in Ungarn, 11.–17. Jh.). *ArchÉrt* 90 (1963) 205–251.

PDOS 1989 *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5 až z 13 storočia.* I. 1–2: Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský Kraj. Zostavovateľka: Darina Bialeková. Nitra 1989.

PLACHÁ–HLAVICOVÁ 1978 VERONIKA PLACHÁ–JANA HLAVICOVÁ: Výsledki archeologického výskumu na hrade Devín (Ergebnisse der archäologischen Grabung auf der Burg Devín). *AVANS*–1978. Nitra 1980, 223–225.

PLACHÁ–HLAVICOVÁ 1979 VERONIKA PLACHÁ–JANA HLAVICOVÁ: Výsledki výskumu na hrade Devín (Grabungsergebnisse auf der Burg Devín). *AVANS*–1979. Nitra 1980, 176–178.

PLACHÁ–HLAVICOVÁ 1980 VERONIKA PLACHÁ–JANA HLAVICOVÁ: Výsledki archeologického výskumu na hrade Devín v roku 1980 (Ergebnisse der archäologischen Grabung auf der Burg Devín im J. 1980). *AVANS*–1980. Nitra 1981, 234–235.

POPESCU 1956 DORIN POPESCU: Cercetări arheologice în Transilvania (II): Săpăturile de la Vărşand, 1949. *MCA* 2 (1956) 89–15

REIZNER 1892 REIZNER JÁNOS: Ásatások Csengelén. *ArchÉrt* 12 (1892) 235–240.

RÉTHY 1894 RÉTHY LÁSZLÓ: Margitszigeti árpádkori éremlelet. *ArchÉrt* 14 (1894) 60–62.

RÉTHY 1898 RÉTHY LÁSZLÓ: Két árpádkori temető Arad megyében. *ArchÉrt* 18 (1898) 124–131.

RHÉ 1905 RHÉ GYULA: Adatok a Kilitin lelt Szent László-féle éremlelethez. *NK* 4 (1905) 71–73.

RHÉ 1908 RHÉ GYULA: Veszprémmegyei éremlelő-helyek. *NK* 7 (1908) 10–11.

RÓMER 1873 RÓMER FLÓRIS: Érdekes árpádkori éremlelet. *ArchÉrt* 7 (1873) 94–96.

RUPP 1841, 1846 — RUPP JAKAB: *Magyarország ekkorig ismeretes pénzei, lerajzolva, történeti s pénztudományi kútfők után megmagyarázva.* I: Árpádi korszak, II: A Vegyes házakbóli királyok korszaka. Pest 1841, 1846.

SABĂU 1958 — ION SABĂU: Circulația monetară în Transilvania secolelor XI–XIII, în lumina izvoarelor numismatice (La circulation monétaire en Transylvanie aux XIe–XIIIe siécles á la lumiére des sources numismatiques). *SCN* 2 (1958) 269–301.

SALTZER 1989 — Saltzer Ernő: Egy árpádházi pénzlelettel kapcsolatos tévedés helyesbítése. *Az Érem* 45:2 (1989) 6–7.

SĂŞIANU 1995 — ALEXANDRU SĂŞIANU: The Oradea-Sântandrei hoard of coins issued by Saint Ladislas. Abstract. In: *International historical conference 900 years from Saint Ladislas death, Oradea, 16th–18th june 1995.* Oradea 1995, 13.

SĂŞIANU–VELTER 1996 — ALEXANDRU SĂŞIANU–ANA-MARIA VELTER: Neue Daten über die sogenannte Schatz aus „BIHARSZENTANDRÁS" (SÂNTANDREI). Ergänzungen zur Typologie der von Ladislaus I. dem Heiligen ausgegebenen Denaren CNH. I-31 und CNH. I-32. In: 900 years from Saint Ladislas Death. Oradea 1996, 39–53.

SUCHODOLSKI 1990 — STANISLAW SUCHODOLSKI: Noch einmal über die Anfänge der ungarischen Münzprägung. *WN* 34 (1990) = *PNN* 5 (1991) 164–176.

SZENTGÁLI 1927 — SZENTGÁLI KÁROLY: A hazai föld éremkincsei. *Az Érem* 5 (1927) 25–35.

TÖMÖRKÉNY–HARSÁNYI 1912 — TÖMÖRKÉNY ISTVÁN–HARSÁNYI PÁL: A szegedi múzeumba került régipénz-leletek. *NK* 11 (1912) 8–15.

VELTER 1988 — ANA-MARIA VELTER: Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul Carpatic (cu o privire specială asupra teritoriului României) (Considerations of the monetary circulation in the Carpathian area in the 5th–12th centuries – with a special regard over the territory of Romania). *SCIVA* 39 (1988) 251–274.

ZOLNAY 1965 — ZOLNAY LÁSZLÓ: Pénzverők és ötvösök a románkori Esztergomban (Monnayeurs et orfévres á Esztergom á l'époque Romane). *ArchÉrt* 92 (1965) 148–162.

Egy tervezett könyv bevezetőjeként

Einführung zu einem geplanten Buch

Több átfogó pénztörténeti munka látott napvilágot az utolsó bő fél évszázadban Hunyadi Mátyás pénzveréséről. Az első ilyen mű Huszár Lajos tollából[1] jelent meg 1940-ben, Mátyás születésének 500. évfordulójára. Abban az időben Huszár az Éremtár vezetője volt, ráadásul e területtel nem foglalkozott senki, így rá hárult a megírás feladata. Mivel a témát korábban ő sem tanulmányozta behatóbban, összefoglalója természetszerűleg hézagos és nagyon általános maradt. Utána jó harminc évvel jelent meg a következő munka Pohl Artur tollából, Hunyadi ezüstpénzei[2] címen, amely már elmélyültebb, részletesebb mű, a pénzeket egy szűkebb időrendi sorba próbálta rendszerezni. Ennek a munkának nagy hiányossága magából a megírás korából fakad, amelyben íródott: lévén abban az időben aranyakat nem volt szabad gyűjteni, így az aranypénzekkel egyáltalán nem foglalkozik. Az akkori politikai rendszer így a numizmatikának is nagy kárt okozott e területen is, mert így nem tudtak komolyabb hazai aranyérem-gyűjtemények létrejönni, márpedig tető nélkül házat építeni nem lehet. Ezért volt kénytelen Pohl Artur a középkori magyar aranyforintokról írt művét[3] Grazban kiadatni, így eredetiben nálunk ez a könyv meglehetősen ritkának számít. Ebben a szerző verdejegyenként, változataival együtt ismerteti az aranypénzeket, az általa elérhető és számottevő gyűjteményeket megjelöli, továbbá ritkasági táblázatot hoz egy 1-50-ig terjedő skálán, amelynek lehetőségeit sajnos teljes terjedelmében félt kihasználni. Sok esetben az adott darabot túl széles időintervallumba helyezi, de ezzel együtt haznos és nélkülözhetetlen mű.

A harmadik munka, amely bár címében nem célzottan Mátyás pénzverését taglalja, de gerincét az tölti ki, Gyöngyössy Mártonnak a Doktori Mestermunkák[4] sorozatban megjelent műve. Mikor a kezembe vettem, már több éve dédelgettem azt az álmot, hogy egy átfogó, mindenre kiterjedő, rendkívül árnyalt, részletes könyvet írok a Mátyás kori pénzverésről. A könyvet áttanulmányozva úgy éreztem, hogy annak a formátumnak és tartalomnak, ahogy én szeretném megjelentetni a könyvet, megmaradt a létalapja.

A tervem egy olyan könyv megírása, amely egyben egy új „Corpus" része lenne, hiszen gyűjtők és kutatók egyaránt érezzük, hogy itt volna az ideje. Ebben a könyvben leporellószerűen, színesben ismertetném az összes pénzfajt, verdénként szigorú időrendi, kapcsolódási sorrendben. Minden egyes év egy oldal lenne, és a teljes kronológia kiterítve láthatóvá válna.

Lényeges szempontnak tartom, hogy a korábban Huszár és Pohl által valódiként leközölt egykorú hamis darabokat vegyük ki a katalógusból. Nagyon nagy hibának tartom, hogy ilyen darabokat mint létezőt leközöljenek, óriási káoszt előidézve ezzel a gyűjtők és kutatók körében. Ugyanakkor hamisnak ítélt meg mindkét kutató olyan darabot, mint a CNH. II. 241, amely komoly mérföldköve a madonnás vereteknek. Egy alkalommal az Éremtárban Tóth Csabának elmondtam terveimet és észrevételeimet, mire ő azt mondta, a teljes anyag kutatható, rendelkezésemre áll, írjam meg a könyvet.

Nagy feladat – gondoltam –, most megmutathatod, de azért igent mondtam és ezzel elkezdődött a munka, amiért is hálás köszönetemet szeretném ez úton is kifejezni neki. Az Éremtár anyaga nélkül, amely mindenféleképpen a legnagyobb e területen is, lehetetlen lenne komoly eredményt elérni. De ugyanolyan fontos lesz a vidéki, a volt történelmi Magyarország területén lévő gyűjtemények és leletek átnézése, mert számtalan olyan darab lappanghat, amelyekre az eddigi szempontok szerint nem figyeltek oda.

Nagy segítséget tudnak adni a gyűjtők, hiszen fontos változatok lehetnek gyűjteményeikben. Ezúton szeretnék tehát megkérni minden gyűjtőt, aki középkori anyaggal rendelkezik és a szokványostól eltérő éremképű, köriratú vagy verdejegyű Mátyás-pénz van a birtokában, vegye fel a kapcsolatot velem, és amennyiben egy mód van rá, élőben szeretném megnézni, és ha fontosnak ítélem, lefényképezni a darabot.

[1] HUSZÁR Lajos: Mátyás pénzei. In: *Mátyás király emlékkönyv születésének ötszázéves évfordulójára.* Budapest, 1940.
[2] POHL Artur: *Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei (1458–1490)* Budapest, 1972.
[3] POHL Artur: *Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540)* Graz, 1974.
[4] GYÖNGYÖSSY Márton: *Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon.* Budapest, 2003.

Az Éremtár Mátyás anyagának ezüstpénzeit darabonként részletesen átnéztem. Ezt tartom az időrendi sor szempontjából a leglényegesebbnek, ezek közül is a denárokat, mert ebből kellett a legtöbbet verni, mintegy 12-15 millió darabot évente,[5] tehát itt lehet egyedül olyan stilisztikai szempontból átmenő vagy hibrid darabot találni, amely a kronológiai láncot meg fogja mutatni.

Mivel nézetem szerint egy verőtőpárral szerencsés esetben is legfeljebb 4-5 ezer darabot lehet leverni, nagyjából kiszámítható, hogy egy évben 2500-3000 verőtőpárra van szükség csak a denároknál. Mivel ezeknél vékony a lapka és emiatt a verőtövek közel kerülnek egymáshoz, és ami még rosszabb, ha a verőtövet tartó kéz elfáradt, vagy a kalapács ráütésekor tért ki az a függőleges állásból, a két verőtő találkozott, és erősen károsíthatta egymást.

A verőtövek még sérülékenyebb része az, amire az ütést mérték, ez lágyabb kellett legyen, mint a bélyeg része, de a sok ütéstől elkezd szétterülni, majd visszafordulni, szilánkok szabadulhatnak le róla, mely az adott korban is sok sérülésnek lehetett okozója.

Az aranyaknál ebből a szempontból annyiban más a helyzet, hogy a lapkák vastagabbak és rendkívül lágyak, a bélyegző részt csak jóval kevésbé vette igénybe, mint az ezüstöknél, de a másik végük a veréstől ugyanúgy tönkrement, és ezt a részt vagy újra kovácsolták, vagy az egészet újra cserélték le.

A verőtöveknél ez a gond elsősorban mindig a felső részt érintette, mert az alsó biztosan egy fészekben ült, így az nagyobb felületen vette fel és vezette le az ütés erejét. Elsősorban ez okból kellett a verőtőpár felső részét gyakrabban cserélni, és szerencsére ezek a hibrid darabok tudnak bennünket a legbiztosabban átléptetni, továbbvezetni a relatív kronológiában.

Az aranyaknál hibrid darabbal még nem találkoztam, ezeknél láthatóan szigorúbb volt az előírás, és jobban oda is figyeltek. Veretkettőződés is csak ritkán figyelhető meg rajtuk, mert a lágy lapka hagyta magába nyomódni a verőtöveket, bár a verés pillanatában ez is egy kicsit zömült, keményebbé vált, de a lapka elnyelte az ütés erejét, és a verőtő nem rúgott vissza úgy, mint az ezüstöknél.

Az Éremtár Mátyás anyagának ezüstpénzeit átnézve több dolgot helyre kellett tenni, hogy a kép tiszta, áttekinthető legyen. Az átnézéskor nyolc darab Ujlaki-denár jött elő, ezeknek verdejegyei a magyar denárokéhoz voltak sorolva, továbbá több egykorú jobb és rosszabb hamisítvány, amelyek verdejegyei eltérnek a másolt darabétól, és korábban ezek is a létező jegyek számát szaporították.

Mikor ezeket félreraktam, tisztult a kép, és átláthatóbbá vált az anyag, de jöttek elő egyértelműen valódi darabok új verdejeggyel is, és egyéb érdekes darabok, melyek közül most ízelítőnek egyet szeretnék bemutatni.

Nagybányai Madonna Mátyás körmöcbányai denárján

Egy rendkívül érdekes darab került a kezembe az MNM Éremtára anyagának átnézésekor a CNH II. 234. típusú denárok között. Ez a denár a K–P verdejegyű denárok közé volt sorolva, és már az első pillanatban látszott, hogy eltér a szokásos éremképtől. Az előlap előírásszerű, de a hátlap teljesen szokatlan, nem a besorolt számhoz tartozó, szemből nézve balra forduló fátylas, hanem egy széles, korai nagybányai típusú Madonna volt látható rajta, amely erőteljesen tölti ki a teret, alig hagyva helyet a verdejegynek. Ezeknél a nagybányai daraboknál a Madonna mindig párnán ül, amelynek a két vége rovátkolva, tehát kárpitozva van, és kilóg mindkét oldalt, ezzel is tovább csökkentve a teret a verdejegy számára (*1. ábra*). Valószínűleg az elején ezért nincs verdejegy az ehhez a típushoz tartozó nagybányai denárokon (*2. ábra*).

A tárgyalt darab azonban rendelkezik verdejeggyel, és mint a fotón nagyon jól látható (*3. ábra*) a **K–‡** jegy látható – bár nem könnyen – rajta. Ugyanis a tér az előbb vázolt okok miatt rendkívül kicsi maradt, az első betű, a K (amelyet csak ennél a verdejegynél gyakran a körirat R betűjével helyettesítettek takarékosságból) tisztán látható. A második jegy azonban, hogy elférjen, félig le van vésve, a Madonnát ugyanis annyira tisztelték, hogy inkább a verdejegy felét levették, csak ne kelljen beütni abba, így a jegy másik fele a köriratba került.

A hátlapi körirat betűi tisztán, egyértelműen körmöciek. A köriratban a csak ennél a verdejegynél előforduló és ezért direkt készakarva megjelenített „PETRON" formában, mely minden ehhez a jegyhez tartozó darabon rajta van (*4. ábra*).

[1] Štefan KAZIMIR – Jozef HLINKA: *Kremnicka mincovna.* Kremnica, 1978, 348.

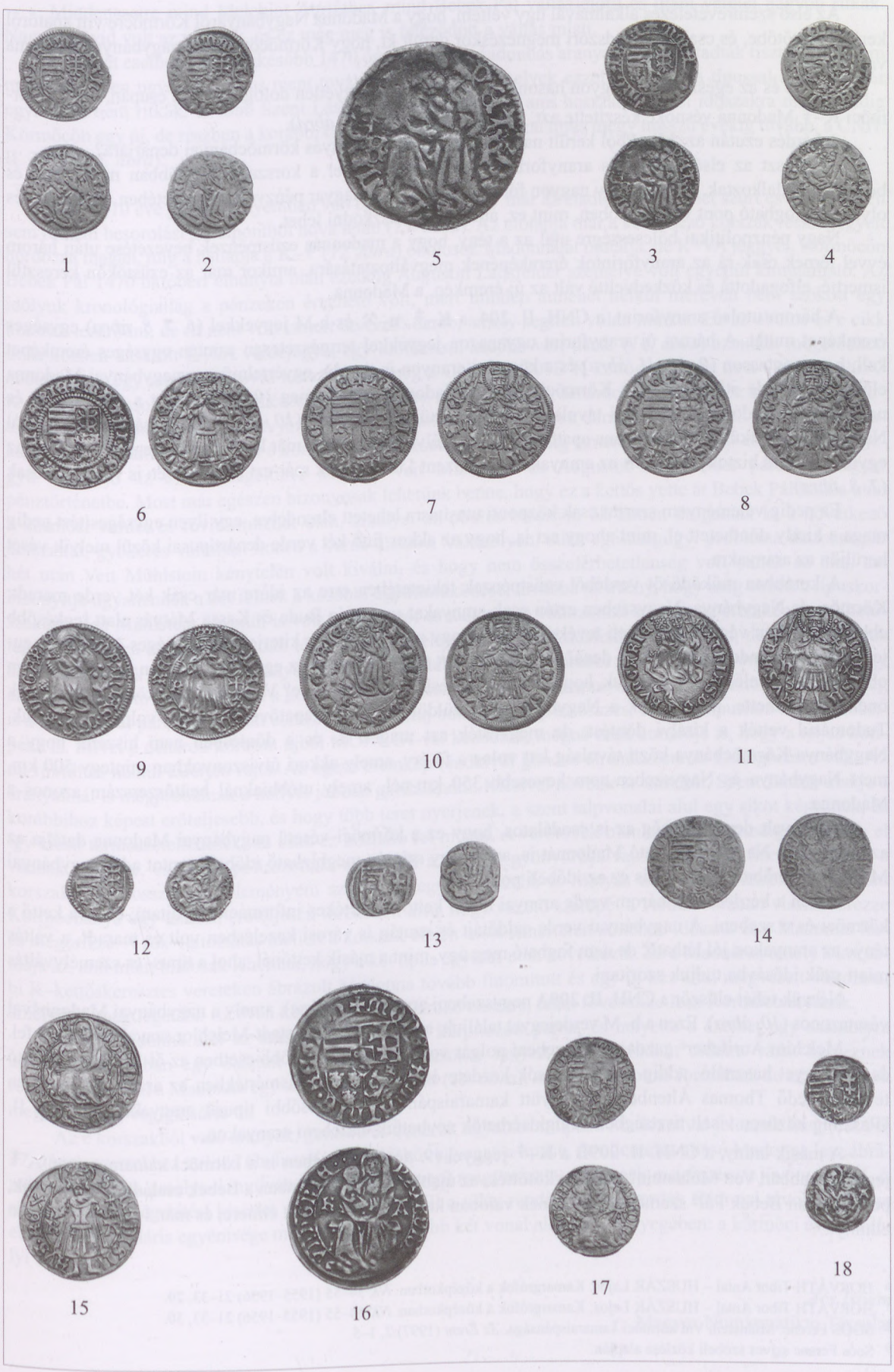
1
2
5
3
4
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18

Az első szemrevételezés alkalmával úgy véltem, hogy a Madonna Nagybányáról Körmöcre vitt apatőről került a verőtőbe, és csak a másodszori megnézéskor derült ki, hogy Körmöcön vésett nagybányai Madonna valójában.

A ruha és az egész forma nagyon hasonlít a nagybányaira, egyetlen dolog árulja el csupán, hogy a körmöci **K–‡** Madonna vésnöke készítette azt, Mária és Jézus arca (*5. ábra*).

A kérdés ezután az: Mi okból került nagybányai Madonna Mátyás körmöcbányai denárjára?

A választ az első madonnás aranyforintok adják meg. Ezzel a korszakkal korábban már sokan és behatóan foglalkoztak, mivel ez egy nagyon fontos mérföldkő a magyar pénzverés történetében, hiszen kevés olyan megfogható pont van az időben, mint ez, amelyre támaszkodni lehet.

Nagy pénzpolitikai bölcsességre utal az a tény, hogy a madonnás ezüstpénzek bevezetése után három évvel térnek csak rá az aranyforintok éremképének megváltoztatására, amikor már az ezüstökön keresztül ismertté, elfogadottá és közkedveltté vált az új éremkép, a Madonna.

A három utolsó aranyforint, a CNH. II. 204, a **K–‡**, **n–⚒** és h-M jegyekkel (*6, 7, 8. ábra*) egységes éremképet mutat. A három új aranyforint ugyanazon jegyekkel természetesen szintén egységes éremképet kell, hogy mutasson (*9, 10, 11. ábra*) és a körmöci aranyon is tisztán, egyértelműen a nagybányai Madonna előképe után, de stílusa alapján Körmöcön vésett Madonna jelenik meg (*9. ábra*), míg a nagybányai és nagyszebeni Madonna a földrajzi távolságtól függetlenül vésetazonos (*10, 11. ábra*). Tehát Nagybányáról Nagyszebenbe átküldték a Madonna apatövét. A két erdélyi verde között már korábban is megmutatkoznak az együttműködés biztos jelei, mert az aranyakon lévő Szent László-fejek már ezt megelőzően is vésetazonosak (*7, 8. ábra*).

Ez pedig véleményem szerint csak központi utasításra lehetett elrendelve, egy ilyen egységesítést pedig maga a király dönthetett el, mint ahogy azt is, hogy az akkor futó két verde denártípusai közül melyik véset kerüljön az aranyakra.

A korábban működő öt verdéből ezüstpénzek tekintetében erre az időre már csak két verde maradt; Körmöc- és Nagybánya. Nagyszeben eztán csak aranyakat vert, míg Buda és Kassa Mátyás alatt legkésőbb ebben az időben végleg beszünteti tevékenységét. Hogy az ezüstökre is kiterjedt az egységes éremkép megjelenítésének rendelete, erre ez a denár a bizonyíték. A tárgyalt denárhoz egyelőre azonban sem garas, sem obulus nem jött elő, így nem tudjuk, hogy ez az egységesítés végbe ment-e? Valószínűleg a körmöci vésnökök önérzetét sérthette, hogy nekik a Nagybányáról átküldött Madonna apatövével kellett volna dolgozniuk. Tudomásul vették a királyi döntést, de megvésték azt maguk is, és a döntésben nem hiszem, hogy a Nagybánya-Körmöcbánya közti távolság lett volna a fő érv, amely akkori útviszonyokban mintegy 500 km, mert Nagybánya és Nagyszeben sem kevesebb 350 km-nél, amely utóbbiaknál beütőszerszám azonos a Madonna.

E tárgyalt denárnál még az is csodálatos, hogy ez a körmöci vésetű nagybányai Madonna datálja az azonos típusú Nagybányán futó Madonnát is, amely így szintén megbízható időbeli pontot ad a nagybányai Madonnák sorában is. De mi is ez az időbeli pont?

Ebben a kérdésben a három verde aranyai közül kettő tud értékes információt nyújtani, és ez a kettő a körmöci és a szebeni. A nagybányai verde ezidőtájt és ezután is városi kezelésben volt és maradt, a váltás ténye az aranyakon jól látható, de nem fogható meg úgy, mint a másik kettőnél, ahol a típus- és személyváltás miatt szűk idősávba tudjuk szorítani.

Nézzük tehát először a CNH. II. 209A negyszebeni aranyat (*11. ábra*), amely a nagybányai Madonnával vésetazonos (*10. ábra*). Ezen a h–M verdejegyet találjuk, amely a Hermannstadt-Melchior szavakra oldható fel.

Melchior Aurifaber[6] gazdag nagyszebeni polgár volt, aki később is több esetben az őt 1470-ben leváltó és h-T jegyet használó, addig a madonnások kezdete óta az ezüst- és kismértékben az aranypénzverésben tevékenykedő Thomas Altenberggel[7] együtt kamaraispán volt. A későbbi típusú aranyakon egészen II. Ulászlóig közösen viselt tisztségben végigkísérhetők névbetűik a szebeni aranyakon.

A másik arany, a CNH. II. 209B a **K–‡** jeggyel (*9. ábra*) vésetében is a körmöci kamara verete. A ‡ jegyet korábban Veit Mühlstein[8] nevéhez kötötték, az újabb kutatások azonban a Bebek családhoz kapcsolják, pontosabban Bebek Pál[9] személyéhez, akinek valóban kettős kereszt volt a címere, és már 1470 októberében elhunyt.

6 HORVÁTH Tibor Antal – HUSZÁR Lajos: Kamargrófok a középkorban. *NK* 54–55 (1955–1956) 21–33, 29.

7 HORVÁTH Tibor Antal – HUSZÁR Lajos: Kamargrófok a középkorban. *NK* 54–55 (1955–1956) 21–33, 30.

8 SOÓS Ferenc: Mühlstein Vid körmöci kamaraispánsága. *Az Érem* (1997):2, 1–5.

9 Soós Ferenc szíves szóbeli közlése alapján.

Mindenesetre mind Melchiot Aurifaber, mind Bebek Pál váltás előtti és utáni veretei nagyon ritkák. Nagyon rövid volt az időszak, és ez még meg is feleződött a váltás miatt.

Mindkét esetben tehát legkésőbb 1470 őszén az első madonnás aranyak veretői átadták tisztségüket. Ám míg Szebenben ugyanaz a típus ment tovább h–T jeggyel, amelyek ezzel a Madonna típussal azonban már egyáltalán nem ritkák, és több Szent László-fejjel ismeretesek, ami hosszabb verési időszakra mutat, addig Körmöcön egy új, de részben a korábbi típusból kialakult Madonna típus megy hosszú évekig tovább, a CNH. II. 209C (*15. ábra*).

Már 8–10 éve gyűjteményemben van egy obulus, amely már az eladónak is szemet szúrt és egy ideig én sem tudtam besorolási szempontból hova tenni (*13. ábra*). Az előlapja már a következő korszak részletjegyeit hordozza magán, míg a hátlapja a **K–‡** (*12. ábra*) obulusok Madonnáját mutatja, de K–VA jeggyel. Körmöcön Bebek Pál 1470 októberi elhunyta után ezeddig Augustin Ladsfelder személye volt egyedül kimutatható. Az időlyuk kronológiailag a pénzeken érezhető volt, mert minden átmenet nélkül mereven nem szokott egy korszak lezáródni, de itt nem volt ismert átvezető darab, amely segített volna minket. Ez az obulus és e cikk írása közben vásárolt K–VA verdejegyű, egy időfázissal később vert denár (*14. ábra*) azonban megerősített abban, hogy egy rendkívül rövid korszak van még a CNH. II. 209B K-kettőskeresztes és a CNH. II. 209C K–A jegyű típusok között. Természetszerűleg ehhez a K–VA jegyű denárhoz és obulushoz kellett, hogy tartozzon aranyforint és garas is. A jövőben tehát számolnunk kell ilyen darabok létezésével. E jegyek különkülön és összetetten is ismertek e korszak pénzverésében, de az eddig ismert CNH. II. 210-es K–VA verdejegyű típust jó tíz évvel megelőzve kerül a Veit Mühlstein és Augustin Landsfelder páros a magyar pénztörténetbe. Most már egészen bizonyosak lehetünk benne, hogy ez a kettős vette át Bebek Pál halála után a körmöci verdét és rövid átmenet után, amelyet az obulus bizonyít, ők ketten dolgozták ki a következő korszakot, gyökeres változást hozva a verde életébe. Valamilyen, talán egészségügyi probléma hatására pár hét után Veit Mühlstein kénytelen volt kiválni, és hogy nem összeférhetetlenség volt ennek az oka, azt bizonyítja ugyanennek a két félnek a későbbi együttműködése, továbbá az a tény, hogy még ebben a típuskorszakban Veit Mühlstein egyedül is volt kamaragróf és akkor sem változtatott semmit az éremképen, vélhetőleg azért, hiszen azt együtt hozták létre a korszak elején Augustin Ladsfelderrel. E rövid, de nagyon fontos átmeneti korszak után Körmöcbányán minden részletében eltűnik a korábbi vésnök keze nyoma. Egyetlen egy alkotóelemét sem használják fel a korábbi beütő szerszámoknak, sem aranyaknál, sem ezüstöknél. Formailag is a kamaragróf páros ideje alatt elkezdett, vadonatúj betűtípust kap az összes, ehhez a típushoz tartozó ezüstpénz is. Mivel a denárok körirata újból MONETA-val kezdődik, megnő ezek átmérője is, hogy a teljes körirat rövidítés nélkül kiférjen rajta. Az egész éremkép rendkívül gondos elrendezésre és kidolgozásra vall. Az aranyaknál is megpróbálnak a hellyel jobban gazdálkodni. Kicsivel növelik az átmérőt, Szent László alakja a korábbihoz képest erőteljesebb, és hogy több teret nyerjenek, a szent talpvonalai alul egy síkot képeznek, és így kicsit természetellenesek, de csak ez hozható fel hibául. A verőtövek munkanyomai mindig gondosan el vannak tüntetve, és végül polírozottak, amelyből a figurák gyönyörűen rajzolódnak ki. Szerencsére ez a korszak elég hosszú, és véleményem szerint az egyik legszebb is Mátyás madonnás pénzeinek sorában. Körmöcbánya úgy látszik, erőteljesen törekedett arra, hogy vezető szerepét a verdék sorában visszaszerezze és megőrizze. A sok változtatás mellett a korszak elején most ismertetett átmeneti időszak és a Madonna formája az, ami miatt biztosak lehetünk, hogy a két típus egymás után következik. Ez a Madonna, amely a korábbi K–kettőskeresztes vereteken ábrázolt Madonna tovább finomított és egy új kéz által megvésett változata, amely kéz még legalább tíz éven keresztül meghatározó embere, tehát fővésnöke lesz Körmöcbányának.

Az új Madonna alól az aranyaknál kikerül a kárpitozott párna, és helyette a szentet egy zsámolyra ültetik. A korábban egy oldalon elhelyezett rózsacsokor helyett pedig mindkét oldalra vázát helyeznek rózsákkal, miáltal a Madonna egy szép élettérbe kerül (*15. ábra*), amely különböző formában, de az évszámok megjelenéséig végigkísérte őt.

Az e korszakból való aranyak, garasok és denárok ugyanazon típusú Madonnával jelennek meg (*15, 16, 17. ábra*), az ezekhez tartozó obuluson pedig először ugyanaz a típusú, de ellentétes állású Madonna lesz ábrázolva (*18. ábra*), amelynek nyilván van valami ésszerű magyarázata, ám ennek megfejtése a jövőre marad. A rövid életű egységesítési kísérlet után újból visszaáll a világ rendje, mert a verdék földrajzi távolsága és az ebből fakadó stiláris egyénisége megmaradt, és inkább két vonal alakult ki lényegében: a körmöci és az erdélyi típus.

Ács István
Magyar Numizmatikai Társulat

Középkori magyar uralkodók emlékérmei a bécsi Kunsthistorisches Museum Éremtárában

Adalék a magyarországi portréérmek fejlődéséhez

Bevezetés

Az ókori előképek ellenére az éremművészet kezdetei csak az itáliai reneszánsz korában mutathatók ki.[1] Ez a művészeti ág egészen pontosan 1438-ban vette kezdetét. A török fenyegetés árnyékában ebben az évben kívánták ugyanis a ferrarai zsinaton az ortodox és a római egyház egyesítését végrehajtani. Ebből az alkalomból Pisanello fémöntvényben készítette el VIII. Palaiologos János bizánci császár (1425–1448) portréját, és ezzel a mai felfogás szerint létrehozta az emlékérem-művészetet. Rövidesen számos alkotás született ebben az új művészeti ágban, először Pisanellotól, de nemsokára más művészektől is.

Az Alpoktól északra az öntött emlékérmek megjelenése jóval későbbre tehető. Eltekintve egyes előzményektől, a tényleges kezdetet 1518-ra tehetjük, tehát nyolcvan évvel későbbre, mint Itáliában. Az augsburgi művész, Hans Schwarz az ebben az évben tartott birodalmi gyűlés alkalmával számos portréérmet készített az előkelő résztvevőkről. Mivel ezek Németország különböző részeiből érkeztek, hamar elterjedt országszerte az új művészeti ág, amely a felsőbb társadalmi rétegek tetszését is gyorsan elnyerte.

Bár az itáliai és a német reneszánsz emlékérmek alaposan kutatottak, a magas művészi minőséget és jelentős történeti forrásanyagot megtestesítő magyar témájú portréérmek kérdéskörét, a művészeti ág kezdetét és fejlődését alig vizsgálta a szakirodalom. Ezért a jelen tanulmány, amelynek alapját a bécsi éremtár középkori magyar uralkodókról készült jelentős és valamennyi vonatkozó emlékérmet felvonultató sorozata képezi, ennek a hiányosságnak a pótlásához kíván hozzájárulni.

Az emlékérmek

15. századi uralkodókról készült emlékérmek

A sorozat Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) (*1. kép*) és V. László (1453–1457) (*2. kép*) egy-egy posztumusz érmével kezdődik. Zsigmond hatásos éremportréja olyan korabeli ábrázolás alapján készült, amely a kutatás mai állása szerint egy cseh mester alkotása és 1434 körülre keltezhető.[2] Fritz Dworschak kutatásai szerint az ezen ábrázolás alapján készült érmek a 16. század közepén, valószínűleg az augsburgi Kels művészcsalád körében készültek.[3] A László-portréérem eredete ezzel szemben ismeretlen, stílusa alapján legkorábban a 16. század első felére keltezhető.

Magyarországon azonban a portréérmek megjelenésével csak Hunyadi Mátyás (1458–1490) uralma idején számolhatunk. Habár egyetlen eredeti műtárgy sem maradt fönn, bizonyos érvek mégis emellett szólnak. Mindenekelőtt a király érmék és érmek iránti érdeklődését,[4] valamint azt a jelenséget, hogy az uralkodó az itáliai reneszánsz hatására saját ábrázolásának nagy figyelmet tulajdonított, említhetjük meg.[5] Különösen feltűnő, hogy a király uralma idején gyakran készültek olyan portréábrázolások, amelyek kompozíciójukban és kivitelezésükben emlékérmekhez állnak közel. Ezek az ábrázolások a *Corvina-kódexek* díszítményei, és vélhetőleg korabeli érmekre vezethetők vissza. Ténylegesen maradtak fenn ugyanis olyan posztumusz öntött

[1] A portréérmészet kezdeteivel legutóbb behatóbban két 1994-es konferencia foglalkozott New Yorkban és Edinburghban (Scher 2000).
[2] *Katalog Ferdinand I.*, Nr. II.2. és 78., 2. kép (K. Schütz).
[3] Dworschak adatait idézi Wilde 1930, 216. (6. jegyzet)
[4] Balogh 1975, 197-198.
[5] A gazdag ikonogrfáfiai anyaghoz összefoglalóan: Balogh 1966; Balogh 1975; Balogh 1982.

emlékérmek két előlapváltozattal, amelyek közeli rokonságban állnak az említett könyvdíszekkel. Ezeket az érmeket „első" és „második" portrétípusba sorolhatjuk (*3., 4. és 5., 6. kép*).[6]

Az első típus emlékérmei egy meglehetősen fiatal, jobbra tekintő portréprofilt mutatnak (*3., 4. kép*). A korabeli divatnak megfelelő, hullámos, tarkóig érő hajat tölgyfalevél-koszorú díszíti. Szintén divatos a mellen zsinóros ruha, amelyre kabátot helyeztek. A *4. képen* látható érem a kutatás mai állása szerint nem a 16. század közepén, hanem inkább a végén készülhetett. A darab által képviselt típus vélhetőleg már a 18. század elején bekerülhetett a bécsi császári gyűjteménybe. Előképe a Kunshistorisches Museum híres, négyszögletes márványreliefjének királyportréja lehetett,[7] amely legkésőbb 1659-ben már Habsburg tulajdonban volt. Bár a *Corvina-kódexek* gazdag illuminációi között feltűnik ez a portrétípus is, az érmekkel közvetlen kapcsolat nem bizonyítható; mégsem zárhatjuk ki, hogy ha Hunyadi Mátyás életében ilyen típusú érem nem is létezett, az ismertetett ábrázolás mégis hatást gyakorolt a típus megalkotására.

Hunyadi Mátyás második portrétípusba sorolt emlékérmein idősebb, antikizáló módon ábrázolt királyt láthatunk. A sűrű, göndör hajat babérkoszorú díszíti. A király köpenyben, fedetlen mellkassal jelenik meg (*5., 6. kép*). A kutatás jelenlegi állása szerint az *5. kép* által képviselt típus egy ismeretlen 17. századi itáliai mester, míg a *6. képen* látható típus az 1568 és 1606 között különösen Sziléziában (Boroszlóban) és Szászországban tevékenykedő Tobias Wolff alkotása. A *Corvina-kódexekből* számos, az érem előlapjának megfelelő ábrázolás ismeretes, például egy 1487–1490 között Firenzében illuminált Philostratus-kódexben, amely ma az Országos Széchényi Könyvtárban található.[8] Különösen közeli ábrázolásmód látható a király által 1485 és 1487 között egy régebbi biblia számára megrendelt bőrkötésen, a bőrbe préselt és színes medalionon; a kötetet jelenleg az erlangeni Egyetemi Könyvtárban őrzik.[9] Az ábrázolás előképét az *5. és 6. képen* látható öntött emlékérmekben kereshetjük, de a kódexben talált párhuzamok nem szolgáltatnak elég bizonyítékot arra, hogy ezen emlékérem-típus első darabjai már Mátyás uralmának idején készültek volna. Így a feltételezett korabeli éremtípussal kapcsolatos kérdéseket jelenleg nem tudjuk megválaszolni.[10]

Viszont egy Erdődi Bakócz Tamás esztergomi érseket (1442–1521) ábrázoló, valószínűleg itáliai eredetű, öntött érmet mindenképpen a 15. század végére keltezhetünk (*7. kép*). Hunyadi Mátyáshoz hasonlóan Bakócz is reneszánsz udvart tartott, és szoros kapcsolatban állt itáliai művészekkel, ahogyan erről az 1507-ben elkészült esztergomi Bakócz-kápolna is tanúskodik.[11]

16. századi körmöcbányai emlékérmek

Eltekintve a Hunyadi Mátyás korinak keltezhető érmektől, a 15. század végéig nem ismerünk magyar uralkodókról készült portréérmet sem Magyarországról, sem pedig külföldről,[12] az első ilyen érmek ugyanis a 16. század elejéről származnak. A folyamat az 1499 és 1506 között Körmöcbányán vert arany- és ezüstguldinerekkel kezdődött, amelyek erőteljes, lovas Szent László ábrázolása teljesen eltér a megszokott, egyhangú érmetipológiától.[13] Nemsokára II. Lajos gyermekkori koronázása alkalmából (1508) Körmöcbányán portréérmet vertek (*8. kép*). Vélhetőleg a halli pénzverde által kibocsátott érmek hatására bocsátották ki ezt a portréérmet is, de a magyar uralkodó elvárásainak megfelelően. Ezt követően csak 1525-ben készültek ismét hasonló emlékérmek. Ekkor ugyanis Körmöcbányán[14] II. Lajos (1516–1526) portréérem kibocsátására került sor (*9., 10.*), valamint két újabb típuséra, amelyeken a király lovon látható (*11., 12. kép*).

[6] A kérdés, hogy kortárs emlékérmek is léteztek, csak az előlapok szempontjából fontos, hiszen valamennyi ismert hátlap már a király halála után készült.

[7] A relief a velencei művészet befolyási területéről származik. Nem világos, hogy már a király 1490-es halála előtt, vagy pedig az 1501-től Itáliában tartózkodó özvegye, Aragóniai Beatrix megbízásából készült. Legutóbb: *Katalog Matthias Corvinus*, Nr. 91. (M. LEITHE-JASPER).

[8] *Katalog Matthias Corvinus*, Nr. 409. Vesd össze LEITHE-JASPER 1982, 192. (további példákkal)

[9] *Katalog Matthias Corvinus*, Nr. 79. A medalion nagyított képe: BALOGH 1966, 291. tábla, 419.

[10] Utalni szeretnék még Aragóniai Beatrix egy portréérmére, amely a bécsi éremtár anyagában nem szerepel. Ebben az esetben is kérdéses a keltezés és a készítő személye. Az egyoldalas típus körirata: DIVA ▾ BEATRIX ▾ HVNGARIAE ▾ REGINA ▾ Az éremképben a királyné fátyolos büsztje látható jobbra (HUSZÁR 1972, Nr. 176.). LEITHE-JASPER 1982, 193. szerint a fátyol már Beatrix özvegyi mivoltát jelzi, és eszerint az érem már a király halála után készülhetett.

[11] HORLER 1990.

[12] HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, 35. a portréérmészet hiányát a politikai és gazdasági helyzettel, valamint a központi királyi udvar hiányával magyarázzák.

[13] HUSZÁR 1979, Nr. 793–799., vesd össze: Nr. 822., Nr. 823.

[14] Ebben az évben Nagybányán is készült egy különös darab (*17. kép*).

Egy év múlva, a szerencsétlen kimenetelű mohácsi csata, amelyben II. Lajos is életét vesztette, újabb alkalmat szolgáltatott emlékérmek készítésére, bár az első ilyen érmek néhány évvel későbbiek: egy „1526"-ra keltezett Körmöcbányán készült, mohácsi tematikájú emlékérem (*13. kép*), például 1531/1535 körül keletkezhetett. Körülbelül ekkori lehet egy Habsburg Máriát (1505–1558) ábrázoló emlékérem is (*14. kép*), amelynek hátlapján a csata ábrázolása megegyezik a *13. képen* bemutatott példányéval. Mindezek azonban nem tudtak önálló portéérem-hagyományt teremteni.

Két különlegességgel zárhatjuk le a körmöci sorozatot: 1542-ben Wolfgang Guglinger Hunyadi Mátyás emlékének szentelt egy öntött érmet, amelynek hátlapján teljes neve, származása és tisztsége olvasható: *Volfgangus Guglinger Stirus Civitàtis Cremnitiensis Praefectus* (*15. kép*). Az érem előlapján Hunyadi Mátyás 1470-es cseh királyi pecsétjének utánöntését vagy másolatát láthatjuk, míg a hátlapon többsoros írás olvasható.[15] Két évvel később, 1544-ben, Guglinger II. Lajosnak is éremmel állított emléket (*16. kép*). Mindkét darab hátlapján az uralkodó alatti állapotok dicsérete olvasható, a *16. képen* látható esetében disztichonban. Ez utóbbi előlapja azonos az 1508-as koronázási emlékérem hátlapjával (*8. kép*). Guglinger tehát ügyelt arra, hogy mindkét esetben korabeli külseje legyen az általa megrendelt érmeknek.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy az egyes korai körmöcbányai emlékérmek vésnökhöz kapcsolása mindezideig nem sikerült teljes bizonyossággal. A forrásokban megnevezett pénzverésben foglalkoztatott vésnökök emlékérem-készítésben való részvétele nem világos. Néhány kísérlet ellenére nem tűnik célravezetőnek a Huszár–Procopius-t követni abban, hogy valamennyi 1508 és 1525 között keletkezett érmet egyetlen körmöcbányai éremvésőnek tulajdonítsunk (*8–12. kép*). Például az anyagból teljes bizonyossággal csak a *13, 14. képen* és talán feltételezhetően a *15, 16. képen* látható darabok készítője a bélyegvéső Christoph Fuessl († 1561), aki egyébként pénzérme- és vallásos tárgyú emlékérem-bélyegeket készített. Bár Fuessl művei nem szignáltak, a rá jellemző stílus, az éremmező vizszintes osztása és az ábrázolás építészeti, illetve tájelemek közti elrendezése alapján meghatározható azonos művész személyét bizonnyal a forrásokból ismert Fuessl személyében kereshetjük.[16]

16. századi nagybányai emlékérem

A *17. képen* II. Lajos egy nagyon különös emlékérme látható, amelyet az érmen olvasható megnevezés szerint – *Rivulus Dominarum* – Nagybányán készítettek. Az előlap egyértelműen késő római, 4. századi éremképeket idéz. Ez a darab azért is érdekes, mert Nagybányán, Körmöcbányával ellentétben nem alakult ki saját emlékérem-kibocsátási hagyomány, itt inkább az aranyforint verése maradt a meghatározó.

Feltűnő, hogy az éremre az 1525-ös évszámot verték, tehát abban az évben készült, amikor Körmöcbányán II. Lajosról a portréérem és a már említett két lovasábrázolásos típus is. Ahogy Körmöcbánya esetében, úgy Nagybányán sem ismeretes, hogy milyen alkalomból készültek ebben az évben emlékérmek.

A hátlapon megnevezett kamaraispán, Berend Dávid 1524 és 1526 között Szentgyörgyi György kamaraispánnal közösen irányította a nagybányai pénzverést.[17] Ebből az időszakból származik az emlékérem is. A két szárnyas, hosszú ruhás alak által tartott címer a Drágffy családé. Bélteki Drágffy Bertalan nagybirtokos 1490/1491-ben nagybányai kamaraispán volt, 1494-től pedig erdélyi vajda.[18] A nagybányai pénzverésben a 15. század utolsó évtizedében többször is feltűnik címere.[19] A kérdés persze az, és nem is tudjuk megválaszolni, hogy címere negyedszázaddal később miért került egy emlékéremre.

[15] Balogh 1966, 306–307., 302. tábla, 436.
[16] Huszár–Procopius 1932, 56–58. és Nr. 15–42. Fuesslhöz Katz 1930, 110–113. Fuessl korai érmeit Katz 1929 állította össze.
[17] Pohl 1982, 75. (lásd Berend) valamint 83. (Szentgyörgyi).
[18] Pohl 1982, 76. (Drágffy).
[19] Pohl 1974, Nr. L 9, L 10-1, L 10-10, L 10-11, L 11-1, L 11-2, L 16-2, L 20-13, L 20-14.

16. századi joachismtali emlékérmek

A következő csoportot a szász és a cseh érchegység vert emlékérmei alkotják, a kezdetek a cseh oldalon 1500 után Joachimstalban mutathatók ki. A jelentős mennyiségű érckitermelés a 16. század elején nemcsak a pénzverés helybeli megkezdését, hanem egyidejűleg komoly emlékéremkibocsátást tett lehetővé.[20]

Stephan von Schlick gróf (1487–1526), Joachimstal alapítója 1526-ban a mohácsi csatában vesztette életét, a részletek nem ismeretesek. Rövidesen viszály tört ki testvérei között birtokaiért, amelyeket egyébként I. Ferdinánd király cseh kormányzatának céljaira kívánt hasznosítani, hogy politikai helyzetét megerősítse. 1528-ban a pénzverde királyi kézbe került, ekkortájt készültek az első portréérmek is. A későbbiek során Joachimstal a cseh portréérmészet központja lett, a portréérmek verése így – eltekintve néhány előzménytől – közvetlen összefüggésben áll a Habsburg-uralommal. Anyagunkban szerepel egy 1526-ra keltezett, II. Lajos és Habsburg Mária tiszteletére vert érem (*18. kép*), valamint egy 1532-es évszámot viselő II. Lajos-emlékérem (*19. kép*); mindkettő kibocsátásának indoka a mohácsi csata. Alkotójukat talán Hieronymus Magdeburger személyében vagy iskolája körében kereshetjük, és amint a két 1526-ra keltezett körmöci „Mohács-emlékérmünk" (*13., 14. kép*) esetében is megállapítottuk, néhány évvel az esemény után készülhettek.[21]

16. századi német emlékérmek[22]

A 15. századi német vésnökök életrajzaiban hiába keresünk akárcsak egyetlen, magyar uralkodóról készült portréeremről szóló adatot. Legkorábban 1515 körül készített egy ismeretlen mester más hasonló darabokkal együtt II. Ulászlóról (1490–1516) portréérmet, amely a bécsi éremtárban csak egy későbbi öntvény formájában ismert (*20. kép*). Habich 1929–1934 (1931) részletesen foglalkozott ezzel a csoporttal, amelynek ábrázolásai jellemzőek a korszak érmeire. A korszak jelentős politikai eseménye, az 1515-ös Habsburg-Jagelló házassági szerződés adhatott alkalmat ezen sorozat elkészítésére, ugyanis az érmeken „*a családi gondolat, az újonnan alapított családok tagjai, valamint az esküvői ünnepség résztvevői összetartozásának érzése*" került előtérbe.[23]

Néhány öntött érem készítője valószínűleg az augsburgi szobrász, Hans Daucher (1485 körül–1538). Mivel azonban Dauchertől egyetlen szignált érem sem ismeretes, csak szobrászati művein megnyilvánuló stílusjegyei kínálnak összehasonlítási lehetőséget, különösen a kisebb kőreliefek. Még nehezebbé teszi az állásfoglalást, hogy Daucher életrajza csak nagyon hiányosan ismert. Habich 1929–1934 (1929) jelentős megfigyelése, hogy egyetlen 1523 és 1525 között készült érem sem hozható bizonyossággal Daucherrel összefüggésbe, mivel a művész ekkortájt lépett az önállóság útjára: 1523-ban hagyta el apja házát, aki egyébként 1523/1524 táján halt meg. Daucher pedig csak 1526-ban rendelkezett önálló augsburgi háztartással. A művész alkotópályáján tapasztalható hiány Habich szerint többek között a *21–23. képeken* látható emlékérmekkel tölthető ki.[24] Az 1523-ra keltezett, ismert „házasságkötési emlékéremről",[25] valamint egy ettől független, 1523-ban vagy 1524-ben, I. Ferdinándról és Jagelló Annáról készült portréeremről, továbbá egy évszám nélküli Anna-éremről van szó. Az ábrázolás jól megfeleltethető a bizonyosan Dauchertől származó alkotások stílusának, amelyek szinte valamennyien éppen 1522-ből származnak; az ezeken ábrázolt személyi kör „*az 1520 körüli birodalmi vezetés főnemesi ‚Establishment'-je, ahogy az augsburgi vagy nürnbergi birodalmi gyűlések alkalmával egybegyűltek, pótolva a hiányzó, de különösen is jelentős császárt*".[26] Kettő ezen érmek közül először mutatja be I. Ferdinándot olyan stílusban, amely aztán a később elterjedtté vált, és különböző művészeti alkotásokon bukkan fel (*21., 22. kép*). Ezek az érmek egyébként a legkorábbi német reneszánsz érmek közé tartoznak, különösen a *24. képen* látható ezüstérem, amelynek előlapja megegyzik az 1523-as „házasságkötési" emlékéremével (*21. kép*), hátlapja pedig egy Cristoforo Foppanak (1452 körül–1526/1527)

20 Alapvető tanulmány: KATZ 1932. Összefoglalóan BOUBLIKOVÁ-JAHNOVÁ 1993. Legutóbb foglalkozott a témával a Schlick grófok joachimstali portréérmei és a csehországi portréérmészet kezdetei kapcsán BOUBLIKOVÁ-JAHNOVÁ 2003.

21 Magdeburger stílusáról összefoglalóan: KATZ 1932, 51–57.

22 A német reneszánsz portréérmészet kezdeteiről összefoglalóan legutóbb: MAUÉ 2000.

23 HABICH 1929–1934, I, 2. (1931), LXXIII–LXXIV.

24 HABICH 1929-1934, I, 1. (1929), 15 (HABICH ezekez az érmeket – nála Nr. 57–69. – „1523–1525-ös csoport"-nak nevezte). HABICH Nr. 66., II. Lajos és Habsburg Mária legjelentősebb 1524-es portréérme a bécsi éremtárban csak későbbi másolatban ismeretes.

25 Habár az érem az 1523-as évszámot viseli, az esküvőre már 1521-ben sor került, Linzben, az érmen mégi a pár feje fölött az eljegyzésre, illetve az esküvőre utaló koszorúk láthatóak. Az „F" és az „A" betűk itt szerepelnek először együtt, később pedig olyan tárgyakon bukkannak föl, amelyet a királyi pár közösen használt.

26 ESER 1996, 62–65. (idézet: 62.)

tulajdonított plakett öntvénye. A jellegzetes hidegmunka alapján ezen darab VI. Károly (1711–1740) gyűjteménye számára készült öntvénynek tekinthető. Hogy azonban még egy, magas színvonalú, 1526-os évszámot viselő, II. Lajost és Stephan von Schlick grófot ábrázoló emlékérmet Daucher alkotásának tekinthetünk-e, kérdéses (*25. kép*).

További alkotókat érmeink esetében csak nagy elővigyázatossággal azonosíthatunk. Peter Flötnernek (1485 körül–1546), Daucher kortársának tulajdonítanak egy 1532-es portréérmet, amelyen V. Károly, I. Ferdinánd és Habsburg Mária látható (*26. kép*). Az augsburgi művészcsalád egyik tagja, valószínűleg Veit Kels vagy az idősebb Hans Kels 1536 körül I. Ferdinándról és Annáról famodellt készített; ennek öntvényét őrzi a bécsi éremtár (*27. kép*). Az 1540-es években készült egy Habsburg Máriát ábrázoló érem, amelyet Ludwig Neufahrerrel (1505 körül–1563) hoznak összefüggésbe (*28. kép*). Tobias Wolff és Severin Brachmann, mindkettő a 16. század második felében működött, alkottak még egy-egy posztumusz Hunyadi Mátyás-portréérmet (*6., 29. kép*). A 29. képen látható hatásos, szemből ábrázolt portrétípus nagyon hasonló a bautzeni kaputornyon látható dombormű királyportréjához: a gótikus fülkeépítményben két angyal koronázza meg a trónon ülő királyt.[27] Georg von Stein, a király sziléziai és lausitzi főkapitánya 1486-ban készíttette ezt az emlékművet, és különösen ügyelt arra, hogy az ábrázolás hű legyen Mátyás arcvonásaihoz. A hivatkozott érmen is az „1486"-os évszám szerepel.

16. századi, ismeretlen eredetű emlékérmek

„1525"-ös az a II. Lajos-érem is, ami minden bizonnyal későbbi, és egy sorozat része (*30. kép*). Nem lehet besorolni sehova sem egy 16. századi portréérmet (*31. kép*) és Habsburg Mária egy 16. századi posztumusz portréérmét sem (*32. kép*). Mária *31. képen* látható ábrázolása kétségtelenül egy Hans Krell (1500 körül –1586 körül), II. Ferdinánd tiroli főherceg portrégyűjteményében található festményére vezethető vissza,[28] amely az eredeti kép 1522-es, művész által készített másolata.[29] Két további, „1536"-os, illetve az 1530-as évekből származó, egymással közeli rokonságban álló érem esetében – amelyeken I. Ferdinánd és Anna portréi láthatóak – nem állapítható meg sem a készítési hely, sem pedig a készítő művész személye (*33., 34. kép*).

[27] Legutóbb *Katalog Matthias Corvinus*, Nr. 86. (J. Balogh)
[28] Legutóbb *Katalog Ferdinand I.*, Nr. VII.45. (G. Kugler)
[29] Legutóbb *Katalog Ferdinand I.*, Nr. IV.3. (K. Schütz)

Katalógus

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437)

1. Ismeretlen német vésnök (Augsburg, Kels művészcsalád köre?)
Egyoldalas portréérem (mellkép prémes süveggel, csaknem szemből); évszám nélkül (16. század közepe)
Ezüst (öntött). 38,5 mm; 19,64 g. Kunsthistorisches Museum Wien, Münzkabinett (= KHM/MK), Inv.-Nr. 632 bβ.
HUSZÁR 1972, Nr. 150.

V. László (1453–1457)

2. Ismeretlen vésnök
Egyoldalas portréérem (mellkép balra); évszám nélkül (legkorábban a 16. század első fele)
Ezüst (öntött). 51 mm; 52,28 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 2.635 bβ.
RUPP 1846, 76., Spec. XXV.; WESZERLE 1873, Taf. B VIII, 12.; HUSZÁR 1972, Nr. 162.

Hunyadi Mátyás (1458–1490)

3. Ismeretlen vésnök
Mellkép jobbra/felirat öt sorban, babérkoszorúban; évszám nélkül (talán a 18. század eleje)
Ezüst (öntött). 82,5 mm; 146,17 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 63 bβ.
RUPP 1846, 95., Spec. XXVI.; WESZERLE 1873, Taf. B X, 1.; HUSZÁR 1972, Nr. 165.
4. Ismeretlen vésnök
Egyoldalas portréérem (mellkép jobblra); évszám nélkül (1600 körül?)
Ezüst (öntött). 60,5 mm; 25,99 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 10.912 bβ.
HUSZÁR 1972, Nr. 170.

1

2

MATHIAS REX HVNGARIAE

3

4

ANIMVS
REGIS·REG
NANOBILI
TAT·ET
OBSCVRAT

5. Ismeretlen itáliai vésnök
Mellkép jobbra/csatajelenet; évszám nélkül (17. század)
Bronz, patinával (öntött). 52,5 mm; 65,27 g. KHM/MK, Inv.-Nr. MD 163.
RUPP 1846, 95., Spec. XXVII, 2.; WESZERLE 1873, Taf. B X, 3.; HILL 1930, Nr. 920.; HUSZÁR 1972, Nr. 163.

6. Vélhetőleg Tobias Wolff
Mellkép jobbra/ csatajelenet; évszám nélkül (körülbelül 1568/1606?)
Arany (öntött). 28,5 mm; 9,55 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 709 aβ.
SCHOENVISNER 1801, 229-230.; RUPP 1846, 94–95., Spec. XXV.; WESZERLE 1873, Taf. B X, 2.; HABICH 1929–1934, II, 1. (1932), Nr. 2163.; HUSZÁR 1972, Nr. 168.

Erdődi Bakócz Tamás (1442–1521), esztergomi érsek

7. Ismeretlen, valószínűleg itáliai vésnök
Mellkép balra/alak delfinen; évszám nélkül (1500 körül)
Ezüst (öntött). 61 mm; 69,70 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 12.212 bβ.
Széchényi 1807, III, 7-8.; WESZERLE 1873, Taf. G IV, 10.; HILL 1930, Nr. 857.; HUSZÁR 1999, Nr. 13., Nr. 14.

II. Ulászló (1490–1516) és fia, Lajos

8. Ismeretlen körmöcbányai vésnök
II. Ulászló koronás mellképe balra /Lajos párnán ül (II. Lajos koronázása alkalmából); 1508
Ezüst (vert). 30 mm; 6,66 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 1.554 bα.
SCHOENVISNER 1801, 252–253.; HUSZÁR 1931, Nr. IV.; HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 4.; HUSZÁR 1972, Nr. 187.

II. Lajos (1516–1526)

9. Ismeretlen körmöcbányai vésnök
Mellkép balra/korona és címer; 1525
Ezüst (vert). 46 mm; 21,48 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 1.556 bα.
SCHOENVISNER 1801, 257.; Széchényi 1807, I, 109., Nr. XXXVIII, 10.; RUPP 1846, 115., Spec. IV.; WESZERLE 1873, Taf. B XV, 3.; HUSZÁR 1931, Nr. VI.; HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 9.; HUSZÁR 1972, Nr. 198.

10. Ismeretlen körmöcbányai vésnök
Mellkép balra/címerpajzs; 1525
Arany (vert). 26,5 mm; 7,08 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 5.826 aα.
SCHOENVISNER 1801, 265.; RUPP 1846, 116., Spec. V.; WESZERLE 1873, Taf. B XVI, 5.; HUSZÁR 1931, Nr. VII.; HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 10.; HUSZÁR 1972, Nr. 199.[30]

[30] Az irodalomban ennek a típusnak különböző keltezései és köriratváltozatai bukkannak föl, amelyek tévedésekre vezethetőek vissza: SCHOENVISNER 1523-as évszámot hoz, RUPP 1527-et. Mindkét szerző közli a köriratváltozatokat is: LVDOVICVS ▲ D ▲ GRA ▲... valamint MARC ▲ MORA ... .

MATHIAS REX HUNGARIAE BOHEMIAE DALMAT

5

6

WLADISLAVS DG REX BOHEMIE ET MARCHIE

8

MARTIN AVT

LODOVICVS SECVNDVS REX BOHEMIE ET MARCHIE

THOMAS CARDINALIS STRIGONIENSIS

7

LVDOVICVS DEI GRA HVNGARIE BOEMIE REX
15 25

9

10

SVEDHAVIRVS AVREI LOCA MAGOMES

MORAVIE ET LVSACIE DVX SILESIE

11. Ismeretlen körmöcbányai vésnök
Lovas balra/korona és címer; 1525
Ezüst (vert). 54 mm; 46,05 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 8.849 bα.
SCHOENVISNER 1801, 257–260.; RUPP 1846, 114–115., Spec. III.; WESZERLE 1873, Taf. B XVI, 1.; HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 11.; HUSZÁR 1972, Nr. 195.

12. Ismeretlen körmöcbányai vésnök
Lovas jobbra/Madonna a gyermekkel szemből; 1525
Arany (vert). 20 mm; 7,09 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 5.827 aα.
SCHOENVISNER 1801, 262.; Széchényi 1807, I, 108–109., Nr. XXXVIII, 8.; RUPP 1846, 113., Spec. II.; WESZERLE 1873, Taf. B XVI, 4.; HUSZÁR 1931, Nr. III.; HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 13.; HUSZÁR 1972, Nr. 200.

II. Lajos (1516–1526) és Habsburg Mária (1505–1558)

13. Körmöcbánya, vélhetőleg Christoph Fuessl
Két mellkép egymással szemben/csatajelenet (Mohács); „1526" (körülbelül 1531/1535)
Bronz (öntött). 44,5 mm; 20,30 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 2.642 bβ.
SCHOENVISNER 1801, 260.; Széchényi 1807, I, 110., Nr. XXXVIII, 12–13.; RUPP 1846, 118., Spec. VIII.; WESZERLE 1873, Taf. B XVI, 2. = Taf. G XXIII, 5. (Av.), 6. (Rv.); KATZ 1929, 140–141., Nr. 5.; HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 15.; HUSZÁR 1972, Nr. 214.

Habsburg Mária (1505–1558)

14. Körmöcbánya, vélhetőleg Christoph Fuessl
Mellkép fülkében balra/csatajelenet (Mohács); „1526" (körülbelül 1531/1535 után)
Ezüst (öntött). 44 mm; 19,26 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 2.648 bβ.
SCHOENVISNER 1801, 261–262.; Széchényi 1807, I, 110., Nr. XXXVIII, 14.; RUPP 1846, 119., Spec. IX.; WESZERLE 1873, Taf. G XXIII, 6.; KATZ 1929, 141., Nr. 6.; HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 16.; HUSZÁR 1972, Nr. 215.

Hunyadi Mátyás (1458–1490)

15. Körmöcbánya, vélhetőleg Christoph Fuessl
Cseh királyi pecsét/felirat 15 sorban; 1542
Ezüst, aranyozott (öntött). 69,5 mm; 100,25 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 134.136.
RUPP 1846, 122.; KATZ 1929, 150. kép; HUSZÁR 1931, Nr. I.; HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 39.; HUSZÁR 1972, Nr. 166.

11

12

13

14

15

II. Lajos (1516–1526)

16. Körmöcbánya, vélhetőleg Christoph Fuessl
Posztumusz emlékérem (a király a párnán ül/felirat kilenc sorban); 1544
Arany (vert). 29,5 mm; 17,50 g. Inv.-Nr.: 2.644 bβ.
SCHOENVISNER 1801, 255–257.; Széchényi 1807, I, 108., Nr. XXXVIII, 3–7.; RUPP 1846, 121–122., Spec. XIII.; HUSZÁR 1931, Nr. II. és XI, 4b és 5b (sic!); HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 40.; HUSZÁR 1972, Nr. 204.

17. Nagybánya, ismeretlen vésnök
Fiktív portréérem (mellkép jobbra, késő római előkép nyomán /két alak címert tart); 1525
Ezüst (vert). 30 mm; 28,75 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 1.557 bα.
SCHOENVISNER 1801, 265–266.; RUPP 1846, 116-117., Spec. VI.; WESZERLE 1873, Taf. B XVI, 6. = Taf. G V, 4.; HUSZÁR–PROCOPIUS 1932, Nr. 14.; HUSZÁR 1972, Nr. 219.

II. Lajos (1516–1526) és Habsburg Mária (1505–1558)

18. Érchegység, ismeretlen vésnök (vélhetőleg Hieronymus Magdeburger vagy iskolája)
Mellkép balra/mellkép jobbra (II. Lajos halála, Habsburg Mária és Mohács); „1526" (1532 vagy később)
Ezüst (vert). 40,5 mm; 18,54 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 1.559 bα.
Széchényi 1807, I, 109–110., Nr. XXXVIII, 11.; RUPP 1846, 117–118., Spec. VII.; WESZERLE 1873, Taf. B XV, 1. = Taf. G XXIII, 3.; HABICH 1929–1934, II, 1. (1932), Nr. 1897.; KATZ 1932, Nr. 50.; HUSZÁR 1972, Nr. 211.

II. Lajos (1516–1526)

19. Érchegység, ismeretlen vésnök (vélhetőleg Hieronymus Magdeburger vagy iskolája)
Mellkép balra/csatajelenet (posztumusz portréérem a király eleste alkalmából); „1532"
Ezüst (vert). 41,5 mm; 13,63 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 2.643 bβ.
RUPP 1846, 118.; KATZ 1932, Nr. 51.; HUSZÁR 1972, Nr. 203.

II. Ulászló (1490–1516)

20. Ismeretlen német vésnök
Mellkép jobbra/két címer; évszám nélkül (1515 körül?)
Ezüst (öntött). 55 mm; 26,94 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 10.913 bβ.
RUPP 1846, 110., Spec. XII.; WESZERLE 1873, Taf. B XIII, 4.; HABICH 1929–1934, I, 1. (1929), Nr. 39.; HUSZÁR 1972, Nr. 182.

I. Ferdinánd (1526–1564) és Jagelló Anna (1503–1547)

21. Vélhetőleg Hans Daucher
Kettős mellkép balra/„F" és „A" betűk körül az aranygyapjas rend lánca („házasságkötési emlékérem"); 1523
Ezüst, aranyozott (öntött). 54 mm; 81,25 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 750 bβ.
WESZERLE 1873, Taf. G II, 2.; HABICH 1929–1934, I, 1. (1929), Nr. 63.; HUSZÁR 1973, Nr. 258.; ESER 1996, Nr. 11. érem

16

17

18

19

20

21

22. Vélhetőleg Hans Daucher
Mellkép balra/mellkép balra; 1523/1524
Ezüst (öntött). 61 mm; 73,29 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 753 bβ.
Széchényi 1807, I, 118–119., Nr. XXXIX (Ferdinand I.), 1.; WESZERLE 1873, Taf. G II, 4.; HABICH 1929–1934, I, 1. (1929), Nr. 64.; HUSZÁR 1973, Nr. 260.; ESER 1996, Nr. 12. (Av.), Nr. 30. (Rv.) érmek

23. Vélhetőleg Hans Daucher
Jagelló Anna egyoldalas portréérme (mellkép balra);[31] év nélkül
Ezüst (öntött). 24,8 mm; 7,04 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 60 aβ.
HABICH 1929–1934, I, 1. (1929), Nr. 69.; HUSZÁR 1973, Nr. 266.

24. Vélhetőleg Hans Daucher (Av.)/vélhetőleg Cristoforo Foppa alias Caradosso (Rv.)
Kettős mellkép balra, erőteljes lombkeretben/értelmezhetetlen jelenet erőteljes lombkeretben;[32] „1522"
Ezüst (öntött). 64,5 mm; 115,75 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 752 bβ.
WESZERLE 1873, Taf. G III, 6.; HUSZÁR 1973, Nr. 259.

II. Lajos (1516–1526) és Stephan von Schlick gróf (1487–1526)

25. Ismeretlen vésnök (Hans Daucher?)
Mellkép jobbra/mellkép balra; 1526
Ezüst (öntött). 62 mm; 99,30 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 10.914 bβ.
HABICH 1929–1934, I, 1. (1929), Nr. 79.; HUSZÁR 1972, Nr. 220.; ESER 1996, Nr. 32. (Av.), Nr. 49. (Rv.) érmek

[31] A gyűjteményben található öntvény egyodalas, a típus másik oldalán I. Ferdinánd mellképe látszik (GUMOWSKI 1906, Nr. 48. és X, 48.).

[32] Az éremmező közepén süllyedő (?) hajó. Balra tőle a vízben emberek mentenek egy fuldoklót. A parton halászok (?). A háttérben balra erődített város, jobbra hegy.

VICAR:
AN°
SVE
ETAT:
XXX

22

24

AN:
SVE
ÆTA:

23

LVDOWIG · V · GO · G · N · KOENIG IN VNG · V · BG · A · 1576

25

V. Károly császár (1519–1558), I. Ferdinánd (1526–1564) és Habsburg Mária (1505–1558)

26. Vélhetőleg Peter Flötner
V. Károly és I. Ferdinánd mellképei jobbra/Habsburg Mária mellképe balra; 1532
Ezüst (öntött). 74 mm; 146,22 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 733 bβ.
BERNHART 1919, 18., 52., Nr. 73.; HABICH 1929–1934, I, 2. (1931), Nr. 1823.; HUSZÁR 1972, Nr. 236.; ESER 1996, Nr. 16. (Av.), Nr. 17. (Rv.) érmek

I. Ferdinánd (1526–1564) és Jagelló Anna (1503–1547)

27. Veit Kels vagy az idősebb Hans Kels
Egyoldalas „portréérem" (kettős mellkép balra) (faminta alapján öntött); évszám nélkül (1536 előtt ?)
Ezüst (öntött). 51 mm, képmező: 36 mm; 40,18 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 797 bβ.
HUSZÁR 1973, Nr. 268.

Habsburg Mária (1505–1558)

28. Vélhetőleg Ludwig Neufahrer
Mellkép jobbra/ülő „Patientia"; évszám nélkül (1540-es évek)
Ezüst (öntött). 32,5 mm; 12,72 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 2.646 bβ.
RUPP 1846, 120–121., Spec. XII.; WESZERLE 1873, Taf. G XXIII, 4.; HABICH 1929–1934, I, 2. (1931), Nr. 1407.; KATZ 1932, 246., 112. kép; Probszt 1960, Nr. 100.; HUSZÁR 1972, Nr. 229.

Hunyadi Mátyás (1458–1490)

29. Vélhetőleg Severin Brachmann
Mellkép szemből/felirat nyolc sorban, táblán (a III. Frigyes és a török szultán felett aratott győzelem emlékére); „1486" (1570-es évek)
Ezüst (öntött). 33,5 mm; 17,12 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 2.637 bβ.
SCHOENVISNER 1801, 230–231.; RUPP 1846, 95–96., Spec. XXVIII.; WESZERLE 1873, Taf. B X, 4.; HABICH 1929–1934, II, 2. (1934), Nr. 3279.; HUSZÁR 1972, Nr. 167.

26

27

28

29

II. Lajos (1516–1526)

30. Ismeretlen vésnök
Egyoldalas portréérem (mellkép balra); „1525"
Bronz (öntött). 129 mm; 788,82 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 139.958.; Ezüst (öntött). 124 mm, 374.08 g. KHM/MK Inv.-nr. 66bb.
RUPP 1846, 122., Spec. XIV.; WESZERLE 1873, Taf. B XV, 2.; HUSZÁR 1972, Nr. 194.

Habsburg Mária (1505–1558)

31. Ismeretlen vésnök
Egyoldalas portréérem (mellkép 3 szemből, jobbra); évszám nélkül (16. század)
Ezüst (öntött). 37,5 mm; 16,51 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 2.647 bβ.
WESZERLE 1873, Taf. G XXIII, 2.; HUSZÁR 1972, Nr. 230.

32. Ismeretlen vésnök
Posztumusz portréérem (mellkép jobbról/hajó); évszám nélkül
Bronz, patinával (öntött). 58 mm; 38,86 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 139.517.
RUPP 1846, 121.; WESZERLE 1873, Taf. G XXIII, 7.; HUSZÁR 1972, Nr. 228.

I. Ferdinánd (1526–1564) és Jagelló Anna (1503–1547)

33. Ismeretlen vésnök
Kettős mellkép jobbra/sas; 1536
Ezüst (öntött). 31,5 mm; 12,70 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 777 bβ.
SCHOENVISNER 1801, 352.; Széchényi 1807, I, 119–120., Nr. XXXIX (Ferdinand I.), 2.; WESZERLE 1873, Taf. C I, 3.; HUSZÁR 1973, Nr. 262.

34. Ismeretlen vésnök
Kettős mellkép jobbra/felirat hét sorban; évszám nélkül (1531 vagy 1536 körül?)
Arany (öntött). 30 mm; 13,98 g. KHM/MK, Inv.-Nr. 794 bβ.
SCHOENVISNER 1801, 352.; Széchényi 1807, I, 120., Nr. XXXIX (Ferdinand I.), 3.; HUSZÁR 1973, Nr. 265.

Heinz Winter
Kunsthistorisches Museum Münzkabinett
A-1010 Wien Burgring 5.

LVDOVICVS·VLADISLA·FILIVS·HVNGARIAE·ET·BOHEMIAE·REX·

30

31

32

33

34

FERDI
NANDVS·ET·
AMNATROM·HV
NG·BOHEREX·E
REGINA·ARCHI
DAVST·DVC
BVRG·R

Irodalom

BALOGH 1966 — BALOGH J., *A művészet Mátyás király udvarában.* Budapest 1966.

BALOGH 1975 — J. BALOGH, *Die Anfänge der Renaissance in Ungarn. Matthias Corvinus und die Kunst* /Forschungen und Berichte des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz IV/ Graz 1975.

BALOGH 1982 — J. BALOGH, Die Bildnisse des Königs Matthias. In: *Katalog Matthias Corvinus*, 6–16.

BERNHART 1919 — M. BERNHART, *Die Bildnismedaillen Karls des Fünften.* München 1919.

BOUBLÍKOVÁ-JAHNOVÁ 1993 — J. BOUBLÍKOVÁ-JAHNOVÁ, Early sixteenth-century portrait medals from Jáchymov. *The Medal* 22 (1993) 12–18.

BOUBLÍKOVÁ-JAHNOVÁ 2003 — J. BOUBLÍKOVÁ-JAHNOVÁ, Počátky medailérství v Čechách (Jáchymovské portrétní medaile hrabat Šliků). *Sborník Národního Muzea v Praze - Historie* 57 (2003):1–2, 1–44.

ESER 1996 — Th. ESER, *Hans Daucher. Augsburger Kleinplastik der Renaissance* /Kunstwissenschaftliche Studien 65/ München-Berlin 1996.

GUMOWSKI 1906 — M. GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów.* Kraków 1906.

HABICH 1929-1934 — G. HABICH, *Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts. Erster Teil: Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts, geordnet nach Meistern und Schulen.* München 1929-1934.

HILL 1930 — G. F. HILL, *A Corpus of Italian Medals of the Renaissance before Cellini.* London 1930.

HORLER 1990 — M. HORLER, *Die Bakócz-Kapelle im Dom zu Esztergom.* Budapest 1990.

HUSZÁR 1931 — HUSZÁR L., Körmöcbányai éremvésők és emlékérmek a XVI-XVII. században. (1500-1650.). *NK* 26–27 (1928–1929) 72–121, 30 (1931) 122–126.

HUSZÁR 1972 — HUSZÁR L., *A régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégibb időktől 1850-ig. I. Történeti érmek, 1. Középkor* /Az éremgyűjtők kiadványsorozata 5/ Budapest 1972.

HUSZÁR 1973 — HUSZÁR L., *A régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégibb időktől 1850-ig. I. Történeti érmek, 2. Újkor* (1526–1657) Budapest 1973.

HUSZÁR 1979 — L. HUSZÁR, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute.* München 1979.

HUSZÁR 1999 — HUSZÁR L., *Személyi érmek.* /A Magyar Nemzeti Múzeum művelődéstörténeti kiadványai; Bibliotheca humanitas historica a museo nationali hungarico digesta/ Budapest 1999.

HUSZÁR–PROCOPIUS 1932 — L. HUSZÁR és B. v. PROCOPIUS, *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn.* Budapest 1932.

Katalog Ferdinand I. — W. SEIPEL (szerk.), *Katalog der Ausstellung Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie.* Wien-Milano 2003.

Katalog Matthias Corvinus — *Katalog der Ausstellung Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541* /Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, neue Folge 118/ Wien 1982.

KATZ 1929 — V. KATZ, Kremničtí řezači želez a medailéři Kryštof Füssl, Lukáš Richter a Abraham Eysker. *Numismatický Časopis Československý* 5 (1929) 139–180.

KATZ 1930 — V. KATZ, Die Kremnitzer Medaillenreihen 1530 bis 1600. *NZ* 63 (neue Folge 23), (1930) 109–116.

KATZ 1932 — V. KATZ, *Die erzgebirgische Prägemedaille des XVI. Jahrhunderts.* Praha 1932.

LEITHE-JASPER 1982 — M. LEITHE-JASPER, Matthias Corvinus und die Medaille. In: *Katalog Matthias Corvinus*, 190-194.

MAUÉ 2000 — H. MAUÉ, The Renaissance Medal in Germany. *The Medal* 37 (2000) 3–14.

POHL 1974 — A. POHL, *Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540)* Graz 1974.

POHL 1982 — A. POHL, *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540.* Graz-Budapest 1982.

PROBSZT 1960 G. PROBSZT, *Ludwig Neufahrer. Ein Linzer Medailleur des 16. Jahrhunderts.* Wien 1960.

RUPP 1846 I. RUPP, *Numi Hungariae hactenus cogniti, quos delineatos, ac e monumentis historico-numariis illustratos. Periodus mixta.* Budae 1846.

SCHER 2000 St. K. SCHER (szerk.), *Perspectives on the Renaissance Medal* /American Numismatic Society Numismatic Studies 23 = Garland Studies in the Renaissance 11 = Garland Reference Library of the Humanities 1922/ New York-London 2000.

SCHOENVISNER 1801 St. SCHOENVISNER, *Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus.* Budae 1801.

Széchényi 1807 *Catalogus Numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani.* Pestini 1807.

WESZERLE 1873 WESZERLE J., *Hátrahagyott érmészeti táblái. (Tabulae Nummorum Hungaricorum).* Pest 1873.

WILDE 1930 J. WILDE, Ein zeitgenössisches Bildnis des Kaisers Sigismund. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, nF. 4 (1930) 213–222.

Medaillen auf Herrscher des ungarischen Mittelalters im Münzkabinett des Kunsthistorischen Museums Wien

Ein Beitrag zur Entwicklung der Porträtmedaille im Königreich Ungarn

Einleitung

Trotz antiker Vorläufer liegt der Beginn der Medaille in der Zeit der italienischen Renaissance.[1] Diese Kunstgattung setzt beinahe schlagartig im Jahre 1438 ein. Angesichts der Türkengefahr sollte in diesem Jahr am Konzil von Ferrara eine Einigung zwischen orthodoxer und römischer Kirche erlangt werden. Bei dieser Gelegenheit porträtierte Pisanello den byzantinischen Kaiser Johannes VIII. Palaiologos (1425–1448) in einem Metallguß und begründete damit nach heutiger Auffassung die Tradition der Medaille. Es folgten zahlreiche Arbeiten in dieser neuen Kunstform, zunächst von Pisanello selbst, bald auch von anderen Künstlern.

Nördlich der Alpen setzt die Gußmedaille wesentlich später ein. Sieht man von einigen Vorläufern ab, so liegt hier der tatsächliche Beginn mit 1518 doch achtzig Jahre später als in Italien. Der Augsburger Künstler Hans Schwarz schuf anläßlich des in diesem Jahr in Augsburg abgehaltenen Reichstages Porträtmedaillen auf zahlreiche hochrangige Teilnehmer. Deren Herkunft aus weiten Teilen Deutschlands begünstigte die Verbreitung dieser neuen Kunstgattung, die auch bereitwillig von den oberen Gesellschaftsschichten aufgenommen wurde.

Scheint der Beginn der italienischen und der deutschen Renaissancemedaille beinahe lückenlos erforscht, so ist trotz der hohen künstlerischen Qualität und der beträchtlichen historischen Aussagekraft der entsprechenden Stücke die wissenschaftliche Literatur bislang kaum der Frage nach dem Beginn und der Entwicklung der Porträtmedaille im Königreich Ungarn nachgegangen. Der vorliegende Beitrag, dessen Grundlage die bedeutende und nahezu alle relevanten Stücke enthaltende Reihe von Medaillen auf Herrscher des mittelalterlichen Ungarn des Wiener Münzkabinetts bildet, soll einen Beitrag zur Schließung dieser Lücke darstellen.

Die Medaillen

Medaillen auf Herrscher des 15. Jahrhunderts

Die Reihe setzt mit je einer postumen Medaille auf Kaiser Sigismund (1387–1437) (*Abb. 1*) und auf König Ladislaus „Postumus" (1453–1457) (*Abb. 2*) ein. Das eindrucksvolle Medaillenporträt Sigismunds geht auf ein zeitgenössisches Bildnis zurück, das nach heutigem Forschungsstand einem böhmischen Künstler zuzuschreiben und um 1434 zu datieren ist.[2] Nach F. Dworschak ist unsere darauf basierende Medaille in die Mitte des 16. Jahrhunderts zu stellen und wohl dem Umkreis der Augsburger Künstlerfamilie Kels zugehörig.[3] Die Herkunft der Medaille auf Ladislaus dagegen ist unbekannt. Sie ist aus stilistischen Gründen frühestens in die erste Hälfte des 16. Jahrhunderts zu datieren.

In Ungarn selbst ist erst unter Matthias Corvinus (1458–1490) mit dem Auftreten von Porträtmedaillen zu rechnen. Wenn auch keine Originale auf uns gekommen sind, können dafür doch einige Argumente beigebracht werden. Zunächst sind das Interesse des Königs an Münzen und Medaillen[4] und der Umstand, daß der Herrscher durch den Einfluß der italienischen Renaissance seinem eigenen Bildnis große Beachtung schenkte, hervorzuheben.[5] Besonderes Augenmerk verdient aber der Umstand, daß bereits in der Regierungszeit des Königs nicht selten Porträtdarstellungen begegnen, die in ihrer Komposition und Ausführung Medaillen nahe stehen. Diese Darstellungen treten vornehmlich als Buchschmuck in Handschriften der Corvina auf und erlauben vielleicht, auf zeitgenössische Medaillen rückzuschließen. Tatsächlich existieren postume Medaillengüsse in zwei Aversvarianten, die diesen Darstellungen nahe verwandt sind. Sie werden von uns als Medaillen des „ersten" und „zweiten Porträttyps" bezeichnet (*Abb. 3, 4 und 5, 6*).[6]

Die Medaillen des ersten Typs zeigen ein verhältnismäßig junges Porträt im Profil nach rechts (*Abb. 3, 4*). Das der zeitgenössischen Mode entsprechende, gewellte Haar reicht bis zum Nacken und ist mit einem Kranz aus Eichenlaub geziert. Modisch ist auch das über der Brust geschnürte Gewand, über dem ein Mantel liegt. Die Medaille *Abb. 4* scheint nach heutigem Forschungsstand nicht vor der Mitte, wenn nicht sogar erst gegen Ende des 16. Jahrhunderts entstanden zu sein. Der durch *Abb. 3* repräsentierte Typ könnte überhaupt erst zu Beginn des 18. Jahrhundert für die Kaiserliche Sammlung in Wien in Auftrag gegeben worden sein. Als Vorbild für das Porträt des Königs könnte in diesem Fall das bekannte, hochrechteckige Marmorrelief des Kunsthistorischen Museums gedient haben,[7] zumal dieses spätestens 1659 in habsburgischem Besitz nachzuweisen ist. Da sich unter den reichen Illuminationen der Handschriften der *Corvina* sich nun zwar dieser Porträttyp, aber keine direkte Entsprechung zu den Medaillen findet, ist nicht auszuschließen, daß es zu Lebzeiten des Matthias Corvinus eben noch keine Medaillen dieses Typs gab, zumal in diesem Falle entsprechende Darstellungen vorauszusetzen wären.

Die Medaillen auf Matthias Corvinus vom zweiten Porträttyp geben einen bereits etwas älteren König in antikisierender Weise wieder. Das dicht modellierte, gelockte Haar wird von einem Lorbeerkranz zusammengefaßt. Der König ist mit einem Mantel bekleidet, die Brust bleibt unbedeckt (*Abb. 5, 6*). Nach heutigem Forschungsstand ist der durch *Abb. 5* vertretene Typ einem unbekannten italienischen Meister des 17. Jahrhunderts und der durch *Abb. 6* repräsentierte Typ dem zwischen etwa 1568 und etwa 1606 vornehmlich in Schlesien (Breslau) und Sachsen tätigen Tobias Wolff zuzuschreiben. In den Handschriften der *Corvina* begegnen mit den Aversen dieser Medaillen weitgehend übereinstimmende Abbildungen zunächst in einem zwischen 1487 und 1490 in Florenz illuminierten Philostrat, der sich heute in der Széchényi Nationalbibliothek Budapest befindet.[8] Besonders nahe steht jedoch ein in Leder geprägtes und farbig gefaßtes Bildnismedaillon auf einem Ledereinband, welchen der König zwischen etwa 1485 und 1487 für eine ältere Bibel in Auftrag gab, die heute in der Universitätsbibliothek Erlangen verwahrt wird.[9] Als Vorbild für diese Darstellungen könnten Medaillengüsse der durch die *Abb. 5* und *6* vertretenen Typen gedient haben, doch ermöglichen auch die Parallelen in den Handschriften keinen eindeutigen Schluß, ob der entsprechende Medaillentyp bereits zu Lebzeiten des Matthias Corvinus entstanden ist. Die Frage nach etwaigen zeitgenössischen Medaillen ist nach heutigem Forschungsstand somit nicht zu beantworten.[10]

Bereits gegen Ende des 15. Jahrhunderts ist eine Gußmedaille auf den Graner Erzbischof Thomas Bakócz von Erdőd (1442–1521) anzusetzen (*Abb. 7*). Mit einiger Wahrscheinlichkeit ist dafür italienische Herkunft anzunehmen. Gleich Matthias Corvinus hielt auch Bakócz Hof nach Vorbild der italienischen Renaissance. Sein enger Kontakt zu italienischen Künstlern wird durch den 1507 abgeschlossenen Bau der Bakócz-Grabkapelle in Esztergom dokumentiert.[11]

Medaillen des 16. Jahrhunderts aus Kremnitz/Körmöcbánya

Sieht man von den nicht sicher nachzuweisenden zeitgenössischen Medaillen auf Matthias Corvinus ab, so bleibt festzuhalten, daß aus heutiger Sicht bis zum Ende des 15. Jahrhunderts – und zwar weder inner – noch außerhalb Ungarns – keine einzige Medaille auf einen ungarischen Herrscher entstanden ist.[12] Diese treten erst zu Beginn des 16. Jahrhunderts auf. Eingeleitet wird dieser Prozeß durch die zwischen 1499 und 1506 in Kremnitz emittierten Gold- und Silbermünzen in Talergröße, die durch die Darstellung des Heiligen Ladislaus zu Pferd markant von der bis zu diesem Zeitpunkt eintönigen Typologie abweichen.[13] Bald darauf wurde anläßlich der Krönung Ludwigs (II.) im Jahre 1508 in Kremnitz auch die erste Porträtmedaille geprägt (*Abb. 8*). Anscheinend gaben erst die Schaumünzen der damals weit verbreiteten und viel beachteten Haller Münze den Anstoß zur Ausprägung von Porträtmedaillen, die damit wohl keinem Bedürfnis der ungarischen Herrscher selbst entsprungen ist. Erst 1525 begegnen weitere Medaillen. In diesem Jahr entstanden unter anderem in Kremnitz[14] sowohl Porträtmedaillen (*Abb. 9, 10*) auf Ludwig II. (1508–1526) als auch zwei Typen, welche den König zu Pferd zeigen (*11, 12*).

Bereits ein Jahr später hätte die Schlacht von Mohács, in der Ludwig II. den Tod fand, einen Anlaß zur Produktion von Schaustücken geben können, aber dieses Ereignis wurde offensichtlich erst einige Jahre später umgesetzt: Auf Mohács bezieht sich eine „1526" datierte Kremnitzer Medaille (*Abb. 13*), die aber erst um 1531/1535 entstanden sein kann. Etwa in diese Zeit ist auch eine Medaille auf Maria von Ungarn (1521–1558) zu stellen (*Abb. 14*), welche am Revers die Schlachtdarstellung von *Abb. 13* übernimmt. Alle diese Ereignisse konnten aber eine Tradition von Porträtmedaillen nicht begründen.

Zwei Besonderheiten bilden den Abschluß der Kremnitzer Reihe: 1542 widmete Wolfgang Guglinger dem Andenken an König Matthias Corvinus eine Gußmedaille, deren Revers mit *Volfgangus Guglinger Stirus Civitatis Cremnitiensis Praefectus* dessen Name, Herkunft und Funktion auch vollständig nennt (*Abb. 15*). Bei diesem Stück wird der Nachguß oder die gelungene Nachschöpfung des ersten böhmischen Königssiegel des Matthias Corvinus aus dem Jahre 1470 im Avers mit einer mehrzeiligen Schrift im Revers kombiniert.[15] Bereits zwei Jahre später, 1544, rühmte Guglinger auch Ludwig II. mit einer Medaille (*Abb. 16*). Beide Stücke preisen auf ihren Reversen die glücklichen Zustände unter dem jeweiligen Herrscher, bei Abb. 16 sogar in Form eines Distichons, wobei der Avers dieses Typs nahezu ident mit dem Revers der Kremnitzer Krönungsmedaille aus dem Jahre 1508 ist (*Abb. 8*). Guglinger achtete somit in beiden Fällen auf ein zeitgenössisches Aussehen der von ihm in Auftrag gegebenen Stücke.

Abschließend ist darauf hinzuweisen, daß die Zuordnung der frühen Kremnitzer Medaillen an einzelne Stempelschneider bislang nicht überzeugend gelungen ist. In den Quellen werden zwar einige in der Münzstätte Beschäftigte genannt, unklar bleibt aber deren tatsächlicher Anteil an der Prägung. Trotz einiger Versuche erscheint es somit weiterhin unumgänglich, HUSZÁR–PROCOPIUS 1932 zu folgen, und die zwischen 1508 und 1525 entstandenen Arbeiten allgemein einem unbekannten Kremnitzer Medailleur zuzuweisen (*Abb. 8–12*). Erst dem Eisenschneider Christoph Fuessl († 1561), der sowohl Münz- als auch Medaillenstempel von vornehmlich religiösem Inhalt schuf, sind aus unserem Bestand mit gewisser Sicherheit die *Abb. 13, 14* sowie vermutlich die *Abb. 15, 16* zuzuschreiben. Fuessls Werke sind zwar nicht signiert, jedoch spricht der charakteristische Stil, die horizontale Zweiteilung des Feldes und die Einbettung der Darstellung in einen architektonischen oder landschaftlichen Rahmen für einen einzigen Medailleur, bei dem es sich zu dieser Zeit eben um den aus den Quellen bekannten Fuessl handeln müßte.[16]

Medaille des 16. Jahrhunderts aus Nagybánya/Frauenbach/Neustadt

Mit Abb. 17 liegt eine außergewöhnliche Medaille auf Ludwig II. vor, die aufgrund der Nennung von Rivulus Dominarum, also Nagybánya, in der Reverslegende hier auch entstanden sein dürfte. Der Avers wurde eindeutig nach spätrömischem Münzvorbild des 4. Jahrhunderts gestaltet. Dieses Stück ist auch deshalb bemerkenswert, da sich in Nagybánya im Gegensatz zu Kremnitz keine Medaillentradition bilden konnte, zumal diese Münzstätte vornehmlich für die Ausprägung von Goldgulden herangezogen wurde.

Auffällig ist, daß die Medaille 1525 geprägt wurde, also in jenem Jahr, in dem auch in Kremnitz sowohl Porträtmedaillen als auch zwei Typen, welche den König zu Pferd zeigen, entstanden sind (siehe oben). Aber so wie für Kremnitz bleibt auch für Nagybánya der Anlaß der Ausprägung unbekannt.

Der auf dem Revers genannte Kammergraf David von Berend zeichnete zwischen 1524 und 1526 gemeinsam mit Georg Szentgyörgyi für die Münzprägung von Nagybánya verantwortlich.[17] In diese Zeitspanne datiert auch unser Stück. Die zwei geflügelten, langgewandeten Figuren auf dem Revers halten das Wappen der Familie Drágffy. Der Großgrundbesitzer Bertalan Drágffy de Béltek war 1490/1491 Kammergraf von Nagybánya und ab 1494 Wojwode von Siebenbürgen.[18] In der Münzprägung von Nagybánya begegnet dieses Wappen lediglich im letzten Jahrzehnt des 15. Jahrhunderts.[19] Die Frage, warum es ein Vierteljahrhundert später wieder auf eine Medaille gesetzt wurde, ist nicht zu beantworten.

Erzgebirgische Medaillen des 16. Jahrhunderts aus Joachimstal/Jáchymov

Eine eigene Gruppe bilden die Prägemedaillen des sächsischen und böhmischen Erzgebirges. Auf dessen böhmischer Seite wurde nach 1500 Joachimstal gegründet. Die intensive Ausbeute im frühen 16. Jahrhundert bedingte neben der 1519/1520 einsetzenden Münzprägung auch eine umfangreiche Medaillenproduktion.[20]

Stephan Graf von Schlick (1487–1526), der Gründer Joachimstals, fiel 1526 in der Schlacht von Mohács, die Hintergründe blieben unbekannt. Bald brachen Streitigkeiten zwischen seinen Brüdern um den Besitz aus, die der eben an die böhmische Regierung gelangte König Ferdinand I. zu nützen wußte, um seine politische Position zu stärken. 1528 kam die Münze in königliche Hände, etwa um diese Zeit begegnen auch die ersten Porträtstücke. In der Folge wurde Joachimstal das Zentrum der böhmischen Porträtmedaille, deren Ausprägung – abgesehen von einigen Vorläufern – somit in direktem Zusammenhang mit der Übernahme der Herrschaft durch die Habsburger steht. In unserem Material sind eine „1526" datierte Medaille auf Ludwig II.

und Maria von Ungarn (*Abb. 18*) sowie eine „1532" datierte Medaille auf Ludwig II. (*Abb. 19*), welche sich beide auf die Schlacht von Mohács beziehen, anzuführen. Sie sind vielleicht Hieronymus Magdeburger oder dessen Schule zuzuweisen und so wie unsere beiden mit „1526" datierten Kremnitzer „Mohács-Medaillen" (*Abb. 13, 14*) erst einige Jahre nach dem Ereignis entstanden.[21]

Deutsche Medaillen des 16. Jahrhunderts[22]

Auch im Ouvre der deutschen Medailleure des 15. Jahrhunderts findet sich keine einzige Medaille auf einen ungarischen Herrscher. Erst um 1515 schuf ein unbekannter Künstler gemeinsam mit einigen verwandten Stücken eine Porträtmedaille auf Wladislaw II. Jagiello (1471–1516), die im Wiener Kabinett in einem jüngeren Guß belegt ist (*Abb. 20*). Habich 1929–1934 (1931) widmete sich eingehend dieser Gruppe, deren Darstellungen kennzeichnend für Medaillen dieser Zeit sind: Das bedeutende politische Ereignis, das habsburgisch-ungarische Doppelverlöbnis von 1515, das offensichtlich überhaupt erst den Anlaß für diese Serie gab, bleibt unerwähnt, während „*der familiäre Gedanke, das Gefühl der Zusammengehörigkeit der Mitglieder der neugegründeten Familie und der beim Hochzeitsfest nächsten Beteiligten*" im Vordergrund steht.[23]

Einige Gußmedaillen sind dem Augsburger Bildhauer Hans Daucher (um 1485–1538) zuzuschreiben. Da von Daucher keine einzige signierte Medaille vorliegt, ist dessen Ouvre lediglich durch stilistische Vergleiche mit seinem bildhauerischem Werk – vornehmlich handelt es sich dabei um kleinere Steinreliefs – zu umreißen. Erschwerend tritt hinzu, daß auch seine Biographie nur lückenhaft überliefert ist. Wesentlich ist die Beobachtung Habichs 1929–1934 (1929), daß Daucher zwischen 1523 und 1525 keine einzige Medaille sicher zuzuschreiben ist. Anscheinend war der Künstler in dieser Zeit mit der Existenzgründung beschäftigt, zumal er 1523 das Haus seines Vaters verläßt, der um 1523/1524 starb. Erst 1526 ist er im Besitz eines eigenen Domizils in Augsburg. Die Lücke in Dauchers Schaffen würde sich nach Habich unter anderem durch unsere *Abb. 21–23* schließen lassen.[24] Es handelt sich dabei um die bekannte, 1523 datierte „Hochzeitsmedaille",[25] um eine davon abhängige, 1523 oder 1524 entstandene Porträtmedaille auf Ferdinand I. und Anna sowie um eine undatierte Porträtmedaille auf Anna. Die Darstellungen korrespondieren gut mit dem Kern des gesicherten bildhauerischen Ouvres Dauchers, daß fast zur Gänze aus 1522 stammt, wobei der dargestellte Personenkreis das „*hochadelige ‚Establishment' der politischen Reichsführung um 1520, wie es sich anläßlich der Reichstage in Augsburg und Nürnberg traf, ergänzt um die abwesenden, aber besonders bedeutenden Kaiser*" umfaßt.[26] Zwei dieser Medaillen weisen erstmals jenen Bildnistyp Ferdinands I. auf, der in der Folge am weitesten verbreitet war und auf diese Weise in den verschiedensten Kunstmedien wirksam wurde (*Abb. 21, 22*). Sie zählen zu den frühesten Vertretern der deutschen Renaissancemedaille. Außergewöhnlich ist *Abb. 24*, eine Silbermedaille, welche den Avers der „Hochzeitsmedaille" aus 1523 (*Abb. 21*) mit dem Abguß einer Cristoforo Foppa (etwa 1452–1526/1527) zugeschriebenen Plakette verbindet. Aufgrund der markanten Kaltarbeit ist bei unserem Exemplar an einen für die Sammlung Kaiser Karls VI. (1711–1740) in Auftrag gegebenen Guß zu denken. Ob eine 1526 datierte Medaille von hoher Qualität auf Ludwig II. und Stephan Graf von Schlick ebenfalls Daucher zuzuschreiben ist, bleibt dagegen ungewiß (*Abb. 25*).

Weiteren Künstlern können Medaillen nur mit größten Vorbehalten zugeschrieben werden. Peter Flötner (etwa 1485–1546), einem Zeitgenossen Dauchers, wird eine 1532 datierte Porträtmedaille auf Karl V., Ferdinand I. und Maria von Ungarn zugewiesen (*Abb. 26*). Von einem Mitglied einer Augsburger Künstlerfamilie, und zwar von Veit Kels oder Hans Kels dem Älteren, wurde vielleicht ein um 1536 entstandenes Holzmodell mit der Darstellung Ferdinands I. und Annas geschaffen, von dem im Wiener Kabinett ein Abguß aufbewahrt wird (*Abb. 27*). In die 1540er Jahre wird eine Medaille auf Maria von Ungarn gestellt, die mit Ludwig Neufahrer (etwa 1505–1563) in Zusammenhang gebracht wird (*Abb. 28*). Tobias Wolff und Severin Brachmann, welche beide in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts tätig waren, schufen jeweils vielleicht eine postume Porträtmedaille auf Matthias Corvinus (*Abb. 6, 29*). Das eindrucksvolle Frontalporträt auf dem durch *Abb. 29* repräsentierten Typ weist große Übereinstimmung mit jenem auf dem Denkmal des Königs auf dem Torturm der Ortenburg in Bautzen in der Oberlausitz auf. Hier wird in einer gotischen Nischenarchitektur der von zwei Engeln bekrönte, thronende König dargestellt.[27] Georg von Stein, der Landvogt des Königs in Schlesien und in der Lausitz, ließ das Denkmal im Jahre 1486 errichten und achtete dabei besonders auf die getreue Darstellung der Gesichtszüge. Mit „1486" ist auch unsere Medaille datiert.

Nicht zu lokalisierende Medaillen des 16. Jahrhunderts

„1525" ist eine sicher später entstandene Medaille auf Ludwig II. datiert, die Teil einer Suite ist (*Abb. 30*). Nicht zuzuordnen sind eine Porträtmedaille des 16. Jahrhunderts (*Abb. 31*) und eine postume Porträtmedaille auf Maria von Ungarn (*Abb. 32*). Die Darstellung Marias auf Abb. 31 geht zweifellos auf ein Gemälde aus der Porträtsammlung Erzherzog Ferdinands II. von Tirol aus der Hand Hans Krells (etwa 1500 –etwa 1586) zurück.[28] Es handelt sich dabei um die eigenhändige Wiederholung eines Bildnisses aus dem Jahre 1522.[29] Zwei weitere, miteinander nahe verwandte Medaillen mit den gestaffelten Porträts Ferdinands I. und Annas aus 1536 sowie aus den 1530er Jahren sind ebenfalls nicht näher zu lokalisieren (*Abb. 33, 34*).

Heinz Winter
Kunsthistorisches Museum Münzkabinett
A-1010 Wien Burgring 5.

Bethlen Gábor „kopasz" tallérjai

Die kahlköpfigen Taler von Gabriel Bethlen

A középkor végén született, majd a koraújkorban rohamosan terjedő tallérokat[1] és tallérszerű vereteket a kortársak kibocsátóiknak neve, a verde helye, az éremkép, illetve annak egy-egy részlete és még számos egyéb szempont szerint különböztették meg. A jelzős szerkezetű tallérnevekből egész csokor állítható össze a régi pénzneveket[2] áttekintő közleményből, illetve a jellegzetesebbek helyet kaptak az árfolyamokat[3] tartalmazó adatgazdag gyűjteményben, kisebb számban pedig a Mohács utáni pénzverés egyik jelentős szakaszának monografikus[4] feldolgozásban is.

Eleink népi pénznévadásáról túlzás nélkül feltételezhető, hogy változatos voltából eredően még számos meglepetést tartogat az utókor számára. Egyes források, így a végrendeletek és a hagyatéki leltárak bővelkednek önálló és meglepő jelzős szerkezetű pénznevekben. Szabad királyi Kassa város kiküldött testamentumos urai 1635-ben leltározták az elhunyt özvegy Váradyné, született Tury Kata asszony[5] javait. A 427 közönséges urai 1635-ben leltározták az elhunyt özvegy Váradyné, született Tury Kata asszony[5] javait. A 427 közönséges és egy vastag veretű arany – azaz a dukátok – között 7 tallért, majd kisebb aranyakat és arany ékszereket írtak össze; utánuk pedig 4 „*kettős négyszögű*", illetve 3 „*kerekded dupla*" és 31 „*egyes*" tallér mellett 11 „*kopasz*" tallért is inventáltak. A 4 kettős csegely 8 tallért, a 3 kettős tallér pedig 6 tallért ért, az utóbbiak „*kerekded*" voltát nyilván azért vetették papírra, hogy megkülönböztessék őket a csegelyektől.[6]

A „kopasz" tallérokról csupán az tételezhető fel, hogy szintén a „*kerekded*" formájú monéták közé tartoztak, arra nézve azonban semmi fogódzó sincs, hogy miért ragasztották rájuk az igencsak meglepő „*kopasz*" jelzőt. A látszólag aprólékos gonddal felvett leltár készpénzekről szóló elemei ellentmondásosak és hiányérzetet keltenek az utókor emberében. Ellentmondásosak, mert egyfelől igen részletezőek, másfelől viszont a szó szoros értelmében felszínesek, megelégszenek – az egyébként igen értékes pénzek – felületi jellemzőinek említésével.

Hiányérzetet pedig azért keltenek, mert a veretek formai jegyeivel szemben sem az aranyforintok, sem a tallérok árfolyamát nem jegyezték fel, holott a hasonló, egykorú forrásokból ismert, hogy a hagyatéki leltár idején a dukát kurzusa 333 dénár[7] körül járt, a tallérokat pedig 180 dénárban[8] számították. Igen valószínű, hogy a „kopasz" tallérok árfolyama sem tért el a Felső-Magyarországon[9] jellemző szinttől, s így nem a

[1] HEß, Wolfgang – KLOSE, Dietrich: *Vom Taler zum Dollar 1486-1986.* München 1986. 17–23., 48–49., 70–71.

[2] HORVÁTH Tibor Antal: Régi magyar pénznevek. *NK* 52–53 (1953–1954) 13–21. (Továbbiakban: HORVÁTH T. A.: Régi magyar …). vö. Buza János: A tallérnevek néhány csoportja. Adalék a 16–17. századi Magyarország pénzneveinek történetéhez. Századok 2006. 1021–1044.

[3] HORVÁTH Tibor Antal: A tallér értékváltozása Magyarországon 1542–1700 között. *NK* 62–63 (1963–1964) 25–50.

[4] HUSZÁR Lajos: *Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657.* Corpus Nummorum Hungariae III/I. Budapest 1975. 48–49. (Továbbiakban: HUSZÁR: Habsburg-házi …)

[5] Karáczon Várady Jánosné, Tury Kata asszony hagyatéka. Kassa, 1635. szept. 5. Kassa város levéltára (= Archív mesta Košice), Archivum secretum, Fasc. KK – Váradi, Nr. 2. (Továbbiakban: Kassa v. lt. AS.). [A kamarai vagy magyar forintra átszámított váltópénzek ismertetésétől terjedelmi okokból el kell tekintenem.]

[6] Ugyancsak az 1630-as évekből származó, másik hagyatéki leltárban Bethlen Gábor 2 „*szegletes*" tallérját követően szintén „*kerekded*" tallért említettek: „*Item mas tallér, kerekded, Bethlen Gáboré az is.*" Inventarium bonorum viduae Joannis Schirmer, 1637. jan. 30. Kassa v. lt. AS. FF – Schirmer. No 2. A Schirmer-családra l.: DR. KEREKES György: *Polgári társadalmunk a XVII. században. Schirmer János /1625 - 1674/ kassai kereskedő üzleti könyve alapján.* Kassa 1940.

[7] „*Aranyat találtunk Nr. 993 [=] fl. 3306 d. 69.*" – több hasonló példa nyomán 1 dukát = 333 dénár. Kassa, 1635. nov. 26. Kassa v.lt. AS. Fasc. U – Almási. Nr. 35. vö.: BUZA János: Az aranyforint felső-magyarországi árfolyama a 17. század első felében. *NK* 100–101 (2001–2002) 149., 153. Almássyra, a gazdaságtörténeti irodalomban jól ismert kassai főbíróra bővebben l.: KEREKES György: *Nemes Almássy István kassai kereskedő és bíró üzleti-, köz- és családi élete 1573–1635.* Budapest 1902.

[8] „*Az mely pénz eghészlen állott jó valorú és pondosú imperiális tallérokbul, számlálván minden tallért akkori valora szerént egy forint-ban és nyolcvan pénzben.*" Titili Zsófia és Varannai Szabó György szerződése. Tokaj, 1634. ápr. 23. Kassa v. lt. AS. Fasc. DD – Titili, Nr. 7. – az igen vagyonos Titili [= Titeli] Zsófiára l. J. ÚJVÁRY Zsuzsa: Egy kereskedőcsalád metamorfózisa. (A mezőszegedi Szegedi család). In: *Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században.* Szerk.: Zimányi Vera. Budapest 1994. 34–36.; „*Ist schuldig 2 Reichstaler [=] fl. 3, d. 60.*" Testament Hanns Hütter's. Kassa, 1634. aug. 5./ szept. 15. Kassa v. lt. AS. Fasc. HH – Süveges, Nr. 1.; "*Tallér találtatott nr. 1312 [=] fl.2361 d. 60.*" 1635. nov. 26. Kassa v. lt. AS. Fasc. U – Almási. Nr. 35.

[9] HORVÁTH T. A.: A tallér értékváltozása … 36–37., illetve KAZIMÍR, Štefan: Vývoj reálnej hodnoty drobných strieborných minci na Slovensku v rokoch 1526–1711. *Numismatický sborník* 8 (1964) 171–216.

minőségüket meghatározó nemesfém-tartalmuk, hanem egyéb jellegzetességük nyomán különböztették meg őket a szokványos vagy nagyobb számban előforduló talléroktól.

Váradyné javait árva fiacskája – Várady Gyurkó – örökölte. Várady György felnőttként valamelyest apasztotta, de nem tékozolta el az anyai örökséget, erre 1679-ben kelt hagyatéki leltára a bizonyság. Hátrahagyott javai között a készpénzek sorában[10] megtalálható volt „Betlen [sic!] Gábor négy szeghű négy duplás talléra [=] fl. 16., Item Betlen [sic!] kerekded kopasz talléra három [=] fl. 6., Item egy tallér kopasz, János királyé [=] fl. 2., Item réghi duplás két tallér [=] fl. 8.," mindösszesen tehát 16 tallér 32 forint értékben, mert idővel Felső-Magyarországon 180 dénárról 200 dénárra emelkedett a tallérok árfolyama.

E későbbi feljegyzésből kitűnik, hogy az 1635-ben leltározott csegelyek és a kör alakú kettős tallérok többsége Bethlen Gábor verete volt, s az ismeretlen 11 „kopasz" tallér ugyancsak Bethlen Gábor nevére készült. Az 1679-ben említett – János királyénak írott – „kopasz tallér" azonban nem lehetett erdélyi eredetű, mert János Zsigmond nevére vertek ugyan tallérokat, képére[11] azonban nem; Kemény János pedig nem volt király, csak fejedelem, akit fedetlen fővel egyetlen pénzén[12] sem mintáztak meg.

Bethlen Gábor egyes tallérjait nemcsak Kassán ruházták fel a „kopasz" jelzővel. Klobusiczky András, aki 1642-ben I. Rákóczi György utasítására megszámlálta és részben csoportosította a „Pataki tárházba" szállított[13] pénzeket, a 9. láda pénzein belül az „Erdélyi fejedelmek talléri" között 237 „kopasz" tallért írt[14] össze. Rákóczi bizalmasa[15] nem említette Bethlen nevét, de a fentiek nyomán nem lehet kétséges, hogy az összesen 2379 és fél erdélyi tallér kerekítve 10%-át kitevő „kopasz" tallérokat Bethlen Gábor nevére verték. Az 1642-ben összeírt erdélyi tallérok több mint fele, alkalmasint kétharmad, esetleg háromnegyed része ugyancsak Bethlen Gábor tallérja lehetett, ugyanis a „Nagy Banian vert szegény fejedelem tal[lér] 1000", teljes[16] egészében, illetve a „Szegény fejedelem nagybaniaj, kermetzj Bathory Istvan, Sigmond, Gabor tal[lér] 380" példánya részben szintén Bethlen Gábor nevével hagyhatta el a verdéket. A feltételezés egyik alapja az, hogy 1642-ben „szegény fejedelemként" egyedül az 1629-ben elhunyt Bethlen Gábort említhették; a másik az, hogy egyéb tallérjai mellett egyedül ő verettethetett körmöci és nagybányai tallérokat, továbbá sem közvetlen elődeinek, sem közvetlen utódainak nem adatott meg az, hogy Bethlenéhez hasonló mennyiségű és változatosságú tallért bocsássanak ki.

Bethlen tallér formátumú, fedetlen fővel ábrázolt portréja első ízben a Körmöcbányán, 1620-ban vert monétán látható, ez a veret – Huszár Nr. 373. – tekinthető[17] Bethlen Gábor első, egyes vagy egész „kopasz" tallérjának.

Bethlen Gábor „kopasz" tallérjainak zöme 1620. aug. 25-e után készült, azt követően, hogy Erdély fejedelmét a besztercebányai országgyűlésen Magyarország királyává választották. *„Döntő befolyással volt e királlyá választás az újonnan vert pénzek külalakjára, melyek teljesen magyar jelleget öltöttek fel ezután. Míg az első korszak érmei az összes jellegzetes vonásaikkal tipikus erdélyi pénzek, addig az újabb veretek mindenben a magyar pénzek külső alakját vették fel ..."* – mutatott rá[18] Huszár Lajos. A magyar minta ez esetben a fejedelmi kalpag elhagyását is jelentette, hiszen II. Mátyás és II. Ferdinánd körmöcbányai tallérjainak zöme is fedetlen fővel[19] ábrázolta az uralkodókat.

[10] Divisionales bonorum Georgii Váradi ..., Kassa, 1979. febr. 25. Kassa v. lt. AS. Fasc. KK – Váradi, Nr. 19.

[11] HUSZÁR Lajos: *Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése.* Budapest 1995. 47–49. (Továbbiakban: HUSZÁR: Az Erdélyi Fejedelemség ...).

[12] HUSZÁR: Az Erdélyi Fejedelemség ... 147–150.

[13] SZILÁGYI S. [„- i - r." betűjeggyel]: A pénzügyi viszonyok történetéhez I. Rákóczy György idejében. IV. A pataki kincstárban elhelyezett pénz. *TörtTár* (1894) 717-724.

[14] A fentebbi forrásközlés szerint: „1. saccus tl. 496 1
2. saccus tl. 237
tl. 733 1" - a *„kopasz"* jelző lemaradt. Jól olvasható viszont a forrás eredetijén: *„2 Saccus ... kopaß Talér N 237."* Magyar Országos Levéltár. Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. F szekció 12, a Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, Lymbus XIX. p. 14/v. Az állagra l.: TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak.* Budapest 1973. 137–138.

[15] Klobusiczky 1636-ban már szigorúan titkos diplomáciai feladatot kapott; Kemény János pedig a „... *fejedelem igen hiteles emberének...*" tartotta, aki 1648-ban „... *negyvenezer vert sárga aranyakat...*" és „... *tallért circiter húszezret...*" vitt Varsóba. SZILÁGYI S.: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta Hungariae Historica III. Comitialia/b. IX. Budapest 1883. 226–227., 497., illetve *Kemény János* önéletírása és válogatott levelei. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta V. WINDISCH Éva. Budapest 1959. 292., 322., 328.

[16] A forrásközlésben – tollhiba folytán – *„Nagyban vert szegíny fejedelemtűl tl. 1,000."* olvasható szemben az eredeti – *„Nagy Banian vert szegin fejedelem tal[lér] 1000."* tétellel; (10. láda, 7. sor.) – fentebbi forrás p. 15.

[17] HUSZÁR: Az Erdélyi Fejedelemség ... 100.

[18] HUSZÁR Lajos: *Bethlen Gábor pénzei.* Az „Erdélyi Magyar Tudományos Intézet" kiadványa. Kolozsvár 1945. 19. (Továbbiakban: HUSZÁR: Bethlen Gábor ...).

[19] HUSZÁR: Habsburg-házi ...passim.

1. ábra

A fejedelmi portré nyomán „kopasz" talléroknak minősíthették volna Kassán Bethlen „négy szeghű négy duplás" tallércsegelyét[20] is, mert az erdélyi fejedelmet és választott magyar királyt valamennyi csegelyén és többszörös tallérján fedetlen fővel[21] mintázták meg.

Bethlen Gábor „kopasz" tallérjait nemcsak a kortársak különböztették meg, hanem a múlt numizmatikai szakirodalmának egyik művelője is - viszonylag korán - felfigyelt rájuk. A „Silesia numismatica" szerzője[22] meglehetősen pontosan írta le Bethlen 1622-ben – választott magyar királyként – vert talléját: *„Az egyik oldalon látható képmása, azonban már nem magyaros öltözetben és kalpaggal, mint a korábban – Erdély fejedelmeként – veretett tallérokon, hanem páncélban, fedetlen fővel, jobbjában jogart tartva, címével [a köriratban] a fejedelem jobbján a koronás magyar címer, balján a Mária-kép áll: Gabriel D. G. Electus HUNGARIA DALm. Croatia REX. A másikon a négy részes magyar-erdélyi címer, amelyiknek első és harmadik mezője Magyarországra, a második és a negyedik pedig Erdélyre utal, és középen a Bethlen-család címere, két hattyú a nyakukon átmenő nyílvesszővel, de mindkettőt körbe fogja egy krokodil, amelyet e királyi tallérok közül másikakon nem látunk. Az egész címert felülről a magyar korona zárja le, körben pedig címének tartozéka áll: TRANSylvania PRINCEPS & SICULORum COMes 1621-1622. Ezeket a tallérokat, miként a címer kivételével NB. Nagibania[-n] vagy Neustadt[-on] verték."*

Természetesen a Bethlen-család címerében nem krokodilt, hanem sárkányt mintáztak meg, de ez utóbbi nem éppen lényeges eleme a leírásnak, azonban a K. B. verdejegy KÖRMÖCBÁNYA helyett Körösbányává változtatása meglepő, ugyanis a körmöci verde már Bethlen Gábor uralkodása alatt is több évszázados múltra tekintett vissza, és Dewerdeck művének megjelenésekor is üzemelt.

[20] Bethlen két talléros csegelyére nemcsak a Várady-család hagyatéki anyagából meríthetünk példát, nem betűhű idézettel!: „Item vagyon 2 szegletes tallér Bethlen Gáboré féle, dupla mind az kettő." Inventarium bonorum viduae Joannis Schirmer, 1637. jan. 30. Kassa v. lt. AS. FF – Schirmer. No 2.

[21] HUSZÁR: Az Erdélyi Fejedelemség … 93–100. Az éremkép stabilitására l. még: HUSZÁR: Bethlen Gábor … 24.

[22] DEWERDECK, G.: Silesia numismatica, oder Einleitung zu dem Schlesischen Meuntz-Cabinet, … Liegnitz 1711. 504–505.

A sziléziai szerző nemcsak leírta Bethlen pénzeit, így a „kopasz" tallérok ismert változatát is, hanem többek között a „kerekded egyes"[23] tallérok, illetve a „négy szeghű duplás" tallércsegelyek egyik[24] példányának jó minőségű metszetét is közölte. Értelemszerűen olyan példányokat választott, amelyeknek hátlapi körirata a szokványos rövidítésekkel Bethlen sziléziai hercegségeit is megnevezi: „OP.oliae RATIboris DVX." A csegely elő- és hátlapi képe különösen illik Kassa polgárainak fent említett hagyatéki leltáraihoz, mert az M-C verdejegy – *Moneta Cassoviensis* – tanúsítja, hogy a nagy értékű pénz Felső-Magyarország[25] fővárosában, illetve a jól olvasható évszám szerint 1627-ben készült.[26] Bethlen kassai verdéje ekkor már nem a fejedelem megbízottjainak irányítása alatt állt, hanem a város működtette[27] bérleti formában.

A hírhedt pénzrontás 1620–1625 közötti sanyarú esztendeit[28] követően nem csupán a Várady- illetve a Schirmer-család tagjai tarthatták nagy becsben a realista portrék nyomán „kopasznak" nevezett Bethlen-tallérokat és a többszörös – gyakorta csegely formájú – változataikat. A „kopasz" talléroknak csak az éremképe tért el Bethlen fejedelmi kalpaggal ábrázolt korábbi és későbbi tallérjaitól, ismereteink jelen szintjén nemesfém-tartalmuk és előállításuk technikai színvonala ellen nem merült fel kifogás.

Minden bizonnyal több „*kopasz*" tallér forgott a 17. század első felében annál, mint amennyiről feljegyzések maradtak ránk. Az évszázadban felbukkanó „*kopasz*" tallérok mindegyikét azonban nem nyilváníthatjuk Bethlen Gábor veretének, ugyanis az 1679-ben említett „*János király kopasz*" tallérja[29] félreérthetetlenül jelzi, hogy nemcsak az erdélyi fejedelem tallérjait ruházták fel a „*kopasz*" jelzővel. A 17. század második felében a verteken látható portré nyomán egyes pénzek „*kopasz*"-szá minősítését – mintegy ellentétül – megkönnyíthette a parókás főt ábrázoló előlappal készült monéták terjedése, az ilyenek egyik változatára a népnyelv a „*hajas*" jelzőt[30] illesztette.

Buza János
Miskolci Egyetem, Gazdaságelméleti Intézet,
3515 Miskolc – Egyetemváros

23 A DEWERDECK i. m. XXIV. tábla, Nr. 71. metszet mintája igen nagy valószínűséggel a HUSZÁR Nr. 381. sz. tallér egyik példánya lehetett. HUSZÁR: Az Erdélyi Fejedelemség … 102. E tallérok közül került ki az a példány, amelyik egyedül képviseli Bethlen tallérjait a közkézen forgó, színvonalas árkatalógusban: DAVENPORT, J. S.: Standard Price Guide to World Crowns & Talers 1484–1968. Iola 1982. 274.

24 A DEWERDECK i. m. XXIV. tábla, Nr. 70. metszet mintája leginkább a HUSZÁR Nr. 357. sz. kétszeres tallércsegelyre emlékeztet. HUSZÁR: Az Erdélyi Fejedelemség … 96.

25 Az M-C verdejegy 1626–1628 között - a város címere nélkül is – a kassai pénzverde jegye volt. HUSZÁR: Az Erdélyi Fejedelemség … 31.

26 Írott forrásból is ismertesek az erdélyi fejedelem 1627. évi szegletes, nagy méretű tallérjai: „Bethlen Gábor szegletes eöreögh talleri 45, maga képe rajtok, mellyeket in A. 1627. esztendőben vertek volt." HORVÁTH T. A.: Régi magyar … 20.

27 Részletesen HUSZÁR: Bethlen Gábor … 77–84., illetve rövidített változatban HUSZÁR: Az Erdélyi Fejedelemség … 15–16.

28 KEREKES György: Bethlen Gábor fejedelem Kassán 1619–1629. Kassa 1943. 291–310., HUSZÁR: Bethlen Gábor … 19–53., BUZA János: Kipper-pénzek a mérlegen. Az 1620-as évek inflációjának két szakasza. *Századok* (2000) 881–912.

29 János király „kopasz" tallérjának említése, az időbeli egybeesés, továbbá a földrajzi közelség és az áruforgalom kapcsán Jan Sobieski, választott lengyel uralkodóra lehet gondolni, de az egyetlen példa óvatosságra int.

30 A „koronás" és a „hajas" jelzőt francia váltópénzek kapták. Kecskemét város számadásai 1671. 71. Magyar Országos Levéltár filmtára, 3402. sz. tekercs., vö.: BUZA János: A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században. *Történelmi Szemle* (1977) 73–106.

DIE KAHLKÖPFIGEN TALER VON GABRIEL BETHLEN

Resümee

In der freien Reichsstadt Kassa (Kaschau, Košice – Slowakei) wurden in einem aus dem Jahre 1635 stammenden Nachlaßiventar der Familie Várady bei der Auflistung des Bargeldes auch sogenannte „*kahlköpfige Taler*" erwähnt. Im Jahre 1679 wurde der frühere Erbe nun selbst beerbt, und in der aus diesem Anlaß angefertigten Aufzeichnung des Nachlasses kann man von „*rundförmigen kahlköpfigen Talern des Gabriel Bethlen*", bzw. von „*zweifachen viereckigen Talerklippen Bethlens*" lesen.

Die Bezeichnung „*kahlköpfige Taler*" blieb nicht auf Oberungarn beschränkt, auch in Siebenbürgen wurden diese Münzen – allerdings ohne den Namen Bethlens zu nennen – unter den von den Fürsten geprägten Talern erwähnt.

Die Taler von Bethlen, der von seinen Zeitgenossen als „*der Kahlköpfige oder der Glatzkopf*" bezeichnet wurde, waren auch aus der älteren numismatischen Literatur bekannt. So ist z. B. in der Schrift „Silesia numismatica …" von *Dewerdeck* eine – wenn auch nicht fehlerfreie – im wesentlichen gute Beschreibung dieser Münzen zu finden; auch die Bilder der Prägungen in diesem Band zeugen von äußerst qualifizierten Fachkenntnissen.

Gabriel Bethlen ließ diese Taler als gewählter König von Ungarn prägen, die in ihrem Äußeren – wie bereits *Lajos Huszár* betonte – nicht als Münzen des Siebenbürger Fürsten, sondern als Prägungen des ungarischen Königs gekennzeichnet waren.

Nun ist nicht jeder sogenannte „*kahlköpfige Taler*" als Münze von Gabriel Bethlen zu betrachten, denn in Kassa wurde im Jahre 1679 auch „kahlköpfiger Taler des Königs Johannes" im Inventar erwähnt. Bei der zuletzt genannten Prägung dürfte es sich – wegen der geographischen Nähe und in Kenntnis der polnisch-ungarischen Handelsbeziehungen – mit aller Wahrscheinlichkeit um eine Prägung des polnischen Königs Johann Sobieski gehandelt haben.

Tiltakozás a papírpénz ellen Magyarországon I. (II.) Ferenc idején

Protest against Paper Money under the Reign of Francis I (II)

A papírpénz elleni magyar tiltakozás színterei a megyegyűlések és a magyar országgyűlések voltak.[1] Az országgyűlés jegyzőkönyvei segítségével bepillantást nyerhetünk a folyamatba. Az 1790–91-es országgyűlés volt az első, amelynek írásait nem utólag, hanem közel egyidejűleg kiadták. A jegyzőkönyvek elsőrangú források, de mégsem adnak teljes képet, nem mindig autentikusak, csak a magas méltóságot viselők hozzászólásait örökítették meg szó szerint, továbbá a lejegyzés bár naponta, de nem egyidejűleg az ülés folyásával történt. Csak az alsótábla nyilvános üléseinek jegyzőkönyvét közölték, a főrendiházét nem. A szakmai munka a bizottságokban és a kerületi üléseken történt. A kinyomtatott anyag minőségéhez hozzátartozik, hogy csak cenzúrázás után jelenhetett meg, a cenzor, gróf Batthyány József pedig nem tudott jól magyarul. A magyar rendek kizárólag a nemesfémeket ismerték el pénzként, a papírpénzt megpróbálták nem elismerni legalább elvileg. A rendek szerint a királynak kizárólag arany- és ezüstpénz kibocsátási joga van, minden egyéb esetben a rendek beleegyezése szükséges. Jogalapul az 1791. évi X. törvényre hivatkoztak, ennek értelmében Magyarország független, saját törvényei szerint igazgatandó ország. Szintén az 1790–91-es országgyűlésen fogalmazták meg, hogy *„a fejedelem a pénznek sem súlyát, sem értékét nem változtathatja a rendek nélkül, még kevésbe a pénzeken lévő képet, sem pedig idegen, el nem fogadott pénzeket az országba nem bocsáthat.”*[2] Számolni rénes, azaz rajnai forintban számoltak, a felajánlásokat ebben tették meg.

Az 1790–1791-es diéta papírpénzt egy esetben említett, amikor a nagy pénzhiányt úgy kívánták orvosolni, hogy az uralkodótól 24 millió forintnyi „bankót” kiadását kérték, hogy aztán abból kölcsönözzön az országnak 4%-os kamat mellett. Ebből a pénzből a rendek beleegyezése mellett lehetne utakat, hidakat, csatornákat építeni, javítani.[3] A gyakorlatban ez lehetetlen volt, mert a forgalomban szinte mással nem lehetett találkozni, mint papírpénzzel. Az értékes, jórészt Magyarországon bányászott nemesfémből vert pénzek jelentős része az országból kivándorolt. A kiviteli tilalom időről-időre visszatért. A rendek azonban hiába szólították fel ismételten a királyt, hogy tiltsa meg a külföldre vitelét.

Az első papírpénz kibocsátások kedvező fogadtatása után az 1796-os kibocsátás alkalmával a kibocsátott mennyiséget nem hozták nyilvánosságra, sőt a lakosság még azt sem tudta, hogy a kibocsátott papírpénzeknek nincs nemesfém fedezetük. A pénztárakat megrohamozták, mindenki fémpénzre akarta váltani papírpénzét, a váltást szigorították. Még a nem nemesfémpénz is eltűnt a forgalomból, megkezdődött a papírpénz diszázsiója a fémpénzzel szemben, ami ettől kezdve mindvégig megmaradt. A lakosság elvesztette a bizalmát a papírpénzben és a kibocsátó bankban. Az 1800-as 1 és 2 forintos jegyek voltak az elsők, amelyeket Magyarországon is kötelező volt elfogadni. Kibocsátásuk indoklásául azt hozták fel, hogy az 5 forintosok nem alkalmasak a forgalomra. A valóságban a fémpénzek tezaurálásával aprópénzhiány keletkezett, ezt pótolták a kis címletű bankjegyek elvileg a *„Banko-Tzédulák sommájának minden szaporítása nélkül”*.[4]

A napóleoni háborúk hatását a pénzforgalomra a magyar országgyűlés alsóházának jegyzőkönyvein keresztül követhetjük. Az uralkodó, I. (II). Ferenc (1792-1835) csak akkor hívta össze a magyar országgyűlést, ha magasabb, vagy új adót akart kivetni, vagy több katonaállítást megszavaztatni. A 19. század első évtizedében jobban ki akarták zsákmányolni Magyarország anyagi forrásait, mint korábban bármikor. Zinzendorf belügyminiszter, jeles közgazdász szerint Magyarország Európa egyetlen olyan állama, amelyiknek jelentős arany- és ezüstbányái vannak, és ugyanakkor nyomorúságos rézpénzeket és bankjegyeket

[1] GARAMI, Erika: Parliamentary debates about banknotes in Hungary during the Napoleonic Wars. In : *Proceedings of the XIth International Numismatic Congress*. Vol. IV. ed. by Tony Hackens–Ghislaine Moucharte. Séminaire de Numismatique Marcel Hoc, Louvain-le-Neuve 1993. 193–196.

[2] MARCZALI Henrik: *Az 1790/1-iki országgyűlés*. I. Budapest 1907. 217.

[3] MARCZALI Henrik: i.m. II. 219.

[4] Idézi KŐHEGYI Mihály: Császári rendelet 1 és 2 guldenes bankócédulák nyomására 1800-ban. *Az Érem* (1985):1, 33.

kényszerül kiadni. Hiába vertek pénzt, az alig vett részt a pénzforgalomban. Zinzendorf álláspontja szerint Magyarországot a török háború idején bőségesen ellátták az örökös tartományok pénzzel, most itt az ideje, hogy a pénz visszaáramoljon Magyarországról. A cél a felhalmozott pénzek előcsalogatása és forgalomba helyezése volt.

1801 és 1806 között, tehát az ötödik bankjegy kibocsátási időszakban az árak soha nem látott mértékben emelkedtek. A bankjegyek értéke az áremelkedéssel arányban csökkent a névérték alá. A bankjegyeket igény szerinti mennyiségben nyomtatták. A fémpénzváltást tovább korlátozták, a rézpénz is eltűnt. A kor feljegyzései hamisítókról és spekulánsokról szép számmal adnak híradást. A rendek a hamisítványokkal nem tudtak foglalkozni, erre Magyarországon jogszabály sem létezett ekkor. Ezért a fémpénzhamisítókra vonatkozó szabályokat próbálták alkalmazni papírpénz hamisítás esetén is.

Az alsóházi ülések jegyzőkönyveiből, különösen az 1802-es országgyűléstől kezdve érezhető, hogy a papírpénzek egyre hangsúlyosabb szerephez jutottak. A rendek kívánságait nem is akarták meghallgatni. A kormány az évi hadiadót 2 millió forinttal akarta megemelni. A királyhoz visszatérő kérések jutottak el:

- tartsa tiszteletben Magyarország törvényeit,
- ne engedje ki a nemesfém pénzeket az országból,
- ellenőrizze a fémpénzverés minőségét,
- csökkentse a forgalomban lévő papírpénz számát, vagy teljesen állítsa le.

A kor embere a háborús kiadásokat külön kezelte a pénzügyektől. Az 1802-es országgyűlésen a rendek sérelmesnek találták, hogy a 6, 12 és 24 krajcár eltűnt, ami azért volt különösen érzékeny pont, mivel a szegény réteg jelentős vagyona ezekben a címletekben feküdt.[5] Eltűnésükkel nehezebb lett a váltással fémpénzhez jutni. A rendek kérése az volt, hogy a papírt értékes fémpénzre váltsák, és az eltűnt „4 garas" értékű 12 krajcáros verését visszaállítsák. Az uralkodó 2 millió guldent kért a hadsereg költségeinek fedezése céljából. Ezt az adók és a só árának növelésével kívánta fedezni.[6] A hiány pótlására a rendek a só mázsánkénti árát 1 forinttal emelték fel, mire a király 1 forint 6 krajcárt állapított meg, mondván, hogy a só királyi monopólium.[7] Már panaszkodtak a bankjegyek nagy száma és a jó minőségű ezüst és arany teljes eltűnése miatt, pedig a magyar bányák elegendő nemesfémet biztosítanának. Ennek szerintük az az oka, hogy az ország törvényeivel ellentétben a nemesfém, sőt a réz is az országon kívülre kerül.[8] Kérik a bankócédulák számának *„lassanként-való"* csökkentését és a fémek külföldre vitelének és idegen pénzek behozatalának tilalmát. S ismét hivatkoztak az 1439-től 1659-ig többször törvénybe iktatott tilalomra. A kéréseiket azzal indokolták, hogy *„a 'folyó pénz eránt-való köz Bizodalom fenntartódjon."*[9] A sorozatos kérések eredményeként a nádor tudatta a karokkal és a rendekkel, hogy a 4 garasos pénzt a bankócédulába 10 krajcár értékkel (= 12-t ért) beváltják.[10] Só- és harmincadvám, valamint adófizetésekkor a királyi pénztárakban viszont teljes értékben, 12 krajcárjával számítják be, máshol viszont teljes értékben nem váltják.

A helyzet tovább romlott, amikor Napóleon elfoglalta Bécs városát 1805 szeptemberében. 1 millió gulden értékű szükségpénzt adtak ki. Jól ismert, hogy Napóleon megszerezte a nyomólemezeket és kliséket a bankjegyekhez és csak a papír színének árnyalatában különböző bankjegyeket nyomtatott.

A külföldi, elsősorban angol kölcsönök nem bizonyultak elegendőnek, és az újonnan kivetett adók sem fedezték az új papírpénz kibocsátásokat. A titkos kibocsátások rendszeressé váltak. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a bankjegyek nem átmeneti időre szólnak, ahogyan azt korábban gondolták. Az 1811-ben bekövetkezett leértékelés gondolata 1806-ban már felmerült. Korábban nem ismert drágaság uralkodott. Az uralkodó kinevezett egy bizottságot a pénzügyek rendezésére, azzal a céllal, hogy elkerülje a további kibocsátásokat, vagy legalábbis csökkentse a jelenlegi mennyiséget.

Az 1807-es országgyűlés fő tárgya a katonaság és az adó volt, de kérdései közé tartozott a pénzverés törvényességének biztosítása és a bankócédulák számának csökkentése is, vagyis az, ami már 1802-ben megfogalmazódott. A papírpénz ügyét feltétlenül az uralkodó elé akarták vinni, ebben mindkét tábla egyetértett. Ekkor már az állampénztárakban sem akarták a papírpénzt elfogadni. Az arany- és ezüst külföldre vitelének

[5] *Magyar ország gyűlésének naponkénti-való jegyzései.* Landerer Mihály, Pozsony 1802. 52.

[6] *Magyar ország gyűlésének ...* 125., 133.

[7] MARCZALI Henrik: *Mária Terézia és kora. Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig. 1711–1815.* h. n., é.n. Laude Kiadó. 571.

[8] MARCZALI: *Mária Terézia és kora.* 218–220.

[9] MARCZALI: *Mária Terézia és kora.* 230.

[10] MARCZALI: *Mária Terézia és kora.* 271.

kérdése sem oldódott meg, hiszen ismét a kérések között szerepelt. Követelték a teljes értékű fémpénzek verését. Nem teljesíthető kívánságként fogalmazódott meg, hogy a pénzverőházat Budára hozzák.

1807-ben 30 és 15 krajcáros nehéz, „kongó" réz anyagú pénzek jelentek meg a papírpénzek kiegészítésére, ahogy nevük is elárulja: *Bancozettel-Theilungsmünze*, amelyek kizárólag országon belül forogtak. Ezek célja kizárólag a bankócédulák felváltásának megkönnyítése volt, elsősorban a kereskedelemben. Kibocsátásukat a rendek hibának, sőt egyesek veszedelmesnek minősítették. Kifogásolták az érmek nehéz súlyát, és azt, hogy csökkent a réz mennyisége Magyarországon, célszerű lenne tehát ezek súlyát is csökkenteni.[11] Gyanúként az is felmerült néhány követben, hogy a nehéz rézpénzek kibocsátásának célja a bankócédulák értékének rontása volt. A papírpénz értéke csökkent, az így felhalmozódott adósság megközelítette a többi papír kötelezettséget. Emlékeztettek a király ígéretére, miszerint csökkenteni fogja a bankócédulák számát. Ismét felmerült a bankócédulák teljes eltörlésének javaslata is, bár nem azonnali eltörlést kértek. A helyzet súlyosbodott. Az igazi érték a nemesfém maradt. *„Jobb is a ládában heverő arany és ezüst mint akármi más minden napi veszedelem alatt lévő ingó jószág, vagy kamatra adott Bankóczédula."*[12] Sok helyen el sem fogadták a bankócédulákat. Ha értéke még lejjebb szállna, veszélybe kerülne az adó befizetése is. Más pénze pedig nincs az adózóknak.

„Ezen Bankóczéduláktól méltán tarthatunk, mivel némelyiken Magyarország Czímerét is látni lehet." – figyelmeztettek a rendek az 1807-es országgyűlésen.[13] A magyar címer 1800-ban és 1805-ben jelent meg a 25 guldenes papírpénzen. A rendek ezt nem akarták elfogadni. A válasz: a címer dekoráció, dísz, bárki szabadon használhatja. A 10 guldenesen a cseh címer látható. Ha esik a jegyek értéke, az emberek nem képesek fizetni az adókat és a papírpénzt nem is fogadják el mindenhol. A hibás bankjegyeket Bécsbe kellett küldeni, ahol megvizsgálták, és eldöntötték, milyen értékben váltják be.

Az 1808-as országgyűlésen a bankjegykérdés az előző diétához képest kissé háttérbe került a katonaállítás kérdésével szemben. A király hiába zárta az országgyűlést *„Szívemnek legkedvesebb magyarjai!"* kezdetű beszédével, a válság tovább mélyült. Az 1809-es háború után a papírpénz mennyisége kezelhetetlenre duzzadt, értéke nemcsak romlott, hanem szinte állandóan ingadozott. Világossá vált, hogy az üres Habsburg kincstárat sem rendeletek, sem új kibocsátások, sem az ezüstpátens nyomán befolyt nemesfémek nem tudják megtölteni. Ez utóbbival 1809-ben állt elő a Habsburg vezetés: bizonyos tárgyak kivételével, mint az orvosi műszerek, az antik érmék, az aranyakat és az ezüstöket be kellett szolgáltatni. Mivel a rendelet hatálya nem terjedt ki Magyarországra, ezért táptalajt adott a csempészetnek és a spekulációnak.

Bécs további pénzt kért Magyarországtól, de miniszterei figyelmeztették a királyt: 12 millió forinton felüli adót nem kérhet ebben a helyzetben.

1811. február 20-án a császár aláírta gróf Josef Wallis, az udvari kamara elnökének, az új pénzügyminiszternek a tervei alapján kidolgozott csődpátenst (*Bankrottpatent*). A napóleoni háború miatt felgyülemlett papírpénz mennyiséget a birodalom már nem tudta kezelni. Az 1 milliárd 60 millió gulden értékű forgalomban lévő bankjegyet új papírpénzzel akarták helyettesíteni, amely eléri a paritást, vagyis a fémpénzzel történő egyenértéket, valamint a fémpénzre válthatóság garantálását. A gulden ezzel egyik napról a másikra elvesztette értékének, korabeli szóhasználattal élve „jelelt betsének" 80%-át. A pánik, a kétségbeesés hatalmas volt. Még évtizedek múlva is intő példaként élt az emberek emlékezetében, ahogy ezt Jókai Mór az Aranyember című regényében 1872-ben papírra vetette: *„Ha egy háború beüt, az osztrák pénzügyminiszter úgy megúsztat bennünket a zöld bankók óceánjában, mint ahogy megúsztatták apáinkat a fekete bankók tengerében."*[14] A bécsi értéknek nevezett jegyek mögött aranyfedezet nem állt. Az uralkodó megígérte, hogy nem szaporítja a bankjegyek számát, sőt csökkenteni fogja azokat. Az öttel maradék nélkül osztható címletek értékét ötödére szállították le, az öttel maradék nélkül nem osztható címleteket kivonták a forgalomból. Az adósságokat ötszörös értékben kellett megfizetni. Semmilyen nyilvános kritikát nem volt szabad gyakorolni a pátensről. A *Magyar Hírmondó* (1780) óta jelentek meg magyar újságok, és ezek az országgyűlésekről is tudósítottak, de csak cenzúrázás után. Bécsi felfogás szerint: *„az újságírók észrevételei nem szükségesek, az ő feladatuk a hírek elbeszélése és nem megítélésük."*[15] Az első cenzúramentes nyomtatott sajtó csak 1832-ben jelenik majd meg, az *Országgyűlési Tudósítások.*

[11] *Magyar ország gyűlésének jegyző-könyve.* Landerer Mihály, Pest 1800. 121.
[12] *Magyar ország gyűlésének jegyző-könyve.* 140.
[13] *Magyar ország gyűlésének jegyző-könyve.* 190.
[14] JÓKAI Mór: *Az arany ember.* Móra Könyvkiadó, Budapest 1977. 83.
[15] Hatzfeld, az államtanács elnöke véleménye. Idézi KÓKAY György: *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei 1780–1795.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1970. 513.

A magyar országgyűlést hónapokkal a pátens megjelenése után hívta össze az uralkodó azzal a céllal, hogy az ötödére leszállított pénz beváltásához forrást szerezzen. A bankjegykérdés az 1811-12-es országgyűlés kritikus pontja volt. A rendek nem akarták szentesíteni a csődpátenst, az uralkodó viszont a sorozatos kérések ellenére sem kívánt változtatni a pénzügyi rendszeren. Szinte minden megye tiltakozott, volt, ahol (pl. Nyitra vármegye[16]) megtagadták annak végrehajtását. Sőt, a pátensről való tanácskozást is megtagadták, mondván, hogy azzal is elismernék a pátenst törvényesnek. Hivatkoztak az 1807-es országgyűlésre, amikor a papírpénz értéke nagy romlásnak indult, és amikor a 30 és 15 krajcárosokat az országgyűlés megkérdezése nélkül vezették be, valamint az arany értékét is így változtatták meg.[17] Egyes vélemények szerint a „kongó" pénzek még a papírpénzeknél is rosszabbak, mert nincs meghatározva értékük, más megfogalmazásban az alacsony értékű váltópénz a papírpénz értékét is lenyomja. Kérték forgalomból történő kivonását. Az ország fémeit nem az ország hasznára fordították. A kibányászott rezet a bányák tulajdonosai a kincstárnak adták el, miközben a részesedésből nem kaptak. Az új papírpénztől féltek az emberek, vonakodtak elfogadni. Kérték a királyt, hogy az ország rendjeinek beleegyezése nélkül a pénz belső értékét ne változtassa meg. Erdélyben annak hírére hívták össze a diétát, hogy a papírpénz értéke csökkent, de Magyarországon nem. A megyék tiltakozása nem csökkent. A pátens végrehajtása számos végrehajtási kérdést vetett fel. Néhány megye meg akarta állítatni a végrehajtást, kérdezték: ha már befizették az adót ötszörös értékben, akkor a különbözetet vissza lehet-e követelni, és ki fizeti azt vissza?[18] Panaszkodtak kétféle papírpénz egyidejű forgásából adódó problémák miatt is. Az adózó nép az országgyűléstől várta a segítséget. *„Egyébberánt nem azért jöttünk ide, hogy a' papíros pénzt eltartsuk, hanem hogy a' Finantián segítsünk."*[19] Cél a papírpénzek meghatározott idő alatti átváltása, az eldugott arany- és ezüstpénzek előcsalogatása. Először az 1 és 2 forintos papírpénzeket törölnék el.

Bécsben a tiltakozás félelmet keltett, egy esetleges forradalom képe rajzolódott ki. A megyék továbbra is a tiltakozás központjait jelentették. A szószólók angol példákat hoztak, ahol a minisztereket beszámolásra lehet kötelezni. A nádor felfüggesztette a parlamentet arra hivatkozva, hogy a megyék törvénysértő módon közeledtek a királyhoz. Az ellenzék azt akarta a királynál elérni, hogy vonja vissza a pátenst. A királyt azt hangoztatta, hogy nem önként hozta meg a pátenst, kényszerítették rá. Megígérte az alkotmány betartását, és azt, hogy nem fogja szaporítani az *Einlösungsschein*-ek számát. Ezt a fajta papírpénzt eredetileg is átmenetinek szánták. Cserébe az új pénzügyi rendszer támogatását kérte. A rendek olyan törvényt kértek, amelyben csak a hagyományos, középkori *ius maiestaticum* szerepel, a bankjegyeket ne kelljen elfogadni. A megyékben kialakított nézeteket vitték tovább az országos gyűlésre. Abban megegyeztek, hogy a pátens törvényellenes, és meg kell változtatni, de változtatás módjában nem jutottak egyezségre. *„... az ország megmutatta, hogy a financiále systema ellenkezik a' Constitutióval, és Ő Felsége attól még sem kíván elállni."*.[20] Az adófizető emberek a parlament segítségében bíztak. A bankjegyek értéke is kérdéses volt, több helyen a devalváció előtti értékben forogtak a papírpénzek. Néhány megye a fokozatos visszavonás mellett érvelt, hogy a hirtelen visszavonás ne okozzon káoszt. A bankócédulák visszaváltására alapot kívántak létrehozni. Egyes vélemények szerint a segélyek nem pótolnák a kincstár hiányát, de segélyt sem adnak a rendek, mivel ezüstpénzt nem bocsát ki az uralkodó. Véleményük szerint a korona jövedelmeiből kell pótolni a kincstár hiányát. A rendek még egy nemzeti bank felállítását is javasolták, amely célja kölcsönszerzés lett volna. Minden megye saját maga fogalmazta meg saját követelését, javaslatát, de az is egyértelmű volt, hogy az összes megyében, az eltérő gazdasági területeken azonos pénzrendszert kell működtetni. A forintot hol rajnai, hol vonás, hol kurta forintra számították át, az árfolyama pedig folyamatosan változott. Még az augsburgi árfolyam bevezetésének ötlete is felmerült.[21] Sopron vármegye, amelyet a háború a leghosszabb ideig sújtott, úgy vélte, hogy minden rossznak és a kincstár hiányának is az egyetlen oka a papírpénz, amelyet fokozatosan javasoltak forgalmon kívül helyezni és helyette konvenciós pénzt kértek újra forgalomba hozni. Az adósságokat olyan értékben, és olyan anyagú pénzben kelljen visszafizetni, ahogy felvették, ami védelmet jelentene a papírpénz értékének többszöri leszállítása, értékvesztése és a spekuláció ellen. Hosszas vita folyt az üléseken az adósság utáni kamat fizetésének mikéntjéről. A papírpénzt hiába nem kötelező elfogadni Magyarországon

[16] MARCZALI: *Mária Terézia és kora p. 595.*

[17] *Magyarország gyűlésének jegyző könyve.* I. Weber Simon Péter. Pozsony 1811–1812. 41.

[18] *Magyarország gyűlésének jegyző könyve.* I. *43.*

[19] *Magyarország gyűlésének jegyző könyve.* I. 53.

[20] *Magyarország gyűlésének jegyző könyve.* II. Weber Simon Péter, Pozsony 1811–1812. 639.

[21] *Magyarország gyűlésének jegyző könyve.* III. Weber Simon Péter, Pozsony 1811–1812. 1217.

az 1800-as 1 és 2 forintosok kivételével, de más pénz nem volt forgalomban. A megyék hibául rótták fel az állam pénzügyi vezetésének, hogy devalváció előtt kellett volna az államadósságokat visszafizetni. Arra természetesen nem adtak javaslatot, hogy milyen forrásból. Arany- és ezüstpénz forgalomba hozataláról készek tárgyalni.

Ahogy múlt az idő az országgyűlésen, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az 1811–12-es diéta ideje alatt a jó értékpénzek ismételt bevezetésére nem kerülhet sor. A király, hogy haragját mutassa, nem is személyesen rekesztette be az országgyűlést, hanem öccsét, Antal főherceget küldte annak bezárására. A rendek felajánlása ezúttal sem maradt el, de nem pénzben, hanem kizárólag terményt ajánlottak fel, rozst és zabot. 1812 májusában számottevő eredmény nélkül feloszlott a parlament, és az 1825-ös, első reformországgyűlésig nem is hívták össze újra.[22] Így a rendeknek nem nyílt módjuk hivatalos tiltakozásuk kifejezésére sem az *Anticipationscheinek* 1813-as kibocsátásakor, sem a további 40%-os devalvációt jelentő 1816-os pátens megjelenésekor. 1813-ban az uralkodó a parlament összehívása nélkül közvetlenül a megyékhez fordult új katonaállításért és az ellátáshoz szükséges gabonáért.

A napóleoni háborúk befejezése után a stabilizáció átmeneti évei következtek. 1816-ban megalakult a privilegizált, magyarul szabadalmazott Osztrák Nemzeti Bank (később kizárólagos) bankjegy kibocsátási joggal. Magyarország hiába nem akarta elfogadni bankjegyeit magyar miniszteri ellenjegyzés nélkül, ezek a jegyek ugyanúgy forogtak a Lajtán innen is, mint a korábbi kibocsátások.

Az uralkodó és a rendek küzdelme – a papírpénz kérdésében is – az uralkodó győzelmével zárult. A korszakban egyetlen magyar törvény sem rögzítette papírpénz kibocsátását, miközben a pénzforgalom jelentős százalékát a papíros anyagú fizetőeszközök tették ki. A papírpénz ellen mindvégig nagy volt az ellenállás. A magyar társadalom azon szűk rétege fogadta el szívesen, amelyik könnyen el tudta költeni Bécsben. Túl a nemzeti önérzeten és büszkeségen, a régihez való ragaszkodáson, az újtól való félelmen, mély gazdasági válság mutatkozott meg a papírpénz kérdés kapcsán. Még a század második felében is központi kérdés volt a papírpénzek nemesfém pénzre való váltásának lehetősége. Magyarországon erre az igényeknél kevesebb pénzváltó hely állt rendelkezésre. A magyar tiltakozók az egyedüli megoldást a papírpénz kivonásában jelölték meg. A papírpénz elleni tiltakozás mögött magyar oldalon politikai okok húzódtak, mindamellett a magyar gazdaság szintje még nem érte el a nem nemesfém fizetési rendszert.

A napóleoni háborúk szinte az összes európai állam pénzügyeit megtépázták. Poroszország pénzügyileg összeomlott, Angliában felfüggesztették az arannyal történő fizetést és váltást, a papírpénz egyre nagyobb teret kapott. Franciaországnak nagy mennyiségű ezüstre volt szüksége seregei fizetésére, amely zömében Mexikóból érkezett. A katonákat megpróbálta papírpénzzel fizetni, de a nem megfelelően, majd egyáltalán nem fedezett assignaták tönkretették pénzügyi piacait. Nem tudott alkalmazkodni a háború okozta megváltozott igényekhez. Az értékpénzeket külföldre menekítették. Egy ideig a legyőzött országok értékeinek zsákmányolása és a hadisarc fedezte a hiányt. Nagy-Britannia modernizált pénzpiaca a francia pénzpiacokról kereskedelem útján saját pénzpiaca számára meg tudta szerezni a szükséges nemesfémet, amellyel például flottáját finanszírozta. A Habsburgok országaiban a francia háborúk teremtették meg az ezüst ázsióját a papírpénzzel szemben, ami a későbbiekben sem változott.

[22] Az 1827. évi VIII. törvény 5. cikke rendeli el, hogy országgyűlést minden három évben tartani kell. „*Századok gyakorlata s tapasztalata által be van bizonyítva, hogy az országgyűlések tartása az ország jólétének s boldogulásának legjobb eszközét, úgyszintén a sérelmek megszüntetése és megelőzésének üdvös orvoslását képezi.*" Magyar Törvénytár 1740-1835. évi törvénycikkek. szerk.: Márkus Dezső. Franklin, Budapest 1901. 437.

Magyar országgyűlések I. (II.) Ferenc uralkodása alatt a reform országgyűléseikig

1790. június 10. – november 11. Buda, 1790. november 11. – 1791. március 13. Pozsony
1792. május 20. – június 27. Buda
1796. november 6. – december 11. Pozsony
1802. május 2. – október 31. Pozsony
1805. október 17. – november 7. Pozsony
1807. április 5. – december 15. Buda
1808. augusztus 28. – november 5. Pozsony
1811. augusztus 25. – 1812. május 26. Pozsony
1825. szeptember 11. – 1827. augusztus 18. Pozsony első reformországgyűlés

Garami Erika
Magyar Numizmatikai Társulat

PROTEST AGAINST PAPER MONEY UNDER THE REIGN OF FRANZ I (II)

Summary

The minutes of the Lower House of the Hungarian diet report about the returning protests of the Hungarians against the Austrian paper money. According to them money issue has always been a royal prerogative since the Middle Ages, but the king has the right to issue gold and silver coins only. Base metal (i.e. copper) coins and paper money should be issued only with the authorisation of the Hungarian diet - as the Hungarians stated.

The Napoleonic wars needed more and more money and the Emperor could pay for the army with the help of issuing more and more paper money with less and less backing of precious metal. In 1807 30 and 15 kreuzers appeared, made of copper, but served as a small change for paper money. People did not protest against copper coins, which were thought to be more valuable than paper and after a while copper was also hoarded like gold and silver.

After the 80 percent devaluation in 1811 the series of paper money were issued with practically no backing. Any comment or criticism on money issue was strictly forbidden. Consolidation did not come before 1816, after the Peace Treaty. It was a return to the old Convention system, but the foundation of the Austrian National Bank was a start of a new era in the history of paper money issue in the Habsburg countries.

(Translated by the author)

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Janus Pannonius érmeken

Janus Pannonius auf Medaillen

Janus Pannonius, a humanista tudós és költő, Mátyás király sikeres diplomatája 1434. augusztus 29-én született a hajdani Verőce vármegyében, közel a Dráva torkolatához. Janus is úgy emlékezett szülőfalujáról, hogy ott fekszik, ahol a Dráva átszeli a zsíros földet, és a Dunába érkezik. Egy pápai levél alapján Fraknói Vilmos a helységet Csezmicének vélte, de Tóth István kimutatta, hogy Csezmice Zágrábhoz van közel, és nem a Dráva torkolatánál fekszik. Egy másik pápai oklevél, amelyet Kaprinai István tett közzé, Cesinge Jánosról emlékezik meg. Ennek a latinos írásnak olvasata Kesince. Ilyen nevű helység valóban található Eszéktől délre, a Dráva és Duna találkozásánál, ahogy Koller József térképén is látható.[1] (*1. ábra*)

A helység ma is létezik, helységnévtábláján Kesinci áll. Ezért úgy véljük, el kell fogadni Tóth István érvelését, és nagyon valószínűnek látszik, hogy a szülőfalu keresett neve valóban Kesince (Kesinci).[2] Igaz, ezzel a véleménnyel a mai napig nem ért mindenki egyet.[3]

Az már egészen más kérdés, hogy feltétlenül szükséges-e Janus vagy magyarul János részére feltételezett szülőfalujáról vezetéknevet is előállítani. Pécsi püspökként János püspök elegendő volt a megnevezésére. Janus Pannonius költői nevén pedig ma már teljesen közismertté vált, feleslegesnek véljük ezért az esetleg helyesen kikövetkeztetett, de semmiképpen nem bizonyítható előnévvel ellátni. Sajnos a lexikonok is többnyire a Csezmicei János nevet fogadták el.

A fiatal Janust atyja korai halála után édesanyja testvére, Vitéz János nevelte. Apai családjáról úgyszólván semmit nem tudunk, csak következtetni lehet, hogy az apa 1440 körül halhatott meg. Lehet, hogy családneve is volt, tehát Janus elnevezésének helyessége a feltételezett községről ezen az úton is vitatható. Anyja Vitéz Borbála, Vitéz János esztergomi érsek testvére volt, aki anyai ágon a Garázda családból származott. A nemesi származásra Janus is célzott egy epigrammájában, amely szerint nemessége híres vérű. Ezért anyja családi címerét, a Vitéz-címert használta, amely így azonos volt Vitéz Jánoséval, tévedés tehát azt hinni, hogy az érsek nagybácsi címerével kívánt büszkélkedni.[4]

1447–1454 között Ferrarában, majd 1458-ig Padovában tanult, ahol ekkor doktori címet is kapott.

Hazatérve hamarosan fontos tisztségekkel bízta meg az uralkodó. Itt kell megjegyeznünk, hogy a Vitéz család a Szilágyiakkal is rokonságban állott, tehát anyai ágon Mátyás királynak is rokona volt. 1458-tól királyi személynök, 1459-től haláláig pécsi püspök. Mátyás király bizalmas diplomatája, akiről a király azt írta, hogy *„udvarunk fényének és ragyogásának öregbítésén fáradozott"*. 1467-től – a pénzügyi reformok idején – 1469-ig királyi főkincstartó.[5] 1469–1470-ben Szlavónia bánja.

Latin nyelven írt versei a magyar és egyben az európai líra maradandó értékei. *„Félezer éves magyar költő, akinek egyetlen sora sincs magyarul"* – mondta róla Csorba Győző.

1471-ben bekapcsolódott Vitéz János érsek Mátyás elleni szervezkedésébe, majd élére állt. A király haragja elöl már betegen Itália felé menekült, és Zágráb mellett, Medve várában 1472. március 27-én hunyt el. A Zágráb melletti Remetén a pálosoknál temették el, majd holttestét hívei Pécsre szállították, és hosszas várakozás után Mátyás engedélyével rangjának megfelelően a székesegyházban temették el. A temetésről egy érdekes metszetet mutatunk be.[6] (*2. ábra*)

[1] KOLLER, J.: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum.* IV. Pozsony 1796. – *Prolegomena Posonii* 1804. T. X.

[2] TÓTH István: Janus Pannonius genealógiája. In: *Janus Pannonius* (Tanulmányok). Szerk. Kardos Tibor és V. Kovács Sándor. Akadémia Kiadó, Budapest 1975. 65–76

[3] KISS Lajos: Csezmicéről és Janus Pannonius családnevéről. *Magyar Nyelv* 87 (1991) 211–217.

[4] TÓTH István: Janus Pannonius származása. *Irodalomtörténeti Közlemények* 69 (1965) 603–613.

[5] SOÓS Ferenc: *Magyarország kincstartói 1340-1540.* Argumentum, Budapest 1999. 42–43.

[6] KÖLESY Vincze Károly: *Nemzeti Plutarkus* I. k. Pest 1815. A metszet a címoldal elé kötve, T. Mansfeld szignálta. Nem valószínű, hogy azonos az erdélyi Mansfeld Ferdinánddal, aki 1821-ben 16 éves korában tanult a bécsi akadémián, mivel ő a könyv megjelenésekor még alig 10 éves volt, ha a számadatok igazak. PATAKY D.: *A magyar rézmetszés története.*

1. ábra

Zsámboki (Sambucus) szerint síremléke a székesegyház Szent János-kápolnájában volt a falba sülylyesztve. Ábráját a boroszlói Tobias Fendt rézkarcai között találjuk egy 1574-ben megjelent műben, amely összesen 125 síremléket és sírverset tartalmaz. A szerző az eredeti síremlékeket nyilván nem látta, levelezés és elbeszélés útján beszerzett értesülések, rajzok lehettek a forrásai. Ha a képek nem is fényképszerűen pontosak, de elfogadhatók hitelesnek, ezt néhány képnek meglévő síremlékkel való azonosítása igazolja.[7] Mivel az emlékművön a püspök alakja nem található, az ábra inkább egy falba épített epitáfium, és nem egy sírra helyezett fedőlap, amelyen akkoriban az elhunyt jeles személyiség alakja, rangjának megfelelő ünnepi öltözetben, többnyire életnagyságban kifaragva volt elhelyezve. De az is lehet, hogy a templomban felállított, faragott szarkofág homlokzatát ábrázolja. Pápai Páriz Ferenc még 1684-ben létező sírversről írt, de az emlékműnek nyoma veszett. Nem tudni, hogy még a török hódoltság alatt vagy a várost felszabadító keresztény seregek kincskereső tevékenysége nyomán pusztult el, vagy egyszerűen csak Nesselrode Ferenc későbbi pécsi püspök átépítési és „helyreállítási" tevékenysége okozta vesztét.

Kárpáti Gábor régész a székesegyház altemplomában leletmentő ásatást végzett 1991-ben. Ekkor egy sírban fiatal férfi csontvázát tárta fel. A sírban kátrány nyomokat és a holttest mellett, mint egy igazolójelvényt, II. Pál pápa bulláját találta. Mivel a pápa Janust jól ismerte, feltételezik, hogy a halott azonosítása céljából helyezték mellé. Mindezek arra a következtetésre juttatták, hogy a sírban nyugvó tetem nagy valószínűséggel Janus Pannonius püspök földi maradványa.[8] A leghelyesebb és illő is volna a pécsi Janusszobornál helyezni végső nyugodalomba.

[7] RÓZSA György: Janus Pannonius síremléke. In: *Janus Pannonius* (Tanulmányok). Szerk. Kardos Tibor és V. Kovács Sándor. Akadémia Kiadó, Budapest 1975. 209–215.

[8] KÁRPÁTI Gábor: Hová temették Janus Pannoniust? Fél évezredes rejtély. *Pécsi Szemle* 1 (1998): 2, 21–27.

A költő arcképeiről

A költő hiteles arcképe nem maradt az utókorra. Andrea Mantegna 1458-ban festett képén együtt szerepelt Galeotto Marzioval. A kép biztosan létezett, maga Janus is említést tett róla. Balogh Jolán úgy vélte, hogy a képet Janus haza hozta, és talán Mátyás király ennek hatására rendelte meg saját arcképét Mantegnánál. De sajnos ez a kép sem maradt meg.

A művészettörténészek Mantegna egy másik festményén, a padovai Ermitaniban lévő Szent Kristóf-freskó egyik mellékalakjában vélték felismerni a költőt Giorgio Vasari (1511–1574) feljegyzéseire támaszkodva. A freskón a mártír lábánál lévő ifjú lehet Janus, akinek életkora, szőkés haja, hosszú nyaka megfelel a különböző leírások alapján Janus külsejének.

Másik arcképének a bécsi Plautus-kódex címlapján lévő ifjút tartják. Az arany alapra festett címlapon indafonatos díszítés között három címer és négy arckép található. Az alsó keretsávban középen a Vitéz-címer áll. A címertől jobbra Vitéz arcképe, a kép baloldalán pedig egy ifjú, aki könyvet nyújt Vitéz felé. A két arcképet összekötő címert mind a ketten használták, Vitéz János és Janus Pannonius is. Ezt igazolja Janus pecsétje, az egyiket egy 1462-ben kelt oklevélen Balogh Jolán írta le, a másik 1466-ból ered és Zágrábban őrzik. A pecsét címert ábrázol, vágott pajzson fönt jobbra lépő oroszlán, lent liliom és hatágú csillag. A címerre püspöksüveg van helyezve. Ez ugyanaz, mint a kódexen lévő Vitéz címer.[9]

A címer tehát összekapcsolja a két arcképet, ezért joggal feltételezhető, hogy az ifjú képmása Janus Pannoniusé. Szőke haja, feltűnően hosszú nyaka is megfelel a Janusról alkotott képnek és emlékeztet a Mantegna festményén látható, Janusnak tartott fiatalemberre. A kódex készítésének idejét 1458–1463 közötti időre keltezik, ami megfelel Janus itáliai tartózkodásának.[10]

2. ábra

Korabeli hazai ábrázolásáról nincs adatunk. Balogh Jolán feltételezte, hogy síremlékén a kor szokásának megfelelően az ismert és nevezetes pécsi püspök emlékének megőrzése céljából nemcsak sírversét, hanem képmását is elhelyezték, de mint láttuk, ilyen faragvány nem ismert. A pécsi székesegyházból származó kőemlékek között található egy valószínűleg 15. századból származó szépen faragott, fiatal férfi arcképét ábrázoló püspökfej, amely Petrovich Ede szerint, akár Janus Pannonius is lehet.[11] (*3. ábra*)

Tehát valóban hiteles arcképét nem ismerjük a költőnek.[12] Ezek a vázolt feltételezések, bármennyire valószínűek és talán helyesek is, nem igazolhatók. Éremkép sem maradt róla az utókorra, mint több jeles kortársáról (Mátyás király, Bakócz Tamás, Estei Hyppolit, Galeotto Marzio).

Később a különböző művészek által készített arcképeihez többnyire a fentiekben bemutatott, feltételezett arcképek adtak támpontot, amelyekhez még csatlakozott egy vésett ezüstplakett is, amelyet alább ismertetünk. A művészek képzelete volt azonban a legbiztosabb forrása a későbbi korokban készült művészi szobroknak, képeknek és érmeknek.

[9] ROKAY Péter: Egy ismeretlen Janus Pannonius oklevél. In: *Janus Pannonius* (Tanulmányok). Szerk: Kardos Tibor és V. Kovács Sándor. Akadémia Kiadó, Budapest 1975. 178. A Pécsi Janus Pannonius Gimnázium az iskola jelvényén 1988-ban Janus címerét kívánta elhelyezni, de végül csak egy része, a liliom került a jelvényre. EGERSZEGI Z.: Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskola. *Pécsi dénár* 2 (2002) 4.

[10] BALOGH Jolán: Janus Pannonius képmásai. In: *Janus Pannonius* (Tanulmányok). Szerk. Kardos Tibor és V. Kovács Sándor. Akadémia Kiadó, Budapest 1975. 83–92

[11] PETROVICH Ede: Janus Pannonius Pécsett. In: *Janus Pannonius*. (Tanulmányok) Szerk. Kardos Tibor és V. Kovács Sándor. Akadémia Kiadó, Budapest 1975. 170.

[12] TÓTH István: Milyen volt Janus Pannonius? *Dunántúli Napló* 1972. febr. 20.

1972-ben ünnepségsorozaton emlékeztek meg Pécsett Janus Pannoniusról, a hajdani pécsi püspökről halálának 500. évfordulóján. Ekkor leplezték le Borsos Miklós Janus-szobrát Pécsett a Barbakán előtt. A művész a szobron nagykarimájú kalap árnyékába rejtette az arcot, ezzel is hangsúlyozva ismeretlenségét.

Nevezetes rajzsorozatot készített Janusról Martyn Ferenc pécsi művész 1971-ben. Ezek némelyikén az említett ábrák alapján formálta meg a költőt, vagy árnyékba húzódva, ismeretlenségét hangsúlyozta.[13]

Janus Pannoniust ábrázoló érmek

Viszonylag kevés érem készült a költőről. Az általunk ismerteket megkíséreljük vázlatosan bemutatni. Az érem előnye, hogy miként a *„szellem, kis helyen elfér"*, ahogy ezt Borsos Miklós vallotta. Ezért nemcsak, hogy nem kell hozzá bemutatóterem, vagy rafinált módon kiválasztott közterület, hiszen akár zsebbe is rakható. Mégis alkalmas, szinte bárminek a művészi bemutatására, amire egyáltalán a képzőművészet képes.

3. ábra

1. Vésett ezüst plakett

Első leírása és ábrája Haas Mihálytól ered. *„Különös érdemekkel bír nemcsak a pécsiek, hanem minden magyar előtt Janus Pannonius ezüst arczképe, melly csak néhány év előtt találtatott kútásás alkalmával. A kép igen finom ezüsttáblán domború munkával készült és e kézírással van ellátva: JOH. CESINGE EPS V. BASILIC. Mellette a pécsi székesegyház ábrája látható. Többek között kétségbevonhatatlanul bizonyul általa Janus ponori Thewrewk úr által kétségbe vont vezeték neve."* (Thewrewk Mecsinczei-nek vélte és írta le Janus nevét).

A leíráshoz szép ábra is tartozik, amelyet másfél évszázada szívesen közölnek különböző helyeken, legtöbbször a forrás megjelölése nélkül.[14] A kép magyarázó szövegéből az is kiderül, hogy a plakettet a pécsi püspök nyilvános könyvtárába helyezték el és Haas írásában „hív másolata" került közlésre.[15] (*4. ábra*)

Az előlap további leírását Szőnyi Ottótól kölcsönöztük:[16] *„Ovális alakú, hosszabb átmérője majdnem 8 cm. Egyszerű domború szegéllyel körülvett mezőben, félmagas domborműben Janus Pannonius szembenéző félalakja püspöki díszben. Lelógó bajusza és rövid szakálla van. Haja nem látszik. Fején a püspöki mitra. Nyaka meztelen. Válla alig van. Vonalas szegélydíszű és beponcolt rendetlen vonalkákkal borított palástját egy kerek gomb fogja össze a mellén. Melle előtt a bal váll felé dűlő helyzetben sarlós görbületű pásztorbot. Az alaktól jobbra öttornyos és háromszögű ormos épület (templom). Ez alatt kezdődik, és a fej körül folytatódik a felirat, mely hitelesen így szól: Joh. Cesinge Eps. V. Basilic."*

A hátoldal sima, egyoldalú lemez.

Haas Mihály másutt Janus pecsétnyomójának írta le az ezüstlapot, Joannes Cesinge Ep. Q. felirattal.[17] Ezért javította ki Szőnyi. Szőnyinek az volt a határozott véleménye, hogy ez az ezüstplakett nem lehet egykorú Janus Pannoniussal. Durva kivitelű, kontár ötvösmunkának tartotta, amely *„mérhetetlen messzeségben áll a XV. századi híres magyar ötvösmunkák tökéletességétől"*, de hasonló okból itáliai munka sem lehetett. Megállapította, hogy a püspöksüvegről hiányzik a kor szokásának megfelelő függőleges szalag, helyette barokkos keresztet helyeztek el rajta. Hiányzik a korabeli egyházi öltözet gallérja is. A sarlós végű pásztorbot pedig erősen barokk jellegű. Az öttornyú épület[18] pedig nem jellemző semmilyen korra, Szőnyi úgy vélte, inkább *„készítőjének teljes járatlanságára lehet belőle következtetni"*.

[13] Negyvenöt rajz készült, köztük mintegy 8 rajzváltozat. TÜSKÉS Tibor: Martyn Ferenc Janus Pannonius illusztrációk. In: *Janus Pannonius búcsúverse huszonkilenc magyar fordításban.* Pannónia Könyvek. É. n.

[14] Pl. a metszet jó minőségű másolata található BEÖTHY Zsolt: *A magyar irodalom története* I. Budapest 1906. 127.

[15] HAAS Mihály: Baranyának római, magyar és török régiségeiről. In: *A magyar orvosok és természetvizsgálók Pécsett tartott hatodik nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai 1846.* Szerk. Hölbling Miksa. 217, 238, II. tábla 1. sz. rajz.

[16] SZŐNYI Ottó dr.: A Janus Pannonius-emléktábla. *Dunántúl* 1928. febr.5. 13.

[17] HAAS Mihály: *Baranya földirati, statisticai és történeti tekintetben.* Pécsett 1845. 284 Sajnos a leírás pontatlan és semmiképpen nem lehet pecsétnyomó.

[18] RAÝMAN János: Az öt torony Pécs jelképe lett. *Pécsi Hét* 1999. ápr. 3. 10.

A felirat betűi sem Janus korát idézik, *„legfeljebb a betűvetőnek régieskedést mímelő, de tudással nem alapozott törekvéséről"* árulkodnak. Összességében nem lehet korabeli a plakett. Keletkezéséről úgy vélte, hogy az 1804 augusztusa és 1805 januárja között kirabolt pécsi püspöki éremtár[19] újraélesztésével függhetett össze, amikor egy Janus-érem megvételére számítani lehetett. Ábránkon csak az 1846-ban közölt metszetet tudjuk bemutatni, bár Szőnyi azt írta, hogy lefényképeztette későbbi közlés céljából.

Az éremtárba kerülés időpontjáról annyit érdemes tudni, hogy Koller József nem közölte le a plakettet a pécsi püspökség történetét leíró munkájában, pedig ha műve írásakor ott lett volna, ezt bizonyosan megteszi. Tehát a Haas Mihály szerint leírt időpontban, az 1845 előtti években kerülhetett oda. Viszont Szőnyi még látta a plakettet az egyetemi könyvtárban, ahol az éremgyűjtemény el volt helyezve. A könyvtárat a püspökség 1923-ban átadta a Pécsre költözött pozsonyi egyetemnek, de az éremtár nem került átadásra. Szőnyi kifejezetten hangsúlyozta, hogy nem tűnt el, csak nem volt helye a könyvtárban. Azóta nem került újabb adat elő, úgy tudjuk, a háború és a katonai megszállások viszontagságai között valóban elveszett.

4. ábra

2. Janus Pannonius csont plakettje

Ezt az érmet Gohl Ödön leírásából ismerjük.[20]

Előlap: IOH. CЄSIИGЄ ЄP. Q. ЄCL. körirat. Szembenéző férfi mellképe jobb felé hajtott fejjel, hegyes szakállal, bajusszal, süveg nélkül. Testét galléros reverenda fedi, és egy mellkereszt ékesíti. Körirata: A hátteret bevésett indamotívum díszíti. Pereme kiemelkedik.

Hátlap: Középen kisméretű kerek mezőben öt egymás mellett álló, kezdetleges rajzú templomtorony áll, valamennyi csúcsán kereszttel. (Szőnyi azt írja, mint az orgonasípok, minden stílusjegy nélkül.) A hátoldalát is bevésett indák díszítik. A szélén vésett vonalkörrel van keretezve.

Az egész érmet csipkézett faragású keret veszi körbe.

Csontfaragvány, cc. 61 mm.

Szőnyi Ottó[21] sajnálatosnak tartotta, hogy a jeles numizmatikus csak a leírásra szorítkozott, nem véleményezte a munkát és nem kísérelte meg a készítés időpontját meghatározni. Felhívta a figyelmet a két plakett jellegzetes különbségére, ti. a csontlapon lévő Janus, aki ugyanúgy a 17–18. századi divat szerint van öltöztetve, itt vállra omló hajat visel. Az egész kép nagyon hasonlít a barokk kori rézmetszeteken látható főpapok képére. Ugyanúgy, mint a pécsi plakettnél itt is árulkodó a betűtípusok hibás megválasztása. *„Ha a plakett Janus korából származna, akkor vagy tört barátírást (minuscula), vagy renaissance antik betűt látnánk rajta. De nem, a plakett gyártója egy századdal előreugrik és a maiuscula betűket alkalmazza, amiket bizonyára egy régi emléken, sírkövön, kódexen látott."*

A plakett a hajdani Ernst Lajos Géza-féle gyűjteményben volt. Gohl szerint a pécsi ciszterci tagimnázium gyűjteményében is volt egy hasonló csontérem. Szőnyi utána nézett ennek is, de nem talált semmilyen adatot a ciszterceknél említett éremről. Az Ernst Múzeum csontlapjának származását sem sikerült kideríteni, mint írta, dr. Tóth Szabó Pál sem tudott számára semmilyen adatot beszerezni.

Szőnyi a csontlapról is azt állította, hogy szintén későbbi, barokk kori munka. Ezt a véleményét megerősítette Harsányi Pál, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának vezetője is, mindkét Janus-éremre vonatkozóan.

[19] RAÝMAN János: Klimó György pécsi püspök éremgyűjteménye és numizmatikai könyvei. *NK* 102–103 (2003–2004) 96.
[20] GOHL Ödön: Magyar egyházi érmek. *NK* 10 (1911) 87.
[21] SZŐNYI Ottó dr.: A Janus Pannonius emléktábla. *Dunántúl* 1928. febr.5. 13.

3. Bíró Iván érme

Előlap: JANUS PANNONIUS 1434–1472. körirat. Balra néző fiatal férfi arcképe fél hosszú hajjal, fején babérkoszorúval.

Hátlap: Ismeretlen.

Öntött bronz. Mérete: Ismeretlen.

Az érem előlapját csak a Pécs-Baranyai Országos Képzőművészeti Kiállítás katalógusának címlapjáról ismerjük.[22] A régi reneszánsz érmek mintájára készült szép és gondosan kivitelezett érem. (*5. ábra*)

4. Borsos Miklós eozin plakettje 1972.

Előlap: JANVS PANNONIVS körirat. Fiatal férfi mellképe kissé hátulról, reneszánsz csuklyás köntösben. Haja félhosszú, fején perem nélküli olaszos sapka. Bal oldalt a költőfejedelemnek kijáró babérág látható. Jobbra a művész mesterjegye: BM. (*6. ábra*)

Hátlap: Az egyoldalas plakett hátoldalán csak a kivitelező Zsolnay-gyár jegye látható.

Az eredeti gipsz mérete 135 mm.

Az eozin plakett mérete 122 mm.

A művész eredeti módon oldotta meg Janus ábrázolását, mivel úgy vélte, hiteles arcképet nem tud mintázni. Borsos Miklós erre így emlékezett: *„Janus profilja egészen elfordul, de a korabeli apródhaj és a kis kerek sapka történelmileg hiteles."* Hallama Erzsébet riportjában[23] azt mondta Borsos: *„Úgy tudom, elkészültek a plakettek is, a bronz és az eozin."* Tehát a plakettek a pécsi szobor öntésével párhuzamosan készültek bronzból és kerámiából. Kovásznai Viktória egyébként porcelán éremnek nevezte az eozinmázas kerámiát.[24]

Ezt a zöld-arany eozinmázas plakettet mind Pécs város tanácsa, mind Baranya megye ajándékozta különböző alkalmakon. Nem kitüntető, emlékeztető feladata volt valamilyen eseményre. Így az 1972-es Janus ünnepségek szervezői is ilyen plakettet kaptak ajándékba különösebb oklevél nélkül. Tüskés Tibornak ez alkalomból átadott plaketthez csak egy névjegynyi értesítés szolgált. Rányomva *„Tisztelettel küldi a Baranya megyei tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya"*, majd tintával és kézírással még hozzátették, hogy *„és Pécs m. város Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya"*.

Egy másik adományozásról, az 1972-es Pécsi Kórusfesztiválról beszámolva a helyi sajtóban[25] ez olvasható: *„A fesztivál vezetősége fogadást adott az együttesek vezetőinek. Ennek keretében Papp Imre elnökhelyettes átnyújtotta az idei fesztivál emlékplakettjét (Borsos Miklós Kossuth-díjas szobrászművész Janus-plakett alkotását) és az emléklapokat. Az ábrán: Fehér András, a Primavera képviseletében átveszi a fesztivál emlékplakettjét."*

5. Borsos Miklós bronz plakettje 1972.

Az eozinplaketthez tervezett gipszről még 1972-ben néhány példányt bronzból is leöntöttek.[26]

Előlap: mint a 4. számú plakett.

Hátoldal: Egyoldalas öntvény, vésett feliratú nem ismert.

Mérete: 128 mm.

[22] *Pécs-Baranyai Országos Képzőművészeti Kiállítás 1956. Katalógus.* Bevezetőt írta és rendezte: Végvári Lajos. Az érem ábrája a belső címoldalon látható, az érem neve, a leírás részletei nélkül a 29. oldalon. Mivel Bíró 1956-ban az USA-ba emigrált, a magyar művészeti irodalom elhallgatott róla.

[23] HALLAMA Erzsébet: Borsos Miklós és a Janus szobor. *Dunántúli Napló* 1972. márc. 12.

[24] L. KOVÁSZNAI Viktória: *Borsos Miklós.* Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1989. 293. No. 827

[25] Emlékplakett, zenei ankét, hangverseny. A kórusfesztivál tegnapi eseményei. *Dunántúli Napló* 1972. ápr. 8.

[26] L. KOVÁSZNAI Viktória: *Borsos Miklós gyűjteményes kiállítása.* Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 1976. Katalógus. No. 221. érem; *Magyar Nemzeti Galéria állagjegyzéke* II/e. Szerk. L. Kovásznai Viktória. Budapest 1982. p. 57–58, no. 152, Ltsz.77.26-P; L. KOVÁSZNAI Viktória: *Borsos Miklós.* p. 293, no. 824; SÜLE Tamás: Janus Pannonius két arca. *Hétvégi Hirdető* 1998. május 9.

5. ábra

6. ábra

7. ábra

6. Borsos Miklós Janus Pannonius díjérme

Előlap: A 4–5. sz. alatt bemutatottak kisebb méretű, újramintázott változata. Jelentéktelen eltérések utalnak az újramintázásra. Más a babérág íve, a férfi hajának, a csuklya elrendezésének részletei. (*7. ábra*)

Hátlap: MŰVÉSZETI ÉREM. A simára polírozott felületre felül ívesen, vékonyan bevésték (gravírozták) a felhasználás célját. Az alatta lévő nagyobb üres mezőt feltehetően a díjazott nevének bevésésére tartották fenn.

Öntött bronz, 91 mm.[27]

Ezt az érmet díjéremnek alapították. Pécs megyei jogú város és Baranya megye Tanácsa *„a helyi művészeti élet támogatására, szocialista irányú fejlődésének elősegítésére, Janus Pannonius halálának 500. évfordulója alkalmából Janus Pannonius Művészeti Érmet alapít"*, olvasható a határozatban. Ez volt az 1971-ben alapított „Janus Pannonius" művészeti díjérem. A kitüntetés 15 000 Ft pénzjutalommal járt.[28]

1972-től háromévenként adták ki és az alábbiak nyerték el: Martyn Ferenc festőművész (1972)[29], Csorba Győző költő[30] és Eck Imre koreográfus (1975), Bárdosi Németh János költő és Illyés Gyula író (1977).

1977-ben a város és a megye megszüntette a közös díj adományozásának rendszerét. Pécs város tanácsa új díjat alapított *„Pécs Megyei Város Művészeti Díja"* elnevezéssel. (Ehhez a díjhoz viszont csak 5 000 Ft jutalmat mellékeltek.)[31] Ugyanakkor a megyei tanács is átfogalmazta díjalapítását. Bár a díj eredeti nevét megtartották, de már nem a Borsos Miklós által mintázott Janus Pannoniust ábrázoló érmet adományozták a kitüntetetteknek, hanem az Asszonyi Tamás által terveztetett új megyei díjérem sorozatból a *„Baranya Megyei Tanács Művészeti Díja"* elnevezésű érmet, amelyet Janus Pannonius művészeti díjnak is neveztek. Mérete: 84 mm. Előoldalán egy érmet (tükröt?) tartó nőalak látható. (*8. ábra*) A díjazottak az érem ábrájával ellátott 31 mm-s bronz jelvényt is átvehettek. Az éremhez mellékelt szerény kivitelű oklevél szövegéből ez világosan következik: „BARANYA MEGYEI TANÁCS JANUS PANNONIUS MŰVÉSZETI DÍJA." Aláírta a megyei tanács elnöke.

Az ekkor alapított megyei díjak a következők voltak: „Janus Pannonius" művészeti díj, Közművelődési Díj, Közoktatási Díj, „Dr. Doktor Sándor" egészségügyi díj, Testnevelési és Sport Díj, valamint a Területfejlesztési Díj. Az alapító szabályzat szerint: *„A díjak Baranya megye Tanácsának elismerését fejezik ki azon személyeknek, akik az irodalmi, művészeti, kulturális, közművelődési, egészségügyi, testnevelés és sport, gazdasági és műszaki fejlesztési tevékenységben hosszabb időn át kifejtett kiemelkedő munkájukkal szolgálták a megye érdekét a közösség ügyét."* A kitüntető díj *„művészi kivitelű, bronzból készült és díjanként az adott tevékenység művészi megfogalmazását ábrázoló, és a díj elnevezését tartalmazó plakett, amellyel az adományozásról szóló oklevél és 8000 Ft pénzjutalom kerül átadásra"*. Az adományozott érdemeit az oklevélen tüntették fel. Most már évente három érmet is kiadtak, de indokolt esetben több is kiadható volt. A szabályzat 4. §-ában azt írták az alapítók, hogy *„az irodalom és különböző művészeti alkotómunkában kimagasló eredményt elért művészeknek művészi tevékenységük elismerésére és ösztönzésére"* szolgál.[32]

Az alábbi személyek nyerték el az új Janus Pannonius művészeti díjat: Gádor István keramikus, Simon Béla festőművész, Szederkényi Ervin, a Jelenkor főszerkesztője, Tóth Sándor koreográfus és Amerigo Tot szobrász 1978-ban.[33] Bánki József zongoraművész, Kolbe Mihály festőművész és Kós Lajos bábművész 1979-ben.[34] Marczis Demeter operaénekes, Pákolicz István költő és Tillai Aurél karnagy 1980-ban.[35] Tillai Ernő építész, Tóth Ferenc karnagy és Tüskés Tibor író 1981-ben.[36] Schrammel Imre keramikus, Vári Éva

[27] L. KOVÁSZNAI Viktória: *Borsos Miklós.* 293. No. 825; RAÝMAN János: Janus Pannonius érmeken. *Pécsi dénár* 39 (2004) 2.

[28] Baranya megyei Tanács 138/1971 (X.27) V.B. sz. határozat. *Baranya megye Tanácsának Közlönye* (1971) : 5 (XI. hó) 2–3.

[29] Megkezdődtek a Janus ünnepségek Pécsett. *Dunántúli Napló* 1972. márc. 28. 5. WALLINGER Endre: Baranya megye és Pécs Város Tanácsa Janus Pannonius művészeti díjat alapított. *Dunántúli Napló* 1972. márc. 18. 3; Átadták a Janus Pannonius Művészeti Érmeket. *Dunántúli Napló* 1972. ápr.8.

[30] Csorba Győző állandó emlékkiállításán nem tudni mi okból, az eozinplakettet állították ki az 1975 áprilisában kiállított oklevél mellé. (Janus Pannonius Művészeti Érem Csorba Győző részére. A Pécs-Baranyához kötődő kiemelkedő művészeti tevékenység elismerésére. Aláírta Wieder Béla Pécs város tanács elnöke és Horváth Lajos Baranya megyei Tanács elnöke.) Vagy az adományozáskor tévesztették el az egy időben, ugyanott jelenlévő érmet, vagy a hagyaték feldolgozásánál, amely a család közreműködésével elég nehezen képzelhető el.

[31] Pécs megyei jogú város Tanácsának határozata: 17/1977 (II. 17). *Pécs megyei jogú város Tanácsának Közlönye* (1977): 3–4. (ápr. 30.) 4.

[32] Baranya megyei Tanács 1/1978 T.sz. rendelete. *Baranya megyei Tanács Közlönye* (1978) : 9. (VIII. hó) 2.

[33] K[ozma] F[erenc]: A megyei tanács kitüntető díjai. *Dunántúli Napló* 1978. nov. 30. 1.

[34] N[agy] I[István]: Megyei kitüntető díjak átadása. *Dunántúli Napló* 1979. nov. 30. 2.

[35] W[allinger]E[ndre]: Janus Pannonius díj. *Dunántúli Napló* 1980. nov. 30. 8.

[36] G[álos] O[rsolya]: Janus Pannonius díj, Tüskés Tibor. *Dunántúli Napló* 1981. nov. 29. 8.

8. ábra

9. ábra

10. ábra

színész és Vidákovics Antal művészeti vezető 1982-ben.[37] Bertók László költő, Gettó József építész és Kelle Sándor festőművész 1983-ban.[38] Breitner Tamás zeneigazgató, Galambos László költő és Nemes Endre festőművész 1984-ben.[39] Gyarmathy Tihamér festőművész, Hallama Erzsébet író és Uhrik Teodóra balettművész 1985-ben.[40] Kismányoki Károly filmművész, Szíjártó Kálmán filmművész, Kistelegdi István építész és Barth István fuvola művész 1986-ban.[41] Kircsi László oboaművész, Németh Alice operaénekes és Uherkovich Ágnes belsőépítész 1987-ben.[42] Gy. Vass Ágnes koncertmester, Nógrádi Róbert színigazgató és Várnagy Péter építész 1988-ban.[43] Halász Béla orgonaművész, Sólyom Katalin színész és Wunderlich Ilona belsőépítész 1989-ben.[44] Gyermán István hegedűművész, Makai Ida költő és Újvári Zoltán színész 1990-ben.

Az 1977-ben megszüntetett Borsos-féle díjérem megmaradt példányait később más kitüntető célokra használták fel, legalábbis erre utal, hogy Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága is adományozta.[45]

7. Borsos Miklós Janus-érme a Barbakánnal 1979

Előlap: Borsos Miklós Janus Pannonius-szobra. Nagykarimájú kalapot viselő vékony férfialak köpenyben, jobb kezében könyvet tart. Mögötte várfalrészlet és kőből rakott várkapuvédő bástya, a pécsi Barbakán látható. Alul balra BM mesterjegy, mellette jobbra '79 az érem elkészülésének időpontja. (*9. ábra*)

Hátlap: PÉCS / FAIPARI / SZÖVETKEZET / 1949–1979. Díszítés nélkül. Alatta BM mesterjegy.

Öntött bronz, 87 mm.[46]

Az érmet a Pécsi Faipari Szövetkezet 30 éves fennállása alkalmára készíttette a művésszel.

8. Osváth Mária Janus-érme 1985

Előlap: JANUS PANNONIUS 1434–1472. körirat. Szembenéző, olaszos sapkát viselő fiatal férfi mellképe. Bal oldalt a művész mesterjegye évszámmal. O M 1985. (*10. ábra*)

Hátlap: Sima, egyoldalas.

Öntött bronz, 110 mm.[47]

9. Soltra Elemér Janus-érme 1987

Előlap: JANUS PANNONIUS 1434–1472. körirat. Jobbra néző karima nélküli sapkát viselő fiatal férfi arcképe. Jobbra alul a művész mesterjegye, jellegzetes SE betűk egymás alatt. Legalul az évszám röviden: 87. (*11. ábra*)

Hátlap: JANUS / PANNONIUS / GIMNÁZIUM / ÉS / SZAKKÖZÉPISKOLA /. Alatta nagyobb betűkkel: EMLÉKÉRME. Függőlegesen rudakkal díszített, jobbról nem határolt keret részlete, amelyben hatsoros felirat helyezkedik el.

Öntött bronz, 85 mm. Az érmet Balogh Imre pécsi bronzöntő mester öntötte.

Az érmet és grafikai tervét a művész érmeinek pécsi gyűjteményes kiállításán mutatták be a nagyközönségnek 1987-ben.[48]

[37] NAGY István: Pécs felszabadulásának évfordulóján ünnepélyes kitüntető díjátadás a megye közösségéért kifejtett munkáért. *Dunántúli Napló* 1982. nov. 30. 5.

[38] M. A.: Kitüntető ünnepség a megyei és városi tanácson. *Dunántúli Napló* 1983. nov. 29. 1.

[39] Kitüntetések a megyei tanácson. *Dunántúli Napló* 1984. nov. 30. 2.

[40] N[agy] I[István]: Díjakat adtak át a Baranya Megyei Tanácson. *Dunántúli Napló* 1985. nov. 30.; G[árdonyi] T[amás]: Janus Pannonius díj Hallama Erzsébetnek. *Dunántúli Napló* 1985. nov. 30. 8.

[41] Janus Pannonius művészeti díj =D. N., *Dunántúli Napló* 1986. nov. 25. és 1986. nov. 28.

[42] Ünnepség a Baranya Megyei Tanácson. A Baranya Megyei Tanács V. B. megyei díjazottjai. *Dunántúli Napló* 1987. nov. 28.1–2; H[ársfai] I[István]: Janus Pannonius művészeti díj. Kistelegdi István. *Dunántúli Napló* 1987. nov. 29. 8.

[43] Kitüntetési ünnepség a megyei tanácson. *Dunántúli Napló* 1988. nov. 29.1 és 5.

[44] A Baranya Megyei tanács 1989.évi díjai. *Dunántúli Napló* 1989. nov. 29. 3.

[45] Lantosné Imre Mária kiemelkedő nemzetiségi néprajzi tevékenységért ezt a Borsos-féle Janus Pannonius művészeti díjérmét kapta jutalmul 1979. nov. 5-én, amelynek kísérő levelét Hárs Éva múzeumigazgató írta alá, tehát ez esetben a Művészeti Érem nem díjéremként szerepel. *JPMÉ* 24 (1979) 379.

[46] L. KOVÁSZNAI Viktória: *Borsos Miklós*. 303, No.1079

[47] ROMVÁRY Ferenc: A Modern Magyar Képtár története. Új szerzemények. *JPMÉ* 37 (1982) 141. Ltsz: 86.207.

[48] *Soltra Elemér festőművész éremkiállítása.* (Katalógus) Pécs Kisgaléria 1987. dec. 11–1988. jan. 10.

11. ábra

12. ábra

13. ábra

10. Rétfalvi Sándor Múzeumbarátok érme 1977

Előlap: PÉCS-BARANYAI MUZEUMBARÁTOK KÖRE a külső köriratban. Az érem közepén lévő, kiemelkedő, szabálytalan ovális felületre helyezte el a művész Janus Pannonius alakját. Szembenéző lehajtott fejű fiatalember mellképe látható. Kezében lúdtoll. Körülötte: JANUS PANNONIUS felirat. A körirat között alul RS, Rétfalvi Sándor mesterjegye. (*12. ábra*)

Hátlap. Sima, egyoldalas.

Öntött bronz, 113 mm.[49]

Az érem a pécsi Janus Pannonius Múzeum megbízásából készült, valószínűleg 1977-ben. A Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága az érmet munkatársainak jutalmazására is felhasználta. 1977-ben a kiadott oklevél szerint Mendöl Zsuzsa muzeológus kapta, a „Baranyai Múzeumbarátok Köre Janus Pannonius Emlékérmet" kiemelkedő tárlatvezetői munkájának elismerésére.

11. Rétfalvi Sándor Barbakános Janus érme 1988

Előlap: BARBAKÁN alul ívesen. Borsos Miklós köpenyes, kalapos Janus-szobra áll a pécsi Barbakánnál lévő kőfal előtt. A kapubástya jellegzetes építménye jobb oldalra került a háttérben. Az éremkép alatt középen RS mesterjegy. (*13. ábra*)

Hátlap: Felül két sorba rendezve a baranyai városoknak a Minisztertanács 1974-ben a helyi címerekről kiadott szabályzata alapján, tanácsrendelettel alkotott, heraldikailag vitatható tervezésű címerei láthatók. A címerek színeinek jelölése az érmen hiányzik, amit valószínűleg a kis méret miatt nem lehetett megvalósítani. Felül bal oldalt Pécs város, mellette Komló, alatta balról Siklós, Mohács és Szigetvár címerei sorakoznak. A címerek alatt az érmet megrendelő Mecsek Tourist, pécsi idegenforgalmi intézményének emblémája. Hegyorom előtt turistafokos és két stilizált virág. Az emblémát felül ívesen Mecsek Tourist felirat, alul vízszintesen PÉCS, majd alul ívesen HUNGARIA felirat zárja közre.

Vert ezüst, 42,5 mm. Ag 800‰. Összesen 10 db készült belőle.

Vert bronz, 42,5 mm. Kb. 200 db készült belőle.

A szép érmeket Szabó Géza szegedi műhelyében verték.[50]

A Mecsek Tourist az érmeket ajándékozási célra rendelte. Az érem előlapjának mintájául Szentessy László grafikusművész „Magyar Nephrológusok IV. Nagygyűlése emlékére" 1985-ben készített szitanyomata szolgált. (*14. ábra*) Rétfalvi Sándor eredeti gipszéről, néhány példányban egyoldalas bronzöntvény is készült. (Mérete: 124 mm)

A bemutatott, időnként adathiányos ismertető mellett még bukkanhat fel itt nem tárgyalt, vagy esetleg készülhet újabb érem a koszorús költőről. A Pécsi Művészeti Díj érmeknél, a Borsos-díjéremnél is és megszüntetése után a Janus Pannonius név megtartása mellett kiadott Asszonyi-féle éremnél is némi bizonytalanság észlelhető az érmek adományozása körül. Teljes tisztázására jóval több, talán valamennyi díjazott érmének és adományozási oklevelének megvizsgálása esetén volna lehetőség.

Raýman János
Magyar Numizmatikai Társulat
Budapest

23/455
1985
A magyar nephrologusok IV. Nagygyűlése emlékére
Pécs, 1985. október 11.

14. ábra

JANUS PANNONIUS AUF MEDAILLEN

Resümee

Nach dem Familiennamen und Heimatsort des humanistischen Dichters, Janus Pannonius wird seit Jahrhunderten geforscht. Die neuliche Vermutung lässt den Ortsnamen Kesince gelten, der zugleich auch mit dem Familiennamen identisch zu meinen ist.

Mantegna hat ein Porträt von dem Dichter in seiner Zeit gemalt, aber es ist leider nicht auf die Nachwelt gekommen. Deshalb hat man sein Gesicht in anderen Darstellungen zu entdecken geglaubt.

Auch die Künstler unserer Zeit haben mit einigen Medaillen der Erinnerung an den großen Dichter die Ehre bezeigt, auf denen man teilweise hypothetisches, teilweise aus künstlerischer Einbildung entnommenes Bildnis für den Dichter entlehnt hat. Die Medaille von Miklós Borsos stellt eine interessante Variante dar, auf der das Gesicht des Mannes mit abgewandtem Kopf seine Unbekanntheit bewahrt hat. Die Serie der Medaillen über Janus Pannonius beginnt mit einer gestemmten silbernen Plakette, die am Anfang des 19. Jahrhunderts verfertigt werden konnte. Die anderen bekannten Medaillen sind Werke von Künstlern aus dem 20. Jahrhundert, wie Iván Bíró, Miklós Borsos, Mária Osváth, Sándor Rétfalvi und Elemér Soltra. Das Komitat Baranya und die Stadt Pécs hat auch eine kurzlebige Künstlerische Preismedaille „Janus Pannonius" zur Erinnerung an den humanistischen Dichter, den Bischof von Pécs gegründet.

A női akt a magyar éremművészetben a 20. század elején

Az európai képzőművészetben az ókortól kezdve a női akt ábrázolása, ha különböző indíttatásokkal és intenzitással is, de mindig jelen volt. A folyamat a 19. század végén, a szecesszió szellemiségének légkörében felerősödött. Az éremművészet, tekintve, hogy a többi képzőművészeti műfajhoz képest bensőségesebb, és intimebb mondanivalók hordozója, érzékennyé és aktívvá vált e tekintetben. A magyar éremművészetben, a nagyvárosiasodó Budapest talaján egy rendkívül gazdag és változatos anyag született. Az érmek vizsgálatakor kitűnt, hogy az azokon szereplő női aktok sajátságos képet mutatnak. Míg ugyanis formailag meglehetősen egységesek, tartalmilag, szemléletileg, hatásukban vagy hagyományosak, vagy éppenséggel az új ízlést igyekszenek követni. E kettősség magyarázata abban rejlik, hogy a századforduló magyar éremművészete – különösen a női aktok tekintetében – szorosan kapcsolódott a 19. századhoz. Az érmészet további sajátosságai szintén hozzájárultak e kötődéshez, mert a műfaj emlékező funkciója, valamint az artisztikus megjelenés követelménye ebben a korban még a konzervatív jelleget erősítette.

Magukat az aktokat, történetileg, eszmék és érzelmi állapotok közvetítésének az igénye hívta életre.[1] Sokáig a legtökéletesebb formáknak tekintették őket, és ebből eredően a 19. század folyamán megnőtt a szerepük. Bár a bécsi és a többi akadémián minden érzést, gondolatot klasszikus köntösbe öltöztettek, így a női szépség is antik istennők képében jelent meg, de az új század elejére, a nemiségtől mentes figurák mellett, érzéki hatást keltők is születtek. Jellegzetes 19. századi megoldás az aktok leplekbe burkolása, e jelenség a századfordulót követően is tartotta magát, de előtte kizárólagos módszer volt. Tulajdonképpen felfogás kérdése, hogy az a néhány minden női kisugárzástól mentes, csaknem az egész testet lepellel takaró nőalak mennyiben tekinthető aktnak. Találni közöttük antik isteneket (Hymen, Ceres), géniuszokat és allegorikus figurákat. Amikor pedig magát a nőt jelenítik meg, akkor a legfőbb követelmény az idealizálás. A századvég változást hozott. A francia érmészet eredményei és alkotásai nyomán a női figurák már némileg kötetlenebb felfogást képviselnek.

Az a nézet, hogy az akt a legtökéletesebb forma, a századfordulón még erősen tartotta magát. „*Az aktot a természet legartisztikusabb alkotásának tekinthetjük*" – olvasható a kor egyik ismert magyar kritikusánál is.[2] Miután az artisztikumra való törekvés az érmészetben igen fontos, e felfogás tovább erősítette a már említett szemléleti kettősséget, mely egyrészt a 19. század végi megfogalmazások továbbéléséből, másfelől a szecesszió aktfelfogásából eredt. Mindazonáltal e tanulmány csak azokkal a művekkel foglalkozik, amelyeken minden lepeltől mentes, valódi aktok találhatók.

A kor filozófiájában a szubjektum előtérbe kerülésével, a keresztény világkép helyett az ember vált a figyelem középpontjává. A művészek is az embernek a világban elfoglalt helyét, sorsának értelmét kutatták. Ennek következtében bizonyos témák – mint például a ruhátlan női alakok – még inkább gyakorivá váltak, mígnem kialakult egy sajátos ikonográfia. Így lett pár éven belül az Éremkedvelők Egyesületének évi tagilletménye az aktot ábrázoló *Anyaság* (1906) és a *Boszorkány* (1910, *1. ábra*) Telcs Edétől, a *Léda* (1910, *2. ábra*) Moiret Ödöntől, a *Térdelő női akt* (1911, *3. ábra*) Fémes Beck Vilmostól – miközben a pályázatokon kiírt témákat mások is feldolgozták.

A naturalizmus talajából kinövő, szecessziós ízű, szimbolisztikus alakok formálódásához a társadalom véleménye, illetve a közerkölcs nagyban hozzájárult. A közönség számára, ámbár vonzó téma volt az ideális női test és az áhítatott keltett benne, de úgy vélte, jobb, ha nincs érzéki töltete. Ugyanakkor még tartotta magát az a nézet, hogy az emberi test ábrázolása a művészi tehetség fokmérője, de csak akkor, ha a meztelenség indokolt. A közízlés ezen követelményeihez igazodó alkotások a korábbi korok szemléletét idézik. Valóban, a Bibliából, a mitológiából kilépő figurák – klasszikus, mozdulatlan pózban – a szemlélőben nem keltenek érzékiséget. Más esetben viszont a művész nem „felejtette el" az akadémián, modellek alapján végzett aktstúdiumait, s az élő minta után készült alakok akaratlanul is érzékibbek lettek. Így hát a még mindig klasszikus figurák mégiscsak ébresztenek egyfajta vágyat, érzelmet. Bár a lényeg továbbra is a szépség kultusza, a szép női test dicsőítése, ezek a művészek mindazonáltal fontosnak tartották az akt lényének, szellemiségének az

[1] V. ö.: CLARK, Kenneth: *Az akt, Tanulmány az eszményi formáról.* Budapest 1986. 333.
[2] *Nyugat* (1912) II. 767.

ábrázolását is. Az érmeken mindezt a beállítással, a fejtartással, a nyak ívével, a kar mozdulatával tudták érzékeltetni, de még mindig elvont gondolatokat fejezve ki. A nemiségét vállaló meztelen női test csak a következő korszakok témája lehetett. Az utóbb említett, a szecesszió szellemiségét következetesebben közvetítő művekből egy jellegzetes nőtípus bontakozik ki, amely némileg érzéki és mégis testetlen, valószerű és időtlenül elvont egyszerre. Többnyire a kor lelkiállapotát tükrözi, amint szorongást vagy melankóliát, titkot rejtő hangulatokat, máskor létet vagy időtlenséget érzékeltet (Fémes Beck Vilmos: *Merítő nő* és *Táncoló női akt*, 1911, *4. ábra*).

Az előképeket és a forrásokat áttekintve szerteágazó képet kapunk. Az átszellemült, dekoratív szépségű női formákat – többek között a magyar festészet két meghatározó személyisége – Lotz Károly, később Ferenczy Károly festményei nyújtották. A körplasztikák – elsősorban Beck Ö. Fülöp és Fémes Beck Vilmos szobrai – viszont arra mutattak példát, hogy a női akt a szépség kifejezésével egyidejűleg, vagy akár ettől függetlenül, újszerűen is értelmezhető: plasztikai gondolatot is közvetíthet.[3] Míg az egykorú magyar festészet és szobrászat alkotásai általánosságban mutattak mintát, konkrét előképek elsősorban a francia érmészetben találhatók. Az 1912-ben megrendezett kisplasztikai kiállítás anyagából rekonstruálható, hogy a francia mesterek művei közül melyek voltak ismertek és népszerűek a magyar érmészek között.[4] Alexandre Charpentier (1856–1900) és Alexandre-Lucien Coudray (1864–1932) művei mellett például Szirmai Antal *Magyar Automobil Club* című plakettjét (1906) Auguste Maillard (1864–?) hasonló témájú darabjával, Beck Ö. Fülöp *Korányi Frigyes* érmének hátlapját (1901, *5. ábra*) pedig Georges-Henri Prud'homme (1873–1947) *La source* című művével hozhatjuk kapcsolatba.[5] A német érmészetben is találunk analógiákat, így Berán Lajos *Évájának* (1910, *6. ábra*) vagy Reményi József *Szerelmespár Ámorral* (1913, *7. ábra*) aktjainak előképei a müncheni szecessziós érmészetben találhatók meg.[6]

A századforduló plasztikájának aktábrázolásaival kapcsolatban még két tényezőt szükséges megemlíteni, mint amelyek közrejátszottak a művek megszületésében. Az egyik Isadora Duncan budapesti szereplése 1902-ben, mely meglehetősen megosztotta a közvéleményt. Duncan művészete a tánc új értelmezésén, a szabad, természetes mozgáson alapult, és e felfogás a női test, az akt újszerű látásmódjához is hozzájárult. A másik tényező egy Stuttgartban kiadott könyv, amely szinte észrevétlenül, de ismételten megérintette a művészeket, elsősorban a szobrászokat. Ez Carl Heinrich Stratz a szép női testről szóló, 193 képpel és több táblával illusztrált műve volt.[7] Létrejöttét a megváltozott korszellem tette lehetővé. Népszerűségét abból is le lehet mérni, hogy az első kiadás 1899-ben volt, és az általam ismert kötetet 1902-ben adták ki – XIII. kiadásként. A mellékletek között sok, aktot ábrázoló, finom, érzékeny művészfotó található, amelyek több – hasonló témájú – érem és plakett előképévé váltak. A figurák mozdulatai, a jellegzetes fejtartások, a karok ívei, és a test felületét egységbe fogó fény eredményeképpen az érmészek keze alatt e minták hiánytalanul megvalósultak. Lehet, hogy ez a jelenség is hozzájárult, hogy századforduló plasztikájában a naturalizmus oly sokáig megmaradt.

A műfaj emlékező funkciója felveti a kérdést, hogy a kompozíciókban az aktok milyen szerepet töltenek be, illetve mit fejeznek ki, az érmész milyen gondolat tolmácsolására alkalmazza őket. A hagyományos emlékérmek hátlapján a megemlékezett személy alakjához vagy tevékenységéhez kapcsolódnak, a díjak esetében, pedig általában nem a győzelmet, hanem a versengés tárgyát személyesítik meg (Szirmai Antal: *Magyar Automobil Club*, 1906). A többi alkotás azonban – gyakran mitológiai (Murányi Gyula: *Diana*, 1914 k. *8. ábra*) vagy bibliai utalással (Berán Lajos: *Éva*, 1910 és *Zsuzsanna*, 1912, *9. ábra*), valamint allegóriák kifejtéseként – magának az akt ábrázolásának lehetőségéért születik meg. Pontosabban e témát, immár régi törekvésként a tökéletesség, illetve a szépség kifejezésére, és új tendenciaként a plasztikai gondolatok kibontására használják fel. Ámbár magához a Bibliához vagy az antik történetekhez való kapcsolódás is legtöbbször csak a címet érinti. Találunk trancszendes felfogást, illetve spirituális tartalmat sugalló darabokat is, melyek – feliratuk ellenére – lényegében a szecesszió és szimbolizmus szellemétől megérintett földközeli nőalakokat mutatnak (Fémes Beck Vilmos: *A látásgyönyör istennőjének*, 1911, 10. ábra; Reményi József: *Áldozás*, 1913).

3 SZABADI Judit: *A magyar szecesszió művészete*. Budapest 1979. 102.

4 A kisplasztikai kiállítás lajstroma. *A Gyűjtő* (1912): 3–4. sz. 189.

5 V. ö.: L. KOVÁSZNAI Viktória: *Fejezetek a magyar éremművészet történetéből*. Budapest 1999. 39–51.

6 V. ö.: L. KOVÁSZNAI: *Fejezetek a magyar éremművészet történetéből*. 60–76.

7 STRATZ, Carl Heinrich: *Die Schönheit des Weiblichen Körpers den Müttern, Ärzten und Künstlern gewidmet*. Stuttgart 1902.

1

2

3

4

5

Már az eddig elmondottakból is kitűnik, hogy a századforduló érmészetében használt jelképek nem állnak össze egy általánosan elfogadott rendszerré, még az allegóriák használata sem mindig következetes, sőt időnként közhelyekre alapuló asszociációk alkalmazása tapasztalható. Különösen az emlékérmeknél figyelhető meg, hogy az aktok igen különböző gondolatokat igyekeznek tolmácsolni. Hol a 19. század végén használatos géniusz figurák továbbélését mutatják (ifj. Vastagh György: *Az Erdélyi Múzeum Egyesület*, 1909, *11. ábra*; Szirmai Antal: *Magyar Képzőművészeti Társulat*, 1910, *12. ábra*), hol egy-egy személy tevékenységének ábrázolásában vesznek részt, mint például – a már említett – Beck Ö. Fülöp *Korányi Frigyes* érmének hátlapján (1901) a mécsest tartó női akt a gyógyítást igyekszik közérthetően érzékeltetni. Fémes Beck Vilmos *Lechner Ödön* érmének (1911) hátlapján lévő dekoratív mozdulatú, térdelő figura viszont – a művész szándéka szerint – nem hozható összefüggésbe az előlap portréjával. Máskor az aktok egy-egy fogalom megjelenítésére vállalkoznak, így Beck *Liszt Ferenc* plakettjéhez készült egyik hátlapváltozaton (1911) a zenélő akt a végtelenséget érzékeltető szökőkút mellett – szimbólumot teremtve – magát a zenét jeleníti meg. *(13. ábra)*

A naturalizmus hagyománya és a szecessziós törekvések szellemisége, illetve a közmorál által meghatározódó aktoknak a nézőre gyakorolt hatása meglehetősen öntörvényűen alakult – talán csak a társadalmi elvárások befolyásolták. Az, hogy egy ruhátlan nőalak a nézőben milyen érzéseket és érzelmeket váltott ki, nem volt összefüggésben sem a szubjektív igényekkel, amelyek az anatómiai pontosságtól a formák művészi megformálásán keresztül az érzéki kisugárzásig terjedtek (közben búvópatak módjára a pornográfia is létezett), sem a mű funkciójával, sem azzal, hogy a művész mit szándékozott kifejezni. Az érmeken és plaketteken megjelenő aktok jellege igen eltérő. Sok alkotáson található minden érzékiségtől mentes ruhátlan figura, amely nem is igazán akt. Láttukon felmerül a kérdés, hogy a kifejtendő gondolathoz miért is kellett őket alkalmazni. Átmenetet azok a művek képviselnek, amelyeken a szemérmes mozdulatok az akadémiai modellek beállításait követik, és a szépséget kifejező, finom nőiességet árasztó alakok a néző elvárásainak és a közízlésnek – általában – egyaránt megfeleltek (Reményi József: *Álom*, 1913, *14. ábra*).

Néhány plaketten, többnyire Reményi József alkotásain (*Nő madárral*, 1910, 15. *ábra*; *Táncolók*, 1911, *16. ábra*) valamint Beck Ö. Fülöp 1911-ben készült több darabján (*Hárfázó*, *17. ábra; Liszt Ferenc* hátlapváltozat) a női aktok egy, a figurákból kisugárzó érzéki hatást keltenek. Megformálásuk a természeti formákat hozzávetőlegesen követik, és – egy-egy szecessziós részlettől eltekintve – bizonyos proporcionáltság figyelhető meg rajtuk. (Fémes Beck Vilmos érmein is többnyire proporcionált figurák szerepelnek, de azok inkább lelkiállapotokat tolmácsolnak.) A jelenség azért érdemel figyelmet, mert a századforduló plasztikája a test átmeneteit többnyire lesimítja, miközben a festmények után a szobrokon és érmeken is megjelennek a konstruktív igazodású férfiaktok. Az érmészetben először a müncheni szecesszióban – elsősorban Georg Roemer (1868–1922) és társai munkáiban – találkozhatunk e megoldással.[8] Magyar követői közül Beck és Reményi nemcsak férfiaktoknál, hanem az említett ruhátlan női figuráknál is alkalmazták e megoldást, sőt ezek a művek a századforduló érmészetének leginkább érzékiséget keltő alkotásaivá váltak. A magyarázat a műfaj további fejlődését előidéző szabadabb felfogásban található, amely már a nemiségüket minden kötöttségektől mentesen vállaló női aktokhoz vezetett.

L. Kovásznai Viktória
Magyar Nemzeti Galéria

[8] L. KOVÁSZNAI: *Fejezetek a magyar éremművészet történetéből.* 69–72.

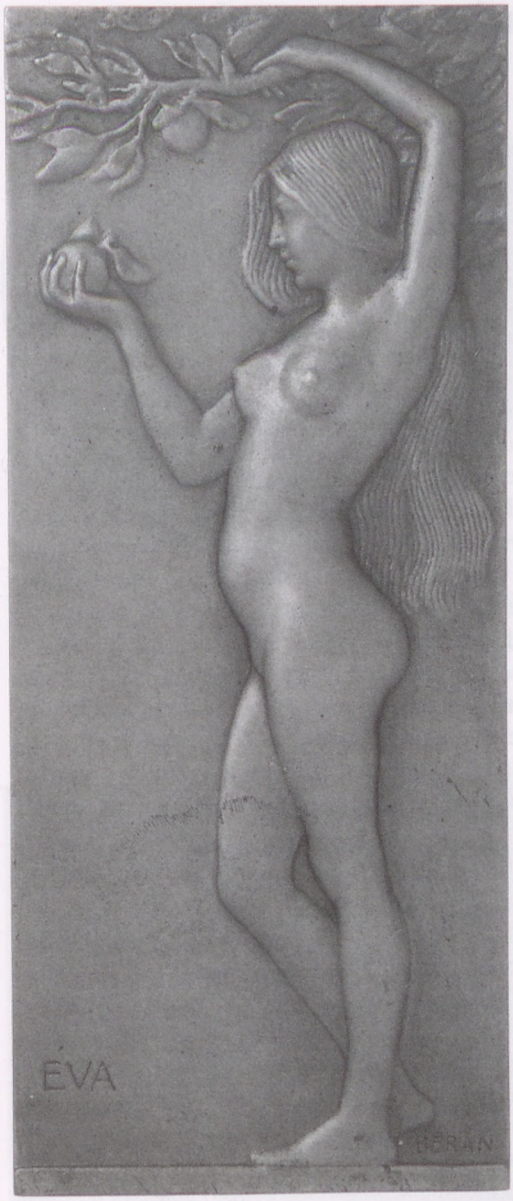

6

7

8

9

The female Nude in Hungarian Medallic Art in the Early 20th Century

Although the motivation may have varied as well as the intensity of the representation, female nudes have been present in European art since antiquity. This phenomenon became more prevalent in the late 19th century, in the intellectual climate of the emerging Art Nouveau. A vehicle of more intimate and deeply-felt messages than other branches of the fine arts, medallic art was especially sensitive and active in this regard. Amidst the metropolitan boom of Budapest, the production of medals became rich and varied.[1] A close scrutiny of the medals reveals some peculiar features of the female nudes. While in terms of form, they are considerably unified, in content, approach and effect, they either adhered to tradition or were adapted to the new tastes of the time. What underlies this duality is the fact that the Hungarian medallic art of the turn of the century – in particular in the representation of female nudes – was tied closely to the 19th century. Other characteristics of this art form further contributed to this bond: the commemorative function of the medal and the requirement of an artistic appearance in this period all reinforced the conservative nature of medals.

Historically, nudes were used to convey ideals and emotional states.[2] For a long time they were regarded as the most perfect form possible, which explains their increasing role in the 19th century. Although at the academies of Vienna and other centres all emotions and ideas were dressed in classical guise – hence female beauty appeared in the form of ancient goddesses – by the beginning of the next century, alongside figures devoid of sexuality, pieces expressing greater sensuality could be found. A typical 19th century solution was covering nudes with draperies, an approach that lived on in the 20th century but was no longer the exclusive method. It is a matter of opinion to what extent the few female figures covered almost entirely and wholly devoid of feminine sexuality can be taken for nudes. They include ancient goddesses (Hymen, Ceres), genii and allegorical figures. When a woman as such was to be depicted, the main requirement was idealization. A change was brought by the fin de siecle. Under the impact of French medallic art, the female figures became somewhat less rigid and more relaxed.

The view that the nude was the most perfect form was still strongly maintained at the turn of the century: 'The nude can be seen as the most artistic creation of nature', as a well-known Hungarian critic of the age wrote.[3] Since artistic appearance has always been important in medallic art, this attitude further intensified the already mentioned duality of approach derived partly from the survival of late 19th century formulations and partly from the Art Nouveau concept of the nude. The present paper, however, deals only with works depicting nudes proper, without any cover.

As the individual person became the focus of the philosophy of the age, man again took centre stage in contrast to the Christian world view. Artists were also preoccupied by a search for man's place in the world, for the meaning of his destiny. As a result, some themes – including naked female figures – became even more frequent until a peculiar iconography had evolved. Thus within a few years' time, the medals commissioned by the Society of the Lovers of Medals for its members came to include *Motherhood* (1906) and *Witch* (1910, *Fig. 1.*) by Ede Telcs, *Leda* (1910, *Fig. 2.*) by Ödön Moiret, and *Kneeling female nude* (1911, *Fig. 3.*) by Vilmos Fémes Beck – all featuring nudes. Other artists also tackled these subject-matters which were designated in competitions.

Social opinion and public morality largely contributed to the form taken by the Art Nouevau figures, which were symbolic in meaning and had their roots in naturalism. Although the ideal female body was attractive to the public and inspired admiration, it was considered best if it lacked sexuality. At the same time the view that artistic talent could be measured in depictions of the human body was still prevalent, but the nudity had to be justified. Works which were adapted to meet such expectations of public taste reflect the outlook of earlier ages. Indeed, the figures of the Bible or mythology do not arouse erotic sensation in their classical, motionless poses. But there were other instances in which the artist apparently did not 'forget' his nude studies made after models at the academies, and the figures became unwittingly more sensual and lifelike. In these cases, the still classical figures do arouse some desire or emotion. Although the point was still the cult of beauty, the apotheosis of the beautiful female body, the artists already deemed it important to represent the character and spirit of the nude. In the medals it was suggested by the posture, pose of the head, arch of the neck,

1 Cf. L. KOVÁSZNAI, Viktória: Hungarian medallic art at the turn of the Century. The Medal (1987): Summer 39-45.

2 Cf. CLARK, Kenneth: The nude, A Study in Ideal Form. Princeton-New Jersey 1972. 334.

3 Nyugat (1912) II. 767.

10

11

12

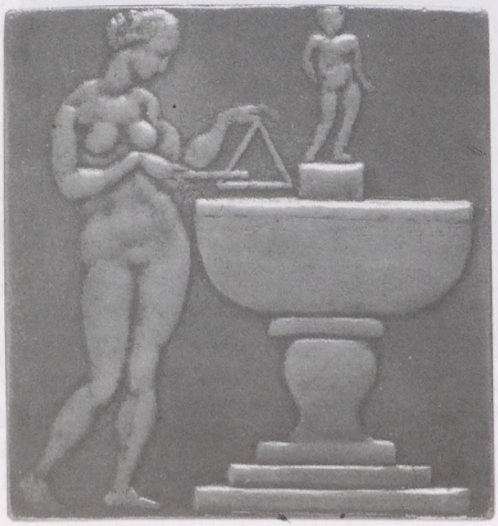

13

movement of the arms, still in service to the expression of abstract ideas. The naked body with its unsuppressed sexuality was only possible as the theme of later periods. From the latter works, which more consistently conveyed the spirit of secessionism, a typical female type evolved that was both sensual and incorporeal, real and timelessly abstract. Most often it was the reflection of the mental state of the age, suggesting anxiety or melancholy, secretive moods, the poignancy of existence or timelessness (Vilmos Fémes Beck: *Ladling woman* and *Dancing female nude*, 1911, *Fig. 4.*).

A survey of both the precedents and the sources provides a divergent view. Transfigured female forms of decorative beauty were depicted, among others, by two decisive personalities of Hungarian painting, Károly Lotz and Károly Ferenczy. The sculptures in the round, in particular the works of Fülöp Ö. Beck and Vilmos Fémes Beck, showed that the female nude could be interpreted in a novel way, simultaneous with, or independent of the expression of beauty, as the mediator of sculptural ideas. While the works of contemporaneous Hungarian painting and sculpture provided guidelines in general, the concrete models to be followed could be found in French medallic art. One can reconstruct from the material of the exhibition of small sculpture held in 1912 which works of the French masters were known and popular among the Hungarian medallists. In addition to pieces by Alexandre Charpentier (1856–1900) and Alexandre-Lucien Coudray (1864–1932), Antal Szirmai's plaque of the *Hungarian Automobile Club* (1906) is analogous with Auguste Maillard's (1864–?) piece of a similar theme, while the reverse of Fülöp Ö. Beck's *Frigyes Korányi* medal (1901, *Fig. 5.*) is related to Georges-Henri Prud'homme's (1873–1947) *La source*.[4] Analogies can also be found in German medallic art; for example, the nudes of Lajos Berán's *Eve* (1910, *Fig. 6.*) and József Reményi's *Amorous couple with Amor* (1913, *Fig. 7.*) have their sources in the secessionist medals of Munich.[5]

Concerning the inspiration for nude sculptures of the turn of the century, another two factors need mentioning. One is Isadora Duncan's performance in Budapest in 1902, which sharply divided public opinion. Duncan's art was based on a novel interpretation of dance as free natural movement, which also contributed to a new approach to the female body and the nude. The other was Carl Heinrich Stratz' book of the fine female body illustrated with 193 figures and several plates.[6] This work, published in Stuttgart in 1899, had an almost imperceptible, yet lasting impact on artists, primarily sculptors. Its publication was made possible by the new spirit of the age. A true testimony to its popularity, the 1902 copy examined by the author of this study was the 13th edition. The appendices include several sensitive nude photos that inspired many medals and plaques of similar themes. The movements of the figures, the typical poses of the head, the arches of the arms and the light uniting the whole body surface were adopted without fail by the medallists. This phenomenon might also have contributed to the persistence of naturalism in sculpture around the turn of the century.

The commemorative function of the medium also raises the question of what role nudes can play in a composition, what they can express, what ideas the sculptor can convey with them. On the reverse of traditional memorial medals nudes are connected to the figure or activity of the commemorated person. With award medals, they personify the type of competition rather than victory (Antal Szirmai: *Hungarian Automobile Club*, 1906). Other works, however, were created for the sake of nude representation itself, often clad in mythological (Gyula Murányi: *Diana*, c.1914, *Fig. 8.*) or biblical guise (Lajos Berán: *Eve*, 1910, and *Susannah*, 1912, *Fig. 9.*), or presented as allegories. To put it more precisely, the theme was used in part traditionally as the expression of perfection and beauty, and in part innovatively, to develop sculptural ideas. It should be noted, however, that generally the only connection with a biblical or antique theme was in the title. There are pieces that suggest transcendental concepts or spiritual content, which – despite their legends – show worldly female figures touched by the spirit of Art Nouveau and symbolism (Vilmos Fémes Beck: *To the goddess of the delight of seeing*, 1911, *Fig. 10.*; József Reményi: *Sacrifice*, 1913).

It is clear from the above said that the symbols used in the medallic art of the turn of the century did not coalesce into a generally accepted system, nor was the use of allegories consistent, and sometimes even associations based on platitudes can be found. It is particularly typical of commemorative medals that nudes were used to render various ideas. Sometimes they revive the genii figures used in the late 19th century (György Vastagh, the younger: *Transylvanian Museum Association*, 1909, *Fig. 11*; Antal Szirmai: *Society of Hungarian Artists*, 1910, *Fig. 12.*), or they are involved in depicting the activity of a person, such as Fülöp Ö. Beck's above-mentioned *Frigyes Korányi* medal (1901), on the back of which the female nude holding a lantern sym-

4 Cf. L. KOVÁSZNAI, Viktória: Gli aspetti francesi delle medaglie ungheresi di stile Liberty. *Medaglia* (1985) 107.

5 Cf. L. KOVÁSZNAI, Viktória: Gli aspetti tedeschi delle medaglie ungheresi di stile Liberty. *RIN* (1996) 261.

6 STRATZ, Carl Heinrich: *Die Schönheit des Weiblichen Körpers den Müttern, Arzten und Künstlern gewidmet.* Stuttgart 1902.

14

15

16

17

bolizes healing in a comprehensible manner. The kneeling figure in a decorative pose on the reverse of Vilmos Fémes Beck's *Ödön Lechner* medal (1911) is not connected, intentionally, to the portrait on the obverse. In some cases, the nudes are used to materialize certain concepts, such as the music-making nude on a sketch for the reverse of Beck's *Ferenc Liszt* medal (*Fig. 13.*). Shown next to a fountain suggesting infinity, the nude represents music itself.

The tradition of naturalism and the efforts of Art Nouveau, as well as the impact of the nudes on the viewer (which was determined by public morality) changed in rather an autonomous manner, perhaps only influenced by social expectations. What feelings and emotions a naked female figure inspired in a viewer was not connected either to subjective needs ranging from anatomical precision, through the artistic shaping of forms, to radiant eroticism (with pornography also existent as an underground current), or to the function of the work, or, for that matter, to the message the artist wanted to convey. The character of the figures shown in the medals and plaquettes is widely varied. Many pieces display naked figures devoid of all sensuality, not really satisfying the concept of the nude. Seeing them, one may be justified in asking why they were used at all. The transition is represented by pieces in which the chaste movements adopt the postures of academic models and the figures expressing beauty and emanating subtle femininity – generally – satisfied both the viewer's expectations and public taste (József Reményi: *Dream*, 1913, *Fig. 14.*).

In a few plaques, most of them by József Reményi (*Woman with a bird*, 1910, *Fig. 15*; *Dancers*, 1911, *Fig. 16.*), as well as some of Fülöp Ö. Beck's works of 1911 (*Harpist*, *Fig. 17.*; variation of the reverse of the *Ferenc Liszt* plaque) the nudes exude sensuality. Their modelling was approximately adjusted to the natural forms and apart from a few Art Nouveau details, some proportioning can be detected. (In Vilmos Fémes Beck's medals there are also proportioned figures but they convey states of mind.) The phenomenon is noteworthy because sculpture at the turn of the century tended to smooth the transitions of the body, while sculptures and medals, following the trend begun in painting, also began to feature male nudes in constructivist style. In medallic art, it was the Art Nouveau of Munich – primarily the works of Georg Roemer (1868–1922) and his fellow artists - that first adopted this solution.[7] Among their Hungarian followers, Beck and Reményi applied this solution not only to male nudes but also to the already mentioned naked female figures. Moreover, these works became the most sensual pieces in the medallic art of the turn of the century. What explains this is the more liberal approach implying the further development of the genre, leading to female nudes free in their expression of sexuality.

Viktória L. Kovásznai
Hungarian National Galery

Képaláírások jegyzéke / List of figures

1. Telcs Ede: Boszorkány / Witch, 1910
2. Moiret Ödön: Léda / Leda, 1910
3. Fémes Beck Vilmos: Térdelő női akt / Kneeling female nude, 1911
4. Fémes Beck Vilmos:Táncoló női akt / Dancing female nude, 1911
5. Beck Ö. Fülöp: Korányi Frigyes / Frigyes Korányi, 1901
6. Berán Lajos: Éva / Eve, 1910
7. Reményi József: Szerelmespár Ámorral / Amorous couple with Amor, 1913
8. Murányi Gyula: Diana / Diana, k. 1914 / c.1914
9. Berán Lajos: Zsuzsanna / Susannah, 1912
10. Fémes Beck Vilmos: A látásgyönyör istennőjének / To the goddess of the delight of seeing,1911
11. ifj. Vastagh György: Az Erdélyi Múzeum Egyesület / Transylvanian Museum Association, 1909
12. Szirmai Antal: Magyar Képzőművészeti Társulat / Society of Hungarian Artists, 1910
13. Beck Ö. Fülöp: Liszt Ferenc hátlapváltozat / Variation of the reverse of the Ferenc Liszt, 1911
14. Reményi József: Álom / Dream, 1913
15. Reményi József: Nő madárral / Woman with a bird, 1903
16. Reményi József: Táncolók / Dancers, 1911
17. Beck Ö. Fülöp: Hárfázó / Harpist, 1911

[7] L. KOVÁSZNAI, Viktória,: *Fejezetek a magyar éremmuvészet történetéből* [Chapters in the history of Hungarian medallic art]. Budapest 1999. 69–72.

Bory Jenő éremművészete

Die Medaillenkunst von Jenő Bory

A 20. századi magyar kultúrtörténet egyik jelentős művészegyénisége, Bory Jenő 1879. november 19-én született Székesfehérváron. 1903-ban építészmérnöki oklevelet szerzett a budapesti Műegyetemen, majd a Mintarajziskolában tanult szobrászatot és Székely Bertalantól festészetet. Ezt követően Stróbl Alajos mesteriskolájában gyarapította szobrászati ismereteit. Állami ösztöndíjjal 1906 és 1907 között két évig Németországban és Olaszországban képezhette magát. Carrarában a híres Triscornia-cégnél kitanulta a márványfaragás szakmai fogásait. Itthon is sikeresen indult a pályája. Szakmai elismertségét jelzi, hogy a dr. Szendrei János és Szentiványi Gyula szerkesztette művészeti lexikon 1915-ben megjelent (sajnos folytatás nélkül maradt) első kötete tekintélyes terjedelmű szócikkben ismertette addigi munkásságát.[1] Pedagógiai tevékenysége is jelentős volt. 1911-tól 1946-ig a Képzőművészeti Főiskolán a szobrászat rendes tanára, 1943-tól 1945-ig az intézmény rektora. 1921 és 1944 között a Műegyetem Építészmérnöki Karán a mintázástan meghívott előadójaként oktatott. Székesfehérvárhoz több munkája kötődik. Ő tervezte az 1911-ben felszentelt Jézus szíve templomot, emellett számos szobrot és emlékművet mintázott szülővárosának. Az ország számos helyén állnak szobrai és emlékművei. Épületplasztikái és síremlékei szintén jelentősek. Székesfehérvár egyik érdekes látványossága a Máriavölgyi utcában lévő Bory-vár, amelyet a művész saját tervei alapján épített. 1959. december 20-án halt meg, sírját a székesfehérvári temetőben a maga mintázta *Krisztus-fej* őrzi.

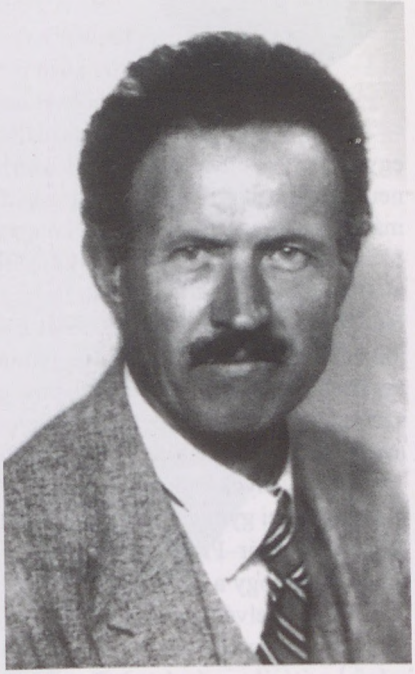

1. ábra.
Bory Jenő 1929-ben

Munkásságáról 2001-ben színvonalas monográfia készült,[2] amely sokat törlesztett a hazai művészettörténet-írás Boryval szemben fennálló adósságából. A gazdag életmű azonban még tartogat feldolgozni valót. Így például érdemes részletesebben megismerkedni Bory Jenő éremművészeti munkásságával, amelyet ez ideig önálló tanulmány nem dolgozott fel.

Az első világháborúban hadmérnök főhadnagyként teljesített katonai szolgálatot. A háború idején két sapkajelvényt mintázott a *székesfehérvári 17. honvéd gyalogezred* számára. A sapkajelvényeket általában a tábori sapka vagy csákó bal oldalán viselték. E jelvényeknek jelentős kultusza alakult ki az első világháború alatt és komoly gyűjtőköre a háború után.[3] Többféle változatuk volt ismert. Némelyik a főparancsnok vagy magasabb parancsnok portréját örökítette meg. Volt, amely az alakulat jelképéül szolgált, s akadtak az ellenfelet gúnyoló, ironikus tárgyú kitűzők is. Sok jelvény tudósított az egység harcainak helyszínéről és azok idejéről.[4] Bory két alkotása ez utóbbiak sorába tartozik.

[1] *A Magyar Képzőművészek Lexikona.* (Szerk. dr. Szendrei János és Szentiványi Gyula.) I. kötet. Budapest, 1915. 235–236.

[2] *Bory Jenő.* (Szerk. Péntek Imre.) Árgus, Székesfehérvár, 2001.

[3] FÓNAGY Béla: A Szépművészeti Múzeum érem- és plakettgyűjteménye. *Magyar Művészet* (1929):1. 25.

[4] SALLAY Gergely: „Az éremművészet aprópénze." Propaganda az Osztrák-Magyar Monarchia világháborús numizmatikájában. In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 5. szám. (Szerk. Hausner Gábor–Kincses Katalin Mária–Kreutzer Andrea.) Hadtörténeti Múzeum, Budapest, 2002. 95–111.; PALLOS Lajos: A jelvénygyűjtemények az I. világháború emlékének sajátos őrzői. In: *Történeti Muzeológiai Szemle* 5. szám. (Szerk. Ihász István és Pintér János.) Magyar Múzeumi Történész Társulat. Budapest, 2005. 187–193.

2. ábra

A *Kárpátok védelmét* ábrázoló, álló pajzs alakú 50×32,5 milliméteres jelvényen dús lombozatú fa közelében két, szuronyos puskáját előre szegezve figyelő honvéd áll előőrsként egy hegyormon. A háttérben halványan a Kárpátok gerincei láthatók. Balra fent a magyar címer, mellette A SZÉKESFEHÉRVÁRI / 17. HONVÉD GYALOGEZRED felirat. A magyar címer alatt kisméretű BORY szignó. Lent középen, a pajzs csúcsánál az 1914–1915 felirat. Alul kétoldalt, ívelt szalagon a KÁRPÁTI HARCAINAK EMLÉKÉRE szöveg látható. (*2. ábra*) A hadijelvény bronzból öntött, 260×170 milliméteres nagymintája fennmaradt a művész hagyatékában, jelenleg a székesfehérvári Bory-vár gyűjteményében található.

3. ábra

A *Doberdói harcok* emlékét őrző, 52,5×35,5 milliméter nagyságú jelvényen, sziklás terepen magyar honvéd küzd puskatussal két olasz bersaglieri (lövész) ellen. A jelenet nem a képzelet szüleménye volt. A Monarchia hadigazdálkodási problémái miatt, a fronton harcoló egységeknél nem volt ritka a lőszerhiány. Ilyenkor, mint a jelvényen is látható, nem egyszer szuronnyal vagy puskatussal kellett küzdeni az ellenséggel. Fent – a másik jelvénnyel megegyező kompozícióként – a koronás magyar címer és A SZÉKESFEHÉRVÁRI / 17. HONVÉD GYALOGEZRED felirat látható. A címer alatt apró betűs BORY szignó. Balra fent az 1915–1916 évszám, lent a szalagon a DOBERDÓI HARCAINAK EMLÉKÉRE szöveg olvasható. (*3. ábra*) A másik jelvényhez hasonlóan, erről a nagymintáról is készült bronz változat, ennek holléte azonban ismeretlen. A két jelvény gipszmintája a Huszár–Procopius-katalógus szerint a gyártó budapesti Ludvig-céghez került.[5] Ezek további sorsáról nincs további adat, feltehetőleg megsemmisültek.

A jelvények ezüstből, bronzból és szürkés színű cinből (hadifémből) készültek, a Hadtörténeti Múzeum numizmatikai gyűjteményének nyilvántartása szerint a *Kárpátok védelme* 1915-ben, a *Doberdói harcok* 1916-ban.[6] A Huszár–Procopius éremkatalógusban a jelvények 40×30 milliméteres mérettel szerepelnek. Arról nincs adat, hogy a két hadijelvénynek bronzból vagy hadifémből vert plakettváltozata is készült volna.

A két jelvény aranyozott színű, dombornyomásos képe megtalálható az ezred egykori parancsnoka, Sipos Gyula nyugalmazott tábornok által írt *17-esek a világháborúban* című, 1937-ben kiadott könyve zöld színű borítójába préselve.[7] (Borynak az ezredhez való érzelmi kötődését jelzi, hogy Székesfehérvár számára ő készítette el a 17. honvéd gyalogezred 1928-ban, a Zichy-ligetben felavatott hősi emlékművét.)[8]

1927-ben készült a *Székesfehérvári Országos Kiállítás* díjérme. A 81,5 milliméteres, ezüstözött, vert bronzérem előlapján fent a · KITÜNTETÉS A KIVÁLÓ MUNKÁÉRT · szöveg olvasható. Középen munkás alakja meztelen felsőtesttel, jobb kezében kalapáccsal, baljában babérkoszorúval. Balra mezőgazdasági dolgozó látható cséplőgéppel. Az ipari munkástól jobbra a kereskedelmet szimbolizáló Merkúr ül. Díjéremről lévén szó, minden valószínűség szerint készült aranyozott bronz és bronz változat is. A hátlapon a város koronás címere látható: háromtornyú bástya, nyitott kapuval. Körirata: SZÉKESFEHÉRVÁRI ORSZÁGOS IPARI MEZŐGAZDASÁGI ÉS KERESKEDELMI KIÁLLITÁS. Fölül, szalagon az ELISMERŐ EZÜST ÉRME felirat. Alul, szintén szalagon az 1927 évszám. Az alkotás ezüstözött bronz változata 2002-ben ajándékozás révén került a Bory-vár gyűjteményébe. Egy bronzból készült példányt a Magyar Nemzeti Galéria őriz,[9] több példány magántulajdonban található.

A székesfehérvári kiállítás díjérme szignálatlan, a Huszár–Procopius-katalógus Bory művei között sorolja fel.[10] Érdekeség, hogy a katalógus Varga Ferenc alkotásainál is említi ugyanezt az érmet,[11] anélkül, hogy utalna a szerzői kettősségre. Az 1906-ban Székesfehérváron született Varga Ferenc Bory tanítványa és asszisztense volt a Képzőművészeti Főiskolán.[12] Valószínűleg Varga készíthette a díjérem tervét, amelyet

[5] Lajos HUSZÁR – Béla v. PROCOPIUS: *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn.* Éremkedvelők Egyesülete, Budapest, 1932. 1510. és 1511. sz.

[6] HTM Ltsz. 5798/É és 10.351/É., illetve HTM Ltsz. 8771/É/1 és 8771/É/2.

[7] SIPOS Gyula: *17-esek a világháborúban.* Székesfehérvár, 1937.

[8] MAGONY Imre: *Székesfehérvár szobrai.* Ma – Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár, 1995. 108. o.

[9] MNG Ltsz. 55.364-P.

[10] HUSZÁr–PROCOPIUS: i. m. 1514. sz.

[11] HUSZÁR–PROCOPIUS: i. m. 6358–6359. sz.

[12] HUSZÁR–PROCOPIUS: i. m. 460. o.

4. ábra

aztán Bory korrigált vagy átdolgozott. A meglehetősen zsúfolt előlap (munkás, paraszt, Merkúr, cséplőgép) stílusát tekintve kevéssé vall Boryra. A hátlapon látható városcímer esztétikus és elegáns megjelenítése inkább valószínűsíti Bory Jenő szerzőségét.

1925-től Bory több jelentős egyházművészeti megbízást kapott a kaposvári plébániatemplommal kapcsolatban. Feltehetőleg ebből az időszakból való *Kaposvár művészeti díja*. A 80 milliméter átmérőjű öntött bronzérmen jobbra tekintő ülő alak, jobbjában a milói Vénusszal, baljában könyvet tartva. A körirat: KAPOSVÁR M. VÁROS MŰVÉSZETI DIJA. A hátlapon Kaposvár megyei város koronás címere látható. Szignó vagy mesterjegy ezen az érmen sincs, de a Huszár–Procopius katalógus Bory Jenő alkotásaként tartja számon.[13] Az érem valószínűleg a húszas évek végén készülhetett. Érdekesség, hogy az 1931-es Dunántúli Tavaszi Tárlaton kiállított műveiért maga a művész is megkapta a díjermet.[14]

Székesfehérvár 1927-ben elhunyt tizenötödik püspökéről, *Prohászka Ottokár*ról 1932-ben mintázott érmet Bory, aki még életében több műalkotást készített a főpapról. A Bory-várban található a Prohászkáról 1926-ban mintázott márvány mellszobra és a jobb kezéről mintázott plasztikai ábrázolás, valamint a püspök 1927-ben készített halotti maszkja.

A Huszár–Procopius-katalógus kétféle változatát említi a Prohászka-éremnek.[15] Valójában viszont négy változat készült. „Az érem gondolata 1931-ben vetődött föl, a kivitelre a Prohászka-templom javára 1932-ben rendezett sorsjáték adott alkalmat, midőn a templomépítő-bizottság a Bory Jenő által felajánlott éremmodellt

[13] HUSZÁR–PROCOPIUS: i. m. 1512. sz.
[14] ÁGOSTON Béla: *Bory Jenő és a Bory-vár.* Regál, Székesfehérvár, é. n. 8.
[15] HUSZÁR–PROCOPIUS: i. m. 1515. és 1516. sz.

elfogadva, annak kiadását elhatározta" – írta a műről a Székesfehérvári Szemle.[16] Az emlékérem előlapján a püspök határozott tekintetű, balra néző profilja látható, fején a főpapok által viselt kisméretű sapka (pileolus). Körben a · PROHÁSZKA · OTTOKÁR · SZÉKESFEHÉRVÁR · XV. · PÜSPÖKE · 1858–1927 · felirat olvasható. Középen lent, a nyakvágás alatt ovális körben a BORY felirat utal a művészre. (*4. ábra*)

A hátlapon a fehérvári emléktemplom félkörívben sugárkoszorúval övezett épülete látható, az impozáns (harminc méter átmérőjű) kupolával. Alul négy sorban a következő szöveg olvasható: · OTTOKÁR PÜSPÖK · / · SZÉKESFEHÉRVÁROTT ÉPÜLŐ · / · EMLÉKTEMPLOMA · / · 1932 ·. A templom építésére meghirdetett pályázatra beadott huszonhét pályamű közül 1929-ben Fábián Gáspár terve nyert.[17] A konzervatív hagyományokat követő, eklektikus stílusban épült emléktemplom alapkövét 1929. november 17-én helyezték el, s a templomot 1933. november 5-én szentelték fel. Az érem Fábián eredeti, 1929-ben készült tervei alapján készült, így a kupola mögött az a hatvanöt méter magas harangtorony is látható, amely végül nem épült meg. A templom mai megjelenése nemcsak a torony hiánya miatt nem azonos a hátlapon látható épület képével. 1944. szeptember 19-én bombatalálat következtében elpusztult a bal oldali épületszárny, amelyet sajnos nem építettek újra.

A négyféle méretben készített alkotás legnagyobb méretű, 136 milliméteres, öntött bronz változatából – jelenlegi ismereteink szerint – mindössze négy példány ismert. Egy a művész hagyatékában maradt fenn, egy magántulajdonba került. Két változat a Székesfehérvári Püspökségé. Ezek egyike kétoldalas, míg a többi három példány csak a püspök arcmását ábrázoló előlapból áll. Ezek hátoldalán kis csavarmenet biztosítja a fa- vagy márványlapra történő felszerelés lehetőségét. A 78 milliméter átmérőjű, kétoldalas változatból harminc példányt öntöttek, amelyek közül egy a Magyar Építészeti Múzeumba került. Az 54,5 milliméteres méretű bronzéremnek külön előlapja[18] és külön hátlapja készült. Mindkét változat hátoldalán kis csavarmenet biztosítja, hogy fa- vagy márványlapra rögzíthessék az alkotást. A legnagyobb példányszámban készült, 34 milliméteres éremből több darab magántulajdonban van, egy-egy a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára[19] illetve a Bory-vár gyűjteményében található. Ennek az éremnek létezik aranyozott bronz változata is. Utóbbiból – egy bronz változat[20] mellett – a Magyar Nemzeti Galéria őriz példányt.[21]

A 136, illetve a 78 milliméter átmérőjű érmeket a budapesti Mátyási-cég öntötte. A bronzból vert, kisebb méretű változatokat a szintén fővárosban működő Ludvig-cég gyártotta. (A 34 milliméteres érem hátlapján, baloldalt középen, apró betűkkel látható a LUDVIG felirat.)

Székesfehérváron az Egyházmegyei Gyűjtemény – egyedül az országban – valamennyi változatból őriz példányt. A Prohászka-érem elő-, illetve hátlapja 136 milliméteres gipszmintáját eredetileg a Fejér Megyei Múzeum kapta, melynek tényét a két mű hátlapján látható leltári szám tanúsítja.[22] (A leltári számokat a Székesfehérvári Szemle korábban idézett, 1932. évi 7–9. száma is közölte.) Az állami közgyűjtemény igazgatója 1950 körül, okkal tartva attól, hogy az alkotásokat esetleg megsemmisítik, a két gipszmintát átadta a Székesfehérvári Püspökségnek. Az alkotásokat most a Székesfehérvári Egyházmegyei Gyűjtemény őrzi.[23]

A Egyházmegyei Gyűjteményben találhatók más, a Prohászka-éremmel kapcsolatos műtárgyak is. Egy 150×150 milliméteres méretű, szabálytalan alakú fehér márványtömb felső részére a 78 milliméteres Prohászka-érem előlapját erősítették. A levélnehezékként vagy asztali díszként szolgáló márványtömbbe a püspök portréja alá arany betűkkel a HOMO / SAPIENS feliratot vésték. A legnagyobb méretű, 136 milliméteres érem egy példánya köré zöldre festett gipszkoszorú készült, felül a falra helyezhetőséget biztosító akasztóval.

A Prohászka Ottokár-emlékérmek közül több szerepelt kiállításon. A korabeli katalógus tanúsága szerint a Prohászka-érmek láthatók voltak az 1930-as években a Bory-vár állandó kiállításán.[24] Az 54,5 milliméteres változat az 1985-ben alapítása háromszázötvenedik évfordulójára emlékező Eötvös Loránd Tudományegyetemen tartott tárlaton volt látható, a díszdoktorokat ábrázoló érmeket között.[25] (Prohászkát 1913-ban avatták az egyetem díszdoktorává.) A székesfehérvári Prohászka-emléktemplomot ábrázoló 78 mil-

16 Bory J. Prohászka érmei. *Székesfehérvári Szemle*, (1932):7–9. 51.

17 MAGYAR Vilmos: A Prohászka-emléktemplom tervpályázata. *Magyar Építőművészet*, (1929):6. 19.

18 MNG Ltsz. 55.365-P.

19 MNM Ltsz. 27/935-9.

20 MNG Ltsz. 55.367-P.

21 MNG Ltsz. 55.366-P.

22 FMM Ltsz. 8562. és 8563.

23 Mózessy Gergely közlése.

24 *A Bory-vár kivonatos tárgymutatója.* Székesfehérvár, é. n. [1935.] 4.

25 *Kiállítás a 350 éves Eötvös Loránd Tudományegyetem érmeiről.* Katalógus. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1985. 12.

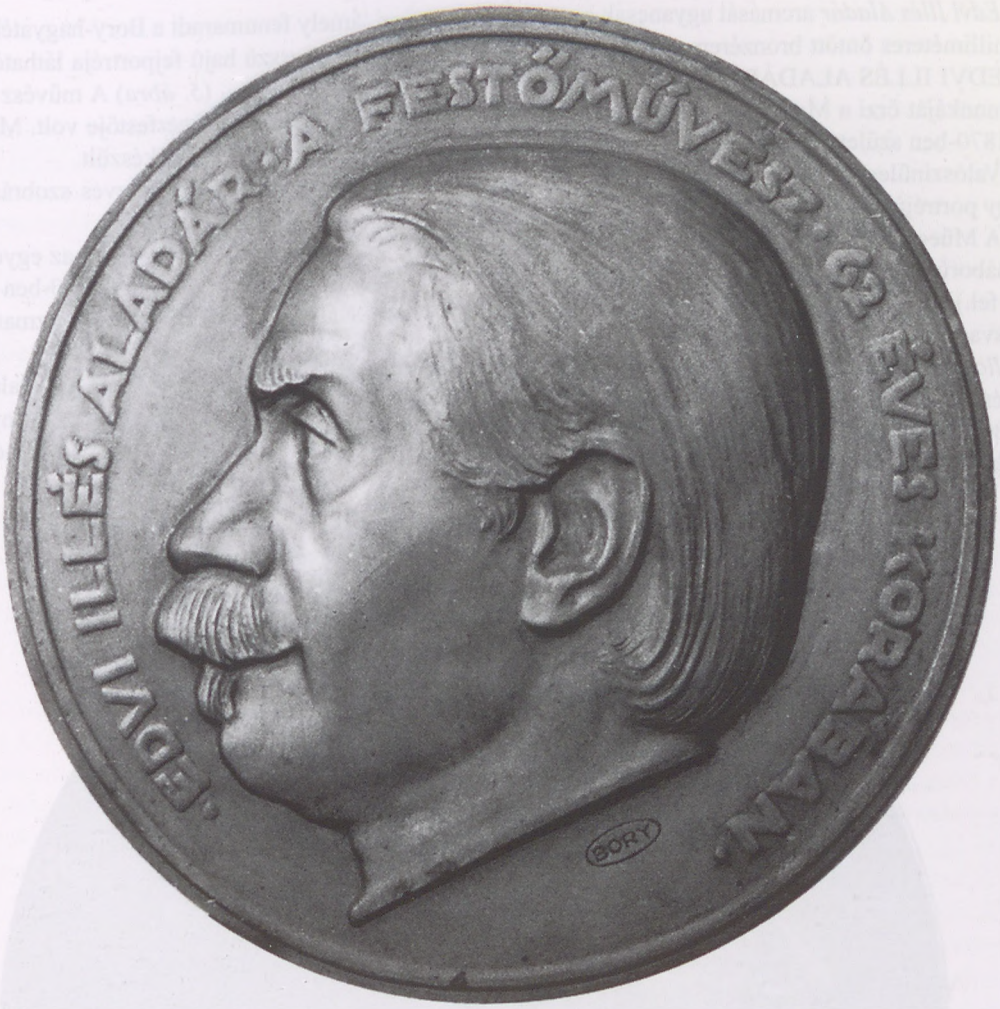

5. ábra

liméteres példányok egyike a Magyar Építészeti Múzeum 1993-ban rendezett kiállításán szerepelt.[26] A székesfehérvári Egyházmegyei Gyűjtemény Prohászka-érmei közül a 78 milliméteres öntött, illetve az 54,5 milliméteres változatot a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete 2002. május 12-én, Székesfehérváron rendezett találkozója tiszteletére rendezett tárlaton láthatta a nagyközönség.

Prohászka Ottokár püspökről más ismert művészek (például Bakonyi Sándor, Szántó Gergely, Madarassy Walter, Visnyovszky Lajos, Matéka Sándor, Zsákodi Csiszér János, Miletics Katalin, Fritz Mihály) is készítettek érmet, illetve plakettet. Prohászka Ottokár éremábrázolásai közül a Bory mintázta portré a legsikerültebbek egyike.

Bory Jenő éremművészeti munkái sorában külön csoportot képeznek azok az alkotások, amelyeken képzőművészeti főiskolai vagy műegyetemi kollégáit örökítette meg. A Képzőművészeti Főiskolán tanító kollégájáról, *Bosznay István* festőről 1931-ben készített egyoldalas, 121 milliméter átmérőjű, egyoldalas, öntött bronzérmet készített. Bosznay realisztikusan festett tájképeiből számosat őriz a Magyar Nemzeti Galéria. Karakteres portréját a BOSZNAY ISTVÁN FESTŐMŰVÉSZ 63 ÉVES KORÁBAN felirat veszi körbe.

1932-ben két művészbarátját mintázta meg. *Balló Ede* 115 milliméter átmérőjű egyoldalas érmén a neves festő és főiskolai tanár jobbra néző feje látható. A körirat szövege: BALLÓ EDE FESTŐMŰVÉSZ 73 ÉVES KORÁBAN + 1932 +. Lent középen a BORY felirat. Az alkotás egyike a művész legkarakteresebb alkotásainak. A hátoldalon középen kis csavarmenet biztosítja annak a lehetőségét, hogy az érmet fa- vagy márványlapra szerelhessék. Az érem egy példánya 2002-ben került a Bory-vár gyűjteményébe.

[26] *Építészet érméken.* Katalógus. (Szerk. Pusztai László.) OMvH Magyar Építészeti Múzeuma, Budapest, 1993. 30., 33., 42–43.

Edvi Illés Aladár arcmását ugyancsak egyoldalas érem őrzi, amely fennmaradt a Bory-hagyatékban.[27] A 131 milliméteres öntött bronzérem a művész balra tekintő, bajuszos, hosszú hajú fejportréja látható. A körirat: · EDVI ILLÉS ALADÁR · A FESTŐMŰVÉSZ · 62 ÉVES KORÁBAN ·. (*5. ábra*) A művész – akinek több munkáját őrzi a Magyar Nemzeti Galéria – a kor elismert és közkedvelt zsánerfestője volt. Mivel Edvi Illés 1870-ben született, a szövegből következik, hogy az érem ugyancsak 1932-ben készült.

Valószínűleg a harmincas években mintázta meg éremre kollégája, a korszak neves szobrásza, *Zala György* portréját,[28] akivel jó barátságban állt. Ez a mű napjainkban lappang.

A Műegyetemhez tanári állása mellett művészeti szálak is kötötték Boryt: ő készítette az egyetem első világháborús hősi emlékművét. (A bronzszobor 1945 után elpusztult, újraöntött változatát 2000-ben állították ismét fel.) A főépület aulájában lévő szoborpanteon számára Szili Kálmán, Wartha Vince, Hauszmann Alajos és Ilosvay Lajos mellszobrát mintázta Bory.[29]

Ilosvay Lajos vegyészmérnök, egyetemi tanárról 1937-ben 126 milliméter átmérőjű, egyoldalas, öntött bronzérmet készített a művész.[30] Az érmen balra néző, kopaszodó, bajuszos férfi feje látható, a nyakvágás alatt BORY szignóval. A körirat: NAGYILOSVAI ILOSVAY LAJOS · 1851–1936. (A nemesi előnév kisebb betűkkel szerepel az érmen.) (*6. ábra*)

6. ábra

[27] *Bory Jenő*. i. m. 212.
[28] ÁGOSTON Béla: i. m. 9.
[29] MEDVEY Lajos: *Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez*. Magyar Mérnökök Nyomdája, Budapest, 1939. 86.
[30] *Bory Jenő*. i. m. 249.

7. ábra

A lengyel származású *Zielinski Szilárd* mérnök műegyetemi tanár, az első hazai műszaki doktor volt. Zielinski nevéhez fűződik a vasbeton hazai meghonosítása, az ő tervei alapján épült a kőbányai, a Margit-szigeti és a szegedi víztorony. A Műegyetemen Bory Jenőt is tanította, aki 1932-ben készítette el síremlékének plasztikai díszítését.[31] A Kerepesi úti temetőben álló szürke gránit szarkofágra Bory négy, bronzból öntött reliefet mintázott. Ezek közül három a neves mérnök tervei alapján megvalósult egy-egy műszaki létesítményt ábrázol. A negyedik domborű valójában nagyméretű érem, amelyen Zielinski profilja látható. Az éremnek készülhetett kisebb méretű változata is, erről azonban nem maradt fenn adat.

Szintén műegyetemi kollégája volt *Czakó Adolf* professzor, hídépítő mérnök, a szilárdságtani laboratóriumi gyakorlatok mérnökképzésbe való bevezetője, akiről az 1920-as években egyoldalas érmet mintázott, amelyen az akkor középkorú egyetemi tanár balra néző, cvikkert viselő, markáns portréja látható. A mellvágásban a BORY szignó található. A körirat: CZAKÓ ADOLF A MŰEGYETEM REKTORA 1918–20. (*7. ábra*) A művész hagyatékában fennmaradt az érem 162×120 milliméteres, ovális formájú alapra mintázott, magas plasztikájú változata. A fekete színű pirobazaltba öntött alkotáson az arcforma azonos, de a nyak alatti részen több látszik a professzor ruhájából, így inkább mellképnek mondható. Az ovális plakett anyagát, a pirobazaltot Bory Jenő kísérletezte ki. Mangánoxiddal vegyített többféle hazai anyag keverékéből s a kész mű különleges módszerrel történő égetésével, füstölésével. Számos szobra készült ebből a különleges, csak általa használt anyagból.

A Czakó-érmet, illetve a Czakó-plakettet a művész hagyatékában, a Bory-várban őrzik, akárcsak *Szabó Gusztáv* gépészmérnök 180×220 milliméteres, álló téglalap alakú, bronzból öntött egyoldalas plakettjét. Ez utóbbin mélyített felületben ábrázolva a professzor balra néző, zakós, nyakkendős mellképe látható. Alul,

[31] Tóth Vilmos: A Kerepesi úti temető. II. rész. *Budapesti Negyed*, (1999):3. 226.

magasított mezőben, három sorban a Dr. SZABÓ GUSZTÁV / A MŰEGYETEM REKTORA / 1936–1937 felirat. Az alkotáson sem évszám, sem más jelzés nincs, valószínűleg a harmincas évek végén – értelemszerűen 1937 után – készülhetett.

A székesfehérvári *Ciszter rendház* plakettjét 1940 körül készítette a művész. A bronzból öntött, fekvő téglalap alakú plaketten a Székesfehérvár belvárosában található, Fő utca 6. szám alatti, barokk stílusú rendház látható. Az épület eredetileg a jezsuiták számára épült 1744 és 1763 között. A jezsuita rend 1773-ban történt feloszlatása után a pálosok kapták a templomot és a rendházat. 1782-ben II. József a magyarországi rendek túlnyomó többségét, köztük a pálosokét is feloszlatta. 1813-ban lett a ciszterekéé a templom és a rendház. (Utóbbi ma a Szent István Király Múzeum otthona.) Ez a plakett is szerepelt az 1993-ban Budapesten tartott építészeti éremkiállításon.[32]

Történelmi személyiségek, művésztársak és épületek mellett, Bory Jenő éremművészeti munkássága néhány zsáner, illetve mitológiai témájú alkotást is tartalmaz. Egyik ilyen érmén *magyar ruhás nő alakja* látható, jobb kezében virágcsokorral. Mesterjelzés jobbra lent: BORY. A 105 milliméter átmérőjű egyoldalas, öntött bronzérem Procopius Béla szerint, az 1930-as évek elején Wertheim Pál székesfehérvári magángyűjteményében volt található.[33]

Bory hagyatékában fennmaradt két vallási témájú, pirobazaltból készült, ovális alakú alkotás. A 130×100 milliméteres plaketten tekintetét fájdalmasan az égre emelő, töviskoronás *Krisztus* látható. Balra a SANTO / CRISTO / DE felirat alatt egy kibetűzhetetlenül elmosódott szó áll. A fájdalmas Krisztus ábrázolásával Bory több nagyplasztikai művén is találkozhatunk. A csutorai temetőben lévő sírját szintén egy nagyméretű Krisztus-fej díszíti. Érdemes megfigyelni, hogy valamennyi Krisztus-fejet, így a plaketten láthatót is, valószínűleg azonos modellről mintázta a művész.

A másik, 195×150 milliméteres alkotáson, egy *Madonna* kompozíción nincs felirat, csupán Mária fejkendős mellképe látható, karján a gyermek Jézussal. A két alkotás szignálatlan és dátum nélküli. A Bory-várban található gyűjteményben mindkét plakettnak létezik nagyobb méretű, falra akasztható domborművváltozata is.

A Magyar Nemzeti Galéria éremtára *Nimfát rabló Faun* címmel őriz egy 98 milliméter átmérőjű, egyoldalas öntött terrakotta érmet, melyen patás lábú, fején szarvakat viselő faun az ölében tartott meztelen nőalakot csókol, miközben jobb kezével leplezetlenül a nimfa bal mellét fogja. Tőlük jobbra meztelen nimfa koszorút tart a különös szerelmespár fölé. Balra, a fák között két másik faun lesi a szerelmi légyott végkifejletét. Mellettük talapzaton álló férfimellszobor. Névjelzés vagy mesterjegy nem látható sem az előlapon, sem a teljesen sima hátlapon. A különleges alkotás vásárlás útján került a Magyar Nemzeti Galéria birtokába.[34] A művész hagyatékában fennmaradt 103 milliméteres, fekete mázas, öntött terrakotta példány Bory Jenő egyik unokája tulajdona. Bronzba öntött változata nem ismeretes, erősen erotikus hangvétele miatt a művész valószínűleg nem kívánta sokszorosítani az érmet.

Egy hazai műgyűjtő, Gáty Fülöp 1920 körül úgy határozott, hogy megteremti a kortárs magyar szobrászok panteonját. Több mint száz szobrászt megörökítő gyűjteményt sikerült létrehoznia az általában 100×100 milliméteres méretű, bronzból öntött önarcképplakettek révén.[35] Nem tudni, kapott-e Bory felkérést Gátytól, csupán annyi biztos, hogy – számos kollégájával ellentétben – ő sajnos nem készített magáról önarcképet a Gáty-gyűjtemény számára.

Gazdag és sokrétű munkásságában viszonylag kis szerepet játszottak az érmek, amelyek ritkán szerepeltek kiállításon. Legtöbbjük kis példányszámban készült, a hazai műtárgyforgalomban ritkán fordulnak elő. A Bory alkotta érmek feldolgozását nehezítette, hogy a művész egyetlen alkotását sem datálta, és – amint arról egy ízben maga is elégedetlenül írt[36] – alkotásairól nem vezetett sem nyilvántartást, sem naplót.

Bory Jenő érmei és plakettjei karakteres portréi és tiszta, esztétikus épületábrázolásai révén a magyar éremművészet figyelmet érdemlő darabjai.

Fotó: *Szikits Péter* (2, 3. ábra)
Soós Ferenc (4. ábra)
Őri Tóth István (5, 6, 7. ábra)

Prohászka László
művészeti író

32 *Építészet érmeken.* i. m. 31.
33 HUSZÁR–PROCOPIUS: i. m. 1513. sz.
34 MNG Ltsz. 65.11-P.
35 GOSZTONYI József: Magyar szobrászok és éremművészek önarckép plakettjei. *Az Érem*, (1975):1. 24–32.
36 Idézi P. SZABÓ Ernő: A várépítő szobrász. *Árgus*, (2002):5-6. 87.

DIE MEDAILLENKUNST VON JENŐ BORY

Resümee

Eine der bedeutenden Persöhnlichkeiten der ungarischen Architektur, Bildhauerei und Medaillenkunst ist Jenő Bory (1879–1959). Seine Statuen, Denkmäler, Architekturplastiken und Denksteine sind in mehreren Orten des Landes zu finden. Eine represantitive Monographie wurde über seine Tätigkeit im Jahre 2001 veröffentlicht, die viel von den Schulden des heimischen Kunstgeschichte-Schreibens gegenüber Bory getilgt hat. Das reiche Lebenswerk hat aber noch viel zu bearbeiten. So lohnt es sich, seine medaillenkünstliche Tätigkeit ausführlicher zu studieren, die bis jetzt noch in keinem selbstständigen Aufsatz bearbeitet wurde. Die Einzelbehandlung seiner Medaillen hat erschwert, dass der Künstler keine von seinen Medaillen datiert oder registriert hat, sowie hat er weder ein Tagebuch noch ein Verzeichnis von seinen Werken geführt, was er auch in einem seiner Schreiben unzufrieden behauptet hat.

Während des ersten Weltkriegs formte der im Militärdienst stehende Künstler zwei Mützenabzeichen für das 17. Infanterieregiment in Székesfehérvár. Von seinen zwei Preismedaillen ist eine die künstlerische Medaille der Landesaustellung der Stadt Székesfehérvár und die andere der Stadt Kaposvár. Er hat von Ottó Prohászka, dem Bischof in Székesfehérvár im Jahre 1932 eine Medaille, in vier Variationen abgebildet. In den 1930er Jahren stellte er auf Medaillen einige von seinen Künstlerkollegen dar, wie z. B. die Maler István Bosznay, Ede Balló, Aladár Edvi Illés sowie den Bildhauer György Zala. Von den Professoren der Technischen Universität hat er das Medaillenportrait von Lajos Ilosvay, Szilárd Zielinski, sowie von den Rektoren Adolf Czakó und Gusztáv Szabó abgebildet. Seine Gebäude-Darstellung ist die Plakette des Zisterzienser Ordenshauses in Székesfehérvár. Ein spezielles Material, den Pirobasalt hat er zu seinen zwei ovalen Medaillen: Christus und die Madonna verwendet. Seine Terrakotta-Medaille „Der eine Nymphe räubende Faun" hat eine interessante, erotische Stimmung.

In der reichen und vielfältigen Tätigkeit von Jenő Bory haben die Medaillen und Plaketten eine relativ kleine Rolle gespielt, sie wurden meistens in wenigen Auflagen erzeugt und kommen im Kunstgegenstand-Verkehr selten vor. Dank seinen charaktervollen Portraits und reinen, esthätischen Gebäude-Darstellungen sind die Werke von Jenő Bory Aufmerksamkeit verdienenden Stücke der ungarischen Medaillenkunst.

(Übersetzt von Hedvig Ábrányi-Balogh)

A „légiós" Honvéd Emlékérem szalagjáról

Über das Band der „Legions" Soldatenmedaille

Egy viselhető kitüntetés nem jelentéktelen alkotórésze a felerősítésére szolgáló lánc, szalag, tű, csavar vagy egyéb megoldás. A leggyakoribb talán még mindig a szalag alkalmazása, amely selyemből, illetve olyan hatást keltő anyagból készül, s legegyszerűbben a kitüntetés felső részéhez erősített fém karikán átbújtatva szolgál tartóelemként.

A szalag anyaga, formája, mérete, színezése – amely jelképek hordozója – jellemző egy kitüntetésre, olyannyira, hogy az sok esetben magáról a szalagról is beazonosítható. Egyes kitüntetések bizonyos fokozatai olykor csak a szalagon elhelyezett ékítmény, rozetta által különböztethetők meg.

Ha egy régebbi, esetleg több száz éves dekoráció egykori alapítási dokumentációja a szalag tekintetében nem egyértelmű, hiányos, az utóbb fennmaradó példányok pedig különféle szalagokon, vagy éppen azok nélkül kerülnek elő, igen nehéz az eredeti, helyes szalag meghatározása. Ez esetben lépnek elő értékes forrássá az ábrázolások, a 19. század második felében már elsősorban a fényképek. Persze nem feledhető, hogy a fényképezés hosszú ideig nem a maga sokszínűségében tükrözte a megörökített világot, ezért a képeket olykor kézi átfestéssel próbálták a valósághoz többé vagy kevésbé hűen színessé varázsolni.

Az 1863-ban Olaszországban létrehozott „légiós" Honvéd Emlékérem történetét a fentiekben vázolt sajátosság jellemezi: a hozzá tartozó szalag csíkozásának, színezésének dokumentálása máig nem egyértelmű. Úgy véljük, hogy a jelen írásban közzétett kutatási eredmény hozzájárul a kérdés tisztázásához.

Itáliában már 1849-től (1867-ig) létezett megszakításokkal, újjászervezésekkel, más-más néven és változó létszámmal működő „magyar légió".[1] Ennek az alakulatnak az eszmei célja mindenkor a magyar szabadság ügyének szolgálata volt, akkor is, ha a valóságban éppen a dél-olasz rablóbandák ellen vetette be fenntartója, az olasz kormány, illetve annak hadügyminisztere. Így érthető, hogy az 1862 augusztusában ismételten átszervezett légió katonáinak jelentős része az 1863-ban kitört lengyel felkelést nem csupán távoli szimpátiájával, hanem ténylegesen lengyel földre sietve szerette volna támogatni, ezt a módot azonban az olasz kormány nem tartotta kívánatosnak.

A légió tagjainak visszafogására, illetve az 1863 augusztusában lejáró szerződések minél nagyobb számban történő megújítása céljából gondolta ki – többek között – az érem-adományozás gesztusát Földváry Károly ezredes, akkori parancsnok, s nyerte meg ehhez a Torinóban élő Kossuth Lajos támogatását is. A légió azon katonáinak szándékozták a szép kivitelű emlékérmeket átadni, akik már az 1848–49-es magyar szabadságharcban is részt vettek. Kossuth kieszközölte, hogy az éremkészítés költségeit jórészt az ügy érdekében anyagi áldozat vállalására is kész olasz kormány fedezze.[2] Az érem tervezésének, kivitelezésének problémái, az okirat szövegezése mellett a forrásokban már ekkor szó esett az érem szalagjáról is, de sajnos csak a készítés mikéntjéről, a színezésről, a színösszeállítás indokairól, szimbolikájáról nem. Figyelemre méltó érdekesség viszont, hogy „Az átadási ünnepségről az 1863. július 21-én kelt olasz hadügyminisztériumi kibocsátvány intézkedett, mely egyben feljogosította a volt honvédeket arra, hogy az emlékérmet minden alkalommal viselhetik, a szalagot azonban különállóan az éremtől soha."[3]

Az érmek 1863. augusztusi kiosztása után szinte azonnal fölmerültek az esetleges további adományozásokra, illetve az arra vonatkozó igények, hogy az érmeket „az olaszhoni magyar katonai szervezethez nem tartozó" volt 1848–49-es honvédek is megszerezhessék maguknak.[4] Kossuth a további gyártatásba már nem kívánt belefolyni, de tanácsokkal, ötletekkel látta el Földváryt. Ilyen összefüggésben vannak adataink legalább a szalag előállításáról. Az esetleges új érmek majdani felszalagozása kapcsán javasolta Kossuth

[1] Röviden összefoglalva KALAVSZKY Györgyi: *Emigrációban a szabadságért. Az olaszországi és poroszországi magyar légió tisztjeinek fényképkatalógusa 1849–1867.* Budapest, 2003. (A továbbiakban: KALAVSZKY 2003.) 5–8.. Részletesen lásd LUKÁCS Lajos: *Az olasz-országi magyar légió története és anyakönyvei 1860–1867.* Budapest, 1986. (A továbbiakban: LUKÁCS 1986.)

[2] LUKÁCS 1986. 154–160.; KOSSUTH Lajos: *Irataim az emigrációból III.* Budapest, 1882. 732–733.

[3] LUKÁCS 1986. 156.

[4] *A Honvéd* II. évfolyam 21. sz. Pest, 1868. május 25. 165, 167. (A továbbiakban: A Honvéd)

augusztus 28-án Földváry Károlynak küldött levelében, hogy „A szallagot (minthogy ilyen kereskedésben nem találtatik) minden esetre előre kellene megrendelni, vagy ott helyben, vagy itt. Itt Turinban a legkisebb megrendelés, mellyet a szallaggyárnok elfogad három vég (vége 12 mętre) – s egy mętre ára 2 frank."[5]

Tudomásunk szerint az olaszországi emigráció más tagjainak levelezésében sem vált mindezideig ismertté olyan irat, amely részletesebben érintette volna az éremszalag, kiváltképp a színezés kérdését.[6] (Természetesen ilyen források még napvilágra kerülhetnek.)

Az éremről megemlékezett a Pallas Lexikon, de szalagjáról nem közölt információt a szócikk szerzője.[7]

A Révai Lexikon 1924-ben csaknem ugyanazt a szöveget hozta, mint a Pallas, szalagról tehát ugyanúgy nem írt.[8]

Numizmatikai szakirodalomban az éremről Gohl Ödön számolt be „Magyar szabadságharci emlékek" címmel a Numizmatikai Közlöny hasábjain 1903-ban. Mai nézőpontunkból s a közgyűjtemények összetételének, gyűjtőkörének ismeretében igen érdekesen kommentálta Gohl azt a tényt, hogy cikkében nem csak emlékérmeket mutat be: „A szabadságharci arany érdemkeresztet az újabb numizmaták példájára támaszkodva közlöm itten, kik a katonai és egyéb kitüntető és vitézségi érmek révén a rendjeleket is mindinkább a numizmatika körébe vonják. […] azt hiszem szükségtelen, már a demarkacionális vonal megállapításának nehézségei miatt is, akadémikus vitát kezdenünk a felől, mely határig számíthatók a szélesebb értelemben vett numizmatika és medaillisztika körébe az érdemérmek, érdemkeresztek, jelvények, stb. Usus te plura docebit és a gyakorlat a befogadás mellett szól."[9] Ezzel a magyarázattal publikálta Gohl az első „aranykeresztet" illetve a légiós érmet. Mondandója a Pallas lexikon szövegére épült, s ebből következően a szalagról ő sem ejtett szót.[10]

1. ábra Honvéd Emlékérem Tarant Vilmos hagyatékából (Pataki Ferenc cikke nyomán)

Az olaszországi Honvéd Emlékéremről – s így értelemszerűen a szalagról is – szóló közléseket, cikkeket röviden összefoglaló „Kossuth Lajos az érmészetben 1848–1902" című munka leszögezte, hogy „az Emlékérem szalagjáról nincs egykorú leírás".[11] Ennek hiányában a fennmaradt darabokon lévő szalagok vizsgálata útján lett volna megállapítható a hiteles szalagváltozat, a meglehetősen ritka éremnél azonban így sem adódott egyértelmű válasz.

A Numizmatikai Közlönyben 1916-ban Gohl Ödön publikálta a Stahel-Számwald Gyula hagyatékából előkerült „légiós" Honvéd Emlékérmet, amelyhez akkor 39 mm széles, 77 mm hosszú, azaz magas, karikán átfűzött vörös szalag tartozott. Az anyag a Nemzeti Múzeum gyűjteményét gazdagította.[12]

[5] Kossuth levele Földváry Károlynak. Turin, 1863. augusztus 28. NAGY Dezső: Kossuth Lajos levelei Földváry Károlyhoz. 1862–1863. *Hadtörténelmi Közlemények* 1970/3. sz. 516.

[6] Vö. pl. Nyulásziné Straub Éva (összeáll. és bev. tan.): *A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai 1849–1866.* Budapest, 1998. 608–609.

[7] A Pallas Nagy Lexikona XIV. köt. Budapest, 1897. IX. A magyar szabadságharc rendjelei. A szövegben „érdemrendként" jelöli, de a leírás egyértelműen a légiós emlékéremre vonatkozik. A szerző Hentaller Lajos.

[8] Révai Nagy Lexikon XVI. köt. Budapest, 1924. IX. 160–161. közötti melléklet.

[9] GOHL Ödön: Magyar szabadságharci emlékek. *NK* 2 (1903) 68. (A továbbiakban: Gohl 1903.) A „szabadságharci arany érdemkereszt" az 1848–49-es szabadságharc Magyar Katonai Érdemrendjének – amelyet ideiglenes jelvények formájában adományoztak – az emigrációban, az egykori eredeti terv nyomán elkészült keresztjei. Bővebben MAKAI Ágnes: *Hű vitézségért. Az 1848–49-es szabadságharc kitüntetett hősei emlékére.* Budapest, 2001. 106–114. A fenti idézet, amely a numizmatika tárgykörének bővülésére céloz, véleményünk szerint kézenfekvő magyarázattal szolgál arra nézve is, hogy kezdetben miért tartották kevéssé lényegesnek a kitüntetés-szalagok pontos leírását.

[10] GOHL 1903. 71–72.

[11] Dr. HÉRI Vera – DINNYÉS István: *Kossuth Lajos az érmészetben 1848–1902.* Cegléd, 1994. 21. (A továbbiakban: HÉRI–DINNYÉS)

[12] GOHL Ödön: A magyar szabadságharci érdemkeresztek. *NK* 15 (1916) 41–42.

Az érem szalagos változatáról tudósított Marosi Arnold ugyancsak 1916-ban.[13] A székesfehérvári múzeum gyűjteményébe került Hubner (később Herendi) Vilmos illetve Gergey Károly Honvéd Emlékérme, s mindkettőnek a szalagja vörös-zöld-vörös színezésű selyem volt. Az érmeket hozzájuk tartozó igazolványok hitelesítették, amelyek szerint Hubner, aki tagja volt az „Olaszhoni Magyar Segélyseregnek", 1863-ban, Gergey viszont csak 1868-ban részesült a kitüntetésben, s Gergey igazolványának szövege csak az 1848–49-es magyar függetlenségi harcban való részvételére utalt, légiós tagságára nem.[14]

Karny Rezső, a M. kir. Hadimúzeum numizmatikai gyűjteményének vezetője szintén összegyűjtötte a 48-as szabadságharc érmészeti anyagát. A „légiós éremről" szóló ismertetése szerint a fülezett, karikával ellátott kitüntetéshez „piros-fehér csíkos szalagháromszög" tartozott.[15]

A Rendjelek és kitüntetések történelmünkben című, nagyszabású kitüntetés-történeti alapmű – a „Felszeghy" – még 1943-ban is a Pallas Lexikon szövegét vette át és azt az ismeretet „népszerűsítette", hogy a Nemzeti Múzeumban nincs ilyen érem.[16]

Bánki Vajk Emil „Függetlenségi harcunk kitüntetései" címmel, Az Érem-ben közölt összeállításában az „1863. Emlékérem, az olasz szabadságharc magyar tagjai részére" (sic!) megjelöléssel ellátott műtárgy szalagját piros-fehér-zöldnek írta le, de a mellékelt rajzon az érem szalag nélkül szerepelt.[17]

2. ábra Czobel János

3. ábra Asztalfy Kristóf

Megszállottan kutatta az érem szalagjára vonatkozó ismeretanyagot Pataki Ferenc, ceglédi tanár, gyűjtő. Ő írt le először pontosan egy 48-as hagyatékból előkerült légiós éremhez tartozó, a hitelesnek tűnő, bár csupán családi szájhagyományként megőrzött információ szerint eredeti szalagot, amely 36 mm-es, ezen belül 12-12 mm széles, átbújtatott, hosszúkás, vörös-zöld-vörös csíkozású, moaré selyem volt. Pataki fekete-fehér fényképet is közölt, amelyen a vörösnek leírt két csík világosabb, az eredetiben zöld csík pedig jóval sötétebb, hasonlóan a későbbiekben általunk bemutatott fényképeken látható szalagokhoz. Nem konkrétan Pataki cikkéből, hanem a hozzá fűzött szerkesztői megjegyzésből derül ki, hogy a közölt és akkor a szerző tulajdonában volt érem Tarant Vilmos egykori mérnökkari őrnagy, majd a légió tagja hagyatékából származik, amelyet a családja őrzött meg.[18] A szerkesztői kiegészítésre „azért volt szükség, mert az eddig ismert érmek vagy szalag nélkül, vagy másfajta szalagokon ismeretesek, és a szalagról Kossuth sem írt irataiban."[19] E megjegyzésből arra lehet következtetni, hogy Marosi cikke a két ugyanilyen szalagon leírt székesfehérvári légiós éremről elkerülte mind Pataki, mind a szerkesztőség figyelmét, így tehát akkor még nem nyújthatott megerősítést a szerzőnek a birtokában lévő érmen látható szalag tekintetében. A Héri-Dinnyés-féle összefoglalás viszont mindezen

[13] Marosi Arnold: Újabb magyar szabadságharci érdemkereszt. *NK* 15 (1916) 107. (A továbbiakban: Marosi)

[14] MAROSI: 107. A szerző ezt a tényt úgy magyarázta, hogy Gergey valószínűleg „az 1866. évi eseményekből kifolyólag kapta a honvéd-emlékérmet is."

[15] Dr. KARNY Rezső: A magyar szabadságharc emlékérmei és kitüntetései. *Az Érem* 7 (1934) 32.

[16] FELSZEGHY Ferenc – RÁTVAY Imre – PETRICHEVICH György – AMBRÓZY György (szerk. biz.): *A rendjelek és kitüntetések történelmünkben.* Budapest, é. n. [1943.] 449–450.

[17] BÁNKI Vajk Emil: Magyar vonatkozású rendjelek, kitüntetések (VI.) *Az Érem* 17 (1961) 5., 7.

[18] PATAKI Ferenc: Olaszországi Honvéd Emlékérem. *Az Érem* (1976):1. 38–41. (A továbbiakban: PATAKI)

[19] PATAKI: 41.

4. ábra Girczy János

információ birtokában szögezte le: „Valószínűnek látszik, hogy az Olaszországi Honvéd Emlékérmet vörös-zöld-vörös szalaggal adományozta Kossuth Lajos, a piros és a nemzeti színű szalagok pedig későbbi pótlások lehetnek."[20]

Az utóbbi időben megjelent két népszerűsítő munka egyike tényként írja, hogy a Honvéd Emlékérem szalagjának színezése „két szélén céklavörös csík, középen olívzöld színű sávval, de előfordult nemzetiszínű szalagon is."[21] Forrást, indoklást azonban nem ad, s a közölt irodalomban sincs a témára vonatkozó, ellenőrizhető, új ismeretanyag. A könyvben megjelent képen az érem nemzeti színű szalagon függ.[22] A másik, igen szép kivitelű népszerűsítő mű már pontos mérettel megadott, háromféle szalagváltozatot publikál tényként, közte a vörös-zöld-vörös, egyenlő széles csíkozásút, majd a szöveghez közölt fényképen egy kétoldalt keskenyebb zöld sávos, zöld-lilásvörös-zöld színösszeállítású (!), tehát a megadott leíráshoz képest eltérő, így sajnálatosan megtévesztő szalag látható. Ebben a könyvben nemhogy forrásmegjelölés, de még az érdeklődőket útbaigazító irodalomjegyzék sincsen.[23]

Az olaszországi magyar légió egykori tagjairól számos fénykép maradt fönn, köztük több olyan is, amelyen az ábrázolt személy mellén jól beazonosítható a Honvéd Emlékérem, szalagjával egyetemben. A rendelkezésre álló felvételek közül – az érmet tekintve – véleményünk szerint a legjobb a Czobel János hadnagyról 1867. január 28-án készült kép.[24] Czobel bal mellén még az érem előlapi ábrájának körvonalai is egész jól kivehetőek, nem beszélve a szalag moaré mintázatáról. A felvételen a hosszúkás, átbújtatott szalagon szélről két világosabb, középen egy sötétebb csík látható, szélességük valószínűleg egyenlő.

Majdnem ugyanilyen módon helyezkedik el az érem Asztalfy Kristóf mellén, egy ugyancsak 1867-ben, Bolognában készült felvételen.[25] A szalag méretarányai is hasonlóak.

Girczy János alezredes 1867-es mellképén[26] három kitüntetés szerepel, köztük első helyen látható a Honvéd Emlékérem. Ihász Dániel ezredes 1872-ben Turinban levett ábrázolásán négy, rangos elismerése között az utolsó helyre került az érem, de így talán még jobban tanulmányozható.[27]

A bemutatott egykorú illusztrációk, de az itt és most nem közölt, ám a téma szempontjából megvizsgált fényképek alapján is elmondható, hogy ezen az érmek döntő többségét két színnel három egyenlő szélesen csíkozott, hosszúkás, átbújtatott szalagon viselték tulajdonosaik.

Létezik még egy korabeli, nem sokkal a Honvéd Emlékérem ünnepélyes kiosztása után készült felvétel, amely Földváry Károly ezredest a légió parancsnokaként ábrázolja a légió gyalogságának nemzetiszínű zászlajával. Kuriózum, hogy az 1863-ban, Anconában készült fénykép[28] színezett, így nem csak a zászló színei látszanak ragyogóan, hanem a Földváry mellét ékesítő kitüntetés-szalagokéi is. Bal mellén az utolsó helyen van a Honvéd Emlékérem, szalagjának színe jól felismerhetően, egyenlő széles vörös-zöld-vörös csíkos. Erről az éremről tudjuk, hogy Anconában, az 1863. augusztus 11-én lezajlott átadási ünnepségen a Kossuth Lajos képviseletében megjelent Ihász Dániel ezredes elsőként Földváry mellére tűzte föl.[29] Mivel a fotó eredetisége kétségtelen,[30] a rajta látható egyéb színezés pedig a valóságnak megfelelő, a „légiós érem" szalagjának ábrá-

20 HÉRI–DINNYÉS: 24.

21 KENYERES Dénes: *Katonai kitüntetések a magyar történelemben.* Kecskemét, 2004. 58.

22 Uo. 265: 12. kép.

23 BODROGI Péter – MOLNÁR József – ZEIDLER Sándor: *Nagy magyar kitüntetéskönyv.* Budapest, 2005. 71.

24 Hadtörténeti Múzeum (HTM) Fotóarchívum. lt. sz.: 3600. Közli KALAVSZKY 2003: 47: 43. sz.

25 HTM Fotóarchívum lt. sz.: 3633. Közli KALAVSZKY 2003: 31:12. sz.

26 HTM Fotóarchívum lt. sz.: 3607. Közli KALAVSZKY 2003: 61:72. sz.

27 HTM Fotóarchívum lt. sz.: 33.683. Közli KALAVSZKY 2003: 70:89. sz.

28 Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Fényképtár lt. sz.: 1520/1956. Közli CSORBA László: *A Kossuth-emigráció fényképeskönyve.* Budapest, 1994. 111.; JALSOVSZKY Katalin – STEMLERNÉ BALOG Ilona: *Fénnyel írott történelem.* Budapest, 2000. 29:31. sz. (Mindkettő színesben.) Továbbá CS. LENGYEL Beatrix: *Az itáliai magyar emigráció fényképei.* Ph. D. disszertáció. Kézirat.

29 LUKÁCS 1986. 159.

30 Lásd CS. LENGYEL Beatrix: Földváry Károly anconai fényképe. *Folia Historica* 24. kötet (megjelenés alatt.)

5. ábra Földváry Károly

zolását is hitelesnek fogadhatjuk el. A kép színezése megerősíti a már idézett irodalomban ismertetett vörös-zöld-vörös, egyenlő csíkozású szalagok eredetiségét. Sőt, véleményünk szerint azt is bizonyítja, hogy a légiós Honvéd Emlékérem Kossuth által készíttetett példányai – amelyek kiosztására 1863 augusztusában került sor – mind ilyen vörös-zöld-vörös, átbújtatott szalagon függtek. Csak remélhetjük, hogy egyszer talán előkerül arra utaló forrás is, vajon miért pont ezt a színösszeállítást választották az érem nagy gondossággal véghezvitt tervezése során.

Darabszámukra vonatkozóan egyelőre az ismert átadások 150–160 főnyi igényjogosultja adhat támpontot.[31] Kétségtelen, hogy ehhez mérten igen kevés a ma általunk ismert érmek száma. Nagy többségük bizonyára külföldön lappang még.

Sajnálatos, hogy az utóbbi években családi tulajdonból előkerült, a maga nemében igen jelentős Eberhardt Károly-hagyaték kitüntetései közül – bár ábrázolásai tanúsága szerint viselte – a Honvéd Emlékérem hiányzik.[32]

Kossuth irataiból egyértelműen kiderül, hogy az első, 1863-as adományozásra csináltatott éremszalagok fogytával ennek a szalagnak az utánrendelése túl sokba került volna, ezért nagyon valószínű, hogy a későbbiekben esetlegesen adományozott, illetve volt honvédek által megcsináltatott érmeket nem csupán ötletszerűen, hanem tudatosan az egyszerűbben beszerezhető, s így bizonyára olcsóbb nemzetiszínű szalagra függesztették. Ilyen szalagja van például a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található egyik légiós éremnek[33] és a fenti publikációkban ismertetett érmek némelyikének is.

Ennek a feltételezésnek nem mond ellent az a fentebb ismertetett tény sem, hogy Kossuth a későbbi években is adományozott az eredeti szalagon függő példányt.

A témakörben folyamatosan végzett kutatás a kézirat leadása után izgalmas eredménnyel járt: a székesfehérvári Szent István Király Múzeum gyűjteményében azonosítani tudtuk a Marosi Arnold cikkében[34] publikált két légiós Honvéd Emlékérem egyikét, amely a már Marosi által is leírt vörös-zöld-vörös szalagon függ.[35] A darab szalagjával együtt hitelesnek tűnik.

Az előtárt adatok – ezzel az éremmel bezárólag – egymást erősítik a tekintetben, hogy leszögezhessük: az első kiadású Honvéd Emlékérmek eredeti szalagja bizonyosan vörös-zöld-vörös színezésű volt.

Makai Ágnes
Hadtörténeti Múzeum

31 Vö. LUKÁCS 1986. 156., illetve *A Honvéd*: 167.

32 Lásd CS. LENGYEL Beatrix – MAKAI Ágnes: Eberhardt Károly életútja és kitüntetései. *Folia Historica* 22 (2002–2004) 123–156.

33 MNM Éremtár lt. sz.: 183 A-2/915.

34 Lásd a 12. sz. jegyzetet.

35 Nyilvántartása: A Székesfehérvári Múzeumegyesület leltárkönyve 4402. sz. Köszönettel tartozunk Cs. Lengyel Beatrix PhD, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára főosztályvezetőjének, Dr. can. Demeter Zsófiának és dr. Farkas Zoltánnak, a Szent István Király Múzeum történész munkatársainak a készséges, hathatós segítségért.

ÜBER DAS BAND DER „LEGIONS" SOLDATENMEDAILLE

Resümee

In Italien existierte eine ungarische Legion mit Einhalten und anderen Namen neuorganisiert schon seit 1849 (bis 1867). Ein Teil ihrer Mitglieder hat schon in dem ungarischen Freiheitskampf von 1848-49 gekämpft. Károly Földváry's und Gouverneur Lajos Kossuth's Meinung nach war es zeitgemäss für sie eine Medaille zu verleihen. Einerseits um sie die Verehrung zu bezeigen, andererseits ihren Abtritt aus der Legion um die Unterstützung des polnischen Ausstandes in 1863 zu verhindern. Diese über solchen speziellen historischen-politischen Hintergrund verfügende Medaille kommt in unseren Medaillensammlungen sehr selten vor. Die Rarität ist noch mehr auf ihr Band charakteristisch, dessen offizielle, zeitgenössische Beschreibung uns nicht bekannt ist. So hat einen Qullenwert die verbürgte, kolorierte Fotographie (Eigenthum des Fotokabinetts des Ungarischen Nationalmuseums), die Károly Földváry darstellt und auf der die rot-grün-rote gleichbreitige Tönung des Bandes der Medaille eindeutig ist. Diese Fotographie beglaubigt das neulich aus der Sammlung der König Stephan Museum in Székesfehérvát vorgekommene Band der „Legions" Soldatenmedaille, das daraufhin zweifelsohne als echt zu betrachten ist.

6. ábra. Honvéd Emlékérem, Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár (amatőr felvétel)

A magyar királyi honvédség teljesítményjelvényei, 1944–1945*

Qualification Badges of the Royal Hungarian Armed Forces, 1944–1945

Beregfy Károly vezérezredes, m. kir. honvédelmi miniszter Budapesten, 1944. november 25-én kelt rendeletével a magyar királyi honvédség tagjai részére „Teljesítményi jelvényeket" rendszeresített.[1] Az erről intézkedő 59.500/eln. H. M. kik.–1944. számú körrendeletet a parancsnokságok rövid időn belül megkapták, a Honvédségi Rendeletekben azonban csak 1945. február 23-án jelent meg, mégpedig a fentitől eltérő, 1944. november 27-i keltezéssel.[2] Az utasítás szövege szerint a jelvények bevezetésére azért került sor, „*hogy a harc legsúlyosabb terhét viselő honvédek, akik vitézségükkel, önfeláldozó magatartásukkal az átlagból kiemelkedő harccselekményeket vittek véghez, jutalomban részesüljenek; hogy a honvédség eme legderekabbjai kitartásukról tanúskodó érdemeikért látható megkülönböztetést viselhessenek; hogy a hősi katonaeszmény szolgálatára – ezzel az eszközzel is – minél több honvédet buzdítsa és ösztönözze* [sic!]."[3]

A jelvények alapítása egyfelől összefüggésbe hozható az 1944 végi magyarországi hadi helyzettel, s ennek tükrében belátható, hogy a harci szellem fokozását célozta; másfelől viszont úgy is tekinthetünk a teljesítményjelvények rendszeresítésére, mint a nyilas hatalomátvétel kihatására a magyar katonai jelvények rendszerére, s e szellemben a német minta másolására. Ezzel kapcsolatban kézenfekvőnek tűnik egy másik magyarázat is: mivel a háború során számos magyar alakulat harcolt német szövetségben vagy alárendeltségben a keleti hadszíntéren, érintkezésük során a magyar fél megismerkedhetett az egyéni teljesítményekért adományozható, több fokozatú német katonai jelvények rendszerével, amelynek magyar honvédségi alkalmazását célszerűnek tarthatta.[4]

A meglehetősen részletes alapszabály 1944 késő őszén az alábbi „Teljesítményi jelvények" bevezetéséről rendelkezett: Páncélromboló jelvény, Közelharc jelvény, Erődleküzdő jelvény, Harckocsi kilövési jelvény, Repülőgép lelövési jelvény, Aknafelszedő jelvény és Harcos repülő jelvény. Mind a hét jelvény három fokozatban kerülhetett adományozásra. A III. fokozat bronz-, a II. fokozat ezüst-, az I. fokozat pedig aranyszínű volt. A jelvényeket alumíniumból préseléssel állították elő, s a megfelelő színűre eloxálták. Az előírt követelmények teljesítése esetén a jelvényeket tisztek és a legénység tagjai egyaránt elnyerhették, ennek feltételeit a rendelet az alábbiakban határozta meg:

A Páncélromboló jelvény III. fokozatát annak lehetett adományozni, aki egy, a II. fokozatot annak, aki kettő, az I. fokozatot annak, aki három harckocsit vagy páncélgépkocsit kézi páncélromboló eszközzel (összpontosított robbantó töltet, lángkézigránát, gyújtópalack, tapadóakna, hasábakna, páncélököl, páncélrém), egyéni bátorságának latba vetésével megsemmisített, harcképtelenné tett, vagy harcon kívül helyezett.

* A témáról korábban megjelent: SÖREGI Zoltán: Teljesítményjelvények a Magyar Királyi Honvédségnél 1944–45-ben. *Haditechnika* (2005) : 5, 84-86.; Cikkem megírásához nyújtott segítségükért köszönetemet fejezem ki Czink Péter úrnak, Hajdu Béla úrnak, Illésfalvi Péter történész-muzeológusnak; a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum (a továbbiakban rövidítve: HM HIM) Hadtörténeti Múzeum (a továbbiakban rövidítve: HTM) Fotóarchívuma vezetőjének, dr. Makai Ágnes főtanácsosnak, a HTM nyugalmazott főigazgató-helyettesének, Maruzs Roland századosnak, a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár és Irattár irattárvezetőjének, dr. Számvéber Norbert századosnak, a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár és Irattár levéltárvezetőjének, dr. Woynarovich Elek úrnak és Zeidler Sándor úrnak. A tanulmány a 2006 januárjáig végzett kutatás eredményeit tükrözi.

1 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban rövidítve: HL) HM 59.500/eln. H. M. kik.–1944. sz. M. kir. 1. huszár hadosztály harcfegyelem-biztosító törzs parancsgyűjtő.

2 Honvédségi Rendeletek. XXII. évf. 12. sz. 1945. február 23. 123-126. o.

3 HL HM 59.500/eln. H. M. kik.-1944. sz. M. kir. 1. huszár hadosztály harcfegyelem-biztosító törzs parancsgyűjtő.

4 Egyéni teljesítményekért adományozható, több fokozatú német katonai jelvények voltak például a „Különleges jelvény páncélozott harcjárművek egyéni harcosok általi leküzdéséért" (*Sonderabzeichen für das Niederkämpfen von Panzerkampfwagen durch Einzelkämpfer*), a „Partizánvadász jelvény" (*Bandenkampfabzeichen*); a „Gyalogsági rohamjelvény" (*Infanterie-Sturmabzeichen*), az „Általános rohamjelvény" (*Allgemeines Sturmabzeichen*), a „Közelharcpánt" (*Nahkampfspange*); a „Frontrepülő-pánt vadászok részére" (*Frontflugspange für Jäger*), a „Frontrepülő-pánt felderítők részére" (*Frontflugspange für Aufklärer*), a „Frontrepülő-pánt szállítórepülők részére" (*Frontflugspange für Transportflieger*), a „Frontrepülő-pánt rombolók és csatarepülők részére" (*Frontflugspange für Zerstörer und Schlachtflieger*) és a „Frontrepülő-pánt éjjeli vadászok részére" (*Frontflugspange für Nahnachtjäger, Frontflugspange für Fernnachtjäger*).

A Közelharc jelvény III. fokozatát nyerhette el, aki három közelharcban, a II. fokozatot, aki hat közelharcban, az I. fokozatot, aki legalább tíz közelharcban vett részt. Közelharc alatt azon harccselekményt kellett érteni, amelyben az érdekelt az ellenséggel legalább hatásos kézigránátdobó távolságra – a gyalogságnál rendszeresített egyéni fegyverekkel, gyalogsági ásóval, illetve nem rendszeresített ütő- és szúrószerszámokkal (fokos, tőr, rohamkés) – harcot folytatott. (A katonák korabeli szóhasználatával élve az számított közelharcnak, amelyben látni lehetett az ellenség „szeme fehérjét.")

Az Erődleküzdő jelvény III. fokozatát kaphatta, aki kettő, II. fokozatát, aki négy, I. fokozatát, aki legalább hat alkalommal vett részt eredményes erődleküzdésben – gyalogsági vagy műszaki eszközzel. Erődleküzdés alatt betonerődök; lőrésekkel ellátott, legalább fél-állandó jellegű erődítési elemek; védelemre berendezett épületek; illetve az ezekhez tartozó akadályok leküzdése volt értendő.

Harckocsi kilövési jelvényt lehetett adományozni annak, aki kettő (III. fokozat), öt (II. fokozat), vagy legalább tíz (I. fokozat) harckocsit (páncélgépkocsit) kilőtt vagy harcképtelenné tett. A rendelet meghatározta, hogy az egyes fegyvernemeknél kik jöhetnek számításba a jelvény elnyerésére. A gyalogságnál és azon fegyvernemeknél, amelyek a gyalogságnál rendszeresített páncélelhárító fegyverekkel voltak felszerelve, a páncélelhárító fegyver rajparancsnoka és irányzója; a tábori tüzérségnél a lövegvezető, illetve az 1-es és 2-es kezelők; a légvédelmi tüzérségnél pedig az alábbiak: a légvédelmi gépágyús félszakasznál a tűzvezető, az 1-es, 2-es és 4-es lövegkezelők; a légvédelmi ágyús félszakasznál a lövegvezető, a lövegirányzó, illetve a 2-es és 3-as lövegkezelők; több löveg összefogott tüzénél pedig a tűzvezetők. Röviden összegezve: azok, akiket közvetlenül összefüggésbe lehetett hozni a löveg tűzkiváltásával, amely az ellenséges harckocsi vagy páncélgépkocsi kilövését vagy harcképtelenné tételét eredményezte.

A Repülőgép lelövési jelvényt más-más előírások szerint adományozták a szaklégvédelemnél, illetve a csapatlégvédelemnél szolgálók részére. Előbbieknél a III. fokozat annak járt, aki öt, a II. fokozat annak, aki tíz, az I. fokozat annak, aki tizenöt ellenséges repülőgép lelövésében, vagy leszállásra való kényszerítésében részt vett. (A légvédelmi gépágyús félszakasznál a tűzvezető, az 1-es, 2-es, 3-as és 4-es lövegkezelők, illetve a közreműködő távmérő vagy figyelőtávmérő volt jogosult. A légvédelmi ágyús ütegnél, lőelemképzős eljárásnál a tűzvezető, a bemérőtiszt, a közreműködő távmérő, központi irányzó; táblázatos eljárásnál a tűzvezető, a kezelőtiszt-helyettes, a közreműködő távmérő, a táblázatolvasó, a lövegvezető, a lövegirányzó jött számításba.) A csapatlégvédelemnél a III. fokozatot elnyerhette, aki egy, a II. fokozatot, aki kettő, az I. fokozatot, aki három ellenséges repülőgép lelövésében, vagy leszállásra való kényszerítésében részt vett. (Ha három, vagy annál kevesebb raj vette tűz alá az ellenséges repülőgépet, akkor az egység minden tagja megkaphatta a jelvényt, míg nagyobb egységek tömegtüzénél csak a tüzet vezető parancsnok.) Összefoglalva: igényjogosultak voltak, akik közvetlenül összefüggésben álltak a löveg tűzkiváltásával, amely az ellenséges repülőgép lelövéséhez vagy leszállásra kényszerítéséhez vezetett.

Az Aknafelszedő jelvény megszerzésére vonatkozóan a műszaki csapatnál az alábbi alapelvek érvényesültek: aki harccselekmény során – ellenséges tűzben – öt aknát felszedett, a III. fokozatot, aki tíz aknát felszedett, a II. fokozatot, aki huszonöt aknát felszedett, az I. fokozatot kapta meg. Ellenséges behatás nélküli aknafelszedésnél a III. fokozat tizenöt, a II. fokozat harminc, az I. fokozat negyvenöt ellenséges akna felszedése után járt. A többi fegyvernemnél öt ellenséges akna ellenséges tűzben való felszedéséért a III. fokozatot, tízért a II. fokozatot, húszért az I. fokozatot lehetett elnyerni. Ellenséges behatás hiányában tíz ellenséges akna felszedéséért a III. fokozat, húszért a II. fokozat, harmincért az I. fokozat járt.

A Harcos repülő jelvény megszerzésének követelményei az egyes repülő csapatnemeknél jelentősen eltértek. A távolfelderítő és éjjeli vadász alakulatoknál a III. fokozatot tíz, a II. fokozatot húsz, az I. fokozatot ötven bevetés után adományozták. A bombázó és szállító alakulatoknál a III. fokozat elnyeréséhez húsz, a II. fokozatéhoz negyven, az I. fokozatéhoz száz ellenség feletti repülést kellett teljesíteni. A közelfelderítő és zuhanóbombázó alakulatoknál a III. fokozatot az viselhette, aki negyven, a II. fokozatot, aki nyolcvan, az I. fokozatot, aki kettőszáz alkalommal repült az ellenség fölött. Az arcvonal átrepülése, illetve – saját légtérben – az ellenséggel való harci érintkezés minden esetben követelmény volt.

Érdekességként kell megemlítenünk, hogy egy „repülő harcos jelvény" létrehozásának gondolata félhivatalosan már 1942-ben felmerült. Erről Nagy Béla repülő őrnagy a Magyar Katonai Szemle hasábjain közölt írást.[5] Az ötlet alapjául annak felismerése szolgált, hogy a repülőtől minden egyes bevetése akkor is komoly teljesítményt követel, ha esetleg azok során nem jár sikerrel, s így neve kitüntetésre nem jöhet szóba. A cikk írója maga sem tartotta célravezetőnek a kitüntetések mértéktelen, szinte teljesítményjelvényként való adományozását, a harci kedv ébrentartását azonban mindenképpen látható jelvény elnyerhetősége által vélte

[5] NAGY Béla: Repülő harcos jelvény. *Magyar Katonai Szemle* (1942) : 12, 571–574.

megoldhatónak. Arra is utalt, hogy az egyes repülő csapatnemek harci cselekményei közötti – alaprendeltetésükből fakadó – különbségeket a haditettek elbírálásakor gyakran nem veszik kellőképpen figyelembe. Az erre hozott példa nagyon szemléletes: nem lehet a vadász, illetve a felderítő légi győzelmét azonos alapon megítélni, hiszen az egyiknek „feladatköre" a légiharc, míg a másik csak végszükség esetén harcol. A szerző a különböző repülő csapatnemekkel szemben kialakítandó követelményrendszer alapján képzelte el a teljesítmények objektív elbírálhatóságát. Ezt célozta tehát Nagy Béla javaslata: az úgynevezett „repülő harcos jelvények" rendszeresítése.

Elképzelése szerint *„a jelvény három osztályban kerülne kivitelre: I. osztály aranyból, a II. ezüstből, a III. pedig bronzból. Alakja megegyezne a[z első] világháborús tábori repülő jelvénnyel és a jobb felső zubonyzseben lehetne viselni. Két részből állana: az egyik az általános repülő jelleget domborítaná ki és ez a jelvények mindegyikében meglenne, a másik rész pedig a repülő csapatnemnek (vadász, éjjeli vadász, bombázó, zuhanóbombázó, rohamrepülő, közelfelderítő, távolfelderítő, szállítórepülő, sebesültszállító) jelképe lenne és ez természetesen a csapatnem szerint különbözne."*[6] A jelvény pontos külalakjával kapcsolatban azonban nem foglalt állást, a tervezést iparművészek feladatának tartotta.

A jogosultak körével viszont foglalkozott. A jelvény „harcos" jelzőjével eleve azt kívánta kifejezésre juttatni, hogy csak azok a repülőhajózók nyerhették volna el, akik harcszerű cselekményekkel kapcsolatos feladatot oldottak meg. Az egyes osztályokra úgy válhatott volna jogosulttá az illető, hogyha az előírt bevetésszámot elérte. A bevetésszámokat a különböző repülő csapatnemek számára a veszélyesség szempontjának figyelembevételével tervezte megállapítani. A közelfelderítőkre nézve például az alábbi számokat határozta meg: a III. osztály elnyeréséhez 10, a II. osztályhoz 30, az első osztályhoz 100 bevetést. Ehhez viszonyítva kívánta megszabni a többi csapatnem teljesítménykövetelményeit, természetesen a csapatnem sajátos jellegének figyelembevételével. Elképzelései szerint az, aki a jelvény magasabb osztályát kiérdemelte, az alacsonyabbat nem viselhette volna.

A jelvény rendszeresítésével kapcsolatos indítékokat így összegezte: *„olyanok is nagy számmal megkaphassák, akik harci feladataikat becsületesen végrehajtották, de kevésbé szerencsés körülmények folytán a katona harci magatartását fémjelző kitüntetéshez még nem juthattak hozzá"*, illetve *„csak az jut hozzá, aki tényleg magára vette azt a nagy kockázatot, azt az önfeláldozásig felemelkedő kötelességérzetet, amellyel az ellenség felett végrehajtandó repülő harci feladat megoldása jár. És elismerésre jutnak általa azok a névtelen hősök is, akik a többüléses repülőgépek egyes szolgálati helyein, mint lövészek, rádiósok, szerelők a bevetés összes viszontagságainak együttélői [sic!]."*[7] A fentiekből ítélve a „repülő harcos jelvény" terve kifejezetten demokratikus színezetű volt.

Az elképzelés – bizonyos változtatásokkal – végül mintegy két év elteltével valósult meg, ám az 1944 végén rendszeresített teljesítményjelvények közül éppen a Harcos repülő jelvény volt az, amelynek pontos külalakjáról a rendelet nem közölt rajzot. Leírása szerint koszorúval övezett, karddal átszúrt stilizált szárnyat ábrázolt volna, példányai azonban nem ismertek, valószínűsíthető, hogy nem is készültek el. (Ennek okát abban kereshetjük, hogy ennek a jelvénynek az igénylése – a hat másik teljesítményjelvénnyel szemben – a Légierők parancsnokának hatáskörébe tartozott, aki – úgy tűnik – nem tette meg ez ügyben a szükséges lépéseket.)

A többi teljesítményjelvény külalakját a rendelet rajzos mellékletének, illetve a ma is létező daraboknak köszönhetően pontosan ismerjük.[8] A sajátos formájú (talán leginkább csepp alakúnak nevezhető), enyhén domború jelvények azt a harccselekményt ábrázolják, amelyet kiérdemlésükhöz meghatározott alkalommal végre kellett hajtani, míg alsó ívüket a tölgy- és babérlevelek közé helyezett magyar Szent Korona díszíti, ezzel kölcsönözvén nemzeti arculatot a jelvényeknek. (A „nemzeti jelleg" említése kapcsán érdemes utalni a jelvények két „idegen" vonására is: egyfelől arra, hogy a magyar honvédségben nem volt hagyománya az ehhez hasonló, speciális teljesítmények elismerésére szolgáló, többfokozatú jelvényeknek.[9] Másfelől némelyik „teljesítményi jelvény" nevének hangzása is meglehetősen magyartalan: Harckocsi kilövési jelvény, Repülőgép lelövési jelvény, Harcos repülő jelvény.[10]) A jelvényképek tetszetősnek nem nevezhetők, művészi tervezésről esetükben nem beszélhetünk, az ábrázolások ugyanis elnagyoltak, a rajtuk szereplő figurák olykor

[6] Uo. 573.

[7] Uo. 574.

[8] A részletes tárgyleírást lásd az egyes daraboknál.

[9] Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az új szempontok szerint adományozható jelvények bevezetése „ártott" volna a magyar katonai jelvények rendszerének, csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy alapításuk az erős német hatásnak volt köszönhető. Lásd a 4. és 10. sz. jegyzeteket.

[10] Maga a „teljesítményi jelvény" elnevezés is idegenül hangzik; magyarosabb a „teljesítményjelvény" alak.

aránytalanok, mozdulataik több esetben természetellenesek. Apró eltérések egyébként felfedezhetők a rendelet mellékletében szereplő minták és a gyártásra került jelvények rajzolata között, esztétikai megközelítésben az előbbiek javára. Ugyancsak eltér az elkészült jelvények mérete a rendeletben leírtaktól, így az előírt 60 milliméteres magasság valójában 61 és 62 milliméter között mozog, míg szélességük 45 helyett 46 milliméter. A jelvények hátoldalán 15,5 milliméter széles, vékony lemezből hajlított rögzítő pánt van.[11]

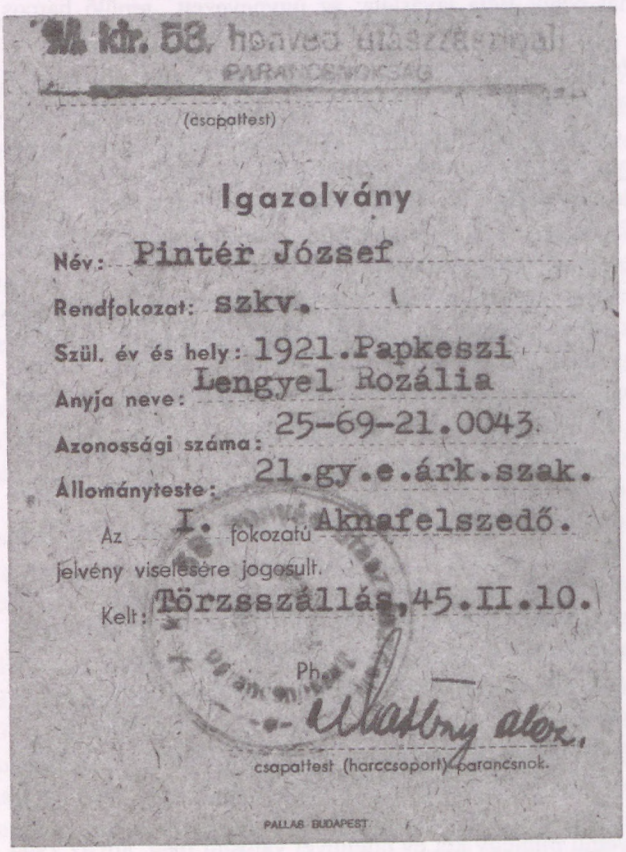
M. kir. 58. honvéd utászzászlóalj
PARANCSNOKSÁG
(csapattest)
Igazolvány
Név: Pintér József
Rendfokozat: szkv.
Szül. év és hely: 1921. Papkeszi
Anyja neve: Lengyel Rozália
Azonossági száma: 25-69-21.0043.
Állományteste: 21. gy. e. árk. szak.
Az I. fokozatú Aknafelszedő.
jelvény viselésére jogosult.
Kelt: Törzsszállás, 45. II. 10.
Ph.
csapattest (harccsoport) parancsnok.
PALLAS BUDAPEST

1. ábra Aknafelszedő jelvény I. fokozatának viselésére jogosító igazolvány (HTM lt. sz.: 2006.1.1./KE)

A teljesítményjelvényeket az alosztály (harccsoport) parancsnok javaslatára a csapatparancsnok, illetve a harcban elöljáró csapatparancsnoknak megfelelő harcászati parancsnok adományozta – nemcsak a saját állományába tartozók részére, hanem mindazoknak, akik a fegyverténytet az ő harccsoportja (harckörlete) területén hajtották végre. Az adományozottak eredeti csapattestét erről értesíteni kellett.

A rendelet egyfelől előírta, hogy a jelvények eszmei értékének megőrzése céljából az elbírálásnál a parancsnokok lelkiismeretesen és alapos megfontolás alapján döntsenek, másfelől hangsúlyozta annak fontosságát, hogy az igényjogosultak körülményeskedés nélkül hozzájussanak a jelvényekhez. Célként tehát a gyors, de felelősségteljes értékelést és adományozást tűzték ki. (Ez a törekvés egyébként egybeesett Szálasi Ferencnek a katonai kitüntetés-adományozást érintő ésszerűsítési szándékaival.) A rendelet pontosan megszabta az adományozás menetét a teljesítmények dokumentálásának módjától az előterjesztésen át az odaítélés állománykezeléséig.

Lényeges, hogy a jelvények adományozásánál korábbi érdemeket is figyelembe vettek, egészen 1941. június 26-ig, a Magyarország és a Szovjetunió közötti hadiállapot beálltáig visszamenő hatállyal.[12] Ilyen esetekben a jelvények odaítélésére a volt alosztályparancsnok terjeszthetett javaslatot az adományozásra jogosult parancsnok elé, hivatalos dokumentumok, illetve két tiszti vagy négy legénységi tanú igazolásainak egyidejű csatolásával. Az 1944 végi-1945 eleji magyarországi hadi helyzet természetesen nem kedvezett e feltételek teljesíthetőségének – ez is az egyik oka lehetett annak, hogy a jelvényeket viszonylag kis számban adták ki.

A jelvények adományozását parancsban kellett kihirdetni. Az odaítélt jelvényekhez az adományozó parancsnokság igazolványt adott ki, amely a viselés jogosultságát bizonyította. Mintáját a rendelet közölte, a 11×8 centiméteres igazolványűrlapok a budapesti Pallas nyomdában készültek. Ez arra enged következtetni, hogy a nyomtatványok már a főváros ostroma előtt, tehát a jelvények rendszeresítése után nem sokkal rendelkezésre álltak. Az adományozásoknál előfordult, hogy csupán az igazolvány került kiadásra, a jelvény nem, vagy csak később.[13]

Elméletileg egyszerre több teljesítményjelvényt is lehetett viselni – a zubbony bal felső zsebén, illetve a köpeny bal mellén, meghatározott értéksorrend szerint. Első helyre sorolt a Páncélromboló jelvény, ezt követte a Közelharc jelvény, az Erődleküzdő jelvény, a Harckocsi kilövési jelvény, a Repülőgép lelövési jelvény, majd az Aknafelszedő jelvény. Két jelvény feltűzése esetén a jelvények egymás mellett helyezkedtek

[11] A méréseket a Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai gyűjteményében található, illetve magántulajdonban lévő darabokon végeztük. A fenti számok az általános eredményt tükrözik.

[12] A teljesítményjelvények visszamenőleges hatállyal való adományozhatósága kapcsán ugyancsak érdemes utalni a német előképre: a „Különleges jelvény páncélozott harcjárművek egyéni harcosok általi leküzdéséért" (*Sonderabzeichen für das Niederkämpfen von Panzerkampfwagen durch Einzelkämpfer*) 1941. június 22-ig visszamenőleg volt elnyerhető.

[13] HL M. kir. 1. honvéd hegyidandár-parancsnokság parancsai. 36. számú hegyidandár-parancsnokságí parancs. 1945. március 23. 3. o.

el úgy, hogy a mell középpontjához közelebb az került, amelyik előrébb sorolt; három jelvény háromszöget formázott, amelynek csúcsán az első helyre sorolt jelvény állt; négy jelvény viselésekor pedig az előbbi alakzat négyszöggé egészült ki oly módon, hogy az értéksorrendben utolsó helyen álló jelvény alul, középen kapott helyet. Egyazon jelvény magasabb fokozatának adományozásakor az alacsonyabb rendű az illető tulajdonában maradhatott, de azt nem viselhette. Kivételt képzett a Páncélromboló jelvény, amelynél a megsemmisített, vagy harcképtelenné tett harckocsik számától függően az egyes fokozatok kombináltan is viselhetőek voltak. A rendeletben szereplő példánál maradva: négy harckocsi leküzdése esetén a III. és az I. fokozatot, hat harckocsi megsemmisítése után pedig két I. fokozatú jelvényt lehetett együtt hordani.

A fenti értéksorrend természetesen nem tett említést a Harcos repülő jelvényről, hiszen azt csak a légierő tagjai nyerhették el. Másfelől viszont, ha a légierő tagjai a szárazföldi erők részére rendszeresített valamelyik jelvényt kiérdemelték, annak viselésére is jogosultak voltak, ez esetben a Harcos repülő jelvény a többi jelvény elé sorolt. A rendelet értelmében a teljesítményjelvények – a Vitézi jelvény kivételével – minden más jelvényt megelőztek.

A jelvények viselése kötelező volt a díszöltözethez; társasági (kimenő) öltözetben, amikor az összes kitüntetéseket viselni kellett; egyszerű öltözetben olyan alkalmakkor, amikor szolgálati jelvényt kellett viselni; máskülönben a jelvények viselését nem korlátozták.

A tulajdonosok az alapszabály értelmében bizonyos kedvezményeket élveztek. Így a jelvények III. fokozatának elnyerése egy hét, a II. fokozaté két hét, az I. fokozaté pedig három hét – illetékbe nem számító – szabadság engedélyezésével járt, amennyiben a harchelyzet ezt lehetővé tette. A hátországban a III. fokozatú jelvény tulajdonosa este 10 óráig, a II. fokozaté éjfélig, az I. fokozaté takarodótól ébresztőig állandó kimaradást nyert. Legénységi állományú jelvénytulajdonosok esetében a soron kívüli előléptetésre is javaslatot lehetett tenni.

A teljesítményjelvények adományozása nem zárta ki a kitüntetésre való egyidejű felterjesztést, sőt, II. fokozatú jelvény elnyerése esetén – amennyiben az illető látható kitüntetést korábban nem kapott – ez már kötelező volt.

A rendelet szövege szerint a harcoló egységek parancsnokságait ellátták elegendő jelvénnyel, hiány esetén pedig a Honvéd Vezérkar főnöke 5. osztályától[14] lehetett további mennyiséget igényelni. A kérdésben érintett hátországi alakulatok részére a kerületi parancsnokságok közvetlenül innen igényelhették a jelvényeket. Az igénylés határidejeként 1944. december 15. volt megadva, az 1945 februárjában megjelent Honvédségi Rendeletekben azonban már 1945. április 1. szerepelt. (A Harcos repülő jelvény igénylését a honvédelmi miniszter a Légierők parancsnokának hatáskörébe utalta.)

A jelvények tényleges adományozásáról rendelkezésünkre álló adatok egy része levéltári forrásokból, más részük személyes visszaemlékezésből származik. A Hadtörténelmi Levéltár iratai között található a m. kir. 1. honvéd huszárhadosztály-parancsnokság Környén, 1945. február 2-án kelt 22. számú parancsa, amelyben a teljesítményi jelvények kiadásáról is szó esik. A Schell Zoltán ezredes hadosztályparancsnok nevével ellátott dokumentumban a következőket olvashatjuk: „*a még készletemben lévő teljesítményi jelvényeket és hozzátartozó megfelelő számú igazolványt a beérkezett igénylések alapján az alábbiakban osztom szét.*" Eszerint az 1/I. gyalogzászlóalj részére 1 darab III. fokozatú Közelharc jelvényt, 1 darab III. és 1 darab II. fokozatú Páncélromboló jelvényt, 1 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 5 darab igazolványűrlapot; a 42. gyalogezrednek 1 darab III. fokozatú Közelharc jelvényt, 1 darab Harckocsi kilövési jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), 1 darab III. és 1 darab II. fokozatú Páncélromboló jelvényt, 1 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 6 darab igazolványűrlapot; a 2. huszárezred számára 3 darab III. fokozatú Közelharc jelvényt, 1 darab Harckocsi kilövési jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), 1 darab III. és 1 darab II. fokozatú Páncélromboló jelvényt, 2 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 9 darab igazolványűrlapot; a 3. huszárezred részére 3 darab III. fokozatú Közelharc jelvényt, 1 darab Harckocsi kilövési jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), 1 darab III. és 1 darab II. fokozatú Páncélromboló jelvényt, 1 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 8 darab igazolványűrlapot; a 4. huszárezrednek 3 darab III. fokozatú Közelharc jelvényt, 1 darab Harckocsi kilövési jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), 1 darab III. és 1 darab II. fokozatú Páncélromboló jelvényt, 1 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 8 darab igazolványűrlapot; az I. önálló huszárosztály számára 1 darab III. fokozatú Közelharc jelvényt, 1 darab III. fokozatú Páncélromboló jelvényt, 1 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 5 darab igazolványűrlapot; a

[14] A M. kir. Honvéd Vezérkar főnöke 5. osztálya a magyar honvédség földi erőinek kiképzési, felszerelési és fegyelmi ügyeit irányította.

15. kerékpáros-zászlóalj részére 1 darab III. fokozatú Páncélromboló jelvényt, 1 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 2 darab igazolványűrlapot; az 55. légvédelmi tüzérosztálynak 5 darab III. fokozatú Közelharc jelvényt, 5 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 10 darab igazolványűrlapot; a 154. kerékpáros utászszázad számára 6 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 6 darab igazolványűrlapot; a II. önálló utászzászlóalj részére pedig 5 darab Aknafelszedő jelvényt (a fokozat megjelölése nélkül), illetve 5 darab igazolványűrlapot utalt ki a huszárhadosztály-parancsnokság.[15]

Ugyancsak a Hadtörténelmi Levéltárban őrzik a m. kir. 1. honvéd hegyidandár-parancsnokság 1945. március 23-án kelt 36. számú parancsát, amelyben – többek között – teljesítményjelvények odaítéléséről olvashatunk. A Közelharc jelvény I. és III. fokozatának egy-egy adományozása van itt dokumentálva (az I. fokozatot a 2. hegyivadász zászlóalj főhadnagya, a III. fokozatot a 2. hegyi tüzérosztály századosa kapta), míg a Repülőgép lelövési jelvény II. fokozatát 14 fő, III. fokozatát 11 fő nyerte el a hegyidandár légvédelmi gépágyús ütegéből. Érdekes, hogy a fentiek közül egyedül a III. fokozatú Közelharc jelvény került ténylegesen kiosztásra, a többi jelvényhez csak az igazolványt adta ki vitéz Barátosy Lajos ezredes, a dandár parancsnoka. („*A jelvények később kerülnek kiadásra.*") Az adományozások dátuma 1945. január 4., március 5. és 6.[16]

A fent képen bemutatott igazolvány adatai szerint Pintér József szakaszvezető 1945. február 10-én (mindössze öt nappal halála előtt) vált az I. fokozatú Aknafelszedő jelvény tulajdonosává. A m. kir. 21. honvéd gyalogezred állományába (21/I. zászlóalj árkász század) tartozó tisztes részére a m. kir. 58. honvéd utászzászlóalj parancsnoka adományozta az elismerést.[17]

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattárában őrzött tiszti anyaggyűjtők között található Pusztai (Paulics) Árpád iratanyaga,[18] amelyből kiderül, hogy a 70. gyalogezredben századparancsnoki beosztásban szolgáló százados számára az ezred parancsnoka 1945. május 2-án a Közelharc jelvény I. fokozatát ítélte oda. Pusztai Árpád százados korábbi alakulatát, az 1. székely határőr zászlóaljat 1944. április 1-jén mozgósították, ennek parancsnokaként vett részt az erdélyi harcokban, Székelyföld védelmében. Október 2-án Déda megtartása érdekében a településtől kelet-délkeletre emelkedő Jód-hegy ismételt birtokbavételére a zászlóalj harccsoportja - német tüzérségi támogatással - ellentámadást indított. „*Az alakulat élén géppisztollyal a kezében Pusztai Árpád százados, zászlóaljparancsnok rohamozott. A lendületes akció során a csúcsot közelharcban elfoglalták, s a szovjet csapatokat sikerült innen leszorítaniuk.*" – olvashatjuk az Erdély a hadak útján 1940–1944 című könyvben.[19] Többek között ez a roham, illetve az annak során vívott közelharc tette jogosulttá Pusztai századost a Közelharc jelvény elnyerésére. Ugyanezért a sikeres támadásért – amelynek során meg is sebesült – adományozták részére a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét hadiszalagon, kardokkal. Október 22-től részt vett a Tisza védelmében, mint a 30. gyalogezred századparancsnoka, majd november 20. és december 10. között a 70. gyalogezred századparancsnokaként Miskolc térségében harcolt. 1945 áprilisában a Duna és a Morva folyó közötti területen még részt vett a szovjet csapatok elleni harcban, majd alakulata május 11-én tette le a fegyvert Freistadtban. Mindezeknek a részleteknek az ismertetése azért érdekes, mert Pusztai százados e harccselekmények során érdemelte ki a Közelharc jelvény I. fokozatát, amely legalább tíz közelharc megvívását feltételezte.

Utolsó konkrét jelvényadományozási példánk annál is különlegesebb, mivel egyben személyhez köthető tárgy is „tartozik hozzá." Dr. Woynarovich Elek tartalékos zászlós (később hadnagy) 1941. június 26. és december 31. között a 2. lovasdandár légvédelmi gépágyús ütegének félszakasz-parancsnokaként részt vett a Szovjetunió elleni hadműveletekben, amelynek során (1941. augusztus 25-én) Horthy Miklós kormányzó a Magyar Koronás Bronzérmet hadiszalagon, kardokkal adományozta részére. 1944. október 5. és 1945. február 26. között az 1. huszárhadosztály alárendeltségében harcoló 55. légvédelmi tüzérosztály 2. légvédelmi gépágyús ütegének félszakasz-parancsnokaként vett részt a magyarországi harcokban.[20] Ezen időszak alatt kapta meg a Közelharc jelvény III. fokozatát (talán éppen azon 5 darab egyikét, amely az 1. huszárhadosztály fent idézett parancsában is szerepel). A jelvény adományozásánál Woynarovich Elek harctéri teljesítményeit valóban 1941. június 26-ig visszamenő hatállyal vették figyelembe, hiszen – mint láthattuk – ő ténylegesen

15 HL 2/I. huszárosztály iratai. 22. számú huszárhadosztály-parancsnoksági parancs. Környe, 1945. február 2.

16 HL M. kir. 1. honvéd hegyidandár-parancsnokság parancsai. 36. számú hegyidandár-parancsnoksági parancs. 1945. március 23. 2–3. o.

17 HM HIM Központi Irattár (a továbbiakban rövidítve: KI) 38967. sz. Pintér József veszteségi okmánygyűjtője.

18 KI 78545. sz. Pusztai (Paulics) Árpád tiszti anyaggyűjtője. A forráshelyre Illésfalvi Péter hívta fel a figyelmemet, amelyet ezúton is köszönök.

19 ILLÉSFALVI Péter–SZABÓ Péter–SZÁMVÉBER Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944*. Budapest é.n. [2005.] 138.

20 KI 331/58. sz. dr. Woynarovich Elek tiszti anyaggyűjtője. A forráshelyre Illésfalvi Péter hívta fel a figyelmemet, amelyet ezúton is köszönök.

ezen a napon kezdte meg frontszolgálatát a keleti hadszíntéren, s kormányzói elismerése is jelzi, hogy a harcok során vitéz magatartást tanúsított – elmondása szerint ez idő alatt több közelharcban is részt vett.[21]

Woynarovich hadnagyot 1945. február 27. és május 5. között Németországba, illetve Dániába vezényelték légvédelmi átképző tanfolyamra, május 5-én angol hadifogságba esett.[22] Már a háború végén, Dániában készült róla az a különlegesen ritka felvétel, amelyen zubbonyának bal felső zsebén jól megfigyelhető a Közelharc jelvény. Mivel az általa 1945-ben viselt jelvény még ma is tanulmányozható, néhány érdekességet megemlítünk vele kapcsolatban: a fényképen is látható, hogy a jelvény alatt posztóalátét van. Ez vörös színű, hiszen a jelvény tulajdonosa légvédelmi tüzér volt. Más jelvényekhez hasonlóan tehát az új teljesítményjelvényeket is viselték hajtókaposztó alátéten. Ennél is érdekesebb azonban, hogy Woynarovich hadnagy a jelvény hátán lévő rögzítő pántot eltávolította (visszaemlékezése szerint azért, mert nagyon gyenge tartású volt), s annak helyettesítésére a jelvénytestbe alul és felül két-két lyukat fúrt, amelyekbe vékony drótot fűzött. A jelvényt a drótok segítségével erősítette föl a zubbonyra.[23]

2. ábra. Dr. Woynarovich Elek tartalékos hadnagy, zubbonyán a Közelharc jelvény III. fokozatával

A vizsgált források által biztosított szűk keresztmetszetre vonatkoztatva megállapíthatjuk, hogy a teljesítményjelvényeket 1945 legelejétől egészen a háború végéig adományozták, leggyakrabban a Közelharc jelvény és az Aknafelszedő jelvény került kiosztásra, míg az Erődleküzdő, illetve a Harcos repülő jelvény kiadásáról egyáltalán nem található egykorú említés (a Harcos repülő jelvény esetében ez magától értetődő, hiszen a fellelt példák minden esetben szárazföldi alakulatokat képviselnek). Mint azt fentebb már jeleztük, a Harcos repülő jelvény valószínűleg el sem készült, míg az Erődleküzdő jelvény példányai – bár kis számban – léteznek.

***

A korszakhoz és a témához kapcsolódva két további jelvényről érdemes még szót ejteni, amelyeket egy töredékes levéltári forrás említ meg. A Honvédelmi Minisztérium Elnökségének[24] 1945. januári irataiból idézzük a következő sorokat: „*[...] hungarista jelvényt rendszeresítem. - Odaítélését kérheti a honvédség minden egyes tagja, aki [a] nemzetiszocialista, hungarista világnézetet belső meggyőződésből magáénak vallja és ezért az eszméért minden áldozatra kész. [...] kérvényben legalább 2 ajánló hungaristának ismert egyént (akár tiszt vagy párttag) kell megnevezni, akik tanúsítani tudják [sic!]. A beadott kérvényeknél [az] odaítélést tiszteknél magamnak tartom fenn. [...]*"[25]

Ugyanezen iratok között található egy másik fogalmazvány: „*Hungarista kitüntetési jelvény rendszeresítése. Mindazok részére, akik hungarista harcos szellemtől áthatva önként jelentkeznek arcvonalbeli harcos szolgálatra[,] kitüntető megkülönböztetésre a [...] hungarista harcos jelvényt rendszeresítem. Ugyanazt a kitüntető hungarista harcos jelvényt kaphatják azok is, akik a harctéren az eddigi teljesítményeik alapján bebizonyították a hungarista harcos szellemet. A jelvényt és az igazolványt a toborzó irodák állítják ki és ítélik oda. A harcoló egységeknél pedig külön intézkedéssel szabályozom [sic!].*"[26]

21 Dr. Woynarovich Elek szóbeli közlése, 2005. szeptember 30.
22 KI 331/58. sz. dr. Woynarovich Elek tiszti anyaggyűjtője.
23 Dr. Woynarovich Elek szóbeli közlése, 2005. szeptember 30.
24 A M. kir. Honvédelmi Minisztérium Elnöksége többek között elvi vonatkozású ügyekkel foglalkozott.
25 HL HM 1945. évi iratok. 6821. cs. HM Elnökség szám nélkül. 1945. I. 5-11.
26 HL HM 1945. évi iratok. 6821. cs. HM Elnökség szám nélkül. 1945. I. 5-11.

Mindkét idézetben számos értelemzavaró részlet van, az egykor hozzájuk csatolt mellékletek pedig hiányoznak, tehát a jelvényekről nem lehet közelebbit megállapítani, külalakjukat sem ismerjük. Ennek ellenére említésre méltónak találtuk a forráshelyet, hiszen mindkét esetben a honvédség tagjai részére (is) adományozható jelvényekről van szó. Az elsőként említett „hungarista jelvény" elnyerése lényegében eszmei háttérhez volt kötve, nem katonai tettekhez. A „hungarista harcos jelvény" esetében azonban az ideológia csak az egyik kritérium volt, s a harctéri teljesítmény legalább akkora fontossággal bírt. Jó volna tudni, hogy ezek a jelvények valóban léteztek-e, vagy pedig megmaradtak az elképzelés szintjén. Esetleg a ma ismert nyilaskeresztes kitűzők valamelyike megfelel az itt leírt darabok egyikének? Talán van kapcsolat a „teljesítményi jelvények" és a „hungarista harcos jelvény" között? Reméljük, hogy ezekre a kérdésekre egyszer még választ kaphatunk.

Tárgyleírások

1. Páncélromboló jelvény II. fokozata
Tojásdad formájú, enyhén domború, ezüstszínű jelvény, előlapján a peremmel párhuzamosan futó keretben a robbanás pillanatában ábrázolt harckocsi, az előtérben két földhöz simuló, rohamsisakos katona van. A jelvény alsó ívét a magyar Szent Korona képe, valamint tölgy- és babérlevelek határolják. Hátlapja sima, függőleges középtengelyében széles, hajlított rögzítőlappal.
Anyag: eloxált alumínium
Méret: 62×46 mm
HTM leltári szám: 85.279.1./É

2. Közelharc jelvény I. fokozata
Tojásdad formájú, enyhén domború, aranyszínű jelvény, előlapján a peremmel párhuzamosan futó keretben földön ülő, rohamsisakos katonát puskára feltűzött szuronnyal ledöfő álló, rohamsisakos katona van, a háttérben robbanás füstfelhője, illetve puskával rohamozó, sisakos katona látható. A jelvény alsó ívét a magyar Szent Korona képe, valamint tölgy- és babérlevelek határolják. Hátlapja sima, függőleges középtengelyében széles, hajlított rögzítőlappal.
Anyag: eloxált alumínium
Méret: 61,5×46 mm
HTM leltári szám: 85.281.1./É

3. Harckocsi kilövési jelvény II. fokozata
Tojásdad formájú, enyhén domború, ezüstszínű jelvény, előlapján a peremmel párhuzamosan futó keretben tüzérségi löveg mögött, illetve mellett két rohamsisakos katona látható, egyikük célzó, a másik irányító testhelyzetben, a háttérben a robbanás pillanatában ábrázolt harckocsi. A jelvény alsó ívét a magyar Szent Korona képe, valamint tölgy- és babérlevelek határolják. Bronzszínű hátlapja sima, függőleges középtengelyében széles, hajlított rögzítőlappal.
Anyag: eloxált alumínium
Méret: 61,75×46 mm
HTM leltári szám: 85.280.1./É

4. Repülőgép lelövési jelvény I. fokozata
Tojásdad formájú, enyhén domború, aranyszínű jelvény, előlapján a peremmel párhuzamosan futó keretben légvédelmi ágyú körül három rohamsisakos katona látható, a jobb oldali alak kezében távcső van, a háttérben lelőtt repülőgép roncsai és robbanás füstfelhője. A jelvény alsó ívét a magyar Szent Korona képe, valamint tölgy- és babérlevelek határolják. Hátlapja sima, függőleges középtengelyében széles, hajlított rögzítőlappal.
Anyag: eloxált alumínium
Méret: 61,5×46 mm
Magántulajdonban.

1. számú melléklet

az 59.500/eln. H. M. — 1944. számú rendelethez.

Teljesítményi jelvények.

Páncélromboló jelvény

Közelharc jelvény

Erődleküzdő jelvény

Harckocsi kilövési jelvény

Repülőgép lelövési jelvény

Aknafelszedő jelvény

Megjegyzés: A „Haroos repülő jelvény" mintáját később közlöm.

3. ábra. A „teljesítményi jelvényeket" rendszeresítő 59.500/eln. H. M. kik.–1944. számú körrendelet melléklete a jelvények rajzával

5. Aknafelszedő jelvény III. fokozata
Tojásdad formájú, enyhén domború, bronzszínű jelvény, előlapján a peremmel párhuzamosan futó keretben két földön kúszó, rohamsisakos katona látható, az előtérben lévő alak kezében tányérakna van, a háttérben robbanás füstfelhője. A jelvény alsó ívét a magyar Szent Korona képe, valamint tölgy- és babérlevelek határolják. Hátlapja sima, rögzítőlapja hiányzik.
Anyag: eloxált alumínium
Méret: 61,5×46 mm
HTM leltári szám: 85.282.1./É

6. Közelharc jelvény III. fokozata (viselt példány)
Tojásdad formájú, enyhén domború, bronzszínű jelvény, előlapján a peremmel párhuzamosan futó keretben földön ülő, rohamsisakos katonát puskára feltűzött szuronnyal ledöfő álló, rohamsisakos katona van, a háttérben robbanás füstfelhője, illetve puskával rohamozó, sisakos katona látható. A jelvény alsó ívét a magyar Szent Korona képe, valamint tölgy- és babérlevelek határolják. A jelvénytestbe felül és alul két-két lyukat fúrtak, amelyen vékony drótot bújtattak át. Hátlapja sima, a jelvény alakjára vágott, vörös filcalátéttel. Rögzítőlapja hiányzik.
Anyag: eloxált alumínium
Méret: 61,75×46 mm
Magántulajdonban.

Sallay Gergely Pál
Hadtörténeti Múzeum
Numizmatikai gyűjtemény

Fotó: *Szikits Péter*

1

2

3

4

5

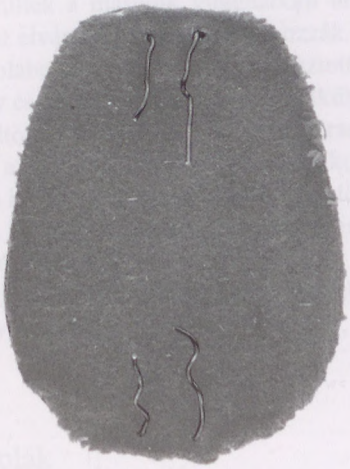

6

4. ábra. 1: Páncélromboló jelvény II. fokozata, 2: Közelharc jelvény I. fokozata, 3: Harckocsi kilövési jelvény II. fokozata, 4: Repülőgép lelövési jelvény I. fokozata, 5: Aknafelszedő jelvény III. fokozata, 6: Közelharc jelvény III. fokozata (viselt példány)

QUALIFICATION BADGES OF THE ROYAL HUNGARIAN ARMED FORCES, 1944–1945

Summary

General Károly Beregfy, Hungarian Minister of Defence, instituted new qualification badges for the members of the Royal Hungarian Armed Forces on 25 November 1944. The establishment can be regarded as a means of boosting the morale of the fighting forces on the one hand, and as an attempt to apply the German system of special qualification badges in Hungary, on the other. The insignia could be awarded in three grades to officers, NCOs and other ranks, retroactively as from 26 June 1941, the day that a state of war took effect between Hungary and the Soviet Union.

The following qualification badges were instituted by the order of the minister: Tank Destruction Badge, Close Combat Badge, Fortress Assault Badge, Anti-Tank Artillery Badge, Anti-Aircraft Artillery Badge, Mine Clearing Badge and Combat Aircrew Badge. The badges were stamped out of aluminium and pictured the military action that the individual was required to perform in order to acquire the insignia.

On the strength of archival sources and personal examples, the author claims that it was the Close Combat Badge and the Mine Clearing Badge that had been most frequently awarded, while it seems that the Combat Aircrew Badge had not even been manufactured.

In the study, a previously unreleased unique picture is being published, which provides an example of the wearing of the qualification badges. The photograph, which had been taken in Denmark in the spring of 1945, portrays a Hungarian 2nd lieutenant in the reserve, wearing the 3rd Grade of the Close Combat Badge on the left breast pocket of his tunic.

(Translated by the author)

Az Első magyar tűzzománc jelvénygyárban készült iskola-jelvények katalógusa (5. rész)

Katalog der in der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen (Teil 5.)

Ez a közlemény folytatása a NK 102–103 (2003–2004) számában megjelent azonos című cikknek, ezért a katalógus számozása folytatólagos. SALGÓTARJÁN-ZIRC települések iskolajelvényei kerülnek itt bemutatásra 246–349. sorszámok alatt. A képek számozása megegyezik a katalógus számozásával.

Ebben a fejezetben is megtalálhatóak mindenféle közép-és alsó fokú iskolák jelvényei. Ezek között több olyan iskola is található, amelynek fenntartója országos hatókörű. Ilyenek *Siklóson és Szabadkán a Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanének, a szegedi Piarista Gimnázium és a székesfehérvári Ciszter Gimnázium*. Az említett iskolák az őket működtető rendek szokásos jelvényét használják, de a jelvényükön legtöbbször kiírják a város nevét is. A székesfehérvári káptalannak már a 11. század elején volt iskolája. Tanított itt Baróti Szabó Dávid, Pray György, később Ányos Pál, Virág Benedek. A neves diákok közé tartozott Bibó István, Szekfű Gyula, Vajda János és Vörösmarty Mihály. A ciszter jelvény rátétes változata valóságos ékszernek hatott. A tűzzománc kivitelű másik jelvény elkészítése ugyancsak nagy szakértelmet igényelt. Az 1871-ben megnyílt szegedi piarista gimnázium diákja volt Bálint Sándor, Dugonics András, Juhász Gyula, Kármán Mór, Ortutay Gyula és Tömörkény István.

Bár iskolai szervezetben folyt az oktatás némely intézményben, de a diákok a felnőttek soraiból kerültek ki. Ilyen volt a *somogyszentimrei Magyar Királyi Földműves Iskola, a szekszárdi Magyar Királyi Mezőgazdasági Szakiskola és a szentesi Női Kereskedelmi Szaktanfolyam. A sátoraljaújhelyi Mezőgazdasági Szakoktatás* Törzsgárda jelvényét nem is a diákok, hanem az erre érdemes tanárok viselték.

Az iskolajelvények között különlegesség a tanulási érdemérem. A szép kivitelű jelvény Kossuth Lajos mellképét ábrázolja. Ez a jelvény nem kötődik egyetlen iskolához.

Tágabb értelemben az iskolajelvények közé tartoznak a Pedagógus Törzsgárda jelvények különböző változatai. Nem a diákok, hanem a tanárok részére készültek a második világháború után azért, hogy a pedagógus pályán eltöltött éveiket ezzel megbecsüljék, és az elvándorlást megakadályozzák. A pedagógus jelleget a jelvényen a fáklya mutatta. Ezeket mindenféle iskolában a Pedagógusnapon osztották ki ünnepélyes körülmények között. A bemutatott anyagban található arany és ezüst kivitelben felirat nélkül, és arany kivitelben 5, 10, 25 feliratú változatban a pedagógus pályán eltöltött évek szerint. Van olyan törzsgárda jelvény is, amelyik egy városhoz és oktatási ágazathoz kötődik. Ilyen az említett sátoraljaújhelyi szakoktatás törzsgárda jelvény. Ez mintájában teljesen eltér a többi, városhoz nem kötődő hasonló jellegű jelvénytől. Egyes iskoláknak több korszakból készült jelvénye megtalálható ebben a jelvény csoportban. Az azonos iskoláknak készült jelvények jól mutatják a politikai változásokat. Ezek a történelem tárgyi tanúi.

Az egyes városok számára készült szép jelvényeknek híre ment, ezért néhány városból több iskola is megrendelte a jelvényét. Többféle iskolának készült jelvény Sopronba, Szegedre, Szentesre, Székesfehérvárra és Vácra.

Polgári iskolák

Színes képet alkotnak a polgári iskolák. Vannak közöttük állami, községi, egyházi és magán jellegű intézmények. A katolikus iskolák között a Miasszonyunkról Elnevezett Iskolanének és a domonkosok tartottak fenn iskolákat. Vannak köztük fiú és leány polgári iskolák, később vegyesen fiúk és leányok is látogatták ugyanazt az iskolát.

A most vizsgált polgári iskolák között a legrégebbi *Székelyudvarhelyen* volt. Ebben a városban már 1860-tól működött a tanoda. Ez az évszám látható a jelvényen is, a hazafiságra és vallásosságra utaló jelmondatok mellett. *Siklóson* 1881-ben indult meg a hatosztályos iskola. Ennek – a rendelőkönyvek tanúsága szerint – régebbi változatának gomblyukjelvénye a kor szokásainak megfelelően kicsiny méretű volt, a másik ugyancsak a kor igényei szerint nagy méretű és igen díszes címeres jelvény. Az 1873-ban megindított leánynevelő intézetből alakult *Szegeden* az apácák vezette polgári leányiskola. *Vasváron* 1904-től működött állami polgári fiúiskola, jelvényén a várost jelképező vár ábrájával. *Sopronban* pajzs alakú jelvényén a P betű utal az iskola jellegére. 1922-től nevezték el az iskolát Petőfiről. 1908-ban alakult a domonkos apácák iskolája. Egy évvel utóbb indult meg a tanítás *Veszprémben*, a polgári fiúiskolában, ahol a korszerű szlöjd oktatás is folyt. Köriratos címert használtak jelvényként *Szabadkán* is, apácák oktattak a Tereziánumban. 1910-től. *Topolyán*, Bács megye tiszta magyar lakosú járási székhelyén már 1909-ben megnyílt a polgári iskola 54 diákkal. Ez a létszám 1944-ben 448-ra nőtt. 1918-ban alapították *Sárospatakon* a katolikus polgári leányiskolát. Az iskola 1933-tól fiúkat is felvett. *Szerencsen* 1924-ben „vegyes" polgári iskola alakult. A diákok különleges sapkapajzsa nemzeti színekből áll. Rajza Nagy Magyarországot formázza, a belőle kiinduló sugarakkal, előtte a hármas halmon álló koronából kinyúló kettős kereszt. *Szigetvárott* a polgári fiúiskolának a várat is ábrázoló, koronával ékesített hármastagozatú jelvénye valóságos műremek. *Vecsésen* államilag segélyezett községi polgári fiúiskolát alapítottak 1925-ben, ez később állami és községi iskolaként működött hagyományos magyar címeres, zöld keretében köriratos jelvénnyel. 1928-ban *Tamásiban* állami és községi polgári fiú- és leányiskolát nyitottak. *Topolyán* fehér keretes magyar címer a jelvény. Eltérően az általános szokásoktól *Szentendrén* a református polgári iskolát kezdeteitől fogva elnevezték. Jókai volt a névadó. Ennek az iskolának a régebbi jelvénye a koronás magyar címer volt körirattal, az újabb változatban a nemzeti jelleget a piros-fehér-zöld pólya fejezi ki.

Szakiskolák

Szentesen és *Tatán* a kereskedelmi tanulóiskola számára rendeltek jelvényt. Ezek a jelvények a kereskedelem szakmai jelképeit ábrázolják. Gép- és gyorsíró iskola volt *Székesfehérvárott* és *Vácott*. Az előbbin Hunyadi Mátyás képe, az utóbbin a második világháborút követő években szokásos nyitott, fehér könyv, rajta átfektetett tollal azonosítja az iskolát. A székesfehérvári jelvénynek koszorús változata is fennmaradt. *Vácott* a Karolina iskolában Női Felső Kereskedelmi tanfolyam működött.

Tatán, *Tatabányán* és *Várpalotán* a Munkaügyi Minisztérium sorszámmal ellátott szakiskolái működtek. Azért sorolom őket ehhez a csoporthoz, mert a jelvényen feltűntetik a város nevét, és a szakmára jellemző ábrákat.

Gimnáziumok, reáliskolák, líceumok

Salgótarjánban 1923-tól működött a Madách Imre gimnázium, amelynek Szent Koronával lezárt magyar címeres jelvénye a kor szokásaiba illő volt.

Sárbogárdon az 1945 utáni időszakra jellemző jelvényt viseltek a diákok kétféle méretben.

Sárospatak egyike a legősibb diákvárosainknak. Már 1489-ben volt iskolája, a 16. századtól református jelleggel. A 17. századtól ismét működött a katolikus gimnázium. A református gimnázium diákja volt Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály, Fáy András, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, Tompa Mihály, Erdélyi János, Szemere Bertalan, Kossuth Lajos. Tanára volt Comenius és Erdélyi János. A református gimnázium jelvényén harsonát tartó angyal, a katolikuson a pataki vár látható a város piros-kék színeivel hangsúlyozva a városhoz tartozást.

Egyike a legrégebbi középfokú tanintézeteknek *Sopronban* található. Szájhagyomány és írásos emlék szerint 1557-ben kezdődött a városban a középfokú oktatás. A 18. században katolikus és evangélikus gimnázium is működött. Az evangélikus gimnázium neves diákja volt Balassa János, Berzsenyi Dániel, Döbrentei Gábor, Eötvös Károly, Gombocz Zoltán, Ihász Dániel, Kis János, Lumniczer Sándor, Magda Pál, Manninger Rezső, Pákh Albert, Székács József, Vajda Péter, Zsirai Miklós; tanárai Lehár Ferenc, Mikola Sándor, Renner János, Thirring Gusztáv. Az ifjúsági zenekar tiszteletbeli védnöke egykor Liszt Ferenc volt. A soproni evangélikus tanítóképzőnek és az 1908-tól működő líceumnak hasonló kerektalpú, pajzs alakú jelvénye volt, csak a kötések tértek el egymástól. A líceum L betűs piros-kék színezésű pajzs alakú jelvényét váltotta fel az államo-

sítás után Berzsenyi Dániel nevére emlékeztető SBG feliratos jelvénye megjelölve az 1557-es alapítás esztendejét. Az ismét evangélikus egyházi fennhatóság alá került iskola szellemesen vegyítve a múltat a jelennel Berzsenyi Dániel Evangélikus Líceum néven működik, a költő nevét és a hagyományos L betűt is megtartva a jelvényben. A katolikus iskola jelvénye a rend jelképét viselte. Az állami leánygimnázium pedig a soproni tűztornyot ábrázolja. 1924-től működött a városban Széchényi gimnázium. Új jelvényét az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban 2004-ben rendelte meg egy Sopront jelképező ábrával. A felső kereskedelmi iskolások magyar címeres jelvényt viseltek ebben a városban.

Sümegen az 1857-ben megindult alreáliskola 1922-től kapta meg Kisfaludi Sándor nevét. 1935-től lett egységes gimnázium. Magyar címeres jelvénye ezután készült. Diákja volt Simon István, tanára Szabó Dezső.

Szegeden a már említett piarista gimnáziumon kívül három másik gimnázium is rendelt jelvényt az Első Magyar Tűzzománc Jelvénygyárban. Az iskola alapítójáról elnevezett Tunyogi gimnázium jelvényén a kettős kereszt és a zöld hármas halmon álló Szent Korona és a kettős kereszt utal a vallásos és a kard és kalász a hazafias jellegre. Az 1851-ben megnyílt városi iskolát 1921-ben nevezték el Baross Gáborról és 1935-től lett egységes gimnázium. Ebből a korszakból való a keretes címeres jelvényük kétféle méretben. Az iskola diákja volt Balázs Béla és Rákosi Mátyás, magyart és latint tanított benne Babits Mihály, magyart Madácsy László, matematikát és fizikát Bakos Tibor, gyorsírást Országh József. Az 1898-ban megnyílt Magyar Királyi Klauzál Gábor Gimnázium 1944. június 23-án rendelt jelvényt ugyancsak a feliratos kerettel ellátott magyar címer mintájára szintén két méretben. A gomblyukjelvény régebbi, hiszen a feliratában nem gimnázium, hanem „reálgimnázium" szerepel. *Szeghalmon* az 1926-ban megnyílt református gimnáziumot is az alapítóról nevezték el Péter Andrásnak. Az égő szívet tartó kéz az egyházi jellegre utal a jelvényen.

Szekszárdon 1896-ban nyílt meg az állami főgimnázium, de már 1061 óta működött a városban bencés apátsági iskola. A kétféle méretben elkészült jelvénye a város címerét mutatja. 1935 után viselték a diákok a kétféle méretben elkészített, Szekszárd városának címerével ékesített iskolajelvényt.

Szentesen korán megalakult a leányiskola állami kezelésben. Az érdekes rajzú pajzs alakú jelvényen az állami jelleget a Szent Korona képviselte.

Székesfehérvárott a ciszter gimnáziumot az államosítás után József Attiláról nevezték el. A gyár rendelőkönyvében évről-évre megtalálható a 3-400 darab, a költő monogramját ábrázoló jelvény megrendelésére vonatkozó levél. Méghozzá 1975-ben „csillag nélkül" megjegyzéssel. Ugyancsak híres volt a város 1876-ban alakult reáliskolája. 1883-tól vette át az állam. 1922-től nevezték el Ybl Miklósról. Kelemen Béla évtizedeken át igazgatta a iskolát. Tanított itt Farkas Gyula, Lengyel Dénes és Szabó Dezső. Az iskola diákja volt Bory Jenő, Csók István. Többféle jelvényt készített az üzem ennek az iskolának. A köriratos magyar címeren kívül az építészetet jelképező tornyokat és szerszámokat ábrázoló jelvények is készültek a gimnáziummá és közlekedésgépészeti szakközépiskolává alakult iskola részére. Évről-évre egy-kétszáz jelvényt rendeltek. Ebben a városban működött a Jáky József szakközépiskola. Szép, ötszög alakú jelvényén fehér út és épület látható. Arany, ezüst és bronz félkoszorúval övezett változatban készült 1982-ben.

Szolnokon 1831-től működött ferences gimnázium. 1887-től állami gimnáziummá vált. 1922 óta viseli a város szülöttének, Verseghy Ferencnek a nevét. 1924-től reálgimnázium. Az 1932-től hordott Szent Koronával lezárt magyar címeres jelvényen kívül később, 1932 és 1945 között a diákok viselték a díszesebb mintázatú jelvényt. Ez a Verseghy család címerét ábrázolja. A jelvényt az iskola rajztanára, Benedek Jenő, az ismert festőművész tervezte. Az 1930-ban alakult szolnoki Varga Katalin általános leánygimnázium az ország egyik első középfokú nőnevelő intézménye volt. 1951-ben kapta ezt a nevet, és UNESCO iskola lett. 1962-től működött Tiszaparti gimnázium is. Ennek a két utóbbi iskolának az iskolajelvényén a kor szokásainak megfelelően vonuló gyerekek látszanak. Ugyancsak ebben a városban működött a Közlekedésgépgyártó Ipari Szakközépiskola. Ennek 50. évfordulójára készült 1977-ben a most bemutatott, koszorúval keretezett és szárnyaskerékkel is díszített jelvény. A Pálfy János Műszeripari és Vegyipari szakközépiskola 1983-ban rendelt 1000 darabot kék-fehér színezésű jelvényeiből.

Szombathelyre, az 1917-ben megnyílt Magyar Királyi Állami Leánylíceumba szépséges tájképet ábrázoló jelvényt rendeltek. 1927 és 1937 között viselték ezt a diáklányok. A Latinka Sándor Gépipari Szakközépiskola kör alakú és műszerek ábrájával ékesített jelvényt rendelt 1980-ban. Az utolsóként említett F. K. címerpajzsa feltehetően a szombathelyi Felső Kereskedelmi iskolát jelentette.

Tatabányán a Szabó József Geológiai Technikum jelvényén a szakma munkaeszközei láthatók.

Tiszaföldváron az 1947-ben alakult iskola 1952-től vette fel a Hajnóczi József gimnázium nevet. Az iskola vörös csillaggal ellátott jelvényén épület rajza látható.

Vácott is több iskola rendelt jelvényeket a gyárban. A Mezőgazdasági Technikum, a Közgazdasági Technikum és a Gyors-és Gépíró Iskola. A jelvényeken a szakma jelképei láthatóak.

Vasváron a vár rajzával díszített jelvényt viseltek a gimnazisták.

Zalaegerszegen 1895-ben kezdődött a gimnáziumi oktatás. 1950-től vette fel az iskola Zrínyi Miklós nevét. Az iskolának a régebbi jelvényén a város címere, az újabbon a korban szokásos nyitott, fehér könyv látható, rajta átfektetett tollal. Az iskola diákja volt Pais Dezső, matematika-tanára Kunfalvi Rezső, katolikus hittantanára Pehm József, a későbbi Mindszenty József. A reálgimnázium jelvényén az iskola nevének betűi láthatók. 1924 és 1935 között viselték ezt a jelvényt a gyerekek. A Felső Kereskedelmi iskola rátétes jelvénye különlegesen szép. Az iskola az 1874-ben indult polgári fiúiskolára épült.

Zentán a gimnázium jelvénye a hagyományos kerettel övezett koronás magyar címer.

Zircen az egykori ciszter gimnázium jelvénye is a nyitott könyv, rajta átfektetett tollal. 1975-től készült az üzemben.

Általános iskolák

Ebben a jelvény-együttesben mindössze három általános iskola fordul elő. *Sátoraljaújhelyen* egy ének-zenei általános iskola és *Székesfehérvárott* egy ének-zenei és egy külön szakosítás nélküli általános iskola. Ez utóbbi Ybl Miklós, a székesfehérvári ének-zenei Kodály Zoltán nevét viseli már ötven esztendeje, ma már gimnáziummal is kiegészítve.

KATALÓGUS

246. SALGÓTARJÁN *Magyar Királyi Állami Madách Imre Gimnázium*
Piros tetővel és ékkövekkel díszített Szent Koronával lezárt, csücskös talpú magyar címer alakú jelvény. Kétoldalt világoskék keret határolja. A keretben felirat arany betűkkel: M. KIR. ÁLLAMI MADÁCH IMRE GIMNÁZIUM
M: 57 mm, sz: 39 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

247. SÁRBOGÁRD *Általános Gimnázium*
Hegyes talpú, egyenes tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér keretben sötétkék mező, benne nyitott, fehér könyv, átfektetett, fehér tollal. A keretben arany betűkkel felirat: baloldalt: ÁLT. GIMNÁZIUM, jobboldalt: SÁRBOGÁRD.
M: 30 mm, sz: 28 mm. Szúróval ellátva.

248. SÁRBOGÁRD *Általános Gimnázium*
U. a. mint nr. 247, de felirat baloldalt csak: ÁLT. GIMN.
M: 12 mm, sz: 18 mm. Egyenes tűvel ellátva.

249. SÁROSPATAK *Római Katolikus Polgári Fiú-és Leányiskola*
Csücskös talpú, fent hullámos lezárású, baloldalt piros, jobboldalt sötétkék kerettel határolt világoskék mezőjű tárcsapajzs alakú jelvény. Középen piros-fehér-zöld hullámos szalagon fehér kereszt áll. Lent fehér színben a sárospataki Rákóczi vár. A baloldali piros keretben felirat: RÓM. KAT. POLGÁRI, a jobboldali sötétkék keretben: FIÚ ÉS LEÁNYISKOLA A szegély felső, baloldali, piros részében a felirat: SÁROS, jobboldali, sötétkék részében: PATAKI. A szegély felső és két oldalsó részét öt-öt aranyszínű pont választja el.
M: 43 mm, sz: 37 mm. Szúróval, tolltartóval ellátva.

250. SÁROSPATAK *Református Főgimnázium*
Csücskös talpú, hajlított tetejű pajzs alakú jelvény. Félig piros, félig sötétkék kerettel ellátott, világoskék mezőben fehér szárnyas angyal áll harsonával a kezében. A keretben felirat, fent: SÁROSPATAKI, baloldalt: REFORMÁTUS, jobboldalt: FŐGIMNÁZIUM.
M: 42 mm, sz 34 mm. Tolltartóval, szúróval ellátva.

246

247

249

250

252

254

256

251

253

255

257

258

259

260

261

262

263

264

265

251. SÁTORALJAÚJHELY *Ének-zenei Általános Iskola*
Alul világoskék keretes fehér szalaggal lezárt, világoskék mezőben fehér kerettel ellátott, fehér, nyitott könyv alakú jelvény. Baloldalán arany betűs felirat: ÉNEK- / ZENEI /ÁLT. ISK., jobb oldalán lant, alatta 1950. Az alsó szalag felirata: SÁTORALJAÚJHELY.
M: 32 mm, sz: 28 mm. Biztosítótűvel ellátva.

252. SÁTORALJAÚJHELY *Mezőgazdasági Szakoktatás Törzsgárda*
Kör alakú jelvény. Fehér mezőben nyitott, fehér könyv, benne: TÖRZSGÁRDA. Felette arany betűs felirat: MG I SZAKOKTATÁS, alatta: SÁTORALJAÚJHELY.
Átm.: 23 mm. Biztosítótűvel ellátva.

253. SIKLÓS *Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanénék Intézete*
Egyenlőszárú háromszöggel leárt, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. A pajzsban sötétkék alapon nyugvó, aranyszínű kereszten balról jobbra felfelé átlósan négy fehér fejű liliom, zöld szárakkal. A pajzs és a háromszög között sötétkék alapon arany betűkkel: SIKLÓS. Az egyenlőszárú háromszög arany alapján sötétkék díszítő vonalak vannak elhelyezve.
M: 35 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

254. SIKLÓS. *Polgári iskola*
Hegyes talpú, színes ékkövekkel díszített Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Balharántolt lila kötés helyezkedik el fehér mezőn. Baloldalt fent aranyszínű kereszt, a lila kötésen aranyszínű S. P. látható.
M: 48 mm, sz: 25 mm. Szúróval, tolltartóval ellátva.

255. SIKLÓS *Polgári iskola*
U. a. mint nr. 254, de a Szent Korona nem színes.
M: 25 mm, sz: 13 mm. Biztosítótűvel ellátva.

256. SIKLÓS *Polgári Fiúiskola*
Csücskös talpú, hajlított tetejű pajzs alakú jelvény. Kék mezőben ágaskodó, koronás oroszlán zöld halmon áll, mancsában fehér toll. Két oldalán zöld szegély. A pajzs felső részén két kisebb hegyes talpú pajzs. Jobboldalt fehér mezőben két kék ruhás női szent dicsfénnyel. Baloldalt a Szent Korona nélküli magyar címer. A jelvény tetején piros szegély, benne arany betűs felirat: POLG. FIÚISKOLA. A jelvény alján ugyancsak piros szegély, benne arany betűkkel felirat: SIKLÓS.
M: 42 mm, sz: 33 mm. Szúróval ellátva.

257. SOMOGYSZENTIMRE *Magyar Királyi Földműves Iskola*
Kör alakú jelvény. 5 mm széles, fehér keretben piros mező. Benne arany színben növény, mögötte kasza, sarló, gereblye és más mezőgazdasági eszközök A fehér keretben arany betűkkel körirat: SOMOGYSZENTIMREI M. KIR. FÖLDMŰVES ISKOLA*
Átm.: 32 mm. Biztosítótűvel ellátva.

258. SOPRONI *Állami Polgári Fiúiskola*
Hegyes talpú, egyenes tetejű és oldalú pajzs alakú jelvény. Jobbharántolt piros-fehér mező. Arany betűs felirat olvasható a széle mellett: SOPRONI ÁLLAMI POLGÁRI FIÚISKOLA, a P betű kimagaslik a szövegben.
M: 45 mm, sz: 35 mm. Szúróval ellátva.

259. SOPRON *Állami Leánygimnázium*
Kistengelyén álló ellipszis alakú jelvény, melynek fehér keretében a sötétkék mezőn fehér Tűztorony látható. Ezt részben eltakarja a világoskék alapon álló, aranyszínű épület ábrája. A fehér keretben a felirat baloldalt lent: SOPRON, fent: ÁLLAMI LEÁNYGIMNÁZIUM.
M: 40 mm, sz: 33 mm. Biztosítótűvel ellátva.

260. SOPRON *Ágostai Hitvallású Evangélikus Líceum*
Hegyes talpú, fent hullámmal lezárt pajzs alakú jelvény, amelyet 5 mm széles, fehér keret határol oldalt és fent. Jobbharántolt átlóval elvágott, piros és sötétkék mezőkben egy stilizált nagy L betű, amelyre a középen fent elhelyezkedő aranyszínű Nap küldi sugarait lefelé és oldalt. A fehér keretben arany betűkkel felirat: SOPRONI AG. H. EV. LICEUM.
M: 45 mm, sz: 40 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

261. SOPRON *Berzsenyi Dániel Evangélikus Líceum*
U. a. mint nr. 260, de a felirat: BERZSENYI EV. GIMNÁZIUM.
M: 18 mm, sz: 12 mm. Biztosító tűvel ellátva.

262. SOPRON Evangélikus Tanítóképző
Kerektalpú, egyenes vonalú pajzs alakú jelvény. Krémszínű mezőben piros és fehér színnel, jobbharántolt szalagok vannak elhelyezve. Világoskék keretben baloldalt kezdve aranyszínű felirat: SOPRONI EVANGÉLIKUS TANÍTÓKÉPZŐ.
M: 45 mm sz: 30 mm. Tolltartóval, szúróval ellátva.

263. SOPRON *Evangélikus Líceum*
U. a. mint nr. 262, de felirat: SOPRONI EVANGÉLIKUS LICEUM.
M: 45 mm, sz: 30 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

264. SOPRON *Evangélikus Líceum*
Kerektalpú, egyenes vonalú pajzs alakú jelvény. Kék mezőben piros-fehér-zöld színű jobbharántolt szalagok vannak elhelyezve. Fehér keretben aranyszínű felirat: SOPRONI EVANGÉLIKUS LÍCEUM.
M: 45 mm, sz: 30 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

265. SOPRON *Berzsenyi Gimnázium*
Hegyes talpú, egyenes tetejű és oldalú pajzs alakú jelvény. Balharántolt kék-piros mező van fent, lent pedig fehér, egyenlőszárú háromszögben végződik a jelvény. A felső mezőben stilizált fehér betűk: SBG. Alul, a fehér mezőben arany számok: 1557.
M: 33 mm, sz: 28 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

266. SOPRON *Széchenyi Gimnázium*
Egyenes tetővel lezárt, egyenes oldalú, csücskös talpú címer alakú jelvény. Világoskék mezőben a mezőt csaknem teljesen kitöltő fehér díszített S betűben háromtornyú, fehér vár látható, mellette fent balról S, jobbról G.
M: 15 mm, sz: 12 mm. Egyenes tűvel ellátva.

267. SOPRONI *Állami Fáy András Felső Kereskedelmi Iskola*
Hegyes talpú, homorú lezárású, sötétzöld mezőt fehér kerettel határoló jelvény. A sötétzöld mezőben aranyszínű Szent Koronával ellátott, magyar címer található. A keretben a felirat: SOPRONI ÁLL. FÁY A. - FELSŐ KERESK. ISKOLA.
M: 43 mm, sz: 40 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

268. SOPRONI *Fáy András Közgazdasági Technikum*
Hegyes talpú, tárcsapajzs alakú jelvény, hajlított lezárással. Fehér keretben zöld mező. A zöld mezőben sárga kalász van átfektetve fekete serpenyőjű, kétkarú mérlegen. A fehér keretben arany betűs felirat: SOPRONI FÁY ANDRÁS KÖZGAZDASÁGI TECHNIKUM.
M: 35 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

269. SOPRON *Isteni Megváltó Leányai Nőipariskolája*
Kistengelyén álló, koszorúval körülvett ellipszis alakú jelvény. Sötétkék felső mezőben arany kettős kereszt, fehér alsó mezőben aranyszínű IML monogram, alatta arany kereszt látható.
M: 43 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

270. SÜMEG *Állami Kisfaludy Sándor Gimnázium*
Csücskös talpú, piros tetejű magyar Szent Koronával lezárt, barokk díszítéssel keretezett pajzs alakú, fehér kerettel ellátott jelvény. A keretben a felirat: SÜMEGI ÁLL. KISFALUDY SÁNDOR GIMNÁZIUM.
M: 58 mm, sz: 40 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

271. SZABADKA *Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanénék Intézete*
Egyenlőszárú háromszöggel lezárt, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. A pajzsban sötétkék alapon nyugvó aranyszínű kereszten balról jobbra felfelé átlósan négy fehér fejű liliom, zöld szárakkal. A pajzs és a háromszög között sötétkék alapon arany betűkkel: SZABADKA. Az egyenlőszárú háromszög arany alapján sötétkék díszítő vonalak vannak elhelyezve.
M: 35 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

272. SZEGED *Piarista Gimnázium*
Hegyes talpú, ötágú, aranyszínű koronával lezárt pajzs alakú jelvény, amelynek tetején fehér, egyenlő ágú fehér kereszt van. Sötétkék, barokk díszítéssel körbefogott mezőben MA monogram, alatta MP.OY. A fehér kereten arany betűs felirat: SZEGEDI PIARISTA GIMNÁZIUM.
M: 60 mm, sz: 35 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

273. SZEGED *Tunyogi Gimnázium*
Hegyes talpú, piros tetejű Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Világoskék keret határolja a fehér mezőt. Középen aranyszínű kettős kereszt arany koronán áll zöld hármas halmon. A fehér mező baloldalán zöld kard, jobboldalán zöld kalász. A kereszt felett arany betűkkel felirat: TUNYOGI / GIMNÁZIUM, alatta: SZEGED.
M: 55 mm, sz: 39 mm. Szúróval ellátva.

274. SZEGED *Magyar Királyi Állami Baross Gábor Gimnázium*
Piros tetejű, ékkövekkel díszített Szent Koronával fedett, barokk díszítéssel körülvett, magyar címert ábrázoló csücskös talpú, pajzs alakú jelvény. Fehér keret határolja kétoldalt. A keretben arany betűs felirat: SZEGEDI M. KIR. ÁLL. BAROSS GÁBOR GIMNÁZIUM
M: 54 mm, sz: 40 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

275. SZEGED *Magyar Királyi Állami Baross Gábor Főreál Iskola*
Aranyszínű Szent Koronával lezárt, barokk díszítéssel körülvett, magyar címert ábrázoló, hegyes talpú pajzs alakú jelvény. Kétoldalt fehér keret határolja. A keretben arany betűs felirat: SZEGEDI M. KIR. ÁLL. BAROSS GÁBOR FŐREÁL ISKOLA.
M: 30 mm, sz: 20 mm. Egyenes tűvel ellátva.

276. SZEGED Magyar *Királyi Állami Klauzál Gábor Gimnázium*
Piros tetővel ellátott Szent Koronával lezárt, barokk díszítéssel körülvett, hegyes talpú magyar címer alakú jelvény, amelyet két oldalról fehér keret határol. A keretben a felirat arany betűkkel: SZEGEDI M. KIR. ÁLL. KLAUZÁL GÁBOR GIMNÁZIUM.
M: 55 mm, sz: 39 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

277. SZEGED *Magyar Királyi Állami Klauzál Gábor Reálgimnázium*
Aranyszínű Szent Koronával lezárt, barokk díszítéssel körülvett, hegyes talpú magyar címer alakú jelvény, amelyet két oldalról fehér keret határol. A keretben a felirat arany betűkkel: SZEGEDI KLAUZÁL GÁBOR REÁL GIMNÁZIUM.
M: 26 mm, sz: 19 mm. Egyenes tűvel ellátva.

278. SZEGHALOM *Református Péter András Gimnázium*
Hegyes talpú, piros lángformával lezárt pajzs alakú jelvény. Fehér keretben sötétzöld mező, abban testszínű kéz tart egy piros szívet. A fehér keretben arany betűs felirat baloldalt: SZEGHALMI REF. PÉTER, jobboldalt ANDRÁS GIMNÁZIUM, a keretben van három színes pötty.
M: 54 mm, sz: 35 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

266

267

268

269

270

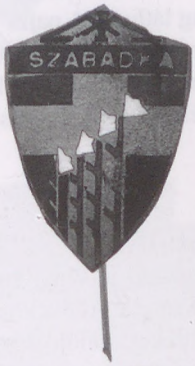

271

272

273

274

276

278

279

280

281

282

279. SZEKSZÁRD *Garay János Gimnázium*
Hegyes talpú, aranyszínű, piros béléses Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény, amelyet kétoldalt, egy-egy fehér szalag és egy-egy egy zöld levélfonat határol, valamint megszakítva a pajzs által, a jelvény alján is egyenes vonalú fehér szalag látható. A pajzs balharántolt belsejében zöld-kék-zöld mezők vannak. A zöld mezőkben piros virág, arany gallyal, a kék mezőben futó arany szárnyas állat látható. A baloldali fehér szalagon arany betűkkel olvasható: GARAY JÁNOS, a jobboldalin: SZEKSZÁRD, az alsón baloldalt: REÁL, jobboldalt: GIMN.
M: 45 mm, sz: 30 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

280. SZEKSZÁRD *Garay János Gimnázium*
Hegyes talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény, amelyet kétoldalt egy-egy egyenes vonalú fehér oszlop és egy-egy egyenes vonalú, zöld levélfonat határol, valamint megszakítva a pajzs által, a jelvény alján is egyenes vonalú fehér szalag látható. A pajzs jobbharántolt belsejében zöld-kék-zöld mezők vannak. A zöld mezőkben aranyszínű ágakat ábrázoló minták, a kékben szökellő állat látható. A fehér oszlopok arany betűs felirata: baloldalt lentről felfelé: GARAY JÁNOS, jobboldalt lentről felfelé: SZEKSZÁRD A jelvény alsó, fehér szalagos lezárásán arany betűkkel, a pajzscsúcstól balra GIM, jobbra NÁZ olvasható.
M: 18 mm, sz: 13 mm. Egyenes tűvel ellátva.

281. SZEKSZÁRD *Magyar Királyi Mezőgazdasági Szakiskola*
Fehér szalaggal körülvett, fent arany díszben végződő jelvény, amelynek középső, zöld mezőjében aranyszínű kalap nyugszik kerti ollón, gereblyén és sarlón. Alatta középről kétfelé ágazó, aranyszínű ág. A 4 mm széles fehér szalagon felirat arany betűkkel, baloldalt: A SZEKSZÁRDI, fent: M. KIR. MEZŐGAZDASÁGI, jobboldalt: SZAKISKOLA. A fehér szalagot lent középen masni zárja, kétoldalt barokk díszítéssel.
M: 45 mm, sz: 40 mm. Biztosítótűvel ellátva.

282. SZENTENDRE *Református „Jókai" Polgári Iskola*
Csücskös talpú, színes Szent Koronával lezárt, sötétkék kerettel határolt magyar címer alakú jelvény. A keretben arany betűkkel felirat: SZENTENDREI REF. "JÓKAI" POLGÁRI ISKOLA.
M: 61 mm, sz: 39 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

283. SZENTENDRE *Jókai Református Polgári Iskola*
Hegyes talpú tárcsapajzs alakú jelvény, fent hajlított lezárással. A sötétkék kereten belül jobbharántolt piros-fehér-zöld mező. A fehérben felirat lentről felfelé: SZENTENDRE. A jelvény felső kerete sárga-világoskék, benne felirat: JÓKAI. A jobb-és baloldalt végig húzódó sötétkék keretben a felirat: baloldalt: ·REFORMÁTUS, jobboldalt: POLGÁRI ISKOLA.
M: 33 mm, sz: 28 mm. Biztosítótűvel ellátva.

284. SZENTES *M. Kir. Áll. Polgári Leányiskola*
Hegyes talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Világoskék kerettel szegélyezett fehér mezőben aranyszínű monogram: Sz. P. L. A világoskék keretben arany betűkkel felirat: SZENTESI M. KIR. ÁLL. POLGÁRI LEÁNYISKOLA.
M: 53 mm, sz: 35 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

285. SZENTES *Női Kereskedelmi Szaktanfolyam*
Tükrös, hatszög alakú jelvény. Fehér mezőben arany koronával lezárt, hegyes talpú, egyenes vonalú szívpajzs. Jobbharántolt, piros-kék mezőben díszített, aranyszínű monogram: SKS. A fehér keretben felirat arany betűkkel, baloldalt: SZENTESI NŐI, lent: KERESKEDELMI, jobboldalt: SZAKTANFOLYAM.
M: 43 mm, sz: 30 mm.

286. SZERENCS *Polgári Iskola*
Hegyes talpú, egyenes rátéttel lezárt pajzs alakú jelvény. Keskeny, sötétkék és piros kerettel határolt, fehér mezőben Nagy Magyarország zöld színű térképéből arany sugarak ágaznak ki minden irányba,

283

284

285

286

287

288

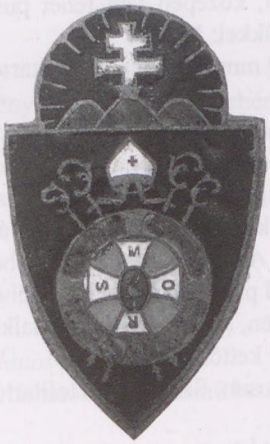

289

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

rajta fehér kettős kereszt arany koronán, hármas halmon áll. A hármas halmon arany számokkal: 1919. Ugyancsak keskeny, sötétkék vonallal határolt, két piros mező található ezen, benne arany betűkkel felirat: SZEREN-CSI/POLGÁRI- ISKOLA.
M: 48 mm, sz: 40 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

287. SZÉKELYUDVARHELY *Római Katolikus Polgári Leányiskola*
Hajlított tetővel ellátott, aranyszínű Szent Koronával lezárt, fehér keretes, hegyes talpú tárcsapajzs alakú jelvény. Zöld hármas halmon, arany koronán fehér kettős kereszt áll, fehér virágok között, piros mezőben, a korona mögött álló aranyszínű körből kiinduló arany sugarakkal. A fehér keret felirata arany betűkkel fent: ISTENNEL HAZÁNKÉRT, baloldalt: RÓM. KAT. POLGÁRI LEÁNY, jobboldalt: ISKOLA SZÉKELYUDVARHELY. A zöld hármas halmon az aranyszínű számjegyek: 1860.
M: 46 mm, sz: 34 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

288. SZÉKESFEHÉRVÁR *Ciszter Gimnázium*
Hegyes talpú, egyenes tetejű, rajta táblával lezárt pajzs alakú jelvény. A fém alapon, aranyszínű koszorúval határolt kék mezőben fehér rátétes, egyenlőszárú kereszt. Az arany koszorúból fent, oldalra kinyúló két-két pásztorbot, középen fent fehér püspöki süveg, lent a pásztorbotok vége nyúlik ki. A kereszt szárain arany betűkkel: MORS
M: 50 mm, sz: 40 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

289. SZÉKESFEHÉRVÁR *Ciszter Gimnázium*
Hegyes talpú, egyenes tetejű, rajta félkör alakú táblával lezárt pajzs alakú jelvény. A sötétkék mezőben négy arany szalaggal átfogott, zöld koszorúval határolt, világoskék mezőben egyenlőszárú, fehér kereszt, melynek közepén nagytengelyén álló, piros ellipszisben aranyszínű, fél lábon álló daru másik lábával követ tart. A kereszt szárain arany betűkkel: MORS. A zöld koszorú mögött fent, oldalra kinyúló, két-két aranyszínű pásztorbot, középen fehér püspöki süveg, lent a pásztorbotok vége nyúlik ki. A pajzsot lezáró félkörben, a szélén arany vonalkázásos sötétkék mezőben zöld, arany koronával ellátott hármas halmon fehér kettős kereszt áll.
M: 55 mm, sz: 35 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

290. SZÉKESFEHÉRVÁR *József Attila Gimnázium*
JA betűs monogram G betűben, sötétkék mezőn, alatta sötétkék szalag. A szalagon arany betűs felirat: JÓZSEF ATTILA GIMNÁZIUM.
M: 26 mm, sz: 30 mm. Biztosítótűvel ellátva.

291. SZÉKESFEHÉRVÁR *Magyar Királyi Állami Ybl Miklós Gimnázium*
Kerek talpú, egyenes oldalú, színes ékkövekkel ellátott Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény, kétoldalt és lent fehér kerettel. A keretben arany betűs felirat: MAGY. KIR. ÁLL. YBL MIKLÓS GIMNÁZIUM.
M: 34 mm, sz: 23 mm. Szúróval ellátva.

292. SZÉKESFEHÉRVÁR *Ybl Miklós Szakközépiskola*
Lent elkerekített téglalap alakú jelvény. Fehér keretben, sötétkék-piros mezőben fent három fehér torony ablakokkal és tetővel, lent nyitott, fehér könyv, benne két, aranyszínű műszer. A keretben arany betűkkel: YBL MIKLÓS SZAKKÖZÉPISKOLA SZÉKESFEHÉRVÁR.
M: 30 mm, sz: 20 mm. Biztosítótűvel ellátva.

293. SZÉKESFEHÉRVÁR *Ybl Miklós Szakközépiskola*
Lent levágott téglalap alakú jelvény. Fehér keretben, sötétkék-piros mezőben fent három fehér torony ablakokkal, tetővel, lent nyitott, fehér könyv, benne aranyszínű műszerek. A keretben arany betűkkel: YBL M. GIMN. ÉS SZAKK. ISK. SZÉKESFEHÉRVÁR.
M: 20 mm, sz: 17 mm. Biztosítótűvel ellátva.

294. SZÉKESFEHÉRVÁR *Hunyadi Mátyás Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskola*
Hegyes talpú, egyenes tetejű pajzs alakú jelvény. Fehér keretben zöld mező található, a zöld mezőn

aranyszínű, 10 mm átmérőjű kör alakú rátétet Hunyadi Mátyás arcképével. A fehér keretben aranyszínű felirat, fent: HUNYADI MÁTYÁS, baloldalt KÖZGAZDASÁGI ÉS KERES, jobboldalt KEDELMI SZAKKÖZÉPISKOLA Aranyszínű babér félkoszorúval keretezve.
M: 28 mm, sz: 26 mm. Biztosítótűvel ellátva.

295. SZÉKESFEHÉRVÁR *Hunyadi Mátyás Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskola*
U. a. mint nr. 294, de babérkoszorús keret nélkül.
M: 25 mm, sz: 20 mm. Biztosítótűvel ellátva.

296. SZÉKESFEHÉRVÁR *Hunyadi Mátyás Gyors- és Gépíró Iskola*
A jelvény, mint nr. 295, de a fehér keretben az alábbi aranyszínű felirat, fent: HUNYADI MÁTYÁS, baloldalt GYORS-GÉP jobboldalt: ÍRÓ ISKOLA. Nincs félkoszorú.
M: 28 mm, sz: 20 mm. Biztosítótűvel rögzítve.

297. SZÉKESFEHÉRVÁR *Hunyadi Mátyás Gyors- és Gépíró Iskola*
U. a. mint nr. 296, de aranyszínű babér félkoszorúval körülvéve és nagyobb méretben.
M: 30 mm, sz: 28 mm. Biztosítótűvel ellátva.

298. SZÉKESFEHÉRVÁR *Jáky (József) Szakközépiskola*
Aranyszínű félkoszorúra erősített, ötszög alakú jelvény. Kék mezőben fehér ház és út. Jobb felső sarokban fehér betűs felirat: JÁKY
M: 25 mm, sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

299. SZÉKESFEHÉRVÁR *Jáky (József) Szakközépiskola*
U. a. mint nr. 298, de félkoszorú nélkül.
M: 17 mm, sz: 20 mm. Biztosítótűvel ellátva.

300. SZÉKESFEHÉRVÁR *Kodály Zoltán Ének-Zenei Általános Iskola*
Téglalap alakú jelvény. Piros mezőben fehér K Z betűk láthatók. Aranyszínű betűkkel fent balra: ÉNEK- / ZENEI, jobboldalt lent: ÁLTALÁNOS / ISKOLA.
M: 20 mm, sz: 30 mm. Biztosítótűvel ellátva.

301. SZÉKESFEHÉRVÁR Ybl *Miklós Általános Iskola*
Hegyes talpú, egyenes tetejű pajzs alakú jelvény. Sötétkék mezőben piros Y M betűk láthatók. Fent arany betűkkel: YBL MIKLÓS, lent ÁLTALÁNOS ISKOLA
M: 26 mm, sz: 22 mm. Biztosítótűvel ellátva.

302. SZIGETVÁR *Polgári Fiú Iskola*
Kerek talpú, hullámos tetejű, aranyszínű koronával lezárt, barokk díszítéssel körülvett, pajzs alakú jelvény, két oldalt fehér kerettel határolva. Fent kék és fehér, lent zöld mezőre oszlik. A felső két mezőben aranyszínű, kardot tartó, ágaskodó oroszlán, a zöld mezőben aranyszínű vár látható. A fehér keretben arany betűs felirat olvasható: SZIGETVÁRI POLGÁRI FIÚISKOLA.
M: 46 mm, sz: 33 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

303. SZOLNOK *Verseghy Főgimnázium*
Hegyes talpú, egyenes tetejű, fehér szalaggal, benne három piros egyenlő szárú kereszttel, rajta Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény, zöld levélkoszorún. A pajzsot két oldalon és lent fehér, barokk végződéssel záródó keret határolja. A fehér keretben arany betűs felirat baloldalt: VERSEGHY, lent FŐ-GIMN., baloldalt SZOLNOK.
M: 60 mm, sz: 40 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

304. SZOLNOK *Magyar Királyi Állami „Versegi" Reál Gimnázium*
Kerek talpú, színezett Szent Koronával lezárt magyar címer alakú jelvény, amelyet fehér keret határol. A keretben arany betűkkel felirat: M. KIR. ÁLL. „VERSEGI" REÁL GIMN. SZOLNOK.
M: 43 mm, sz: 28 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

305. SZOLNOK *Tiszaparti Gimnázium*
Hegyes talpú pajzs alakú jelvény, amelyet körvonal mentén hajló szalag zár le. Belül, piros mezőn két aranyszínű gyermek felső teste, akik fehér lapot szögeznek fel egy fehér épületre. A felső fehér szalag felirata arany betűkkel: SZOLNOKI, az alsó fehér keret arany betűs felirata baloldalt: TISZAPARTI, jobboldalt: GIMNÁZIUM.
M: 42 mm, sz: 45 mm. Biztosítótűvel ellátva.

306. SZOLNOK *Varga Katalin Általános Leánygimnázium*
Kistengelyén álló ellipszis alakú jelvény. Fehér keretben narancssárga mező, benne lobogó, nemzetiszínű és vörös zászlót vivő, szürke és bordó ruhás gyerekek. A fehér keretben arany betűs felirat: VARGA KATALIN ÁLT. LEÁNYGIMNÁZIUM, lent: SZOLNOK.
M: 28 mm, sz: 40 mm. Biztosítótűvel ellátva.

307. SZOLNOK *Közlekedésgépgyártó Ipari Szakközépiskola*
Hegyes talpú, fehér keretes pajzs alakú jelvény. Karikában, azon átbújtatott nemzeti színű szalag látható a jelvényen. A piros-sötétkék osztatú pajzs közepén aranyszínű fogaskerék, háromszög, kör és 1927 évszám. A pajzs egy aranyszínű körön rátétként van elhelyezve. A kör alakon búzafonat látható, amelyet két-két kék és piros szalag fog át. A pajzs felett piros 50 látható.
Átm.: 27 mm. Biztosítótűvel ellátva.

308. SZOLNOK *Pálfy*
Kerek talpú, hajlított tetejű pajzs alakú jelvény. Fent és kétoldalt középkék kerettel ellátva, lent piros körökkel lezárva a belső fehér mező, amelyben két aranyszínű vonal látható. A keretben fent arany betűkkel olvasható: SZOLNOK, a piros körökben egy-egy arany betű: P Á L F Y.
M: 18 mm, sz: 18 mm. Egyenes tűvel ellátva.

309. SZOMBATHELY *Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola*
Kerek talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt, sötétkék kerettel határolt magyar címer alakú jelvény. A keretben arany betűkel felirat: SZOMBATHELYI M. KIR. ÁLL. POLGÁRI FIUISKOLA.
M: 43 mm, sz.: 25 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

310. SZOMBATHELY *Magyar Királyi Állami Leánylíceum*
Piros tetővel és ékkövekkel ellátott, csücskös talpú, kétoldalt fehér kerettel határolt pajzs alakú jelvény. A belső mező felső felén, sötétkék mezőben piros tetejű vártorony, mögötte háromszög, aranyszínű hold és nap helyezkedik el. Az alsó mezőben aranyszínű vár, kék kapuval. A fehér keretben az arany betűs felirat: * M. KIR. ÁLLAMI LEÁNYLICEUM SZOMBATHELY*
M: 35 mm, sz: 22 mm. Szúróval ellátva.

311. SZOMBATHELY *Latinka Sándor Gépipari Szakközépiskola*
Kör alakú jelvény. Fent piros, lent kék keretben fehér mező. A fehér mezőben egyenlő oldalú háromszög vonalzón átvetett körző. Ezen a következő felirat olvasható: GSZ, alatta a kör vonalát követve pedig: SZOMBATHELY. A keret piros részén fent: LATINKA SÁNDOR felirat, a keret alsó, sötétkék részén fogaskerék látható.
Átm.: 20 mm. Biztosítótűvel ellátva.

312. SZOMBATHELY F. K.
Hegyes talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt tárcsapajzs alakú jelvény. Jobbharántolt piros-fehér-zöld pólyával díszített mezőben aranyszínű felirat olvasható, fent: SZOMBATHELYI, alatta: F. K.
M: 30 mm, sz: (legnagyobb) 20 mm, (legkisebb): 14 mm. Szúróval ellátva.

313. SZOMBATHELY *Einsztbruder Dezső Gimnázium*
Fent kékszínű táblával ellátott szimmetrikus ötszög alakú jelvény. Belsejében egyenes vonalakkal határolt vár kék színben, felette fehér mező aranyszínű vonallal körülhatárolva. A fehér mezőben a vártól balra E, jobbra D, a kékben G betű olvasható.
M: 34 mm, sz: 32 mm. Biztosítótűvel ellátva.

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

314

316

317

318

319

320

321

322

314. SZOMBATHELY *Einsztbruder Dezső Gimnázium*
Ugyanaz, mint előző.
M: 20 mm, sz: 15 mm. Biztosítótűvel ellátva.

315. SZOMBATHELY *Rudas László Kereskedelmi Szakközépiskola*
Hegyes talpú, ívelt tetejű és oldalú pajzs alakú jelvény. Baloldalt zöld, jobboldalt fehér mezőben középen aranyszínű Merkúr-bottal.
M: 33 mm, sz: 30 mm. Biztosítótűvel ellátva.

316. SZOMBATHELY *Rudas László Kereskedelmi Szakközépiskola*
Ugyanaz, mint előző.
M: 18 mm, sz: 15 mm. Biztosítótűvel ellátva.

317. TAMÁSI *Állami és Községi Polgári Iskola*
Hegyes talpú, fent is hegyesen lezárt jelvény. Fent fehér mezőben, piros Szent Koronából kiágazó arany díszekkel. Lent magyar címer látható, fehér kerettel körülvéve. Ebben található az arany betűs felirat: TAMÁSI ÁLL. S. KÖZS. POLGÁRI ISKOLA Ezt világoskék szegély, benne arany díszekkel veszi körül.
M: 46 mm, sz: 30 mm. Biztosítótűvel ellátva.

318. TANULÁSI ÉRDEMREND
Téglalap alakú, bronzszínű jelvény. Jobboldalán Kossuth Lajos domborművű mellképe, a jelvény többi részén két soros felirat kidomborodó betűkkel: EREDMÉNYES/TANULÁSÉRT.
M: 25 mm, sz: 40 mm. Biztosítótűvel ellátva.

319. TATA *1. Számú Kereskedelmi Tanulóiskola*
Hegyes talpú, ívelt tetejű pajzs alakú jelvény. Fehér kerettel körülvett, kék mezőben aranyszínű, kétkarú mérleg, tetején kiterjesztett szárny. A keretben arany betűkkel felirat baloldalt: TATAI 1. SZÁMÚ, fent: KERESKEDELMI, jobboldalt: TANULÓISKOLA. A kereten levő felirat után barokk díszítést helyeztek el.
M: 42 mm, sz: 33 mm. Biztosítótűvel ellátva.

320. TATA MÜM 311
Lekerekített, rövidebb oldalán álló trapéz alakú jelvény, fehér kerettel, belül fekete mezővel. A belső, fekete mezőben aranyszínű villám két piros, ferde pólyán áll, középen egy világoskék fogaskerék, alul, a fekete mezőben két, egymásra fektetett aranyszínű csákány és kalapács.
M: 35 mm, sz: 23 mm.

321. TATABÁNYA MÜM *314. Szakmunkástanuló Intézet*
Hegyes talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alak jelvény. Fent és lent kétoldalt 3 mm-es fehér kerettel. Világoskék mezőben, fent nyitott, fehér könyv, rajta fogaskerék, belőle négy irányban kiágazó villámmal, mögötte kalapács. Alatta fekete fejű fejsze és vakolókanál. A fehér keret felirata fent: TATABÁNYAI, baloldalt: MÜM 314. SZAK, jobboldalt: MUNK. TAN. INT. Lent középen, a kereten egy vörös csillag helyezkedik el.
M: 33 mm, sz: (legnagyobb) 30 mm, (legkisebb) 20 mm. Biztosítótűvel ellátva.

322. TATABÁNYA *Szabó József Geológiai Szakközépiskola*
Téglalap alakú jelvény, lent fehér, fent világoskék mező. Baloldalt függőleges helyzetben fekete, mellette piros szalag. A fekete szalag legfelső részén aranyszínű „Sz", a piroson „J" olvasható. A jelvény felső részén háromszög alakú vonalzó, alatta aranyszínű fúrótorony, jobbra mellette egy fehér házikó látható. A jelvény alján fehér mező, benne aranyszínű betűkkel: GEOLÓGIAI / SZAKKÖZÉPISK.
M: 33 mm, sz: 17 mm. Biztosítótűvel ellátva.

323. TISZAFÖLDVÁR *Hajnóczy József Gimnázium*
Hegyes talpú, egyenes tetejű pajzs alakú jelvény. Fehér mezőben aranyszínű épület, előtte sínpár.

323

325

326

327

328

329

330

331

333

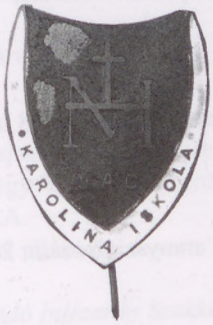

334

335

337

339

340

341

Baloldalt fent aranyszínű csillagból sugarak indulnak ki minden irányban. Arany betűs felirat fent: TISZAFÖLDVÁR, baloldalt: HAJNÓCZY, jobboldalt GIMNÁZIUM, lent: JÓZSEF.
M: 38 mm, sz: 25 mm. Szúróval ellátva.

324. TISZAFÖLDVÁR *Hajnóczy József Gimnázium*
U. a. mint nr. 323, de felirat, fent: TISZAFÖLDVÁR, baloldalt HAJNÓCZY JÓZ, jobboldalt: SEF GIMNÁZIUM.
M: 18 mm, sz: 15 mm. Egyenes tűvel ellátva.

325. TOPOLYA *Magyar Királyi Állami Polgári Iskola*
Hegyes talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Fehér kerettel határolt magyar címert ábrázol. A fehér keretben arany betűs felirat: fent: TOPOLYA, oldalt: M. KIR. ÁLL. POLGÁRI ISKOLA.
M: 55 mm, sz: 34 mm. Szúróval ellátva.

326. TÖRZSGÁRDA
Kör alakú jelvény. Fent ezüstszínű babérkoszorúval, lent fehér kerettel határolt kék mezőben nyitott, fehér könyvön, kék fáklya piros lánggal, abból kiágazó sugarakkal látható. A fehér keretben ezüstszínű betűkkel olvasható felirat: TÖRZSGÁRDA.
Átm.: 18 mm. Biztosítótűvel ellátva.

327. TÖRZSGÁRDA
U. a. mint nr. 326, de aranyszínű babérkoszorúval és betűkkel.
Átm.: 18 mm. Biztosítótűvel ellátva.

328. TÖRZSGÁRDA
Kör alakú jelvény. Aranyszínű babérkoszorúval határolt, kék mezőben nyitott, fehér könyvön fáklya látható piros lánggal. A fehér könyvön aranyszínű 5 látható.
Átm.: 15 mm. Egyenes tűvel ellátva.

329. TÖRZSGÁRDA
U. a. mint nr. 327, de a fehér könyvön aranyszínű szám: 18 látható.
Átm.: 18 mm. Biztosítótűvel ellátva.

330. TÖRZSGÁRDA
U. a. mint nr. 329, de a fehér könyvön az aranyszínű szám: 25.
Átm.: 18 mm. Biztosító tűvel ellátva.

331. VASVÁR *Gimnázium*
Csücskös talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Balharántolt, sötétkék-fehér-sötétkék kötés közepén fehér vár piros toronytetővel, kapuval és három ablakkal. Arany betűs felirat a vár felett: GIMNÁZIUM, alatta: VASVÁR.
M: 35 mm, sz: 30 mm. Szúróval ellátva.

332. VASVÁR *Gimnázium*
U. a. mint nr. 331, de az arany betűs felirat a vár felett: GIMN., alatta: VASVÁR.
M: 14 mm sz: 13 mm. Biztosítótűvel ellátva.

333. VASVÁR *Szent Domokos Rendi Zárda Iskola*
Hegyes talpú, ívelt oldalú pajzs alakú jelvény. Jobb és balharántolt fekete-fehér mezőben középen fekete-fehér kereszt. A fehér keretben arany betűs felirat: fent: VAS-*VÁRI, oldalt: SZT. DOMOKOS R. ZÁRDA ISKOLA
M: 32 mm, sz: 26 mm. Biztosítótűvel ellátva.

334. VÁC *Karolina Iskola*
Hegyes talpú, hajlított tetejű pajzs alakú jelvény. Fehér keretben sötétkék mező, benne aranyszínű kereszt áll egy M betűn. Alatta felirat: VÁC. A fehér keret felirata baloldalt arany betűkkel: ·KAROLINA, jobboldalt: ISKOLA.
M: 33 mm, sz: 25 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

335. VÁC *Mezőgazdasági Technikum*
Csücskös talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér mezőben balharántolt piros-fehér zöld pólya. Rajta haránt fektetett sárga színű búzakalász. Fent fekete betűkkel felirat VÁC, lent MGT.
M: 33 mm, sz: 25 mm, 33 mm. Biztosítótűvel ellátva.

336. VÁC *Mezőgazdasági Technikum*
U. a. mint nr. 335.
M: 18 mm, sz legnagyobb 18 mm, legkisebb 12 mm. Egyenes tűvel ellátva.

337. VÁC *Mezőgazdasági Technikum és Szakközépiskola*
Félkoszorúval szegélyezett, hegyes talpú pajzs alakú jelvény, fent két hullámmal. Halványzöld mezőben aranyszínű váci kapu. látható.
M: 30 mm sz: 25 mm. Biztosítótűvel ellátva.

338. VÁC *Mezőgazdasági Technikum és Szakközépiskola*
U. a. mint nr. 337.
M: 20 mm, sz: 18 mm. Biztosítótűvel ellátva.

339. VÁC *Közgazdasági Technikum*
Hegyes talpú, fent hajlított vonalú, piros-fehér-zöld, elkeskenyedő sávokkal lezárt pajzs alakú jelvény. 5 mm-es világoskék kerettel határolt piros-fehér osztott mezőben barna fogaskeréken áthaladó fehér toll fekszik fehér, nyitott könyvön. A kereten felirat olvasható. Fent: VÁCI, baloldalt: KÖZGAZDASÁGI, jobboldalt: TECHNIKUM.
M: 45 mm, sz: 40 mm. Szúróval ellátva.

340. VÁC *Gépíró és Gyorsíró Iskola*
Hegyes talpú, egyenes tetejű tárcsapajzs alakú jelvény, fehér kerettel. A keret kék mezőt zár közre, benne fehér, nyitott könyv, rajta átfektetve egy fehér toll. A keretben arany betűs felirat, fent: VÁC, balról jobbra: GÉPIRÓ ÉS GYORSIRÓISKOLA.
M: 28 mm, sz: 28 mm. Biztosítótűvel ellátva.

341. VÁRPALOTA *MÜM 305. Ipari Tanuló Intézet és Szakközépiskola*
Csücskös talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Fehér kerettel határolt világoskék mezőben fekete fogaskerék, aranyszínű villámokkal és bányászék és kalapáccsal körülvett torony. A keretben aranyszínű felirat, oldalt: MÜM. 305. IP.TAN. INT. ÉS SZAKKÖZ. ISK., fent: VÁRPALOTA.
M: 38 mm, sz: 31 mm. Biztosítótűvel ellátva.

342. VECSÉS *Államilag Segélyezett Polgári Fiú Iskola*
Piros tetővel és színes ékkövekkel díszített Szent Koronával lezárt, csücskös talpú magyar címer alakú jelvény, amelyet 5 mm széles, zöld keret szegélyez két oldalról. A keretben arany betűkkel felirat: VECSÉSI ÁLL. S. POLGÁRI FIU ISKOLA.
M: 62 mm, sz: 40 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

343. VECSÉS *Állami és Községi Polgári Fiú Iskola*
U. a. mint nr. 342, de a felirat: VECSÉSI ÁLLAMI ÉS KÖZSÉGI POLGÁRI FIU ISKOLA
M: 62 mm, sz: 40 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

344. VESZPRÉM *Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola*
Piros tetejű Szent Koronával lezárt, barokk díszítéssel körülvett magyar címer alakú jelvény, lent balról és jobbról sötétkék keretben. A keretben felirat, balról: VESZPRÉMI M. KIR. ÁLL. jobbról: POLGÁRI FIUISKOLA.
M: 57 mm, sz: 35 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

345. ZALAEGERSZEG *Felső Kereskedelmi Iskola*
Kerektalpú, ékköves Szent Koronával lezárt, pajzs alakú jelvény, aranyszínű Merkúr-szobor rátéttel, fehér kerettel. A belső mező jobbharántolt piros és zöld részre oszlik. A fehér keretben arany betűs felirat: ZALAEGERSZEGI FELSŐKERESK. ISKOLA.
M: 33 mm. sz: 23 mm. Gombalkatrésszel ellátva.

346. ZALAEGERSZEG *Reálgimnázium*
Csücskös talpú, egyenes oldalú, ékköves Szent Koronával lezárt pajzs alakú jelvény. Fehér mezőben fekete monogram: ZRG.
M: 50 mm, sz: 28 mm. Szúróval és tolltartóval ellátva.

347. ZALAEGERSZEG *Zrínyi Miklós Gimnázium*
Piros tetejű, ékkövekkel díszített Szent Koronával lezárt, csücskös talpú tárcsapajzs alakú jelvény. Középkék, fehér-sárga mezőre osztva. A felső mezőben bíborszínű korona, a középsőben középkék, jobbra mutató nyíl, lent sárga mezőben stilizált ZG betűkkel.
M: 55 mm, sz: 30 mm. Biztosítótűvel ellátva.

348. ZALAEGERSZEG *Zrínyi Miklós Gimnázium*
Hajlított tetejű, hegyes talpú tárcsapajzs alakú jelvény. Sötétkék mezőben balharántolt piros-fehér-zöld pólyán nyitott, fehér könyv, rajta átfektetett fehér tollal. A jobb felső részben felirat arany betűkkel: ZRINYI M., a pólya alatt: GIMNÁZIUM / ZALAEGERSZEG
M: 38 mm, sz: 34 mm. Biztosítótűvel ellátva.

349. ZALAEGERSZEG *Zrínyi Miklós Gimnázium*
U. a. mint nr. 348.
M: 24 mm, sz: 18 mm. Rögzítése biztosítótűvel.

350. ZALAEGERSZEG *Polgári Iskola*
Csücskös talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú, színes ékköves Szent Koronával lezárt jelvény. Balharántolt kék-fehér mező. A kék mezőben egymásba érő fehér betűk ZP.
M: 50 mm, sz: 33 mm. Tolltartóval és szúróval ellátva.

351. ZENTA *Magyar Királyi Állami Gimnázium*
Hegyes talpú, aranyszínű Szent Koronával lezárt magyar címer alakú jelvény, fehér kerettel. A kereten a felirat arany betűkkel: ZENTAI M. KIR. ÁLLAMI GIMNÁZIUM.
M: 59 mm, sz: 32 mm. Tolltartóval ellátva.

352. ZIRC *Gimnázium*
Csücskös talpú, hajlított tetejű tárcsapajzs alakú jelvény. Balharántolt fehér kötés világoskék mezőben, rajta fehér, nyitott könyv, ezen átfektetett fehér toll. Arany betűs felirat fent: GIMNÁZIUM, lent: ZIRC.
M: 33 mm, sz: 30 mm. Biztosítótűvel ellátva.

353. ZIRC *Gimnázium*
U. a. mint nr. 352, de a felirat, fent: GIMN:, lent: ZIRC.
M: 15 mm, sz: 13 mm. Egyenes tűvel ellátva.

Berényi Zsuzsanna Ágnes
H-1071 Budapest
Király u. 2.

342

343

344

345

346

347

348

350

351

352

KATALOG DER IN DER ERSTEN UNGARISCHEN EMAILLEABZEICHEN-FABRIK HERGESTELLTEN SCHULABZEICHEN. (TEIL 5.)

Resümee

Diese Arbeit ist die Fortsetzung zu den gleichsbetitelten Artikeln in NK 94–95 (1995–1996), 96–97 (1997–1998), 98–99 (1999–2000) und 102–103 (2003–2004) und setzt die Numerierung fort. Die Schulabzeichen der Siedlungen Salgótarján – Zirc werden unter den Nummern 246–353 vorgestellt.

Fast jede Art Schule kommt in diesem Teil vor. Die Abzeichen von Bürgerschulen, Grundschulen, Fachschulen sowie Gymnasien werden angeführt. Die Abzeichen zeigen oft Wappenelemente des Namensgebers oder der Stadt der Schule. Es gibt auch einige Preisabzeichen und Ehrenabzeichen im jetzt behandelten Material.

Megemlékezések

Emlékezés Huszár Lajosra

a születésének 100. évfordulóján rendezett ünnepségen 2006. január 27-én

Az érték, az általános erkölcsi érték, a magyar nemzeti értékek lassú, de folyamatos helyreállításának vagyunk tanúi és részesei, amikor Huszár Lajosra méltóképpen emlékezünk, emlékezhetünk. Tanítványai, barátai, munkatársai és mind a bel-, mind a külföldi tudományos numizmatikai kutatók legtöbbje mindenkor ennek az értéknek megfelelőnek ítélte Huszár Lajos alkotását, tevékenységét, egész életét. Az ember valódi énje vészhelyzetben mutatkozik meg legvilágosabban. Huszár Lajos majdnem egész életében vészhelyzet volt. Vészhelyzetben volt az ország, a nemzet. Gyermekkorában tört ki az I. világháború, fiatalemberként érte meg az első vörös terrort, a román megszállást, Trianont, szűkebb hazájának, Erdélyországnak elvesztését, és még a Magyar Nemzeti Múzeum fiatal kutatója volt (1929-ben került az Éremtárba), amikor kitört a II. világháború. 1944-ben, Budapest ostromával az egyik legnagyobb vészhelyzet szakadt nemzetünk múzeumára. Huszár Lajost a felelősségérzet a múzeumba költöztette. Lehetetlen, hogy ne a legnagyobb tisztelettel adózzon Huszár Lajosnak az, aki olvasta Fettich Nándor ostromnaplóját. Fettich főigazgató-helyettesen kívül Huszár Lajos (1944-től osztályvezető) volt az, akire a múzeum mindenkor, minden bajában számíthatott. Bizonyára ez is közrejátszott abban a köztiszteletben, közszeretetben, amelynek eredményeképpen Huszárt 1945-ben főigazgatóvá választották. (Fettich politikai okokból nem vállalt további tisztséget, bár így sem menekült meg a méltatlan elbocsátástól.) Huszár megválasztását Keresztúry Dezső kultuszminiszter kinevezéssel szentesítette.

A tiszta, becsületes, hazáját szerető, a múzeumért mindent vállaló, elismert kutató egy bűnös, erkölcstelen, illegitim diktatúrának nem felelt meg. Bár már 1945 óta folyamatosan épült a terrorpárt uralta állam, 1949-t a „fordulat évé"-nek nevezik, mert talán ekkortól még nyíltabban, álarc nélkül tombolt a fékevesztett terror, amelyben a még megmaradt magyar értelmiséget vagy likvidálták vagy – jobb esetben – megfosztották cselekvési lehetőségeitől. Ennek esett áldozatul Huszár Lajos főigazgatósága is, amikor a párthatalom „vezetésre alkalmatlannak" ítélte a vezetésre legalkalmasabbat. Huszár Lajos töretlen hittel, makacs, sőt konok akarattal, génjeiben örökölt erdélyi kitartással viselte el az újabb vészhelyzetet. Őrizte és mentette az őrizhető, menthető szellemi és erkölcsi értékeket. Az ország első múzeumának vezetősége lehetett a bűnös hatalom bűnrészes kiszolgálója, de a Huszár által is képviselt szellem a háttérbe szorítottakban tovább élt. Ezt bizonyította 1956 ősze, amikor ez a szellem Mihalik Sándor szavaival „az utolsó jogszerű főigazgatót" visszaültette az őt megillető főigazgatói székbe. Sajnos csak néhány napra. Az erkölcstelen hatalmat Huszár Lajos erkölcsi magassága, köztisztelete irritálta a legjobban. Ezért ezt próbálta kikezdeni. 1968-ban megtámadták tisztességét, a diktatúrától megszokott módon meghurcolták, de erkölcsi tisztaságát – minden aljas szándék és tett ellenére – nem tudták bemocskolni. Ez is vészhelyzet volt. Huszár Lajos személyén keresztül az emberi tisztesség, a becsület, a tisztaság, az igazság került vészhelyzetbe. Bár Huszár Lajosról lepergett a rászórt mocsok és ő makulátlanul tiszta maradt minden ember előtt, 1968-ban mégis nyugdíjazták, ami a múzeumi mikrokörnyezetben tovább rengette az igazságba vetett hitet.

Mondták rá: inter duos litigentes tertius gaudet. Ő lett volna a nevető harmadik. De ez nem igaz. Sem Huszár Lajos, sem az értékrendjét vallók nem nevettek, nem örültek. Mert igaz, hogy a nyugdíjas megélhetési gondjait a Semmelweis Múzeum alkalmazásával enyhítette; igaz, hogy minden gáncsoskodás ellenére 1983-ban akadémiai doktor lett, de az is igaz, hogy mindebben nem csupán az igazság diadalát lehet látni. Huszár Lajos bizonyos mértékig eszköz is volt. Aki mindenben akadályozta Huszárt, aki szervezte ellene az aljas, méltatlan, becsületét kétségbe vonatni akaró támadásokat, annak ellenében tettek jót Huszárral, ismerték és ismertették el tudományos érdemeit.

Huszár Lajos 1987-ben meghalt, így életében nem kaphatott olyan elismerést, mint amilyent kaphatott volna a nyílt diktatúra véget értével. Társadalmi szervezetek – ahol nem érvényesült a párt hatalma – ugyan a maguk elismerésével – díjérmek, tiszteletbeli tagságok – megtisztelték, de állami elismerést nem kapott. Életében végzett munkáját 2004-ben a „Magyar Örökség" részévé nyilvánították, így ma már közismertté válhat egy többször megalázott, de végül is köztiszteletre méltatott tudós és munkássága.

Tudom, megemlékezésemben a helyzetek, események, néha egyes emberek jellemzése esetében erős jelzőket használtam. Tudatosan. Tudatosan, mert ezek a jelzők igazak és nincs az az erős jelző, amellyel a Huszár Lajost ért méltánytalanságokat jellemezni lehet. Huszár Lajos becsülete ezt követeli.

Gedai István
Magyar Numizmatikai Társulat

Emlékezés Kerényi Andrásra

síremlékének 2005. november 4-i felavatása alkalmából

Kerényi András a mai fiatal, de még a középkorúnak mondott kutatók számára is már tudománytörténet. A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában egykor az antik pénzgyűjtemény kezelője, a kelta pénzverés kutatója volt, a Magyar Numizmatikai Társulatnak pedig választmányi tagja. Ám vagyunk még néhányan, akiknek a nemzedékváltás folyamatában Kerényi András még Bandi volt, a kedves, rendkívüli munkabírású, szerény, de szerénységében is önérzetes munkatárs. A rendkívüli munkabírásra gyermekkorától volt rákényszerítve. Nagyon szegény sorsú családban született, amelyben a magasabb fokú képesítés megszerzéséhez szükséges tanulás nem volt általános. Kerényi Bandinak azonban nem volt más választása, mert egy nyári napon a cséplőgép leszakította egyik karját.

Amikor sírjánál emlékét idézzük, a baráti munkatársra emlékezünk; tudományos munkásságának értékelését végezze el – és el is végzi, végezte – a tudománytörténet. (Lsd.: Múzeumi Arcképcsarnok. Budapest 2004.) A barát, a munkatárs mindenkor számíthatott Kerényi önzetlen segítségére, szerteágazó, magas-fokú numizmatikai szakismereteire. Ugyanakkor önérzetes is volt; talán éppen szegénysorsából adódóan. Önérzetes tartására ismert néhány történet, ezek egyikét Huszár Lajos mondta el a társulati vacsorák egyikén. Hóman Bálint baráti köréből egy gazdag mágnás bement Kerényihez az Éremtárba és a mellényzsebéből kevélyen az asztalára dobott egy római pénzt. „Mondja meg, mi ez!" – szólt oda Kerényinek. Kerényi visszatolta a pénzt az asztala szélére, és „Nem mondom!" – válaszolta. Az úr elment, de kisvártatva Hóman személyesen jött át Bandihoz. Hóman bocsánatot kért barátja modortalanságáért, és végül ő kérte az érem meghatározását. Kerényi természetesen azonnal megtette (egyszerű volt). Hóman melegen megköszönte, értékelte Kerényi önérzetes magatartását.

Kerényi András 1961-ben, 52 éves korában, 22 évi numizmatikai kutatómunka (1939-ben került az Éremtárba, ahol 1945–1955 között osztályvezető is volt.) után halt meg. Rövid, különösen egy kutatónak rövid élet. Ám e rövid élet is elég volt, hogy maradandó tudományos értéket hagyjon maga után, a még őt személyesen ismerőkben pedig baráti emléket. Annak a néhány embernek elmúltával pedig, akik még Bandinak ismerték, nevezték Kerényit, Bandi is meghal, és marad a tudománytörténetnek dr. Kerényi András a numizmatikus.

Gedai István
Magyar Numizmatikai Társulat

Kovács István emlékezete

A mai történész és numizmatikus nemzedék már alig tud valamit Kovács Istvánról, az utóbbi tudományág egyik kiváló úttörőjéről.[1] Annak ellenére, hogy régészeti és éremtani felfedezései régóta bekerültek az irányadó művekbe, és numizmatikai munkássága valósággal hivatkozási pontja a szakkutatásnak, emberi mivolta meg nem érdemelt árnyékban maradt. Ezért is idézzük fel most, 2005-ben, halálának félévszázados fordulóján, életét és munkásságát.[2]

Kovács István 1880. augusztus 21-én született Kézdivásárhelyen (ma Kovászna megye), középosztályú székely családban. Az elemi iskolát szülőföldjén végezte, majd tanulmányait a kolozsvári Református Kollégiumban és a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban folytatta, ahol érettségi vizsgáját 1898-ban kitűnően tette le. Ugyanabban az évben beiratkozott a kolozsvári egyetem történelem szakára, amelyet 1902-ben fejezett be. Már egyetemista korában különleges vonzalmat tanúsított az ókorkutatás iránt. Pósta Béla történész,[3] az Erdélyi Múzeum kiváló igazgatója elejétől kezdve útmutatója és kitűnő mestere volt, így képességeit gyorsan hasznosítani tudta. Kovács István véglegesen Kolozsváron maradt, életét a történelem kutatásának szentelte.

1900-ban, még egyetemista korában másodfokú egyetemi gyakornokként[4] felvették az Erdélyi Múzeum Éremtárába. A múzeum akkor még az egyetem kezelésében volt.[5] Ugyanabban az időben már tevékenyen vett részt régészeti ásatásokon és az oktatómunkában. Egy évvel később elsőfokú egyetemi gyakornokká léptették elő, majd 1903 és 1906 között ideiglenes tanársegédként működött (szerződését évente hosszabbítani lehetett). 1904–1905 között katonai szolgálatát teljesítette, majd 1906-ban másodfokú tanári diplomát szerzett, ami magasabb fizetéssel járt. 1906-ban ideiglenesen a fent említett munkaközösség irányítójává nevezték ki. A következő évet Strasbourgban és Berlinben töltötte, ahol a szakma élenjáróinak útmutatásával tökéletesítette magát az éremtanban. Hazajövetele után magyar és francia nyelven megjelent „*Etrúria pénzrendszere*" című dolgozatával, summa cum laude minősítéssel[6] doktorrá avatták. Csak 1912-ben lett állami alkalmazott, középiskolai tanári fizetéssel,[7] bár időnként fizetés nélkül is dolgozott, mint tiszteletbeli tanársegéd az egyetemen, majd 1913-ban a numizmatika egyetemi előadója lett. Ezek az évek Kovács István számára az alkotás csúcsteljesítményét jelentették. A régmúlt történelmének kutatásában – elsősorban a régészet és a numizmatika területén – jeleskedett, de emlékezetes maradt tanári munkája is, főként a régi érmék megismertetésében.

1 Halálakor Romániában két gyászjelentés jelent meg: KELEMEN Lajos *SCSCluj – Istorie* 7 (1956) 177–179. és SZÉKELY Zoltán *SCIV* 7 (1956) 3–4, 465–467.); lásd továbbá FERENCZI István: Száz éve született Kovács István, Erdély egyik legkiválóbb régésze. *Hazanéző* (Korond, 2004) 2, 4–7. (Ferenczi István halála után Ferenczi Géza által publikált cikk).

2 Értékes támogatást kaptunk a kolozsvári Vincze Zoltán Levente tanár úrtól, aki részletes kutatómunkát végez az Erdélyi Múzeum Egyesület történetéről. Ez alkalommal is köszönetünket fejezzük ki.

3 Pósta Béla (1862–1919) régészetet tanított a kolozsvári egyetemen és igazgatója volt az Erdélyi Múzeumnak. Mint enciklopédikus szellem, amellett, hogy főleg klasszikus és középkori régészettel foglalkozott, önálló történelmi, régészeti, művészettörténeti kutatásokat is végzett. Rendkívüli munkát fejtett ki, hogy megszervezze és gazdagítsa az intézmény örökségét; annak ellenére, hogy anyagi eszközei nem voltak éppen megfelelőek, sikerült a múzeumot felruháznia értékes gyűjteményekkel és figyelemreméltó könyvtárral; ez ma is nélkülözhetetlen a kutatásban. Kimagaslott, mint tanár, útmutatója és támogatója egy egész nemzedéknek. BANNER János: Emlékezés Pósta Bélára, születése százéves fordulóján. *Régészeti Dolgozatok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészeti Intézetéből*, Budapest, 5 (1963) 17–28.; FERENCZI István: Pósta Béla, a múzeum-szervező tudós. *ErdMúz* 61 (1999) 56–63.; VINCZE Zoltán: Pósta Béla-iratok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának levéltárában. *ErdMúz* 64 (2002) 25–44.

4 Ideiglenesen tudományos munkatársként alkalmazták (minden évben értékelték munkásságát, és ezután határozták el a szerződés meghosszabbítását vagy felbontását. Ezzel a módszerrel sikerült néhány értékes fiatal kutatónak itt dolgozni és érvényesülni.

5 Az Erdélyi Múzeum Egyesület magánalapítvány volt, ez hozta létre 1859-ben Kolozsváron az Erdélyi Múzeumot. Később egyezséget kötöttek az 1872-ben alapított egyetemmel, amelyben meghatározták, hogy az egyetem használhatja az Egyesület gyűjteményét, cserében megfelelő épületet biztosít számára. Kérdések merültek fel az örökség kezelésében, ugyanis az egyetem is rendelkezett saját – szerényebb – régészeti és numizmatikai gyűjteménnyel, ugyanazok az emberek viselték gondját mindkettőnek. Mindketten igényt tartottak a gyűjteményekre egészen az 1948-as államosításig (lásd *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, I. Bucureşti 1981. 508–511.).

6 Hivatalosan a filozófia doktora címe volt, ennek főszakja a régészet, mellékszakjai pedig az ókori történelem és az ókor művészete. Doktori dolgozata az ókor numizmatikájával foglalkozott

7 Ebben a helyzetben is családot tudott alapítani. Simonffy Margittal kötött házasságából két gyermeke született, az egyik 1924-ben meghalt.

Az egyetemen Pósta Béla tanár mellett szemináriumokat tartott, majd ókori numizmatikát adott elő. Írott egyetemi kurzusainak címei: *„Az ókori Görögország pénzérmei"* (1914–1915); *„A Római Köztársaság pénzérmei"* (1918–1919). Egészségi állapota és a történelmi események nem engedték, hogy folyamatosan tovább vigye ezt a tanulmányi vonalat Kolozsváron.[8]

Kiemelkedő volt Kovács István régészeti munkássága. 1900-tól kezdve részt vett több erdélyi ásatáson. 1900-ban, pl. az apahidai kelta temető feltárásán munkálkodott. 1901-ben Kolozsváron a Coţofeni és Wietenberg-jellegű ásatások résztvevője. 1903-ban Marosszentannán dolgozott, majd 1906–1907-ben Mezőbándon, az avarkori gepida temető feltátásában közreműködött. 1909–1910-ben részt vett a jánosszállási ásatásokon, Szeged mellett, ahol jazig temetőt tártak fel. Ugyanazon ásatási évadban Marosvásárhelyen szkíta és népvándorlás kori temetők feltárásának volt aktív résztvevője. 1911-ben a kolozsvári Farkas (ma Kogălniceanu) utcai református templom középkori síremlékeinek, a kolozsvári Zápolya utcában (Dosztojevszkij, ma Traian Moşoiu) talált 10. századi magyar temetőnek és a kolozsmonostori történelem előtti romoknak és negyedik századi kemencéknek, valamint a marosdécsei (Decea Mureşului) eneolitikus temetőnek a feltárásában nyújtott segítséget. A legtöbb ásatást személyesen vezette. Kiemelünk ezek közül néhányat: Kolozskorpád (Corpadea) első erdélyi megnyilvánulása annak a kultúrának, amely utólag a „Coţofeni" elnevezést kapta. A kolozsvári, mezőbándi, apahidai felfedezéseket ma is idézik minden összefoglaló jellegű szakkönyvben és dolgozatban.

A marosszentannai temetkezőhely időbeli meghatározása és mesteri értelmezése mintául szolgál egy egész régészeti kultúra – a Marosszentanna-Csernyahov – szakmai feldolgozásánál. Meg kell említenünk, hogy a kolozsvári tudós a maga korának legkorszerűbb színvonalán dolgozott ebben az akkoriban még igen csak fiatalnak számító tudományágban, amely ráadásul Európának ezen a részén még inkább a kezdeténél tartott.

Kovács István numizmatikai munkássága a legszerteágazóbb képet mutatja. Tanári munkája mellett írt néhány – mindössze tíz – alapvető tanulmányt ókori pénzérmékről, valamint középkori kibocsátásokról, sőt modern érmékről is. Mindegyik elismerést nyert átfogó bizonyításaival és kifogástalan módszereivel. Következtetéseit elfogadták a szaktudományban. Kevésbé ismert munkássága az érmek meghatározása és rendszerezése terén különféle köz- és magángyűjteményekben.[9] Ezt tanúsítják a kolozsvári Éremtárban található érmékről (minden korszakból és származási helyről) készült leírások. Nem szabad megfelejtkezni a tudományágat népszerűsítő tevékenységéről sem.[10]

Munkásságának legnagyobb részét a kolozsvári múzeum Éremtárában található pénzek megszerzésére fordította. Kovács István kezdte meg az Éremtár modern megszervezését az akkori európai szabványok[11] alapján. Egész élete során igyekezett megszerezni a legfontosabb szakkiadványokat.[12] Albumot szerkesztett kiadványokból kivágott képekből, görög érmékkel, ami nemcsak az oktatás területén bizonyult hasznosnak. Ezen kívül kisebb intézmények numizmatikai gyűjteményének leltározásával és újraszervezésével is foglalkozott.[13]

8 1919–1990 között az ókori numizmatikát csak alkalmanként tanították szabadon választható előadások keretében. Ezen a szakterületen csupán kevés szakember dolgozott, ezek főleg saját erőfeszítésből és magánképzéssel lettek numizmatikusok, tapasztaltabb szaktársak nem hivatalos útmutatása alatt.

9 Mint például ARDEVAN, Radu: Colecţia monetară a gimnaziului din Gherla. BSNR 142–143 (1994–1995) (1998) 19–21.

10 Példaként említjük a *„Pénzügyi kérdések az ókori Rómában"* című előadását, amit 1911 nyarán tartott a régészeti tanfolyamon a múzeum alkalmazottai számára. A tanfolyamot Kolozsváron szervezte a Múzeumok és Könyvtárak Általános Felügyelősége. (Ennek keleti kirendeltsége élén Pósta Béla állt.) Az előadás tartalma megjelent Alapi Gyula cikkében a *Múzeumi és Könyvtári Értesitő* (Budapest) 5 (1911) 254–258.

11 Beszerzési okiratokat és jegyzékeket állítottak össze a meghatározott érmékről. Ezeket az érméket időrend szerint csoportosították. A pénzérmék csoportosításánál számbavették a korszakot, a kibocsátást, mindegyik darabot cédulával látták el, amelyen a műszaki adatok szerepeltek, megjelölve a beszerzési okmányokat, ha léteztek ilyenek. Sokszor megemlítették a beszerzési árat is. Nem készítettek valódi leltárt, de e rendszer lehetővé tette a darabok és a rájuk vonatkozó adatok megtalálását. Abban az időben Közép-Európában ez volt szokásos. Kovács István vezette be ezt Kolozsváron. Az első okmányok 1897-ből származnak (tehát néhány évre visszamenőleg is kiállította az adatokat).

12 Megszervezték az akkor legfontosabb szakkönyveket, dolgozatokat és katalógusokat (Mionnet, Head, Schlosser, Babelon, Cohen, Blanchet, Forrer, Sabatier, Hutten-Czapski, Appel, Luschin, Réthy, Resch etc.) és a legfontosabb európai gyűjteményekre vonatkozó kiadványokat.

13 Írásban készítettek jelentést az E.M.E. tevékenységéről. Megemlítjük a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum numizmatikai gyűjteményének Pósta Béla javaslatára történt megszervezését 1913–1914-ben (lásd a fentebbi 2 sz. jegyzetet).

Kiemelkedő munkásságát túl hamar és könyörtelenül állította meg az első világháború. 1916-ban a galíciai frontra küldték, ahol megsérült. Bajtársai megmentették ugyan, de még aznap orosz fogságba esett (1916. július 5-én), majd két évet Szibériában töltött. Egész életére megrendítették az események. 1918 őszén hazajött, de összetört idegrendszerrel és súlyos podagrával. Soha többé nem tudott korábbi teljesítményeihez hasonlót elérni.

Eredményeit mérlegelve Pósta Béla mégis rendkívüli egyetemi tanárnak javasolta, amivel az egyetemi szenátus és a szakminiszter is egyetértett (1918 szeptemberében). A forradalom véget vetett az osztrák-magyar dualizmusnak, felforgatta az addig létező intézményeket is, így Kovács István előléptetése sem valósult meg. Erdély Romániával való egyesülése után a román hatóságok átvették a kolozsvári egyetemet is. Az átadásban Kovács István is részt vett.

A kiváló numizmatikus nem a számőzetést választotta, annak ellenére, hogy állásajánlatot kapott a szegedi egyetemtől. Kolozsváron maradt, és mint szakvezető működött a Felső-Dáciai Egyetem „Régészeti és Numizmatikai Intézetében" (tulajdonképpen a régészeti tanszéken).[14] 1920. december 14-én tanársegéd lett, miután letette a román államhoz való hűségesküt. Ugyanebben a beosztásban dolgozott a Klasszikus Tanulmányok Intézetében (Institutul de Studii Clasice),[15] de munkássága 1918 után nem jelentett sem kutató, sem alkotó munkát. Régészeti terepmunkát egészségi állapota miatt nem folytathatott. Újabb közleményei már csak régebbi kutatómunkájának addig közöletlen eredményeit hozták napvilágra. A román nyelvet nem ismerte jól, egészségi állapota pedig megakadályozta annak elsajátítását. Így az oktatás terén sem tudott helytállni. Előléptetést nem kapott. Teljes egészében az éremgyűjtemény kezelésének szentelte munkásságát, majd 1938-ban nyugdíjazták.

A bécsi döntés után visszahozták a múzeumhoz,[16] szerződéssel felvették az Éremtár kezelésére. 1944 nyaráig lelkiismeretesen helytállt a munkahelyén, de ekkor az éremgyűjtemény is megszenvedte a háborús eseményeket.[17] A háború után Kovács István gyengülő erejével még részt vett az éremgyűjtemény újraszervezésében a román akadémia új Történelmi Intézetének keretén belül. Ismereteit nagyra becsülték, órabéresként, majd önkéntesként dolgozott, sokat adtak tapasztalatára, tanácsaira, de munkáját már nem tudta befejezni. Az öregség fájdalmaitól megpróbáltatva Kovács István 1955. augusztus 15-én meghalt.

Ezek a hosszú, szürke évek mégis olyan eredményeket hoztak, amelyek nélkül nem lehetett elképzelni semmi továbbfejlődést: ezek a kolozsvári Éremtár megszervezésénél több ezer érme meghatározásában nyilvánultak meg. Kovács István ragaszkodott ehhez a gyűjteményhez, tökéletesen ismerte, erejétől függően gazdagította és egész életét, minden tudását és képességét ennek szentelte. Az egyetem és az akadémia fiatalabb szakemberei részesültek a tudós kiváló munkája eredményeiből. Tőle tanulták a mesterség titkait (majd saját útjukat folytatták): Mihail Macrea, Octavian Floca, Nicolae Lupu, Winkler Judit, Eugen Chirilă, Ioan Sabău és mások. Bár meghatározásai mára (főleg megfogalmazásban) jórészt elavultak, kutatási módszerei és következtetései is sokszor túlhaladottak, Kovács István hozzájárulása az érmészet tudományának fejlődéséhez az akkori Európa szintjén volt, megalapozta a kolozsvári kutatást, érvényes örökséget hagyva maga után. Ezáltal is vitathatatlanul a romániai numizmatika-tudomány megalapítói közé tartozott, Ernest Bielz, Mihail Soutzu vagy Constantin Moisil mellett.

Illendő tehát, hogy ezen illusztris elődd neve – ki annyira elhivatott és annyira sorsüldözött volt – főhelyen maradjon, mind a magyar kultúra, mind a romániai numizmatikusok galériájában.

Radu Ardevan
Cluj-Napoca,
Babeş-Bolyai Tudományegyetem,
Ókori Történeti Tanszék

[14] Ennek az intézménynek szabályzatát és történetét lásd ARDEVAN, Radu: Institutul de Studii Clasice din Cluj. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, series Historia*, Cluj-Napoca, 39 (1994) 1–2, 20–23.

[15] U. o., 23–30 o.

[16] Roska Márton régész, az új igazgató, fiatalkori jó barátja volt.

[17] Részben Magyarországra küldték, ahonnan visszaadták 1945 után, részben becsomagolták és eldugták, jelentős veszteséggel. Egy ideig a múzeum épületét a csapatok elszállásolására használták. 1945-ben a román egyetem rendezetlen állapotban kapta vissza a numizmatikai gyűjteményt. A pénzérmék zsákokba, a cédulák az adatokkal más zsákokba voltak gyűjtve. 1949 és 1960 között Winkler Judit és Eugen Chirilă ifjú szakemberek fárasztó munkájába került visszaállítani a rendet (A néhai Eugen Chirilă személyes szóbeli elbeszélései ezen sorok szerzőjéhez 1980-ban az Éremtár átadásakor).

Kovács István bibliográfiája

1. Erdélyi pénzek és érmek. *ErdMúz* 20 (1903) 220–222. (könyvismertetés).
2. Barcsay Ákos erdélyi fejedelem hamvainak kutatása Kozmatelkén. *ErdMúz* 21 (1904) 408–411.
3. Barcsay Ákos fejedelem érmelése. *Genealógiai Füzetek* (Kolozsvár) 2 (1904) 118–120.
4. Vespasianus római császár kiadatlan ellenjegye. *ErdMúz* 23 (1906) 140–145.
5. Az Erdélyi Múzeum-egylet megalakulásának 50 éves jubileuma és jubiláris plakettje. *NK* 9 (1910) 21–25.
6. Etrúria pénzrendszere. ErdMúz 26 (1909) 75–117. (= Le systeme monétaire de l'Étrurie, *Dolg* 2 (1911) 128–173. – újranyomtatva *RIN* 24 (1911).
7. Az apahidai őskori telep és La-Tene temető. *Dolg* 2 (1911) 1–69.
8. Kiadatlan dáciai és istrosi éremváltozatok. *Dolg* 2 (1911) 288–300.
9. A marosszentannai népvándorláskori temető. *Dolg* 3 (1912) 250–367.
10. A korpádi őskori telep. *Dolg* 4 (1913) 1–17.
11. A mezőbándi ásatások. Őskori telepnyomok és temető. – La-Tene ízlésű temetkezés, népvándorláskori temető. *Dolg* 4 (1913) 265–429.
12. A jánosszállási jazig temető. *Dolg* 5 (1914) 109–120.
13. A tászoktetői sziklakarcolatok. *Dolg* 5 (1914) 229–276.
14. A marosvásárhelyi őskori telep, szkíta- és népvándorláskori temető. *Dolg* 6 (1915) 226–335.
15. Cimitirul eneolitic de la Decea Mureşului (Le cimetiere aenéolithique de Decea Mureşului). *AISC* 1 (1928–1932) 89–101. (lásd sz. 24).
16. Az ó-görög, barbarus és római köztársasági ezüstérméken látható utólagos bevágásokról. *ErdMúz* 45 (1940) 300–315.
17. Az ógörög pénzek pontozott típusának jelentősége. *ErdMúz* 46 (1941) 235–242.
18. Hogyan használta a honfoglaló magyar a szablyát? *Közl* 1 (1941) 129–131.
19. A bibliai „fazekas"-ról és a „csomóbakötözött" pénzről. *Közl* 1 (1941) 131–145.
20. A Torma Zsófia-gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeumban. *ErdMúz* 47 (1942) 418–421. (könyvismertetés).
21. A kolozsvári Zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető. *Közl* 2/1 (1942) 85–118.
22. Csalfa pontozás a pénzromlás idejéből származó érmeken. *Közl* 2/2 (1942) 258–268.
23. Erdély ősrégészeti repertoriumához. *ErdMúz* 48 (1943) 110–114. (könyvismertetés).
24. A marosdécsei rézkori temető. *Közl* 4 (1944) 3–21. (lásd 15 sz.).
25. A babiloniai vetőeke. *ErdMúz* 50 (1945) 243–246.

Rövidítések

AISC	Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
BSNR	Buletinul Societății Numismatice Române, Bucureşti
Dolg	Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, Kolozsvár
ErdMúz	Erdély Múzeum, Kolozsvár
Közl	Közlemények az Erdély Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, Kolozsvár
NK	Numizmatikai Közlöny, Budapest
RIN	Rivista italiana di numismatica e scienze affini, Milano
SCIV	Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti
SCSCluj – Istorie	Studii şi cercetări ştiinţifice – seria Istorie, Cluj

Irodalom

ALFÖLDY Ágnes: Pénzverés a római Dáciában. In: *Mindennapi élet a római Dáciában.* Szerk.: Bajusz István, Scientia kiadó, Kolozsvár 2003. 59–152.

A fiatal régész-numizmatikus a Provincia Dacia feliratos érmék problematikáját vizsgálja a tanulmány keretében. Ezeket az érméket Romániában és a környező országokban élénk érdeklődés övezi, sok jó és kevésbé sikeres közlemény, írás jelent meg már e tárgyban. Ebben a tanulmányban a szerző törekvése, hogy módszeresen, az elvárható elfogulatlansággal és tárgyilagosan vizsgálja a régészeti lelőhelyeken talált érméket. Természetesen figyelmét elsősorban az értékelhető pénzforgalommal rendelkező helységek, urbánus és vidéki települések, valamint az auxiliáris táborok pénz és régészeti leleteire irányítja. Felhasználja azonban a szórványleleteket, gyűjteményi anyagokat is a méret, súly, ikonográfia és epigráfiai összevetés vonatkozásában.

A Provincia Dacia feliratos éremverés verdehelyének azonosításánál a vélemények meglehetősen egymásnak feszülnek. Érzékelhető, hogy szerzőnket is élénken és kiemelten foglalkoztatja a kérdés, és gondos érveléssel a pénzverést a provincia közigazgatási központjához igyekszik kötni.

Ezen pénzek forgalmáról Dácia területén még nem jelent meg ilyen igényesen összefoglalt elemzés. Remélhetőleg a szerző kutatásai a jövőben majd kiterjednek a tartomány határai túli területekre is. A jelen tanulmány azonban így is új és fontos adatokat rögzít a további kutatáshoz.

A tanulmányt katalógus, térkép, öt táblázat, nyolc grafikon és a felhasznált, bőséges irodalom jegyzéke követi. Sajnálatos, hogy – valószínűleg anyagi okok miatt – a katalógusban szereplő érméket fotókon nem közölték.

Rónaszéki István

ESTIOT, Sylviane: *Monnaies de l'Empire romain. XII.1 D'Aurélien a Florien (270–276 apres J.-C.). I–II.* Bibliotheque nationale de France – Poinsignon Numismatique. Paris – Strasbourg 2004. 456 p., 116 t.

A kötet elméletileg a Bibliotheque nationale de France (BN) gyűjteményének leírása, ennél azonban jóval több: egy hihetetlenül részletes típuskatalógus, egy a BMC-hez és a RIC-hez hasonlítható éremhatározó (a kutatás eredményeinek köszönhetően ezeknél sokkal bővebb, aprólékosabb), valamint egy nagyon érdekes éremtani tanulmánykötet.

A bevezetőben megismerhetjük a BN gyűjteményének, mint kiindulási anyagnak az összetételét, történetét (1–3), valamint a kötetben tárgyalt császárok uralkodásának kutatástörténetét (3–6).

A következő részben Sylviane Estiot egy nagyon alapos történeti, kronológiai áttekintés nyújt az időszakról (7–38), ami történészek, régészek számára is ajánlott önálló kis tanulmány is lehetne.

Nagyon tanulságos a pénzrendszert és az éremforgalmat bemutató rész (39–53), ami betekintést nyújt a III. század 2. felének kusza pénzrendszerébe. Igyekszik meghatározni az egyes időszakok címletek közti átváltási arányait, valamint tisztázni a korszak pénzreformjait. Szokatlan, de logikus a 271. évi reformot követően az aurelianus kifejezés használata az antoninianus helyett, hiszen egy mind értékében, mind megjelenésében új pénzről beszélhetünk.

A negyedik nagy egység a verdék és ezen belül az emissziók bemutatása (55–128), amelyben a különböző kibocsátások hátterében meghúzódó eseményeket is meghatározza, s végül kitér a korabeli és az újkori utánzatokra - hamisítványokra. Nagyon nagy eredmény, hogy a különböző verdék egyes emisszióit a lehető legpontosabban, legtöbbször egy-két hónapos pontossággal keltezi.

Az „elméleti" részt egy az Aurelianus-kori barbár betörésekről szóló tanulmánnyal (129–138) zárja, amiben felsorolja az ezekhez köthető jelentős éremkincseket is. Az ezt követő bibliográfia után közöl egy külön bibliográfiát a kötetben szereplő összes éremkincsről is.

A kötet katalógus része meglehetősen szokatlan. Igazából ez nem is egy, hanem két katalógus: az elsőben a BN gyűjteményét dolgozza fel sylloge-szerűen. Az éremképekről és feliratokról pontos, részletes leírást ad, megadja a darabok tömegét, tengelyállását, leltári számát, RIC számát (amennyiben van), valamint egyéb katalógusokra történő hivatkozásait. Az első katalógust az elő- illetve hátlapi feliratok indexe zárja.

A második katalógus egy nagy gyűjtőmunka eredménye: összeállításához 25 nagy kincslelet, 41 köz- és magángyűjtemény, és 15 éremkereskedő-ház anyagát, valamint korábbi katalógusok leírásait vette figyelembe. Ebben az éremképek leírásai már egyszerűsítettek, s nem jelzik a feliratok különböző megszakításait. Az első katalógussal ellentétben nem uralkodónként és azon belül verdénként közlik az érméket, hanem egy-egy verdén belül felsorolják az összes olyan személy pénzeit, akiknek ott pénzt vertek. Véleményem szerint jobb lett volna a két katalógusban ugyanazt a rendszert követni. A második katalógus egyébként is kicsit bonyolultra sikerült, a különböző emissziók táblázatai nem mindig azonos felépítésűek, gyakran nehéz őket elsőre átlátni, de kis „gyakorlás" után jól kezelhetővé válik. Ez a hiba azonban a feldolgozott anyag természetéből fakad, hiszen máskülönben nagyon nehéz lett volna az elő és hátlapok legkisebb variációinak ismert kombinációit megjeleníteni.

A katalógus után egy mutatót találunk azokhoz a fotókhoz, amelyeket nem BN-ben található darabokról készítettek, majd egy általános index következik az 1-138. oldalakhoz. Talán szerencsésebb lett volna ezt a 139. oldalon kezdődő bibliográfia elé vagy után tenni.

A kötetet 116 tábla zárja. Az A-P táblákon a BN gyűjteményének kiemelkedő darabjai láthatóak színesben, két és félszeres nagyításban, nagyon jó minőségű képeken, majd az 1–72 táblákon a gyűjtemény csaknem teljes egésze megjelenik fekete-fehér felvételeken. A 73–100 táblákon más gyűjtemények darabjait mutatja be, szintén fekete-fehérben. Ezeknél egy kicsit zavaró, hogy a különböző gyűjteményekből származó darabok képei más-más megvilágításban és minőségben láthatóak, gondolom csak képeket kértek az egyes gyűjteményektől, nem volt megoldható, hogy egy fotós végigfényképezze a kívánt anyagot.

A kötet a szakképzett numizmatikustól az érdeklődő gyűjtőig bárki számára érdekes, s előbb-utóbb szinte nélkülözhetetlen lesz, amint a szakemberek fokozatosan áttérnek ennek a kötetnek a használatára a korábbi határozók helyett. Ehhez az áttéréshez azonban elengedhetetlen, hogy további feldolgozások készüljenek el a sorozatban már korábban megjelentek (Augustus, Tiberius-Nero, 68-Nerva) mellé.

Vida István

SCHINDEL, Nikolaus: *Sylloge Nummorum Sasanidarum Paris, Berlin, Wien. Vol. III: Shapur II. – Kawad I./2. Regierung.* /Österreichische Akademie der Wissenschaften, Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission Bd. 42./ Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2004. 512 + 510 o., 154 képes tábla.

A Michael Alram és Rika Gyselen által elindított vállalkozás, mely a három nagy gyűjteményre alapozva megkezdte a Szászánida Birodalom pénzverésének korszerű feldolgozását, két éven belül már a harmadik kötettel jelentkezik. Nikolaus Schindel a 309 és 531 közötti időszakot dolgozta fel a jelen – két különálló könyvben közzé tett – műben. A feldolgozás rendszere és alapelvei értelemszerűen hasonlóak az előzőekhez. A munka első része a téma monografikus feldolgozása, míg a második a feldolgozás eredményeire épülő rendszerben közölt katalógusa a három gyűjtemény szászánida éremanyagának.

A tárgyalt időszak a szászánida numizmatika egyik kulcsfontosságú periódusa, átmenet a jelöletlen pénzektől a szabályos verdejegyekkel ellátottak felé. Ugyancsak e korszakban jelennek meg az uralkodási évek jelzései a pénzeken. A pénzverés legalább 37 központilag irányított verdében folyt a hatalmas kiterjedésű birodalom területén. Sajnos máig sem sikerült minden verdejegy esetében teljes biztonsággal meghatározni a verde tényleges helyét. Péróz (457–484) uralkodásától kezdve már a stílus elemzés sem segít a verdék lokalizációjánál, mert ebben az időben bevezették a verőtövek központi gyártását. A verdék lokalizációjához a numizmatikai anyag elemzése mellett segítségük hívták a birodalom tisztségviselőinek pecsétnyomóit is.

A verdék lokalizációja mellett egy másik fontos problémakört jelentenek az utánzatok. Nem mindig könnyű különbséget tenni a szabályos birodalmi veretek és az egykorú utánzatok között. Számos esetben megoldatlan, hogy egy imitációnak tekintett kibocsátás a birodalom területén vagy azon kívül készült-e. A birodalmon belül készülteket egykorú hamisítványoknak (falsa) kell tekinteni. A birodalmon kívüliek nevezhetőek klasszikus értelemben utánzatnak (imitáció), ilyenek számos helyen készültek Közép-Ázsiában, Északnyugat Indiában, pl. a khorászáni heftaliták által.

A téma feldolgozásához a metallurgiai vizsgálatokat is segítségül hívta a feldolgozó, a Bécsben őrzött anyagot Sabine Stanek, Robert Linke és Manfred Schreiner elemezte. A szászánida pénzrendszer legfontosabb címlete a cc. 4,25 grammos ezüst drachma, amely a tárgyalt korszakban végig megőrizte tömegét és finomságát egyaránt. Péróz uralkodásától kezdve pedig az egyes darabok tömege között – beleértve a kincsekből ismert példányokat is – olyan minimális az eltérés, hogy feltételezhetően a pénzeket al peso és nem al marco verték.

Néhány problémakört a függelékben tárgyal részletesen a szerző, mint a mervi verde tevékenysége, a Humeima-i (Jordánia) éremkincs, valamint a Sind-ből való veretek.

A szerző hatalmas irodalmi anyagot is áttekintett, a kötet végén húsz oldalas bibliográfia található, köztük elsődleges történeti forrásművek, valamint a témához tartozó modern szakirodalom. Rövid áttekintést ad a korszakból származó állami feliratokról, királyi pecsétekről, sziklareliefekről és ezüst csészékről.

Torbágyi Melinda

GYÖNGYÖSSY Márton: *Középkori magyar aranyforintok. Kincsek a Magyar Nemzeti Bank Látogatóközpontjából.* Kiadja: Magyar Nemzeti Bank. Sorozatszerkesztő: Molnár-Sipos Judit. Budapest 2005. 167. p.

Az ország második legnagyobb éremgyűjteménye, a Magyar Nemzeti Bank, örvendetes vállalkozásba kezdett: anyagát tudományos közkinccsé kívánja tenni. Ennek a „Kincsek a Magyar Nemzeti Bank Látogatóközpontjából" címet viselő sorozatnak első kötete fekszik előttünk, amely az ott őrzött 536 darab középkori magyar aranyforintnak tudományos katalógusát adja közre egy kitűnő bevezető tanulmány kíséretében. A kötet külsőleg is impozáns, amit el is várhattunk az ország első bankjától. Albumalakú, jó minőségű papírra van nyomtatva, valamennyi érem mindkét oldaláról pedig kiváló minőségű színes fénykép készült eredeti méretben, de az aranyforintokat elemző részben a fontosabb példányok nagyítva is megtalálhatók. A színes fotók Gedai Csaba munkáját dicsérik. Térképek, grafikonok, táblázatok egészítik ki a bevezető tanulmányt.

A kötet összeállítója és a tanulmány szerzője Gyöngyössy Márton, az éremtan és pénztörténet kiváló kutatója, az ELTE adjunktusa, és e mellett a Magyar Nemzeti Bank éremtárának vezetője, aki már eddig is több szakkönyv megírásával gazdagította a magyar numizmatikát. A bevezető tanulmány először rövid összeállítást nyújt a középkori magyar pénztörténetről. Ez a mai kutatás eredményeit összefoglaló fejezet a szorosabban vett pénztörténeti megállapítások mellett összefoglalja a pénzügyekkel kapcsolatos jogalkotás történetét is. A következő rész a késő-középkori magyar aranypénzverést dolgozza fel. Az éremképek változásán, a különböző pénzverőkamarákban vert forintok megkülönböztetésén kívül világosan rámutat arra, hogy nem beszélhetünk mindig az aranypénzverés egységéről. Az egyes verdékben készült forintok politikai, vagy egyéb okokból olykor eltérhettek egymástól. Végül megkíséreli a kivert érmék mennyiségének meghatározását is. Ezt a fejezetet követi a középkori pénzverést irányító tisztségviselők névsora és hivatali működésük időpontjai 1307 és 1526 közt. Megkapjuk a tárnokmesterek, kincstartók, és az egyes kamarák ispánjai nevét. Erre az archantológiára szükség volt, bár értelem szerint újat nem mond, csak együtt közli az eddigi irodalomból ismert adatokat.

Fontos és részben új kutatási eredményeket tartalmaz a középkori Magyarország aranypénzverdéinek összeállítása. A következő fejezet valódi pénztörténetet nyújt, a késő-középkori magyarországi pénzforgalmat ismerteti. Táblázat mutatja be a pénzek XIV. századi piaci és hivatalos árfolyamának változását. Rámutat, hogy a középkor végén az országban a pénzforgalom viszonylag egységes volt, a magyar pénzek uralkodtak, csak a nyugati határon forgott nagyobb mennyiségben az osztrák pénz, az erdélyi Szászföldön pedig a török oszpora. Ez utóbbi ugyan jó minőségű volt, de olykor gyengébb minőségű érmek is kerültek forgalomba.

Gyöngyössy végzettsége szerint régész, így az utolsó fejezet az éremleletek feldolgozását nyújtja. Nagyon tanulságos a mellékelt két térkép: az aranypénzleletek és a pénzverdék összehasonlítása a XV. századból, illetve a középkor végéről. A pénzverdéktől távolabb viszonylag ritkábbak az aranypénzleletek. Ennek oka további kutatást igényel. Mintegy ennek a mellékletét nyújtja a középkori Magyarország területéről ismert aranyforint-leletek és ezek összetételének forrásértékű közlése. Amennyiben a leletet már korábban ismertették, megjelöli a közlés helyét.

A bevezető tanulmányt követi a katalógus. A Magyar Nemzeti Bank 536 középkori aranyforintja színes fotó ábrázolásán kívül tartalmazza az egyes érmek teljes numizmatikai leírását, megadja a súly, az átmérő és a verőtőállás fizikai adatait, a leltári számot és legfontosabb szakirodalmi hivatkozásokat.

Gyöngyössy könyve tehát nem csak szép kiállítási album, hanem forráskiadvány céljait is betöltő, a magyar numizmatikát tovább vivő szakmai kézikönyv is. Tudtunkkal a Bank angol nyelven is kiadta. Reméljük a folytatást is: a Magyar Nemzeti Bankban őrzött újkori aranypénzek hasonló színvonalú kiadását is.

Kubinyi András

GYÖNGYÖSSY Márton: *Altin, akcse, mangir... Oszmán pénzek forgalma a kora újkori Magyarországon.* Martin Opitz Kiadó, Budapest 2004. 111 old.

Hazai viszonylatban járatlan úton indult el az összegző szándékú munka szerzője, hiszen egy-két kisebb közleményen túl a magyar éremtan művelői nem foglalkoztak a 150 éves török jelenlét numizmatikai vonatkozásaival. Általában elmondható, hogy a keleti pénzek és pénztörténet iránt megmutatkozó érdeklődés hazánkban érthetetlenül csekély, még a magyar őstörténet vonatkozásában is, amit egyébként hivatásos történészek mellett amatőrök tucatjai is nagy buzgalommal kutatnak. A helyzetet jól mutatja, hogy 1987, a máramarosi dirhemkincs feldolgozása óta nem jelent meg semmilyen keleti pénzekkel foglalkozó nagyobb lélegzetű munka.

E mostani tanulmány Hunyadi János fellépésétől a pozsareváci békéig terjedő időszakot vizsgálja. A könyvet két részre oszthatjuk, az első részben rövid történeti áttekintés mellett megismerkedünk magukkal a török pénzekkel, a török pénzrendszer kiemelt pilléreivel az altinnal és az akcséval, illetve forgalmukkal a korabeli Magyarországon. Ebben a részben foglalkozik a szerző a pénzértékviszonyok bemutatásával, az oszmán pénzek ázsiójának és diszázsiójának kérdésével. Hegyi Klára, Káldy-Nagy Gyula, Dávid Géza és Gerelyes Ibolya gazdaságtörténeti, V. Székely György és Buza János pénz- és ártörténeti tanulmányai nyomán tömör képet rajzol a hódoltsági viszonyokról. A török uralom története e tekintetben a legjobban feldolgozott, köszönhetően a ránk maradt nagyszámú török pénzügy-igazgatási iratnak, deftereknek és vámnaplóknak. Tanulságos a néhány lelet alapján összeállított táblázat az akcsék verdénkénti megoszlásáról. A Hódító Mehmed-től III. Murádig terjedő időszak pénzeinek verdehely szerinti megoszlása csak igen pontatlanul mutatja az egyes verdék termékeinek gyakoriságát, hiszen természetes, hogy a hozzánk földrajzilag közelebb eső balkáni verdék termékei jelentős túlsúlyban vannak. Feltűnő, hogy míg Kánuni Szulejmán 471, addig II. Szelim csak 6 és III. Murád csak 5 akcséval szerepel az összeállításban. Az aranypénzek tekintetében az egyes verdéknek a kibocsátott pénzmennyiség szerinti rangsorolása a figyelembe vett nagyszámú forrás ellenére is további finomításra szorul. Egyiptom és a főváros Konstantinápoly abszolút túlsúlya mellett Szidrekipszi, Aleppó és Amid aranyverése is igen jelentős volt.

Sarkalatos kérdése a hódoltsági viszonyoknak, hogy létezett-e oszmán-török pénzverde a királyi Magyarország területén. A szerző külön fejezetben tárgyalja az ómoldvai oszmán verde működését. Török kutatók is megegyeznek abban, elsősorban Nisandzsi Mehmed Pasa híradása alapján, hogy a hely a temesvári ejaletben volt. A felsorakoztatott érvek alapján bizonyítottnak vehetjük, hogy ha rövid ideig is, de működött oszmán verde hazánk területén.

A tanulmány igazi értéke a második rész, az oszmán vereteket is tartalmazó kincs-, érem- és szórványleletek repertóriuma. Az összeállítás 93 leletet ismertet röviden, leírja a teljes előkerült anyagot, megadja annak értékét számítási forintban. A források nyújtotta lehetőségeken belül részletesen ismerteti az oszmán-török vereteket, és olyan esetekben, amikor azt az összetétel lehetővé teszi, jelzi a kincs elrejtésének valószínű körülményeit is. Az időközben más államok területére került helyszínek esetében közli a mai nevüket és azok hivatalos írásmódját. A kötet végén a kincsleleteket időrendi bontásban, táblázatban és térképvázlatokon is bemutatja. A szerző itt kényszerűen „hozott anyagból" dolgozott, leletközlések, ásatási naplók, múzeumi leltárkönyvek képezik az összeállítás alapját. A leletek nagy részénél már nincs lehetőség utólagos pontosításra, még akkor sem, ha érezzük, hogy a török pénzek felsorolásánál valószínűleg téves olvasattal, vagy más, nem szakértő által elkövetett hibával állunk szemben. Oszmán pénzek esetében az elnevezésekkel roppant óvatosan kell bánni, hiszen a kutatás még nem jutott olyan szintre, hogy a felvetődő kétségeket, vagy ellentmondó adatokat egyértelműen tisztázhatná. A szerző a korabeli terminológiának megfelelően minden esetben következetesen oszporát használ, de akcsét ért alatta. Nézetem szerint az akcse elértéktelenedése olyan fokot ért el a hódoltsági időszak utolsó évtizedeire, hogy gyakorlatilag eltűnt a forgalomból, és helyét a medini, illetve a para nevű, 3 akcse értékű pénz vette át. A leletközlések általában nem térnek ki ilyen részletekre, hanem oszpora néven jegyzik az előkerült apró ezüstpénzeket, ezért utólagos vizsgálatuk múlhatatlanul szükséges.

A kötetet bőséges jegyzetanyag és irodalomjegyzék teszi teljessé. Ebben a vonatkozásban feltétlen említést érdemel az idevágó romániai irodalom részletes ismertetése, mert a szomszédos ország kutatóinak ilyen jellegű munkássága, minden bizonnyal a nyelvi nehézségek miatt, nem eléggé ismert hazánkban. Végezetül a hazai gyakorlatban ritkaságnak számít a Nemzeti Múzeumban őrzött verőtövek és a bemutatott pénzek fényképeinek kiváló minősége, míg a kötet ízléses kiállítása Tóth Csaba szerkesztői munkáját dicséri.

A tanulmány közreadásával sikerült jelentősen csökkenteni azt a lemaradást, amit a magyar numizmatika a török-kor kutatásával kapcsolatban eddig felhalmozott.

Szilágyi Mihály

LAMPÉ László – SZÁLLÁSI Árpád: *Medicina in nummis Debreceniensis.* Debrecen 2005. 558 oldal, 380 színes ábra

A fenti címmel adták ki 1997-ben a debreceni orvosi érmek katalógusát, melynek most a második, bővített kiadása látott napvilágot. A tetszetős kiállítású kötetet, mint ahogyan a korábbit, úgy a mostanit is Lampé László debreceni szülész-nőgyógyász, professzor emeritus és Szállási Árpád egyetemi magántanár, esztergomi orvostörténész állították össze.

Szerzők összegyűjtötték a debreceni vonatkozású orvosi érmeket (az első kiadás óta majd száz tétellel gyarapodott a bemutatott medálok száma), amelyeknek többsége természetesen Alma Materükkel, a Debreceni Orvostudományi Egyetemmel kapcsolatos. A kötetben szereplő 240 érem, plakett és jelvény nagy része a 20. századból ismert művészek (pl. Beck Ö. Fülöp, Csúcs Ferenc, Ferenczy Béni, Madarassy Walter, Pátzay Pál, Reményi József) alkotása. A debreceni művészek közül Endesné Lakatos Aranka szobrászművész munkásságát kell kiemelni, hiszen ő mintázta a cívisváros orvosi érem corpusának közel az egyötödét. Két pécsi alkotó is található a kötetben: Soltra Elemér az egyik Schmidt, míg Nowotarski István az egyik Lissák érem okán. A könyvben felsorolt több mint kétszáz alkotás a távoli múlttól napjainkig terjedően őrzik neves orvosok, fontos események, híres debreceni intézmények emlékezetét.

A személyeket ábrázoló érmek között a korai elődöket a 18. században élt Hatvani István, a „magyar Faust", a róla elnevezett „kerék"-ről is ismert Segner János András és a polihisztor Weszprémi István, az első magyar bábakönyv szerzője és az addigi magyar orvosok biográfusa képviseli. A medicinában csak kicsit is járatos szemlélődő a későbbi századokból szintén sok neves orvos portréját fedezheti fel, a debreceni egyetem első professzorától, az egyetemalapításban jeleskedő Kenézy Gyulától kezdve, a napjaink (idősebb) orvosainak is ismerősen csengő nevekig, mint pl. Endes Pongrác, Fornet Béla, Sántha Kálmán, Went István, Petrányi Gyula, Rák Kálmán a közelmúltból. A jelenből pedig pl. Péterffy Árpád szívsebész, Zajácz Magdolna szemész, Jakó János belgyógyász-haematológus, vagy éppen ezen kötet szerzőinek érmeit említjük. Recenzens lokálpatriotizmusa okán megemlíti, hogy a kötetnek pécsi szereplői is vannak. Közülük Lissák Kálmán az élettan, Schmidt Lajos a sebészet, Kudász József a szívsebészet nagy hírű professzorai Debrecenben kezdték pályájukat és Pécsett lettek az egyetem tanárai, míg Pintér József és Székely György innen kerültek a cívisvárosba az urológia, illetve az anatómia tanszék élére. De hajdan pécsi volt ifj. Imre József a szemészet európai hírű professzora, Jendrassik Loránd a magyar klinikai kémiai diszciplína úttörője és Korompay Tihamér, aki rövid ideig ugyan, de a pécsi sebészeti klinika munkatársa volt. Az őket ábrázoló érmek szintén megtalálhatók a könyvben.

A személyi érmek fejezetét a kitüntető medálok, majd a sportplaketteket megelőzve az események és intézmények érmei követik. Ez utóbbiak közül kuriózumszámba megy pl. a Jótékony Nőegylet bronzverete 1872-ből, a Mentő Egyesület és a Rokkantügyi Hivatal szép zománcjelvényei, valamint Hajdú Vármegye Hadsegélyező Hivatalának háborús fémjelvénye 1916-ból. De szerepel itt a Debreceni Orvosegyesület, az Ápolónő és Védőnőképző Intézet emblémája és sok kongresszusi veret is. Az első kiadás utolsó fejezetét, az emléktáblákat bemutató részt most elhagyták a szerzők. (Bár a táblák többségén „nagy érmek", vagyis reliefek láthatók, igazából nem tartoznak a szigorúan vett éremtan tárgykörébe.)

A könyv nagy erénye, hogy az ilyen munkákban obligát módon szükséges éremtani paramétereken kívül közli a legfontosabb életrajzi és egyéb adatokat, magyarázatokat és az irodalmi hivatkozásokat, nemcsak magyar, hanem angol nyelven is! A kötet szerkesztését dicséri, hogy maradéktalanul kiszolgálja az olvasót, hiszen a kép és a szöveg együtt van, a fejezeteket pedig az éremképek különböző háttérszínei látványosan különítik el egymástól.

Ha hibákat keresünk, akkor – már az első kiadásnál is szóvá tett – művész névmutató hiányát, vagy a meglévő név- és intézménymutató pontatlanságait – pl. nem szerepel benne Jendrassik L., Udránszky L (226. tétel.) – említhetjük. Elvi okokból kell szólni róla, hogy az a két nagyméretű bronz, illetve réz tál (79. és 94. tétel), melyeket szerzők a személyi érmek között sorolnak fel, a legnagyobb jóindulattal sem tekinthető éremnek, hiába szerepel rajtuk a tulajdonos bevésett neve. Ezek jellegüknél fogva iparművészeti alkotások. Egy másik, a szerzők által is „bronz dombormű"-nek titulált alkotás (80. tétel) pedig hiába ábrázol portrét, nagy méreténél (81×53 cm!) fogva szintén nem képezi a numizmatika tárgyát. Ugyancsak nehezen fogadható el plakettnek az a láncra függesztett réztábla, melyen csupán vésett szöveg látható (236. tétel). Persze ezek a „besorolási anomáliák" csak bocsánatos bűnnek tekintendők, hiszen nyilván a teljességre törekvés dicséretes ambíciójából fakadtak. Ugyancsak vitatható a Békessy Béla huszártisztet ábrázoló sportérem szerepeltetése a kötetben, ugyanis semmiféle orvosi vonatkozása nincs, vagy ha esetleg van is, az nem derül ki sem az éremképekből, sem a hozzárendelt életrajzi adatokból. Meglepő és szokatlan, hogy az egyes tételek mellett szereplő irodalmi hivatkozások némelyikénél az első kiadásban szereplő, prioritást élvező bibliográfiai adatot a második kiadásban a később napvilágot látott munkára történő hivatkozás váltotta fel.

Fentieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az elegáns küllemű, gazdag éremtani és orvostörténelmi ismeretanyagot kínáló kötet számot tarthat mindazok figyelmére, akik a medicinát, a numizmatikát és a szép könyveket kedvelik! Sajnálatos, hogy a könyv kereskedelmi forgalomban nem kapható.

Süle Tamás dr.

EGERVÖLGYI Dezső: *Gróf Széchenyi István a magyar érmészetben II.* Zirc 2000. 124 old. ,97+2 érem képe

Kevés olyan személye van történelmünknek, aki politikai rendszerektől és divatoktól függetlenül mindig aktuális és közel azonosan megítélt maradt volna. Ezen kevesek közé tartozik gróf Széchenyi István.

Több mint tíz éve, hogy Egervölgyi tollából megjelent az első 1945 utáni összefoglaló munka a „legnagyobb magyar" ábrázolásairól az éremművészetben. A köztes időszakra esett Széchenyi István születésének kétszáz éves évfordulója, ami különösen gazdag éremtermést hozott és szükségessé tette a katalógus folytatásának megírását.

Jól sikerült könyvet tarthat a kezében az olvasó, amely ugyan numizmatikai leíró katalógus, de ezen felül még a szerző saját bevallása szerint „egy nagyobb érzelmi töltéssel összekötött találkozás" Széchenyi szellemével, munkásságával.

A katalógus rész 97 érem képét és 99 leírását tartalmazza időrendi sorrendben, egy oldalon együtt közölve a szöveges részt a fényképekkel, a használatot jelentősen megkönnyítve. Az érmek alkotóinak névmutatója további segítséget nyújt a kutatásokhoz. Különösen érdekessé teszik a kötetet a meg nem valósult emlékpénz tervezetek fényképei.

A művet hasznos kézikönyvként forgathatják éremgyűjtők, numizmatikusok, művészettörténészek, de jó minőségű fényképeinek köszönhetően megállja a helyét Széchenyi képeskönyvként is, könnyű esti lapozgatásra érdeklődő laikusok számára.

Lővey Béla

Társulati élet
2004–2005.

2004.

Évi rendes közgyűlésünk március 25-én volt, ahol Makai Ágnes tagtársunk tartott előadást *Egy 85 éves numizmatikai gyűjtemény* címmel. A közgyűlés a Réthy László jutalomérmet Raýman János tagtársunknak ítélte oda kiemelkedő tudományos munkásságáért. A Szentgáli jutalomérmet ez évben Maróti Tamás és Nagy Zoltán kapták.

A Társulat vezetősége üléseit az alábbi időpontokban tartotta: március 17, június 30, október 20, december 16.

Kiadványok

– *Numizmatikai Közlöny* 102–103 (2003–2004) száma szeptember végén megjelent.
– *Huszár emlékkönyv* – Huszár Lajos születésének 100. évfordulójára (2006) Társulatunk egy emlékkönyvvel kíván egykori tagtársunk, és egyben a magyar numizmatika egyik legkiemelkedőbb alakja előtt tisztelegni. A kötet főszerkesztője Bíróné Sey Katalin, a szerkesztőbizottság tagjai Buza János, Csoma Zsigmondné és Gedai István. A mintegy 40 hazai és külföldi szerző munkáját tartalmazó kötet kézirata összeállt. A kötet megjelentetését pályázatokból és szponzorok segítségével fogjuk finanszírozni.

Előadások

Január 15.	Pandula Attila: Egy sajátos kitüntetési forma Magyarországon, földadományozás harckocsi kilövésért.
Február 19.	Reményi Ildikó: Egy tárgyi forrás két arca: iskolaérem – érmek az iskolában.
Március 11.	Baranyi Anna művészettörténész beszélgetése Várnagy Ildikóval
Április 8.	Kiss József Géza: Az Árpád-házi pénzek szigláiról.
Május 13.	Gerlovics Szilveszter (Szabadka): Egy félresikerült frigy emlékei: Hunyadi János és Brankovics György közös veretű dénárai.
Október 14.	Pandula Attila: A Német Vaskereszt Lovagkeresztje magyar tulajdonosai.
November 11.	Szentiványi Tibor: Könnyed barangolás egykori és mai pénzeink elnevezései és jelölései körül.
December 9.	Gyöngyössy Márton: Város és pénzverde a középkori Magyarországon.

A serlegvacsorai megemlékezést december 16-án *Saltzer Ernő* néhai tagtársunkról tartotta Rónaszéki István.

Kutatás

Tóth Csaba, az Éremtár főmuzeológusa vezetésével és irányításával elkezdődött az Árpád-kori pénzek szigláinak részletes feldolgozása. A munkában a Társulat számos tagja részt vesz, itt mindenképpen meg kell említeni *Fekete András* és *Kiss József Géza* nevét. Kiss József Géza ez évi előadása lendítette előre ezt a munkát, melynek nyomán egy jól együttműködő és igen hatékony csapat alakult ki, akik munkája biztatóan alakul, amint azt a már eddig közzé tett közlemények az Az Érem és az Éremtani Lapok hasábjain jelzik.

Konferenciák

Augusztus 13-15. Numizmatikai Nyári Egyetem Tatán a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen. (A Társulat szervezi a szakmai programot.)

Előadások:
- *Torbágyi Melinda*: Kelta pénzverés.
- *Redő Ferenc:* Katonacsászárok pénzverése a Római Birodalomban.
- *Rónaszéki István:* Nagy Constantinus CONSTANTINIANA DAFNE feliratos érmével kapcsolatos dilemmák.
- *Tóth Csaba:* A bécsi denárok elterjedése és szerepe a magyar pénztörténetben.
- *Gyöngyössy Márton:* Erdély pénztörténete 1541–1686.
- *Garami Erika:* Mária Terézia pénzverése és a konvenció.
- *G. Héri Vera:* Biblikus érmek.
- *Raýman János:* Az I. világháború magyar-osztrák hadifogolytábori szükségpénzei.
- *Zeidler Sándor:* A rendszerváltás és a kitüntetések.

Szeptember 24–26. *A numizmatika és a társtudományok VI.* c. ez évben már nemzetközivé kiteljesedett tudományos konferencia Székesfehérváron a Városi Levéltárral közös szervezésben. Itt külön köszönet illeti a Levéltár fiatal és rendkívül agilis igazgatóját, *Csurgai Horvát Józsefet*, aki a helyi szervezésen kívül gyakorlatilag a rendezvény teljes finanszírozását megszervezte. A konferencia előadásait tartalmazó kötetet 2005 folyamán szándékunkban áll megjelentetni.

Előadások:
- *Günther Dembski (KHM Éremtár, Bécs):* Keltenmünzen in Österreich: neue Funde, neue Typen, neue Datierungen.
- *Torbágyi Melinda (MNM Éremtár, Budapest):* Újabb adatok Kelet-Pannonia romanizációjához.
- *Alenka Miskec (Narodni Muzej, Ljubljana):* Different Phases of Romanization in the Southeastern Alpine region.
- *Branislav Panis (SNM Éremtár, Bratislava):* A Bratislava gate and hoards of Roman coins.
- *Prohászka Péter (MNT):* A vadasdi éremlelet rekonstrukciója.
- *Vida István – Borhy László (ELTE):* Brigetio polgárvárosának vége a régészeti leletek és érmek tükrében.
- *Révész László (MNM):* Szempontok a honfoglalás kori temetők pénzleleteinek érté- keléséhez.
- *Szilágyi Mihály (MNT):* A honfoglalás korának arab érmeiről.
- *Gyöngyössy Márton (ELTE):* Nyugat-Magyarország pénzforgalma a 16. században.
- *V. Székely György (KJM, Kecskemét):* Az ozorai pénzlelet a hódoltság kori pénzforgalom tükrében
- *Ulrich Attila (JAM, Nyíregyháza):* Pénzárfolyamok és pénzforgalom a hódoltság perem vidékén a 17. század második felében.
- *Buza János (Corvinus Egyetem, Budapest):* A stájer és a tiroli tallérok forgalma a hódoltságban.
- *Marek Budaj (SNM Éremtár, Bratislava) – Ján Hunka (AU, Nitra):* The biggest hoard of 17th century from Novohrad (Nógrád) county: the treasure from Šurice (Sőreg).
- *Lakatos Sarolta (JAM, Nyíregyháza):* A Máltai Lovagrend kitüntetései/érdemrendjei.
- *Rainer Pál (LDM, Veszprém):* Risztics János tiszthelyettes tábori pilótajelvénye.
- *Pandula Attila (ELTE):* Magyar hadikitüntetések 1939-1945.
- *Garami Erika (MNT):* Magyar bankjegyeink ikonográfiája az Osztrák-magyar bankjegyektől a magyar bankjegyekig: a koronától a pengőig.
- *Jász Anikó (MNT):* A lázsiás – a Baja környéki viselet pénzékszere
- *Szemán Attila (KBM, Sopron):* Pénzverők a bányászpalackokban

Tanulmányi kirándulás

A Társulat április 26–28. között önköltséges tanulmányi kirándulást szervezett Kelet-Szlovákiába, melynek szakmai célkitűzése Kassán a Kelet-Szlovákiai Múzeumban őrzött 17. század végi kassai aranyérem kincs megtekintése, továbbá a Betléri Kastélyban az Andrássy kitüntetések tanulmányozása volt. A kiránduláson 30–35 személy vett részt.

Könyvtár

A Társulat mintegy 20 000 kötetes könyvtára nyilvános, tudományági szakkönyvtárként működik. Az év folyamán folytatódott a könyvtár folyóiratanyagának számítógépes adatbázisba történő felvitele. A Libra+ programunk adatbázisa jelenleg 11465 tételt tartalmaz.

A könyvtár állománya ez évben 177 könyvtári egységgel (104 könyv, 73 folyóirat) gyarapodott összesen 989.600 Ft értékben. Ebből 50 kötet csere (625.800 Ft), 52 pedig ajándékozás (180.800 Ft) révén került a könyvtár állományába.

A könyvtár ez évben is rendszeres olvasószolgálatot tartott az alábbi időpontokban (kivéve augusztus): Hétfő 16–18 h, Szerda 9–16 h, Csütörtök 16–19.30 h.

A könyvtárat, illetve a Társulat helyiségében lebonyolított előadásokat az év folyamán 840 fő látogatta.

Személyi helyzet

Baloghné Ábrányi Hedvig felsőfokú, szakirányú végzettségű könyvtáros a Társulat könyvtárának vezetője, s egyben a Társulat gazdasági ügyintézője és irodavezetője is. A könyvtári számítógépes adatbázis folyamatos feltöltéséhez, bővítéséhez alkalmazunk egy segédkönyvtárost is Balogh Éva személyében. Fizetésük alig haladja meg a minimálbért. Rónaszéki István tagtársunk továbbra is megbízásos munkaviszony keretében lát el számtalan feladatot az adminisztratív ügyintézéstől az olvasóközönség tájékoztatásáig.

Taglétszám

A nyilvántartott taglétszám az év végén 350 fő. Szomorú szívvel kell megemlékeznünk elhunyt tagtársunkról – Tálas Géza –, aki hosszú évtizedeken keresztül vett részt munkánkban. Emlékét tisztelettel megőrizzük.

A Társulat ez évi működési költségeit támogatta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

2005.

A Társulat ez évi tisztújító közgyűlését február 24-én tartotta, ahol Torbágyi Melinda, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának főosztályvezetője *A római Izisz szentély Vespasianus érmén* címmel tartott előadást. A közgyűlés a Réthy László jutalomérmet ebben az évben dr. Pandula Attilának ítélte oda kiemelkedő tudományos munkásságáért. Szentgáli érmet kaptak a Társulat és tágabb értelemben a magyar numizmatika érdekében végzett önzetlen tevékenységükért a Pécsi Dénár szerkesztősége (Hágen József, Raýman János és dr. Süle Tamás), Tóth Csaba és Tóth János. A közgyűlés megszavazta a tagdíj 5.500 Ft-ra való emelését a 2006. évtől.

A Társulat új vezetősége:

Elnök: dr. Torbágyi Melinda
Alelnökök: dr. L. Kovásznai Viktória és dr. Süle Tamás
Főtitkár: Soós Ferenc
Főtitkár-helyettes: Maróti Tamás

A Numizmatikai Közlöny főszerkesztője: dr. Torbágyi Melinda

Vezetőségi tagok: Bertók Krisztina, dr. Makai Ágnes, dr. Nagy Ádám, Nagy József, dr. Nagy László Gábor, dr. Pandula Attila, dr. Redő Ferenc, dr. V. Székely György, Szolláth György, dr. Zombori Lajos.

Felügyelő Bizottság: dr. Joó Tamás, Pethő Ildikó, Tóth József.

A Közgyűlés tiszteletbeli tagjai sorába választotta Bakos Miklós professzort, a Társulat leköszönt elnökét és Leányfalusi Károlyt, a Felügyelő Bizottság leköszönt elnökét több mint tíz éves áldozatos munkájuk elismeréseképpen.

A Társulat vezetősége üléseit az alábbi időpontokban tartotta: február 2., június 8., október 12.

Havi felolvasó ülések

Január 13.	Pandula Attila: Magyar hadikitüntetések 1938–1945.
Február 10.	Garami Erika: Pénzkezelés és szállítás Mária Teréziától Ferenc Józsefig.
Március 10.	Tóth Csaba – Kiss József Géza: Újabb eredmények az Árpád-kori pénzek szigláinak kutatásában.
Április 14.	R. Alföldi Mária: Trier, egy római város régészeti és numizmatikai emlékek tükrében.
Május 12.	Pallos Lajos: Az Osztrák-Magyar Monarchia lovassági alakulatainak jelvényei az I. világháborúban.
Szeptember 8.	Soós Ferenc: Az éremfotózás technikai kérdései.
Október 13.	Pandula Attila: Magyar hadikitüntetés-adományozások németeknek 1941–1945.
November 10.	L. Kovásznai Viktória: 100 éve született Csúcs Ferenc.
December 8.	Gyöngyössy Márton: Mária királyné és a körmöcbányai pénzverés.

Az ez évi serlegvacsorai megemlékezést december 17-én *Bíró Sey Katalin* tagtársunk tartotta *Kőhegyi Mihályról*, a Társulat néhai alelnökéről.

Konferencia

Augusztus 12–14. *Numizmatikai Nyári Egyetem* Tatán a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen. Elhangzott előadások:

- *Torbágyi Melinda:* Kelta éremművészet
- *Bíróné Sey Katalin:* Római pénzverdék Pannoniában
- *Kiss József Géza:* Pénzverési technikák
- *Tóth Csaba:* Károly Róbert pénzreformja
- *Szilágyi Mihály:* Török pénzek forgalma a hódoltság kori Magyarországon
- *Gyöngyössy Márton:* A magyar tallérverés kezdetei.
- *Garami Erika:* Tiltakozás a papírpénz ellen I. Ferenc korában Magyarországon.
- *L. Kovásznai Viktória:* Magyar éremművészet irányzatai a 20. század első felében
- *Pandula Attila:* A Felvidéki-, az Erdélyi- és a Délvidéki emlékérmek története.

Kiadvány

In memoriam Ludovici Huszár. Szerk.: Bíró Sey Katalin. Argumentum-Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest 2005.

Tanulmányi kirándulás

A Társulat szeptember 29. és október 1. között önköltséges tanulmányi kirándulást szervezett Szlovákiába (Besztercebánya – Körmöcbánya – Selmecbánya). A program középpontjában a körmöcbányai Múzeum új numizmatikai kiállításának, valamint a pénzverdének a megtekintése állt. A körmöcbányai kollégák, Magdalena Kamhalova és Daniel Kianička kitűnő vezetést biztosítottak számunkra nem csak a kiállításon, hanem a város más nevezetességeinél is. A kirándulás programjának szervezője ez évben is Pandula Attila, az ELTE Segédtudományi Tanszékének docense volt, akinek lelkes és hozzáértő kalauzolásáért a kirándulás minden résztvevője hálával és elismeréssel tartozik.

Könyvtár

Ez évben is tovább folytatódott a könyvtár folyóiratanyagának számítógépes adatbázisba történő felvitele. Megkezdődött a 2003-2004-es magyar numizmatikai bibliográfia adatainak feldolgozása a Numizmatikai Közlöny 2006-ban megjelenő kötete számára. A Libra+ programunk adatbázisa jelenleg 11 678 tételt tartalmaz.

A könyvtár állománya az év folyamán 106 (48 könyv, 58 folyóirat) könyvtári egységgel gyarapodott összesen 489 000, Ft értékben. 3 folyóirat és 9 könyv kivételével, ez utóbbiakat is ajándékba kaptuk, az összes többi csere révén került a könyvtárba. Cserekapcsolataink száma 62 volt. A könyvállomány bővítését illetően alapvető jelentőségűek a cserekapcsolataink, és lassan ez az egyedüli módja az állománybővítésnek, főként az időszaki kiadványok folyamatos beszerzéséhez.

A könyvtár ez évben is rendszeres olvasószolgálatot tartott az alábbi időpontokban (kivéve augusztus): hétfő 16–18 h, szerda 10–16 h, csütörtök 16–19.30 h.

A könyvtárat, illetve a Társulat helyiségében lebonyolított előadásokat az év folyamán 853 fő látogatta.

Személyi helyzet

Az alkalmazotti létszám változatlan, továbbra is egy, plusz két részmunkaidős munkatárs látja el a Társulat folyamatos működtetésével kapcsolatos feladatokat és biztosítja a könyvtári szolgáltatásokat. Baloghné Ábrányi Hedvig továbbra is a könyvtár vezetője, s egyben a Társulat gazdasági ügyintézője és irodavezetője is. A könyvtári számítógépes adatbázis folyamatos feltöltése, bővítése, az aktuális bibliográfia összeállítása Balogh Éva feladata. Fizetésük változatlanul alig haladja meg a minimálbért, mivel a Társulat működési költségekre – ezen belül elsősorban bérre – fordítható bevételeit nem tudjuk növelni. Rónaszéki István tagtársunk továbbra is megbízásos munkaviszony keretében lát el számtalan feladatot az adminisztratív ügyintézéstől az olvasóközönség tájékoztatásáig.

Taglétszám

Nyilvántartott tagjaink száma az év végén 357 fő. Szomorú szívvel kell megemlékeznünk elhunyt tagtársainkról – Bíró Miklós, Gosztonyi József, Horváth Lajos, Karlovits Károly, Rajkai Tibor, dr. Tóth János –, akik hosszú évtizedeken keresztül vettek részt munkánkban. Emléküket tisztelettel megőrizzük.

A Társulat ez évi működési költségeit támogatta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

Torbágyi Melinda

A 2006. május 13-i jótékonysági árverésre beadott tételek adományozói

Asszonyi Tamás
Ács István
Bedő József
Berzy Péter
B. Bessenyey Ferenc
Beszeda Róbert
Borbély László
Bozó József
Buza Barna
Czinder Antal
Czuppon Zoltán
Cséri Lajos
Csikai Márta
Csikszentmihályi Róbert
Diczkó István
Dókus László
Egervölgyi Dezső
Ézsiás István
Farkas György
Fritz Mihály
Frenyó Zoltán
Garami Erika
Gáti Gábor
Gedai István
Hajdú Béla
Hágen József
Héjja Imre
Hompasz Péter
Joó Tamás
Király Csaba
Kiss György
Kopcsányi Ottó
Kovách Tamás
Kovács Kálmán
Kovács Tivadar
Kutas László
Lázár László
Lückl Ervin
Magyar Pénzverő Rt.
Maróti Tamás
Meszes Tóth Gyula
MÉE Celldömölki Csoport
Mészáros István
MKB Bank Rt. (Grenitzer Róbert)
Nagy István János
Nagy József
Nudelman László
Óvári Ferenc
Palotás József
Pató Róza
Pál József
Pethő Ildikó
Péter Ágnes
Prohászka László
Raýman János
Rácz Edit
Rétfalvi Sándor
Rónaszéki István
Schuster József
Sepsi János
Soltra Elemér
Somorjai László
Soós Ferenc
Süle Tamás
Sz. Egyed Emma
Szabó Imre fia Béla
Szanyi Péter
Szekszárdi Gyula
Szilágyi Mihály
Ifj. Szlávics László
Szolláth György
Szomolányi Gábor
Szöllőssy Enikő
Szunyogh László
Tornay Endre András
Torbágyi Melinda
Tóth József
Trischler Ferenc
Varga Éva
Varga János
Vámosi László
Várnagy Ildikó
Zicherman Sándor
Zombori Lajos
Zsoldi Zoltán

Az árverés előkészítésében és lebonyolításában közreműködők

Balogh Éva
Baloghné Ábrányi Hedvig
Bedő József
Bedő Mónika
Farkas György
Király Csaba
L. Kovásznai Viktória
Mészáros István
Mondat Kft. – Nagy László
Nagy József
Pallos Lajos
Pelbárt Jenő
Rónaszéki István
Soós Ferenc
Süle Tamás
Torbágyi Melinda

A Magyar Numizmatikai Társulat részére nyújtott segítségükért köszönet minden adományozónak és minden közreműködőnek.

Magyar Numizmatikai Bibliográfia (2003–2004)

BIBLIOGRAPHIE DER UNGARISCHEN NUMISMATIK

Balogh Éva – Baloghné Ábrányi Hedvig

A feldolgozott időszaki kiadványok és rövidítések jegyzéke

Napilapok, hetilapok

DN	Dunántúli Napló
EV	Esztergom és Vidéke
	Józsefváros
KmétLap	Kecskeméti Lapok
Nsz	Népszabadság
OrvHl	Orvosi Hetilap
PN	Petőfi Népe
ZH	Zalai Hírlap
ÚjDN	Új Dunántúli Napló

Hazai időszaki kiadványok és elektronikus sajtó

AAH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
ArchÉrt	Archaeológiai Értesitő
	Az Érem
BarOrv	Baranyai Orvos
BudRég	Budapest Régiségei
	Bácsország
DMÉ	Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
ÉlTud	Élet és Tudomány
ÉrHír	Éremgyűjtők Híradója, az MÉE Kecskeméti Csoport Lapja
ÉrLap	Éremtani Lapok
FA	Folia Archaeologica
FH	Folia Historica
HadtörtKözl	Hadtörténelmi Közlemények
HL@	www.bankszovetseg.hu/hirlevel
JPMÉ	Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
	Kórlap
MNBHír	MNB Hírmondó
MBA	Magyar Belorvosi Archivum
MM	Magyar Mentésügy
MPTA	Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach
MÁllatorvL	Magyar Állatorvosok Lapja
MúzHír	Múzeumi Hírlevél
	Műértő
NK	Numizmatikai Közlöny
OrvHír	Orvoskari Hírmondó
OrvtörtKözl	Orvostörténeti Közlemények
PannSzle	Pannonhalmi Szemle

PD	Pécsi Dénár
Pénzügyi Szle	Pénzügyi Szemle
pp@	www.penzportal.hu
SE	Semmelweis Egyetem
	Turul

Külföldi időszaki kiadványok

BN	Biuletyn Numizmatyczny, Warsawa
FN	Folia Numismatica, Brno
GN	Gaceta Numismatica, Madrid
GgN	Geldgeschichtliche Nachrichten, Frankfurt am Main
HallerMbl	Haller Münzblätter, Hall in Tirol
MünzPap	Münzen und Papiergeld, Regenstauf
NumVij	Numizmatičke Vijesti, Zagreb
NumVest	Numizmatični Vestnik, Ljubljana
NumBrat	Numizmatika, Bratislava
RIN	Rivista Italiana di Numismatica, Milano
SbZ	Sběratelské Zprávy, Hradec Králové
SCN	Studii si Cercetari de Numismatica. Academia de Stiinte Sociale si Politice a Republicii Socialiste Romania, Bucharest
	Szabad Újság, Bratislava
The Medal	The Medal, London
MIN	Universität Wien Institut für Numismatik – Mitteilungsblatt

Tartalom

I.	ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK, EMLÉKKÖNYVEK
II.	BIBLIOGRÁFIÁK, IRODALOMJEGYZÉKEK
III.	GAZDASÁGTÖRTÉNET
IV.	PÉNZ ELŐTTI FIZETŐESZKÖZÖK
V.	ANTIK PÉNZTÖRTÉNET
VI.	KELTA PÉNZTÖRTÉNET
VII.	ORIENTÁLIS PÉNZTÖRTÉNET
VIII.	MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET
IX.	KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET
X.	EURÓ
XI.	PAPÍRPÉNZ
XII.	ÉRTÉKPAPÍROK, PÉNZHELYETTESÍTŐK
XIII.	SZÜKSÉGPÉNZ
XIV.	BANKTÖRTÉNET
XV.	ÉREMMŰVÉSZET
XVI.	EMLÉKPÉNZ
YVII.	KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK
XVIII.	ZSETON, BÁRCA
XIX.	HAMISÍTÁS
XX.	ÉREMLELETEK
XXI.	NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK
XXII.	MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZERVEZETEK
XXIII.	ÁRVERÉSEK
XXIV.	KIÁLLÍTÁSOK
XXV.	EGYÉB RENDEZVÉNYEK
XXVI.	CÍMERTAN, PECSÉTTAN
XXVII.	RECENZIÓK
XXVIII.	TECHNIKA, RESTAURÁLÁS, TISZTÍTÁS
XXIX.	METROLÓGIA
XXX.	EGYÉB

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK, EMLÉKKÖNYVEK

„*QUASI* liber et pictura". Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Studies in honour of András Kubinyi on his seventhieth birthday. Szerk.: SZABÓ Miklós – RACZKY Pál – KOVÁCS Gyöngyi. Budapest. 2004; ELTE Régészettudományi Intézet.

GYÖNGYÖSSY Márton rec. → VISY Zsolt

KOVÁCS Gyöngyi → „*QUASI* liber et pictura"

MAGYAR régészet az ezredfordulón. Szerk.: VISY Zsolt. Budapest. 2003, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma: Teleki László Alapítvány. 486 p. – rec. GYÖNGYÖSSY Márton = NK, 102–103. 2003–2004. p. 163–164.

RACZKY Pál → „*QUASI* liber et pictura"

SZABÓ Miklós → „*QUASI* liber et pictura"

VISY Zsolt → *MAGYAR*...

II. BIBLIOGRÁFIÁK, IRODALOMJEGYZÉKEK

Az *ÉREMTANI* Lapok 48. könyvjegyzéke. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 27.

Az *ÉREMTANI* Lapok 49. könyvjegyzéke. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 26.

Az *ÉREMTANI* Lapok 50. könyvjegyzéke. = ÉrLap, 2003. 79. (06.). p. 26.

Az *ÉREMTANI* Lapok 51. könyvjegyzéke. = ÉrLap, 2003. 80. (08.). p. 30.

Az *ÉREMTANI* Lapok 52. könyvjegyzéke. = ÉrLap, 2003. 81. (10.). p. 27.

Az *ÉREMTANI* Lapok 53. könyvjegyzéke. = ÉrLap, 2003. 82. (12.). p. 27.

Az *ÉREMTANI* Lapok 54. könyvjegyzéke. = ÉrLap, 2004. 83. (02.). p. 26.

BALOGH Éva → BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig

BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig – BALOGH Éva: Magyar numizmatikai bibliográfia (2001–2002). = NK, 102–103. 2003. p. 175–214.

Bibliographie der ungarischen Numismatik.

EMMERIG, Hubert: Bibliographie zum Thema „Medicina in Nummis" (Theil I). = MIN, 23. 2004. 1. p. 9–28.

HADOBÁS Pál: Numizmatika és falerisztika a Magyar Közlönyben. 1999. január 1.–2002. december 31. = ÉrLap, 2004. 83. (02.). p. 14–22.

LEÁNYFALUSI Károly: Éremgyűjtők híradója. Az MÉE Kecskeméti Csoport Lapja. Tartalomjegyzék. I–X. évfolyam (1-50. szám) 1983–2002. = ÉrHír, [melléklet]

PANDULA Attila: Kortárs numizmatikusaink munkái. VII. Pandula Attila numizmatikai és falerisztikai vonatkozású írásai. Első rész: 1982–1995. = ÉrLap, 2004. 87. (10.) p. 16–20.

PANDULA Attila: Kortárs numizmatikusaink munkái. VIII. Pandula Attila numizmatikai és falerisztikai vonatkozású írásai. Második rész: 1996–2002. = ÉrLap, 2004. 88. (12.) p. 9–13.

TARTALOMJEGYZÉK és névmutató 2001–2003 (1–29. szám). = PD, 2003. (12.01.) p. 20. [melléklet]

ZOMBORI Lajos: Kortárs numizmatikusaink munkái: VII. Zombori Lajos első száz numizmatikai írása 1979–2001. = ÉrLap, 2003. 80. (08.). p. 21–25.

III. GAZDASÁGTÖRTÉNET

A *KÜLÖNLEGES* oldal. A föld összes országainak pénzösszehasonlító táblázata. = ÉrLap, 2003. 80. (08.). p. 29.

BEREND, Ivan T.: Changes in Central and Eastern Europe in the Last Quarter of the XXth Century. = JEEH, 32. 2003. 1. p. 9–24.

GARAMI Erika: Magyarország pénzügyi vezetői 1214-től. = pp@, 2003.

GARAMI Erika: Postai pénzkezelés két 19 századi dokumentum tükrében. = HMAÉ, 2003. p. 225–234.

RAÝMAN János: Országos közmunka utasítás a XIX. századból. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 23–24.

IV. PÉNZ ELŐTTI FIZETŐESZKÖZÖK

BALÁZS Károly: A fauna fizetőeszköze. Kauri. = Műértő, 2003. (07–08.). p. 23.

PALLOS Lajos: Kezdetleges fizetőeszközök a sópénzektől a bronzkarperecekig. = Pénzügyi Szle, 2003. (02.). p. 199–206.

V. ANTIK PÉNZTÖRTÉNET

ALRAM, Michael – GYSELEN, Rika: Sylloge Nummorum Sasanidarum Paris – Berlin – Wien. Band I. Ardashir I. – Shapur I. Wien. 2003, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 404 p., 50 t. (Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission, 41.) – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 102–103. 2003–2004. p. 162.

[BÍRÓNÉ SEY KATALIN] BÍRÓ-SEY Katalin: Bevezetés a római pénzek gyűjtésébe. Császárkor. Budapest. 2002, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 164 p. – rec. FARKAS Edit = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 6.

BÓNA István: „Barbarische" Nachahmungen von spätrömischen Goldmünzen im Bereich der Hunnen und Germanen im Karpatenbecken. In: „Quasi liber et pictura". Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Szerk.: SZABÓ Miklós – RACZKY Pál – KOVÁCS Gyöngyi. Budapest. 2004, ELTE Régészettudományi Intézet. 81–85 p.

FARKAS Edit: Császárkori pénztörténet I. rész (Augustustól Severus Alexanderig). = Pénzügyi Szle, 2003. (08.). p. 805–813.

FARKAS Edit: Császárkori pénztörténet II. rész (A Római Birodalom hanyatlása). = Pénzügyi Szle, 2003. (09.). p. 931–938.

FARKAS Edit rec.→ BÍRÓ-SEY Katalin; SCHMIDT-DICK, Franziska

GAZDAC, Cristian → *ORBIS*

GYSELEN, Rika → ALRAM, Michael

KOVÁCS Gyöngyi → BÓNA István

ORBIS antiqvvs. Studia in honorem Ioannis Pisonis. Szek.: ROMAN, Cristian – GAZDAC, Cristian et. al. Cluj-Napoca. 2004. Nereamia Napocae Press. 933 p. (Bibliotheca Mvsei Napocensis, 21.)

ÓVÁRI Ferenc: 238–253 között vert ezüstpénzek statisztikai adatai. Statistische Daten der römischen Silbermünzen 238–253 n. Chr. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 19–34.

ÓVÁRI Ferenc: Ismeretlen és nagyon ritka római ezüstérmek a III. század első feléből. Unbekannte und sehr seltene römische Silbermünzen aus der 1. Hälfte des 3. Jahrhunderts n. Chr. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 143–146.

Ö. Z.: Érme egy titokzatos római császárról. = Nsz, 2004. (03.02.). p. 27.

RACZKY Pál → BÓNA István

ROMAN, Cristian → *ORBIS*

SCHMIDT-DICK, Franziska: Typenatlas der römischen Reichsprägung von Augustus bis Aemilianus: Erster Band: Weibliche Darstellungen. – Wien, 2002. – 168 p., 64 t. – rec. FARKAS Edit = NK, 102–103. 2003–2004. p. 161.

SZABÓ Miklós → BÓNA István

TORBÁGYI Melinda: Gold coin of Persian satrap in the collection of the Hungarian National Museum. In: Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis. Szerk.: ROMAN, Cristian – GAZDAC, Cristian. Cluj-Napoca. 2004, Nereamia Napocae Press. 167–170 p.

TORBÁGYI Melinda: Görög éremverés a klasszikus korban. Első rész. = ÉrLap, 2003. 81. (10.). p. 3–9.

TORBÁGYI Melinda: Görög éremverés a klasszikus korban. Második rész. = ÉrLap, 2004. 80. (04.) p. 3–8.

TORBÁGYI Melinda: A görög poliszok pénzverése. = Pénzügyi Szle, 2003. (04.). p. 425–434.

TORBÁGYI Melinda: A hellénizmus pénzverése. = Pénzügyi Szle, 2003. (05.). p. 507–515.

TORBÁGYI Melinda: Neue Beiträge zur eraviskischen Münzprägung. In: Pannonica provincialia et archaeologia Eugenio Fitz octogenario dedicata. Budapest. 2003. 47–56 p.

TORBÁGYI Melinda: A pénzverés kezdete. = Pénzügyi Szle, 2003. (04.). p. 294–303.

TORBÁGYI Melinda: A provinciák pénzverése a római császárkorban. = Pénzügyi Szle, 2003. (10.). p. 1026–1035.

TORBÁGYI Melinda: A római köztársaságkor pénzverése. = Pénzügyi Szle, 2003. (07.). p. 703–712.

TORBÁGYI Melinda rec. → ALRAM, Michael

VI. KELTA PÉNZTÖRTÉNET

BERZY Péter: Kelta darabolt pénzek. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 1–7.
Keltische zerstückelte Münzen
Cut Celtic coins

TORBÁGYI Melinda: A kelta pénzverés. = Pénzügyi Szle, 2003. (06.). p. 600–608.

VII. ORIENTÁLIS PÉNZTÖRTÉNET

ENDER, Celil: Candarogullari Beyligi Paralari Katalogu. Catalog of the Isfendiyarid Coins. Istanbul. 2003. (Ender Nümismatik Yayinlari, 3.) – rec. SZILÁGYI Mihály = NK, 102–103. 2003–2204. p. 168–169.

GYÖNGYÖSSY Márton: Altin, akcse, mangir... Oszmán pénzek forgalma a kora újkori Magyarországon. Budapest. 2004, Martin Opitz. 111 p.

GYÖNGYÖSSY Márton: Az isztambuli Zeyrek Kilise Camii. Konstantinápoly egykori főkolostora és temploma. = PannSzle, 12. 2004. 2. p. 65–72.

ÖZTÜRK, Hüsnü → PERK, Halük

PERK, Halük – ÖZTÜRK, Hüsnü: Candarogullari Byligi Sikke Definesi. Istanbul. 2003, (Türk Nümizmatik Dernegi Yayinlari, 4.) – rec. SZILÁGYI Mihály = NK, 102–103. 2003–2004. p. 169.

SREĆKOVIĆ, Slobodan: Akches III: Süleyman Kanuni 926–974 AH. Belgrade. 2003, 241 p. – rec. SZILÁGYI Mihály = NK, 102–103. 2003–2004. p. 167.

SZILÁGYI Mihály: Abd el-Aziz szultán egyiptomi vereteiről. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 25–28.
Über die egyptischen Prägungen von Sultan Abd el-Aziz
The issues of sultan Abd el-Aziz from Egypt

SZILÁGYI Mihály: Fejezetek az iszlám numizmatika világából. IV. Az oszmán-török pénzverés. = ÉrLap, 2003. 79. (06.). p. 3–8.

SZILÁGYI Mihály: Fejezetek az iszlám numizmatika világából. IV. Az oszmán-török pénzverés. 2. rész. = ÉrLap, 2003, 80. (08.). p. 3–10.

SZILÁGYI Mihály: Fejezetek az iszlám numizmatika világából. IV. Az oszmán-török pénzverés. 3. rész. = ÉrLap, 2003. 82. (12.). p. 3–9.

SZILÁGYI Mihály rec. → ENDER, Celil ; PERK, Halük ; SREĆKOVIĆ, Slobodan

VIII. MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET

ALFARO, Carmen → GYÖNGYÖSSY Márton – PALLOS Lajos

ANGELIS, Maria Antonietta de → GEDAI István: Karoling ; Ezer év…

BALOGH Béla – OSZÓCZKI Kálmán: Bányászat és pénzverés a Gutin alatt. Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből XII. Miskolc-Rudabánya. 2001. 166 p. – rec. GYÖNGYÖSSY Márton = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 49–50.

BARTA János → GEDAI István: The economic...

BEREI József: Jeles emberek és Kecskemét (VII.). = ÉrHír, 11. 2003. 6. (11.). p. 3.

BÍRÓ Katalin, T. → SÁNDOR Zsuzsa: Qualitative…

BOGDÁN Zsolt: Hozzászólás Leányfalusi Károly-Nagy Ádám: Pénzek 1848-49-ben című munkájához. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 24.
Ein Beitrag zu der Arbeit von Károly Leányfalusi und Ádám Nagy über die Gelder von 1848–49.
Remarks on the book of Károly Leányfalusi and Ádám Nagy: Money in 1848–1849.

BURNETT, Andrew → GYÖNGYÖSSY Márton – PALLOS Lajos

BUSSA, Vladimír: Vyobrazenie neznámeho kremnického komorského grófa v kalendári Jána z Lefanoviec z r. 1432. Unkown portrait of the chamber-count of Kremnica from 15th century. = NumBrat, 19. 2004. p. 10–14.

BUZA János: Rosenobel 1637. Aranypénzek két kassai hagyatékban. Rosenobel 1637 – Goldmünzen in zwei Kaschauer Testamenten. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 151–154.

CSÉFALVAY Pál → GEDAI István: Karoling ; Ezer év…

ČERNYŠOV, K. M.: Kremnickie guldinerü Vladiszlava II (1490–1516) iz szobranija Ermitáže. Kremnické guldinery Vladislava II. (1490-1516) zo zbierok Ermitáze. Guldiners of Vladislaus II. (1490–1516) minted in Kremnica in the Hermitage's collections. = NumBrat, 19. 2004. p. 20–26.

DOMOKI Ferenc: II. Ulászló évszám nélküli dénárváltozatai. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 13–19.
Die Denarvariationen ohne Jahreszahl von Wladislaus II.
The variations of the undated denars of Wladislaus II.

DOMOKI Ferenc: V. László ismeretlen verdejegyű, valamint ismeretlen köriratú dénárja. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 7–8.
Ein Denar mit unbekannten Münzzeichen und Umschrift von Ladislaus V.
Deanrs of Ladislas V with unkown mintmark and with unkown legend

DOMOKI Ferenc: Nem publikált verdejegyű vagy változatú középkori dénárok. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 9–13.
Mittelalterliche Denare mit unpublizierten Prägestempel oder Varianten
Medieval denars with unpublished or with unpublished varieties of mintmarks
DOMOKI Ferenc: Nem publikált verdejegyű vagy változatú középkori dénárok. II. rész. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 10–11.
Mittelalterliche Denare mit unpublizierten Prägestempel oder Varianten (Teil 2)
Medieval denars with unpublished or with unpublished varieties of mintmarks (Part II)
F. ROMHÁNYI Beatrix → GYÖNGYÖSSY Márton – PALLOS Lajos
FINKA, Oliver: Otvárka, príprava a dobývanie rúd s obsahom zlata a striebra vo svetle historického vývoja banských technológií v kremnickom rudnom rajóne. Opening, preparation and exploitation of the gold- and silver-containing ores from the aspect of historical development of mining technologies in the ore-bearing area of Kremnica. = NumBrat, 19. 2004. p. 3–7.
FLÖREN, Reinhard: Neuheiten aus aller Welt. Ungarn. = GgN, 38. 2003. 212. (03.). p. 80.
FLÖREN, Reinhard: Neuheiten aus aller Welt. Ungarn. = GgN, 38. 2003. 213. (05.). p. 134–135.
GARAMI Erika: Az aranyalap. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
GARAMI Erika: Az aranyalapra való áttérés megteremtője: Wekerle Sándor. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
GARAMI Erika: A forint születése. = Jegybankunk, 1. 2003. 1. (07.24.). p. 7.
GARAMI Erika: A korona pénzek ikonográfiája. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
GARAMI Erika: A korona pénzrendszer bevezetése. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
GARAMI Erika: A koronarendszer fénykora. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
GARAMI Erika: Múltpörgető. = MNBHír, 2003. (08. 04.). p. 5.
GARAMI Erika: Pénzek a Tanácsköztársaság után. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
GARAMI Erika: A Tanácsköztársaság pénzügyei. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
GARAMI Erika: Az utolsó magyar király pénzei. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
GARAMI Erika – HORVÁTHNÉ RUDOLF Teréz: 2003 első félévének új forintjai. = HL@, 2003. (06.10.).
GARBACZEWSKI, Witold: Monety z napisami hebrajskimi w średniowiecznej Europe. a. Polska, b. Niemcy, c. Czechy i Morawy, d. Węgry. Coins with Hebrew inscription in Medieval Europe. = BN, 2004. 1 (333). p. 41–58.
GEDAI István: II. András király (1205–1235) pénzverése. In: Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach. 2001–2002. Budapest. 2002. p. 1834–1836.
GEDAI István: II. András denára. In: Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach. 2001–2002. Budapest. 2002. p. 1837.
GEDAI István: III. András király (1290–1301) pénzverése. In: Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach. 2003–2004. Budapest. 2004. p. 1601–1603.
GEDAI István: III. András király (1290–1301) obulusa. In: Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach. 2003–2004. Budapest. 2004. p. 1604.
GEDAI István: IV. Béla király (1235–1270) pénzverése. In: Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach. 2002–2003. Budapest. 2003. p. 1684–1686.
GEDAI István: IV. Béla király (1235–1270) denára. In: Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach 2002–2003. Budapest. 2003. p. 1687.
GEDAI István: Angol denár, Aquileiai denár, Aranyforint, Aranypénz, Báni denár, Batka, Bécsi denár, Bizánci pénz, Brakteáta. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. I. Budapest. 2003. p. 111, 127, 130–131, 132–133, 192–193, 304, 320, 390–391, 440.
GEDAI István: Apafi Mihály „arany"-diplomáciája. Harang. Veresegyház. 2004, Veresegyházi Nemzeti Társaskör. p. 51-54.
GEDAI István: The coinage of King András II. (1205–1235). In: Hungarian Financial and Stock Exchange Almanac. 2001–2002. Budapest. 2002. p. 1792–1794.

GEDAI István: The coinage of King András III. (1290–1301). In: Hungarian Financial and Stock Exchange Almanac. 2003–2004. Budapest. 2004. p. 1579–1581.
GEDAI István: The coinage of King Béla IV. (1235–1270). In: Hungarian Financial and Stock Exchange Almanac. 2002–2003. Budapest. 2003. p. 1642–1644.
GEDAI István: Coins of St. Stephen. In: Hungarian Financial and Stock Exchange Almanac. III. 74/D. p. 2457–2459.
GEDAI István: Cseh garas, denár, dirhem, duarius, dukát, ellenjegy, ezüstpénz. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. II. Budapest. 2004, p. 126, 181–182, 193, 253–254, 258–259, 319, 465–466.
GEDAI István: The denarius of King András II. In: Hungarian Financial and Stock Exchange Almanac. 2001–2002. Budapest. 2002. p. 1795.
GEDAI István: The denarius of King Béla IV. In: Hungarian Financial and Stock Exchange Almanac. 2002–2003. Budapest. 2003. p. 1645.
GEDAI István: The economic and Politcal Background of St. Stephen's coinage. In: The first Millenium of Hungary in Europe. Szerk.: PAPP Klára – BARTA János. Debrecen. 2002. p. 49–54.
GEDAI István: Előszó a magyarországi kiadáshoz. In: Hóman Bálint: Őseméberek, ősmagyarok. Budapest. 2001. p. I–IV.
GEDAI István: Az első magyar pénzek és előzményük. = Pénzügyi Szle, IL. 2004. 3. p. 287–296, 309.
GEDAI István: Az euró előtti magyar pénzverés ezer esztendeje. = Havi magyar fórum, 10. 2002. 5. 23–32.
GEDAI István: Az európai denárperiódus. = Pénzügyi Szle, IL. 2004. 2. p. 193–202, 206.
GEDAI István: Ezeréves a magyar pénzverő. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 12.
GEDAI István: Ezer év magyarországi pénzverése. In: A magyar kereszténység ezer éve. Szerk.: CSÉFALVAY Pál és Maria Antonietta de ANGELIS. Budapest. 2001. p.405–410.
GEDAI István: A forger's workshop from the 13th century. = Folia Archaeologica, 47. 1998–2001. p. 131–144.
GEDAI István: A forint fél évszázada a pénztörténet tükrében. = Pénzügyi Szle, IL. 2004. 6. p. 699–705.
GEDAI István: Geldbeziehungen in der Arpadenzeit und im Mittelalter. In: Bayer-Ungarn tausend Jahre. Vorträge der Tagung „Bayern und Ungarn im Mittelalter und in der früher Neuzeit" in Passau. 15. bis 18. Oktober 2000. Passau. 2001. p. 115–120.
GEDAI István: Karoling templom. In: Katolikus Lexikon. 6. Budapest. 2001. p. 220–221.
GEDAI István: A keresztény Magyarország pénzkibocsátása. In: A magyar kereszténység ezer éve. Szerk.: CSÉFALVAY Pál és Maria Antonietta de ANGELIS. Budapest. 2001. p. 232.
GEDAI István: A késő-Árpádkori pénzverés. = Pénzügyi Szle, IL. 2004. 4. p. 383–389.
GEDAI István: Konvenciós pénzláb, Korona, Kölni denárok, Krajcár, Lengyel pénzek Magyarországon, Libertás. In: Magyar Katolikus lexikon. VII. Budapest. 2002. p. 232, 333, 447, 771, 847.
GEDAI István: Középkori pénzverés kezdetei. = Pénzügyi Szle, IL. 2004. 2. p. 185–192, 205–206.
GEDAI István: A magyar aranypénzverés kezdetei = Bányászati és Kohászati Lapok, Kohászat, 133. 12. (2000. december) p. 491–495.
GEDAI István: Magyar pénztörténet, Márka. In Magyar Katolikus Lexikon. VIII. Budapest. 2003. p. 397–400, 727.
GEDAI István: The obols of King András III. (1290–1301). In: Hungarian Financial and Stock Exchange Almanac. 2003–2004. Budapest. 2004. p. 1582.
GEDAI István: Obulus. In: Magyar Katolikus Lexikon. IX. Budapest. 2004. p. 946.
GEDAI István: Obulus, Papírpénz, Pénzrontás, Pénztörténet, Poltura. In: Magyar Nagylexikon. XIV. p. 40, 502, 657–659, 923.
GEDAI István: Rénes forint, Réthy László. In: Magyar Nagylexikon. XV. Budapest. 2002. p. 403, 442.
GEDAI István: Pénztörténeti adatok a XI. századi trónharcokhoz. Harang. Veresegyház. 2003, Veresegyházi Nemzeti Társaskör. p. 67–72.
GEDAI István: Szent István utódainak pénzverése. = Pénzügyi Szle, IL. 2004. 3. p. 297–305, 310.
GEDAI István: Szent László pénzügypolitikája. = Havi magyar fórum. 10. 2002. 3. p. 10–12.
GEDAI István: St. Stephen's denar. In: Hungarian Financial and Stock Exchange Almanac. III. 74/E. p. 2460.
GEDAI István: Sztotinka, Taka, Tala, Tallér, Tambala, Thenge, Thebe, Toea, Tolar, Tugrik. In: Magyar Nagylexikon. XVII. Budapest. 2003. p. 18, 116, 124, 132, 143, 316, 422, 529, 772.
GEDAI István: Ungheria. Monetazione. In: Enciclopedia dell'Arte Medievale. Vol. IX. Roma, 1999. p. 444–445.

GEDAI István: Utánverés, váltópénz, vatu, verdejegy, verőtő, von, Weszerle József, yuan, zaire, zloty. In: Magyar Nagylexikon. 18. Budapest. 2004. p. 40, 165, 283, 352, 375, 583, 672, 749, 764, 855.
GEDAI István – NUDELMAN László – TÓTH Csaba: Hungary. In: Gold coins of the world. From ancient times to the present. 7th edition. Clifton. 2003. 360–388 ; 659–661 p.
GERLOVICS Szilveszter: Egy félresikerült frigy emlékei. Hunyadi János és Brankovics György közös veretű dénárai. = Bácsország, 2004. 7–10. p. 59–65.
GÖRÖG Tibor: Ismeretlen Rákóczi X polturás. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 24–26.
Unbekannte X Polturen von Rákóczi
Unkown the X poltura coin of Rákóczi
GYÖNGYÖSSY Márton: The gold forint of king Matthias. = HFSEA, 11. 2004. p. 2176.
GYÖNGYÖSSY Márton: Kiszorult-e az „érsek embere" a pénzverésből a XV. században? Adalék a pisetumjog „hanyatlásához". In: A debreceni Déri Múzeum évkönyve 2002–2003. Debrecen. 2003, 109–116 p. – rec. SOÓS Ferenc = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 13.
GYÖNGYÖSSY Márton: Kísérletek a magyar pénzrendszer reformjára a XV. század első felében. = Pénzügyi Szle, 49. 2004. p. 808–820.
GYÖNGYÖSSY Márton: Mátyás király (1458–1490) pénzreformja. = MPTA, 11. 2004. p. 2177–2179.
GYÖNGYÖSSY Márton: Monetary reform of king Matthias (1458–1490). = HFSEA, 11. 2004. p. 2173–2175.
GYÖNGYÖSSY Márton: Münzen des 15. Jahrhunderts aus Aquileia im mittelalterlichen ungarischen Geldumlauf. = AAH, 55. 2002. p. 137–159.
GYÖNGYÖSSY Márton: Die Münzprägung des Nikolaus Újlaki, König von Bosnien. „Quasi liber et pictura". Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Studies in honour of András Kubinyi on his seventieth birthday. Szerk.: SZABÓ Miklós – RACZKY Pál – KOVÁCS Gyöngyi. Budapest. 2004. 195–205 p.
GYÖNGYÖSSY Márton: A nagy pénzreform. = Pénzügyi Szle, 49. 2004. p. 893–906.
GYÖNGYÖSSY Márton: Neziger Sebold - Krnocský šafař královské pokladny krále Matyáše. = SbZ, 2003. 105. p. 128–130.
GYÖNGYÖSSY Márton: Nyugat-Magyarország kora újkori pénzforgalma. = SopSzle, 58. 2004. p. 329–352.
GYÖNGYÖSSY Márton: Pénzforgalom az Oszmán Birodalom végvidékén. Megjegyzések a kora újkori Magyarország pénztörténetéhez. I. rész. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 14–23.
Geldverkehr in der Grenzprovinz des Osmanischen Reiches (Teil 1)
Coin circulation in the border region of the Ottoman Empire Part I.
GYÖNGYÖSSY Márton: Pénzforgalom az Oszmán Birodalom végvidékén. Megjegyzések a kora újkori Magyarország pénztörténetéhez. II. rész. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 13–21.
Geldverkehr in der Grenzprovinz des Osmanischen Reiches (Teil 2)
Coin circulation in the border region of the Ottoman Empire (Part II)
GYÖNGYÖSSY Márton: Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. Budapest. 2003, Gondolat. 359 p. (Doktori Mestermunkák) – rec. TÓTH Csaba = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 52.
GYÖNGYÖSSY Márton: Peter Schaider (1486–1494), Kremnitzer Kammergraf der Königin Beatrix. = MNG, 41. 2001. p. 98–111.
GYÖNGYÖSSY Márton: Zsigmond király aranypénz-verésének első korszaka (1387–1401). In: „Es tu scholaris". Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára. Szerk.: F. ROMHÁNYI Beatrix et. al. Budapest. 2004. 103–114 p. (Monumenta Historica Budapestinensia, 13.)
GYÖNGYÖSSY Márton – PALLOS Lajos: Ungarn und die Balkanhalbinsel. In: A Survey of Numismatic Research 1996–2001. Szerk.: ALFARO, Carmen – BURNETT, Andrew. Madrid. 2003. 553–567 p.
GYÖNGYÖSSY Márton rec. → BALOGH Béla
HORVÁTHNÉ RUDOLF Teréz → GARAMI Erika
HUNKA, Ján: Mince razené v Kremnici v rokock 1328–1526, ich hospodársky význam a nálezy. Coins minted in Kremnica in 1328-1526: their economic significance and findings. = NumBrat, 19. 2004. p. 15–19.
JEREM Erzsébet → SÁNDOR Zsuzsa: Qualitative…
K. T.[ÓTH] L.[ászló]: Polturakultúra. Rézpénzverés a Rákóczi-szabadságharc idején. = Műértő, 2004. (03.). p. 14.

KÁPLÁNNÉ JUHÁSZ Márta: A BP. verdejegy használatának rövid története. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 41–44.
Kurze Rechtsgeschichte des Gebrauchs von dem Münzzeichen BP
A short legal history of the BP. mintmark
KISS Gábor: I. Ferdinánd szokatlan, 1531-es KB verdejelű dénárja. = ÉrLap, 2004. 88. (12.) p. 20.
KISS Gábor: Újabb magyar érmék. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 7–8.
KISS József Géza – TÓTH Csaba: I. András denárának sziglaváltozatai. = ÉrLap, 2004. 88. (12.) p. 3–8.
KISS József Géza – TÓTH Csaba: Az Árpád-kori magyar pénzek sziglarendszerének kutatása. Előzetes jelentés. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 8–9.
Forschung des Sigla-Systems auf den ungarischen Münzen in der Früharpadenzeit.
Researches on the sigla-system of Hungarian coins from the Arpadian Period. A preliminary report
KOVÁCS Gyöngyi → GYÖNGYÖSSY Márton: Die Münzprägung… ; TÓTH Csaba: Mints of…
KŐSZEGI Tivadar: Verőtő-változatok, ismeretlen verdejegyek és hibás veretek, XI. = ÉrLap, 2004. 86. (08.) p. 11–14.
KŐSZEGI Tivadar: Verőtő-változatok, ismeretlen verdjegyek és típusok, X. = ÉrLap, 2004. 85. (06.) p. 16–20.
LEÁNYFALUSI Károly: Égetnivaló törvény. = ÉrLap, 2004. 85. (06.) p. 23.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Egy pénztörvény, mely szerencsére nincs már érvényben. = ÉrHír, 12. 2004. (03.). p. 2.
LEÁNYFALUSI Károly – NAGY Ádám: Magyarország fém- és papírpénzei 1926–1998. Budapest. 2004, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 311 p.
LEÁNYFALUSI Károly – NAGY Ádám: Magyarország fém- és papírpénzei 1926–2002. Budapest. 2002, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. 337 p. – rec. TÓTH János = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 51–52.
A *MAGYAR* pénzverés története. CD 3 nyelven (magyar, német, angol). 2003, Minor Rendszerház Rt.
MAGYARORSZÁG az Európai Unió tagja. Az első magyar érme. = Mánia Magazin, 2004. 23. (10.). p. 15.
MENNÉL ritkább a pénzérme, annál értékesebb. = SzML, 2003. (09.15.). p. 17.
MIKÓ Endre: Szlavón denár verőtőváltozatok. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 1–4.
Prägestockvariationen slawonischer Denare
The variations of Slavonien denars
MOLNÁR József: Egy nagyobb méretű 1930-as kétfilléres. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 27.
Eine 2 Fillér Münze grösseres Formates aus dem Jahre 1930.
A 2 Fillér coin of 1930 with large flan
MOLNÁR Péter: A korona bukása. Magyarország forgalmi pénzei 1920–1927. = FONS, 10. 2003. 3. p. 329–358.
MOLNÁR Péter: Magyarország fém- és papírpénzei 1892–1900 között a magyar törvények és rendeletek tükrében. Első rész. = ÉrLap, 2003. 81. (10.). p. 10–21.
MOLNÁR Péter: Magyarország fém- és papírpénzei 1892–1900 között a magyar törvények és rendeletek tükrében. Második rész. = ÉrLap, 2003. 82. (12.). p. 10–18.
MOLNÁR Péter: Magyarország fém- és papírpénzei 1892–1900 között a magyar törvények és rendeletek tükrében. Harmadik rész. = ÉrLap, 2004. 83. (02.). p. 3–12.
MOLNÁR Péter: Magyarország fém- és papírpénzei 1892–1900 között a magyar törvények és rendeletek tükrében. Negyedik rész. = ÉrLap, 2004. 84. (04.) p. 9–14.
MOLNÁR Péter: Magyarország fém- és papírpénzei 1892–1900 között a magyar törvények és rendeletek tükrében. Ötödik rész. = ÉrLap, 2004. 85. (06.) p. 3–10.
NAGY Ádám → LEÁNYFALUSI Károly
NUDELMAN László → GEDAI István
OBERLÄNDER-TARNOVEANU, Ernest: A 13–16. századi magyar pénzverés emlékei nyugaton I. Korabeli itáliai, francia és katalán források. The 13th–16th Century Hungarian coinage in the West (I). Contemporary Italian, French and Catalan sources. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 45–56.
OSZÓCZKI Kálmán → BALOGH Béla
PALLOS Lajos → GYÖNGYÖSSY Márton
PAPP Klára → GEDAI István: The economic…
PELBÁRT Jenő: A legnagyobb magyar táblapénz. = ÉrLap, 2003. 79. (06.). p. 15–16.
PÉREZ SINDREU, Francisco de Paula: El Real de a ocho y el Thaler. = GN, 5. 2004. 152 (1). p. 39–48.
RACZKY Pál → GYÖNGYÖSSY Márton: Die Münzprägung… ; TÓTH Csaba: Mints of…

RÉTHY László: Corpus nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár. 1. köt. Árpádházi királyok kora ; Pótlék a Corpus nummorum Hungariae ... 1. füzetéhez: Árpádházi királyok pénzei. Írta Zimmermann Lajos ; 2. köt. Vegyesházi királyok kora. Eredeti kiadások: 1. köt.: Budapest. 1899, MTA. – Pótlék és 2. köt. Budapest. 1907, Hornyánszky.
Hasonmás kiad. Szombathely. 2004, Oskar Kiadó. 40 p., 18 t. ; 42 p., 28 t. ; ill.
SÁNDOR Zsuzsa: Qualitative and quantitative analysis of medieval coins from the reign of king Mathias by energy dispersive X-ray fluorescence method. In: Archaeometry 98. Proceedings of the 31st Symposium Budapest, April 26–May 3. 1998. Szerk.: JEREM Erzsébet–BÍRÓ Katalin, T. Budapest. 2004. 455–459. p. (Archaeolingua Central European Series, I.; BAR International Series, 1043.)
SÁRKÖZI Erika: Fémbe sajtolt történelem. = De Jure, 6. 2004. (12.). p. 26–29.
SÁRKÖZY Andrea: Ezer éve verték az első magyar pénzt. = Józsefváros, 2003. 17. p. 5.
SOÓS Ferenc rec. → GYÖNGYÖSSY Márton: Kiszorult-e…
SZABÓ Miklós → GYÖNGYÖSSY Márton: Die Münzprägung… ; TÓTH Csaba: Mints of…
SZEMÁN Attila: Az Erdélyi Bánya R.T. bányapénzeiről. = ÉrLap, 2004. 88. (10.) p. 18–19.
SZEMÁN Attila: Táblapénz vagy táblaréz? = ÉrLap, 2003. 79. (06.). p. 17–19.
TEMESVÁRI Jenő: I. Lipót nevét viselő pénzek, amelyeket a függetlenségi harc céljaira vertek. = ÉrLap, 2004. 88. (12.) p. 14–17.
TEMESVÁRI Jenő: A Rákóczi-rézpénzek kibocsátása és forgalmuk megszűnése (1704–1711). = ÉrLap, 2004. 87. (10.) p. 9–11.
TÓTH Csaba: I. Lajos „szerecsenfejes" és „szentlászlós" dénárjainak korrendje. I. rész. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 5–12.
Zeitfolge der „mohrköpfingen" [mohrköpfigen] und „den heiligen Ladislaus" darstellenden Denare Ludwig I.
The chronology of the „Saracen head" and the „St. Ladislaus" denars of Louis I. Part 1.
TÓTH Csaba: I. Lajos „szerecsenfejes" és „szentlászlós" dénárjainak korrendje. II. rész. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 1–6.
Zeitfolge der „mohrköpfingen" [mohrköpfigen] und „den heiligen Ladislaus" darstellenden Denare Ludwig I. Teil 2.
The chronology of the „Saracen head" and the „St. Ladislaus" denars of Louis I. Part II.
TÓTH Csaba: I. Lajos „szerecsenfejes" és „szentlászlós" dénárjainak korrendje. III. rész. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 1-8.
Zeitfolge der „mohrköpfingen" [mohrköpfigen] und „den heiligen Ladislaus" darstellenden Denare Ludwig I. (Teil 3).
The chronology of the „Saracen head" and the „St. Ladislaus" denars of Loius 1. Part III.
TÓTH Csaba: Adatok az Anjou-kori magyar aranyforintok pénzlábához. In: ACTA Tanulmányok I. Székesfehérvár. 2004, 233–247 p.
TÓTH Csaba: Aranyforint, ezüstgaras. = Pénzügyi Szle, 2004. (04.). p. 390–399.
TÓTH Csaba: Az Árpád-kori pénzek ötvözőelemeinek vizsgálata. Elemental analysis of Hungarian coins from the Arpadian Period. = NK, 102–103. 2003–2004. 2004. p. 35–44.
TÓTH Csaba: A magyar pénzrendszer egységesítése a 17. század második felében. = Pénzügyi Szle, 40. 2004. p. 1280–1286.
TÓTH Csaba: Mints of Medieval Visegrád. In: „Quasi liber et pictura" Tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára. Szerk.: SZABÓ Miklós – RACZKY Pál – KOVÁCS Gyöngyi. Budapest. 2004.
TÓTH Csaba: A „Szerecsendénár". = PD, 3. 2003. 8. (08.01.). p. 2–3.
TÓTH Csaba → GEDAI István ; KISS József Géza
TÓTH Csaba rec.→ GYÖNGYÖSSY Márton: Pénzgazdálkodás…
TÓTH János rec. → LEÁNYFALUSI Károly – NAGY Ádám
TRENCAN, Ivan: Az 1695–1703 között vert SC típusú rézpolturák. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 9–14.
Die zwischen 1695–1703 geprägten Kupferpolturen Typ SC
The SC type copper polturas minted in 1695–1703.
VÉKONY Tamás: A körmöcbányai egykrajcáros 150. évfordulós utánverete. = ÉrLap, 2004. 85. (06.) p. 21–23.
ZIMMERMANN Lajos → RÉTHY László
ZORIČÁK, Peter: História kremnickej mincovne v architektonických pamiatkach. History of the Mint of Kremnica in architectonic monuments. = NumBrat, 19. 2004. p. 8–9.

ZORIČÁK, Peter: Míl'niky kremnického medailérstva. Milestones of the medallist art in Kremnica. = NumBrat, 19. 2004. p. 27–30.

IX. KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET

BALÁZS Károly: Maga a történelem. Sárkányos pénzek. = Műértő, 2003. (07–08.). p. 23.
BALÁZS Károly: Ördögűző vagy valuta. Sziámi golyópénz. = Műértő, 2003. (07–08.). p. 23.
BALÁZS Károly: Rézrudakból verve. Társasági piskótapénz. = Műértő, 2003. (07–08.). p. 23.
CSÁK: Lemondtak az apróról. = PN, 2003. (01.23.). p. 3.
DINÁR helyett dollár. = PN, 2003. (04.07.). p. 2.
FERENCZY Mária: A tíz bambusz csarnoka. Könyv- és nyomdászattörténeti kiállítás a Kínai Nemzeti Könyvtár kincseiből. 2003. október 1– december 23. The Ten Bamboo Studio. SAncient Rare Books with Block Printing and other Treasures from the Collection of the National Library of China. 1st October to 23rd December 2003. Budapest. 2003, Országos Széchényi Könyvtár. 267 p.
FRANK Tibor → GARAMI Erika
GARAMI Erika: Egy ország szimbóluma pénzein: Britannia. In: Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemből. Szerk.: FRANK Tibor. Budapest. 2003, Gondolat. 9–20 p.
MEGZAVARTA az új érme a gyerekeket. [Vietnám]. = PN, 2004. (02.03.). p. 17.
SZABÓ Tibor: A „zöldcsütörtök" penny-pence sorozatok. = PD, 3. 2003. 6. (06.01.). p. 5.
SZAGOSAK a bankók. = Metro, 2003. (08.05.). p. 19. ÚJ dinár és halottak. = PN, 2003. (10.15.). p. 2.

X. EURÓ

Az *EURÓ* bevezetése. = PN, 2003. (05.20.).
Az *EURÓ*. Tájékoztató az euróbankjegyek és -érmék biztonsági elemeiről. Budapest. é.n., Magyar Nemzeti Bank. 24 p.
BALÁZS Károly: Nemzeti motívumok a sosem volt eurón. Svéd próba - fantáziapénzekkel. = Műértő, 2003. (10.).
Die *ERWEITERUNG* der Europäischen Union. = Die Münze, 15. 2004. (01–02.). p. 12–13.
EGYSZER pénz lehet belőle. = PN, 2003. (01.23.). p. 3.
EURO-hír. = PD, 3. 2003. 7. (07.01.). p. 5.
GARAMI Erika: Az euró bevezetése. = pp@, 2003. (Euró)
GARAMI Erika: Euró bankjegyek. = pp@, 2003. (Euró)
GARAMI Erika: Euró emlékpénzek. = pp@, 2003. (Euró)
GARAMI Erika: Euró fémpénzek. = pp@, 2003. (Euró)
GARAMI Erika: Kísérlet a közös pénz megteremtésére a XIX. században. = pp@, 2003. (Euró)
GARAMI Erika: Út az euróhoz. = pp@, 2003. (Euró)
GYŰJTŐK sorba állnak a vatikáni euróért. = Metro, 2003. (04.11.). p. 3.
HELYESBÍTÉS! [Amit a gyűjtőknek az euró érmékről tudni kell. = ÉrHír, 11. 2003. 6. (11.), melléklet]. = ÉrHír, 12. 2004. 1. (01.). p. 4. Ld.: SZLIVA László
KÖZÉP-Európa már az euróról álmodik. = Komárom-Esztergom Megyei Hírlap, 8. 2003. 185. (08.09.). p. 6.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Euró-érdekességek. = ÉrHír, 12. 2004. 3.(05.). p. 3.
LITVÁNIA készen áll a közös pénzre. = Metro, 2003. (03.13.). p. 8.
LŐKE András → NAGY Gábor
MEGSZÜLETETT a céldátum: 2008. Euróban fizetünk 2008-tól? = PN, 2003. (07.17.). p. 1, 8.
MI legyen az érmek hátoldalán? = PN, 2003. (03.19.). p. 5.
NUMIZMATIKA. Euró éremtervek. = Mánia Magazin, 2003. 21. (12.). p. 8.
NUMIZMATIKA. Euró-különlegességek. = Mánia Magazin, 2003. 20. (10.). p. 13–14.
NUMIZMATIKA. Magyar euró-tervek. = Mánia Magazin, 2003. 19. (07.). p. 9–11.
PÁL József: Gyártási eurók. = Mánia Magazin, 2004. 22. (05.). p. 8–9.
R: Különös jelölésű 100 eurós bankjegyek. = PD, 4. 2004. 8. (08.01.) p. 7.
SZLIVA László: Amit a gyűjtőknek az euró érmékről tudni kell. = ÉrHír, 6. 2003. 6. (11.). p. 4. (melléklet). Ld.: HELYESBÍTÉS!
ÚJ eurók. = PN, 2003. (11.26.). p. 2.

XI. PAPÍRPÉNZ

B.[ALÁZS] K.[ároly]: A rabszolgatartók pénze. Konföderációs bankók. = Műértő, 2004. (04.). p. 18.
B.[ALÁZS] K.[ároly]: A reklám játékos eszköze. A törvény nem bünteti. = Műértő, 2004. (04.). p. 18.
BERTA András – BERTA Tibor: A Magyar Nemzeti Bank első forintosbankjegy-csomagolószalagjai. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 10–13.
BERTA Tibor → BERTA András
GARAMI Erika: Az 1920-as évekbeli magyarországi frankhamisítás numizmatikai vonatkozásai. Forged French Francs in Hungary in the mid-1920s. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 63–71.
GARAMI Erika: A korona felülbélyegzése. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
GARAMI Erika: Propaganda pénzek változatai. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 17–19.
KÁDÁR István: A különleges oldal. Sajátkezű aláírások egy ötvenforintos bankjegyen. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 25.
KERTÉSZ Béla: S.O.S. a Kossuth-bankóért. = ÉrLap, 2004. 87. (10.) p. 25.
MATIC, Branko: A papírpénz konvertibilitása és rendszere Bosznia és Hercegovina jelenkori pénzein. Konvertibilität und System der Papiergeldscheine auf den gegenwärtigen Geldern von Bosnia-Herzegowina. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 83–88.
MOLNÁR Péter: Hozzászólás a „Nyomdahiba vagy változat?" című cikkhez. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 19.
Bemerkungen zum Artikel „Druckfehler oder Variation?"
Comment to the article „Printing error or variation?"
PÁL József: „Beszélő" bankjegyeink. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 28–29.
„Sprechende" Banknoten
„Speaking" banknotes
PELRBÁRT Jenő: Egy eredeti francia és egy hamis 1000 frankos bankjegy vízjelének összefüggései. Connections of the Watermarks of an Original French Banknote and a Forged 1000 Francs. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 73–82.
PELBÁRT Jenő: Magyar numizmatikai vízjelek. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 3–6.

XII. ÉRTÉKPAPÍROK, PÉNZHELYETTESÍTŐK

B.[ALÁZS] K.[ároly]: Rimamurányi legenda. Magyar kötvény aranydollárért. = Műértő, 2003. (06.). p. 19.
BALÁZS Károly: Sorsjegyek sorsa. Szerencseszerződések. = Műértő, 2003. (04.). p. 19.
BALÁZS Károly: Végleg leesett. Magyarországi távbeszélő- és vizsgálóérmék. = Műértő, 2004. (02.). p. 14.
DEÁK András: biztosítás. = Bácsország, 2004. 7–12. p. 56–58.
GARAMI Erika: Hadikölcsön-kötvények. = pp@, 2003. (Fejezetek a XX. századi magyar pénztörténetből)
HÁGEN [József]: Ez is egy vásárlási utalvány! = PD, 2003. (05.01.). p. 7.
HÁGEN [József]: Pécsi „koldusjegyek". = PD, 3. 2003. 2. (02.01.). p. 2–3.
IJJÁSZ István: Pannonia RT részvénye. = PD, 3. 2003. 8. (08.01.). p. 6.
IJJÁSZ István: Pécs-Barcsi Vasút. = PD, 3. 2003. 3. (03.01.). p. 6–7.
ISTVÁNFFY György: Az Ormospuszta-bányatelepi vendéglő húsjegyei. = ÉrLap, 2003. 82. (12.). p. 19–22.
LEÁNYFALUSI Károly: Néhány kecskeméri toborzójegy. = ÉrLap, 2004. 88. (12.) p. 21–22.
PAPP József: Egy losonci nyomdahibás utalvány. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 21.
PELBÁRT Jenő: Zálogleveél koronás magyar címer-vízjellel. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 20.
RAÝMAN J.[ános]: Baranyai és Pécsi Gazdák Szeszfőző Szövetkezetének üzletrészjegyei. = PD, 3. 2003. 1. (01.01.). p. 4–5.
RAÝMAN J.[ános]: A Dunántúl Nyomda Részvénytársaság részvényei. = PD, 3. 2003. 6. (06.01.). p. 6–7.
RAÝMAN J.[ános]: Fűszerkereskedők Áruforgalmi Részvénytársasága. = PD, 3. 2003. 10. (10.01.). p. 5.
RAÝMAN János: Korona értékpapírok megjelölésére szolgáló bélyegzés. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 20–30.
Der zur Abstempelung der Kronenwertpapiere gebrauchte Stempel
A stamp to mark crown notes
RAÝMAN J.[ános]: A pécsi koldusjegyek első kiadása. = PD, 3. 2003. 3. (03.01.). p. 5.
RAÝMAN J.[ános]: A Pécsi Nemzeti Színházért kötvény. = PD, 4. 2004. 7. (07.01.) p. 3.
RAÝMAN [János]: Pécsi Tárházak és Kereskedelmi RT részvényei. = PD, 3. 2003. 5. (05.01.). p. 4.
RAÝMAN J.[ános]: A Pécsváradi Gőztéglagyár Részvénytársaság részvénye. = PD, 3. 2003, 9. (09.01.). p. 4.
RAÝMAN János: A Vajszlói Első Mészhomokkő Téglagyár Rt. részvénye. = PD, 4. 2004. 2. (02.01.). p. 2–3.

SIMON László: BUDAVOX-ENTEL – magyar tervezésű telefonérme Argentína számára. Eine in Ungarn entworfene Telefonmünze für Argentinien. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 157–160.
SIMON László: A Magyar Posta telefonérméinek verőtőváltozatai. = ÉrLap, 2004. 86. (08.) p. 21.
ZOMBORI Lajos: Bátonyterenyei utalvány. = ÉrLap, 2004. 83. (02.). p. 22–23.
ZOMBORI Lajos: Nagykanizsai gabellák 1842-ből. Nagykanizsaer Gabellas aus dem Jahre 1842. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 155–156.

XIII. SZÜKSÉGPÉNZ

B. B.: Szükségpénz-kiadvány. [RAÝMAN János – MÓRÓCZ Sándor: Mohácsi szükségpénzek.] = ÚjDN, 2003. (09.15.). p. 7.
B.[ALÁZS] K.[ároly]: Lokális forgalomban. Leprások pénze. = Műértő, 2003. (07–08.). p. 22.
B.[ALÁZS] K.[ároly]: Papírapró a papírboltban. Szödényi Árpád fizetési jegye. = Műértő, 2003. (07–08.). p. 22.
B.[ALÁZS] K.[ároly]: Silány anyag, nagy műgond. Szükségpénz a berlini villamoson. = Műértő, 2004. (04.). p. 19.
MAGYAR István: Odchlky rožňavských nouzovek. = SbZ, 2003. 103–104. p. 96–97.
MIKÓ Endre: Még egyszer Jólsva papírszükségpénzeiről. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 20–21.
Noch einmal über die Notgeldscheine von Jólsva
New data on the emergencynotes of Jólsva
MIKÓ Endre: Szegedi tizenkét pengő krajcáros utalvány. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 22–23.
Ein 12 Pengő Kreutzer Gutschein aus Szeged
A voucher of Szeged for 12 krajcars
MIKÓ Endre → PELBÁRT Jenő
NEJEDLÝ, Josef: Mad'arské vězeňské „peníze". = SbZ, 2003. 105. p. 151–152.
PELBÁRT Jenő – MIKÓ Endre: Hamis rozsnyói papírszükségpénz. = ÉrLap, 2004. 83. (02.). p. 24–25.
RAÝMAN János: A Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda RT szerepe a pécsi szükségpénzek kiadásában. = PD, 3. 2003. 7. (07.01.). p. 2.
RAÝMAN János: Kiegészítés a szigetvári szükségpénzekhez. A kátai vendéglő névjegye. = JPMÉ, 46–47. 2003. p. 119–120.
R[AÝMAN János].: A pécsi szükségpénz próbanyomatai. = PD, 4. 2004. 3. (03.01.) p. 2.
SOÓS Ferenc rec. → SZEMÁN Attila
SZEMÁN Attila: In necessitate... A Rákóczi-szabadságharc időszakának „labanc" szükségpénzei. Die Kupfergeld der „Labanzen" in der Periode des Rákóczi Freiheitskämpfes. Budapest. 2003, Martin Opitz Kiadó. 106 p. – rec. SOÓS Ferenc = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 48.

XIV. BANKTÖRTÉNET

BOTOS János: A magyarországi jelzálog-hitelezés másfél évszázada. Budapest. 2002, Szaktudás Kiadó Ház. – rec. RAÝMAN János = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 29.
GARAMI Erika: Az első magyar pénzügyminiszter szerződése az első magyar bankkal. = pp@, 2003. (Évfordulók események)
GARAMI Erika: Az MNB rövid története. = Jegybankunk, 1. 2003. 1. (07.24.). p. 3.
GARAMI Erika: Banképületek tervezője: Alpár Ignác. = pp@, 2003. (Évfordulók események)
GARAMI Erika: Pénzintézeti testedzés anno. = MNBHír, 2003. (03. 19.). p. 12.
MEGÉR egy fabatkát? = Mánia Magazin, 2004. 23. (10.). p. 13–14.
RAÝMAN János rec.→ BOTOS János

XV. ÉREMMŰVÉSZET

B.[ALÁZS] K.[ároly]: A börtönőr hagyatéka. Egy neoreneszánsz stílusú francia érem. = Műértő, 2003. (06.). p. 19.
BALÁZS Károly: Jótékony emlékérem 1869-ből. Árvagaras. = Műértő, 2003. (07–08.). p. 23.
BALÁZSI Irén: Virágokkal gyógyítja lelkét. Bugyi István-emlékérem a szentesi főorvosnőnek. Kovács Aranka belgyógyász főorvos a Bugyi István emlékérem idei kitüntetettje. = Délmagyarország. 94. 35. (2004. febr. 11.), p. 6. ill. ; Délvilág. 60. 35. (2004. febr. 11.), p. 6. ill.

BÁLINT Gyula György: A szemorvos meg a példaérték. Csongrád és Szeged, s ami körötte van. Csongrád megyéért emlékérmet kapott dr. Szalay László szemorvos. = Délmagyarország. 94. 9. (2004. jan. 12.), p. 8. ill. ; Délvilág. 60. 9. (2004. jan. 12.), p. 8. ill.
BARTA Lajos emlékérem. = OrvHír, 2004. (11.). p. 9.
BENKE István → *A MAGYAR* bányászat...
BÖSING, B.: Batthyány-Strattmann, Artzt der Armen. = GgN, 39. 2004. 216. (01.). p. 42–43. (Medicina in nummis)
CSOMA Mária: Medicina in nummis. Magyar orvosi érmek katalógusa 1974–1994. Hungarian coins and medals related to medicine 1974–1994. – Budapest. 2000, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2000. 250 p. – rec. HÉRI Vera = NK, 102–103. 2003–2004. p. 165.
CSORNA [CSOMA] Zsigmondné – VÉRTES László: Kresz Géza a numizmatikában. = MM, 21. 2001. 4. p. 186–187.
„*DR. GÁBOR* György Alapítvány az infarktus ellen". = Cardiologia Hungarica, 34. 2004. 1–2.
DR. SZENDEI Ádám érmes. = SE, 2001. 14. p. 14.
EGERSZEGI [Zoltán]: Magyar Vívó Szövetség pécsi vonatkozású plakettje. = PD, 3. 2003. 7. (07.01.). p. 3.
EGERVÖLGYI Dezső: A kecskeméti Zrínyi-érem mestere. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 47–48.
Meister der Zrínyi-Medaille von Kecskemét
The engraver of the Zrínyi medal of Kecskemét
EGERVÖLGYI Dezső: Kételyeim egy Zrínyi éremmel kapcsolatban. = ÉrLap, 2003. 82. (12.). p. 25–26.
EGERVÖLGYI Dezső: Miként írjuk? = ÉrLap, 2004. 86. (08.) p. 25.
EGERVÖLGYI Dezső: Mikor született? = ÉrLap, 2004. 88. (12.) p. 25.
EGERVÖLGYI Dezső: Török Richárd Széchenyi érmei és szobrai. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 22–23.
EHREND, Helfried: Eligius auf Münzen, Medaillen und sonstigen Sammelobjekten (Nachtrag zu Eligius IV). Eligius Patron der Goldschmiede, Pferdfreunde, Münzer, Bankfachleute, Münzsammler. Kézirat gyanánt. 2004, Helfried Ehrend. – rec. RAÝMAN János = ÉrLap, 2004. 85. (06.). p. 25–26.
EIN Fest für Haydn in Schloss Esterházy. = Die Münze, 15. 2004. (06–08.). p. 3.
EMLÉKÉREM. = PN, 2003. (04.17.). p. 3.
EMLÉKKÖNYV Baranyai Aurél gyógyszerész születésének centenáriumára. Gyógyszerészettörténeti tanulmányok. Szerk.: SZABÓ László Gy. – VARGHA Dezső. Pécs. 2003, Magyar Gyógyszerész Kamara Baranya Megyei Szervezete. 227 p.
FEHÉR János → VÉRTES László
GARAMI Erika: Emlékérme az első szovjet-magyar űrrepülés 25. évfordulójára. = pp@, 2003. (Évfordulók események)
GARAMI Erika: Fizetőképes emlékérméink. = SpH, 1. 2003. 7. (09.). p. 47–49.
GERGELY Tibor: Még egy érem Zsolnay Vilmosról. = PD, 3. 2003. 5. (05.01.). p. 5.
HÁGEN [József]: 120 éves a Szigetvári Tűzoltóság. = PD, 4. 2004. 7. (07.01.) p. 2.
H.[ÁGEN József]: Egy iskolai emlékérem. = PD, 3. 2003. 9. (09.01.). p. 3.
HÁGEN [József]: Kovács István. = PD, 3. 2003. 4. (04.01.). p. 3.
HÁGEN [József]: Magyargyűdi emlékérem. = PD, 3. 2003. 12. (12.01.). p. 2–3.
HÁGEN [József]: Szent Flórián. = PD, 4. 2004. 5. (05.01.) p. 2–3.
HÁGEN József: Szerencs-érmek. = PD, 4. 2004. 1. (01.01.). p. 8.
HÉRI Vera → CSOMA Mária
HÍREK. [Trischler Ferenc Princz Gyulát ábrázoló bronzérme]. = PD, 3. 2003. 11. (11.01.). p. 8.
HORINKA László: 60 éve kapott Nobel-díjat a radioaktív nyomjelzés atyja. Hevesi György (1885–1966). = ÖH, 2. 2003. 11. (11.21.). p. 3.
IJJÁSZ István: Egy tájfutó érem születése. = PD, 4. 2004. 11. (11.01.) p. 4–5.
JAKÓ János: Eisert Pál emléke érmeken. = PD, 4. 2004. 4. (04.01.) p. 4–5.
JAKÓ János: Északkelet-magyarországi botplakettek egy hetvenéves turistaboton. = PD, 3. 2003. 7. (07.01.). p. 4–5.
JAKÓ János: Kiegészítés a „Boldog Batthyány-Strattmann László érmeken" c. közleményhez. = PD, 4. 2004. 2. (02.01.). p. 6.
JAKÓ János: A Magyar Belgyógyász Társaság Északkelet-Magyarországi Szakcsoportjának Petrányi Gyula-jutalomérme. = MBA, 2003. 1. p. 43–44.
JAKÓ János: A Magyar Gasztroenterológiai Társaság Colon Szekciójának és Endoszkópos Asszisztensi Szekciójának Prónay Gábor-emlékérme. = MBA, 2003. 2. p. 96–98.

JAKÓ János: A Magyar Hematológiai és Transzfuziológiai Társaság Kelemen Endre-jutalomérme. = MBA, 55. 2003. 1. p. 55.
KÁRPÁTI Sarolta: Dr. Melczer Miklós emlékplakett. = BőrVenSzle, 79. 2003. 1. p. 33.
KENYERES Dénes: Emlékérem egy bácskai táborból, 1848. = Bácsország, 2003. 1–3. p. 44–45.
KENYERES Dénes: Kecskeméti iskolaérem. = ÉrHír, 12. 2004. 5. (09.) p. 2.
KENYERES Dénes: Kecskeméti színház érem. = ÉrHír, 12. 2004. 3. (05.). p. 2.
KENYERES Dénes: Kerámia érem Kecskemétről. = ÉrHír, 12. 2004. 1. (01.). p. 3.
KENYERES Dénes: Kodály emlékérem Kecskeméten. = ÉrHír, 11. 2003. 5. (09.) p. 3.
KENYERES Dénes: „Tóth László sakkverseny" plakettjei. = ÉrHír, 11. 2003. 2. (03.) p. 2–3.
KENYERES Dénes – [PLAKETT]
KIS János: „600 éves Kecskemét" bronzplakett. = ÉrHír, 11. 2003. 6. (11.). p. 2.
KIS János: Élelmiszergazdasági kiállítási díj. = ÉrHír, 11. 2003. 1. (01.) p. 3–4.
KIS János: Érem Szabó Kálmán születésének 100. évfordulójára. = ÉrHír, 12. 2004. 4. (07.) p. 3.
KIS János: „Hírös Napok" érmei. = ÉrHír, 12. 2004. 6. p. 2–3.
KIS János: Imre Gábor szobrászművész munkáiból. 1936. évi „Hírös hét". = ÉrHír, 12. 2004. 1. (01.). p. 2–3.
KIS János: Kecskeméti ipari tanuló képzés érmei. = ÉrHír, 11. 2003. 3. (05) p. 2–3.
KIS János: Kecskeméti orvos-plakettek. = ÉrHír, 11. 2003. 4. (07.) p. 2–3.
KIS János: Kecskeméti „Pusztaturist" érem. = ÉrHír, 12. 2004. 2. (03.). p. 3.
KIS János: A kecskeméti székhelyű „DUTÉP"-érem. = ÉrHír. 12. 2004, 3. (05.). p. 3.
KITÜNTETÉS. [Hipokratész-emlékérem]. = BarOrv, 9. 2003. 1. (01.). p. 2.
KOVÁSZNAI Viktória, L.: The exquisite medals of Edit Rácz. = The Medal, 44. 2004. Spring. p. 80–86.
KOVÁSZNAI Viktória, L.: A modern magyar éremművészet főbb törekvései 1976–2000. Majors Trends in Modern Hungarian Medallic Art 1976–2000. In: Modern magyar éremművészet II. 1976-2000. Modern hungarian medals II. 1976–2000. A Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből. Budapest. 2004, Magyar Nemzeti Galéria. 7–21 p. ill.
KOVÁSZNAI Viktória, L.: A Series of Ritual Proto-Money by László Szlávics Jr. = The Medal, 36. 2000. Spring. p. 75–81.
KOVÁSZNAI Viktória, L.: Ungarn. In: Art medal world congress, FIDEM XXIX, 2004. Seixal Portugal. Seixal. 2004. 275–292 p.
KOVÁSZNAI Viktória, L.: Ungarn: Medaillen. In: A Survey of Numismatic Research 1996-2001. Madrid. 2003. 861–867 p.
KOVÁSZNAI Viktória, L. → MODERN
KÖVÉR Péter: GRAWE érem. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 33–34.
Die GRAWE Medaille
The GRAWE medal
A MAGYAR bányászat évezredes története. III. kötet. Szerk.: BENKE István. Budapest. 2001, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület. 712 p., 40 t. – rec RAÝMAN János = NK, 102–103. 2003–2004. p. 164–165.
A MAGYAR Belgyógyász Társaság Dunántúli Szekciójának fél évszázada (1953–2003). Fifty Years of the Transdanubian Section of the Hungarian Society of Internal Medicine. Szerk.: MÓZSIK Gyula – SÜLE Tamás. Budapest. 2003, Akadémiai Kiadó. 319 p. – rec. PÁR Alajos = OrvHír, 2003. (09.). p. 36–38.; VÉRTES László = OrvHl, 145. 2004. 48. p. 2455.
MARKOS Gyöngyi: Börcsök Attila Sebestyén-emlékérmes. 2003. július 25-én Sebestyén Gyula-emlékéremmel jutalmazták Csornán. In: Marosvidék. 4. 3. (2004. december), p. 60–61. ill.
MARÓTI Tamás: Magyar csillagászok emlékérmeken. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 37–47.
Ungarische Astronomen auf Medaillen
Commemorative medals depicting Hungarian astronomers.
MARÓTI Tamás: Napórák érmeken. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 9–11.
MÉHES K.: Martyn Ferenc – egy életmű utóélete. = DN, 14. 2003. 69. (03.11.). p. 7.
MÉSZÁROS István: A plakett másik oldala. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 14–17.
MIROCHA, Wojciech: „Z bogiem za cesarza i ojczyznę" – nieznany medal stowarzyszenia C. K. weteranów wojskowich w Żywcu. „With God for The Emperor and Fatherland" – Unkown medal of Association of Austrian-Hungarian Veterans in Żywiec. = BN, 2004. 4. (336). p. 293–298.
MODERN magyar éremművészet. II. 1976–2000 a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből. Modern Hungarian medals. II. 1976–2000 from the collection of the Hungarian National Gallery. A kiadványt

összeállította és a bevezetőt írta L. KOVÁSZNAI Viktória. Budapest. 2004, Magyar Nemzeti Galéria. 142 p. ill.
MÓZSIK Gyula: Pro Sanitate-emlékérem. = OrvHír, 2003. (09.). p. 14.
MÓZSIK Gyula → *A MAGYAR* Belgyógyász...
NEW medals. Elisabeth Varga. = The Medal, 42. 2003. Spring. p. 107.
NEWS. Slovakia. Szanyi: Kremnica, 2002. = The Medal, 42. 2003. Spring. p. 98–99.
NIEMETZ József: Konstantinápoly Budapesten. = ÉrLap, 2004. 87. (10.) p. 21–24.
PÁGER János: Magyarországi botveretek, vagy botcímkék. 9. = PD, 3. 2003. 1. (01.01.). p. 6. ; 10. = PD, 3. 2003. 3. (03.01.). p. 7. ; 11. = PD, 3. 2003. 4. (04.01.). p. 7. ; 12. = PD, 3. 2003. 8. (08.01.). p. 7. ; 13. = PD, 3. 2003. 9. (09.01.). p. 6. ; 14. = PD, 3. 2003. 10. (10.01.). p. 6. ; 15. = PD, 3. 2003. 11. (11.01.). p. 7. ; 16. = PD, 3. 2003. 12. (12.01.). p. 6. ; 17. = PD, 4. 2004. 1. (01.01.). p. 7. ; 18. = PD, 4. 2004. 2. (02.01.). p. 7. ; 19. = PD, 4. 2004. 3. (03.01.) p. 7. ; 20. = PD, 4. 2004. 5. (05.01.) p. 8. ; 21. = PD, 4. 2004. 4. (04.01.) p. 8. ; 22. = PD, 4. 2004. 6. (06.01.) p. 4–5. ; 23. = PD, 4. 2004. 7. (07.01.) p. 7. ; 24. = PD, 4. 2004. 8. (08.01.) p. 6. ; 25. = PD, 4. 2004. 9. (09.01.) p. 6–7. ; 26. = PD, 4. 2004. 10. (10.01.) p. 5. ; 27. = PD, 4. 2004. 11. (11.01.) p. 6. ; 28. = PD, 4. 2004. 12. (12.01.) p. 6.
PANDULA Attila: Egy elmaradt „erdélyi emlékérem" adományozás. = Turul, 2003. 3–4. p. 85–89.
PANDULA Attila rec. → ZETMANN, Georg
PÁR Alajos rec. → MÓZSIK Gyula
PÁTZAY emlékérem Szabó Tamásnak. = Műértő, 2003. (11.). p. 3.
[*PLAKETT*] KENYERES Dénes: Kecskeméti íjász plakett. = ÉrHír, 12. 2004. 2. (03.). p. 2.
[*PLAKETT*] RAÝMAN János: Baranyai Aurél plakett. = PD, 4. 2004. 5. (05.01) p. 4.
[*PLAKETT*] SÜLE Tamás: Egy kiállítás ürügyén. = PD, 4. 2004. 10. (10.01.) p. 7.
PRITZ András: Kiskunsági Erdőkért emlékérem. = ÉrHír, 12. 2004. 1. (01.). p. 2.
PROHÁSZKA László: A huszonhatodik év. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 30–32.
Das sechsundzwanzigste Jahr
The twentysixth year
PROHÁSZKA László: Ligeti Miklós éremművészete. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 22–27.
Die Medaillenkunst von Miklós Ligeti
The coin engraving art of Miklós Ligeti
PROHÁSZKA László: Szoborhistóriák. Budapest. 2004, Városháza. 246 p. – rec. SOÓS Ferenc = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 36.
PROHÁSZKA László - SOÓS Ferenc: Egy éremtartó doboz története. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 50–51.
Die Geschichte eins [eines!] Münzetuis
The story of a coin-box
RAÝMAN János: Adatok a koronázási és honvédegyleti érmek történetéhez. = ÉrLap, 2004. 84. (04.) p. 15–20.
RAÝMAN János: Janus Pannonius érmeken. = PD, 4. 2004. 10. (10.01.) p. 2–3.
RAÝMAN J.[ános]: Karate díjérmek. = PD, 3. 2003. 10. (10.01.). p. 8.
RAÝMAN János: A múlt hírei. Matthäus Donner éremművész Esterházy Imre esztergomi érsek érme. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 20–23.
RAÝMAN J.[ános]: A Pécsi Honvéd Tiszti Vívó Egyesület plakettje. = PD, 3. 2003. 8. (08.01.). p. 5.
R.[AÝMAN János]: A Pécsi Karate Európa Kupa 2004-s érmei. = PD, 4. 2004. 6. (06.01.) p. 3.
R.[AÝMAN] J.[ános]: A Pécsi Lóverseny Egylet numizmatikai emlékei. = PD, 3. 2003. 1. (01.01.). p. 2.
RAÝMAN János: Spomen-medalja sa đudskim i osječkim Marijinim kipom. Memorial-medal showing zht Máriagyűd and Osijek statues of the Virgin. = NumVij, 45. 2003. 56. p. 255–258.
Emlékérem a gyűdi és eszéki Mária szoborról.
RAÝMAN János: Százhetvenöt éve született Zsolnay Vilmos. = PD, 3. 2003. 4. (04.01.). p. 2–3.
RAÝMAN J.[ános]: Szent Borbála, a bányászok patrónusa. = PD, 3. 2003. 12. (12.01.). p. 5.
RAÝMAN János rec. → EHREND, Helfried, *A MAGYAR* bányászat...
RAÝMAN János → [*PLAKETT*]
RANT, Andrej: Medalja Barona Jožefa Schwegla, diplomata, gospodarstvenika in politika (1836–1914). A medal of Baron Jozef Schwegel, diplomat, economist and politician (1836-1914). = NumVest, 28. 2003. 30. p. 833–835.
REMÉNYI Ildikó: A Tündérpalota. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 14–19.
SA: Építészeti emlékek vörösrézbe verve. = Józsefváros, 2003. 16. p. 4.

SASI NAGY Béla: Tőrös Gábor újabb orvosi érmei. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 28–29.
Neuere medizinische Medaillen von Gábor Tőrös
The new medical medals of Gábor Tőrös
SCHNEIDER Imre: Melczer Miklós-emlékérem. = BarOrv, 9. 2003. 1. (01.). p. 5.
S. K.: Rajzvázlattól az egyedi éremig. = Jövő 7, 12. 2003. 1. (01.03.). p. 20.
SÓLYMOS Szilveszter: Kegyérmek Pannonhalmán. Kuncze Leó bencés gyűjtése. Pannonhalma. 2002. 222 p. (A Pannonhalmi Szent Gellért Kollégium könyvei, 12.) – rec. SOÓS Ferenc = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 36, 47.
SOÓS Ferenc: AEGON érem. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 31–32.
Die AEGON Medaille
The AEGON medal
SOÓS Ferenc → PROHÁSZKA László
SOÓS Ferenc rec. → PROHÁSZKA László ; SÓLYMOS Szilveszter
STRAUB Sándor: Az egri Markhot Ferenc Megyei Kórház és Rendelőintézet szponzori érmei. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 29–30.
Sponsormedaille von Ferenc Markhot Landeskrankenhaus in Eger
The sponsor-medals of the Markhot Ferenc County Hospital in Eger
STRAUB Sándor: Király Róbert éremművészete. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 33–36.
Der Medaillenkunst von Róbert Király
The medals of Róbert Király
S.[ÜLE] T.[amás]: A 31085. látógató voltam. = PD, 4. 2004. 12. (12.01.) p. 3.
SÜLE Tamás: Balogh Imre emlékezete. = ÉrLap, 2003. 80. (08.). p. 26–27.
SÜLE Tamás: Boldog-Batthyány-Strattmann László érmeken. = PD, 3. 2003. 6. (06.01.). p. 2–4.
SÜLE Tamás: Csontváry emlékezete. = PD, 3. 2003. 8. (08.01.). p. 4.
SÜLE Tamás: Dunántúli belgyógyászok jubileumi vándorgyűlése Pécsett. = BarOrv, 9. 2003. 2. (06.). p. 6.
SÜLE Tamás: E. Kovács Pécs. = PD, 3. 2003. 3. (03.01.). p. 2–3.
SÜLE Tamás: Egy érem metamorfózisa. = PD, 3. 2003. 7. (07.01.). p. 6.
SÜLE Tamás: Az első pécsi szívsebész emlékezete érmeken. = PD, 4. 2004. 7. (07.01.) p. 4–5.
SÜLE Tamás: Az Erzsébet Egyetem alapítási és „költözési" emlékérme. = PD, 3. 2003. 10. (10.01.). p. 2-3.
SÜLE Tamás: Karácsonyi üdvözlet. = PD, 4. 2004. 12. (12.01.) p. 2.
S.[ÜLE] T.[amás]: Kutatóorvos-szobrászművész bemutatkozása. Kubászova Tamara. = PD, 3. 2003. 5. (05.01.). p. 3.
SÜLE Tamás: A Magyar Belgyógyász Társaság Dunántúli Szekciójának fél évszázada. In: A Magyar Belgyógyász Társaság Dunántúli Szekciójának fél évszázada (1953–2003). Szerk.: MÓZSIK Gyula – SÜLE Tamás. Budapest. 2003, Akadémiai Kiadó. 41–103 p.
SÜLE Tamás: Orvosi eozinok. = PD, 3. 2003. 4. (04.01.). p. 4–5.
SÜLE Tamás: Orvosok és betegek védőszentjei. = PD, 4. 2004. 9. (09.01.) p. 2.
SÜLE Tamás: Palotás érmek. = PD, 4. 2004. 4. (04.01.) p. 2–3.
SÜLE Tamás: A pécsi Belklinikák numizmatikai emlékei. = MBA, 56. 2003. 3. p. 138–142.
SÜLE Tamás: A pécsi Sziszüphosz nem dolgozott hiába. = PD, 4. 2004. 10. (10.01.) p. 4–5.
SÜLE Tamás: A pécsi szívsebészet hármas jubileuma. = BarOrv, 10. 2004. 3. (10.). p. 7.
SÜLE Tamás: A Stefánia Szövetség jutalomérme. = PD, 3. 2003. 11. (11.01.). p. 4–5.
SÜLE Tamás: A „százarcú" ember. Nowotarski István (1909-2003) emlékezete. = PD, 3. 2003. 5. (05.01.). p. 2–3.
SÜLE Tamás: Szent István emlékének szentelt érem. = PD, 4. 2004. 9. (09.01.) p. 3.
S.[ÜLE] T.[amás]: Újabb érem Szt. Eligiuszról. = PD, 4. 2004. 10. (10.01.) p. 6.
SÜLE Tamás: Világhírű gyógyszerész festőink emlékezete érmeken. In: Emlékkönyv Baranyai Aurél gyógyszerész születésének centenáriumára. Szerk.: SZABÓ László Gy. – VARGHA Dezső. Pécs. 2003, Magyar Gyógyszerész Kamara Baranya Megyei Szervezete. 197–210 p.
SÜLE Tamás → A MAGYAR… ; [PLAKETT]
SZABÓ Imre: A főorvos kitüntetése. dr. Sepp József a makói kórház nyugalmazott belgyógyásza kapta a Diósszilágyi Sámuel-emlékérmet. = Délmagyarország. 94. 79. (2004. ápr. 3.), p. 6. ill.
SZABÓ László Gy. → EMLÉKKÖNYV ; SÜLE Tamás: Világhírű…
SZÁLLÁSI Árpád: Antall József emlékezete. = EV, 18. 2003. 49. (12.11.). p. 5.
VAGYONT érő szép emlékérmek. = Dunaújvárosi Hlap, 2004. (03.20.). p. 9.

SZÉKELY Sándor: Brusznyai Árpád emlékérmei. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 48.
Die Árpád Brusznyai Gedenkmedaille
The Árpád Brusznyai commemorative medal
SZOLECKY Emese: Pax in nummis – a béke megjelenítése emlékérmeken. = Folia Historica, 21. 1998–1999. p. 165–214.
VARGHA Dezső → EMLÉKKÖNYV ; SÜLE Tamás: Világhírű...
A VÁROS és egyeteme. = OrvHír, 2003. (09.). p. 7.
VERECZKEI Lajos: 85 éves a Patológiai Intézet. = OrvHír, 2003. (09.). p. 39–40.
VÉRTES László – FEHÉR János: Henry Dunant születésének 175. évfordulójára. = OrvHl, 144. 2003. 34. p. 1693–1695.
VÉRTES László → CSORNA [CSOMA] Zsigmondné
VÉRTES László rec. → MÓZSIK Gyula
ZETMANN Georg: Silbermedaillen des I. Weltkrieges auf die militärischen Handlungen und denkwürdigen Ereignisse von 1914 bis 1919. Regenstauf. 2002, H. Gietl Verlag und Publikationsservice. 384 p. – rec. PANDULA Attila = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 51.
ZSOLDI Zoltán: Csengery Antal sportérem. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 49–51.
Die Erinnerung von Antal Csengery auf einer Sportmedaille
Antal Csengery on sport medal
ZSOLDI Zoltán: Fradi emlék Brazíliából – egy érem rövid története. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 35–36.
Ein Andenken des Fussballmannschaftes FTC - die kurze Geschichte einer Medaille
An FTC sport medal from Brazil

XVI. EMLÉKPÉNZ

BEMUTATTÁK az emlékérmeket. = PN, 2003. (03.04.). p. 12.
BEREI József: Jeles emberek és Kecskemét (VI.). = ÉrHír, 11. 2003. 2. (03.) p. 2. ; (VII.). = ÉrHír, 11. 2003. 6. (11.) p. 3. ; (VIII.). = ÉrHír, 12. 2004. 2. (03.). p. 3.
DEÁK éve. = PN, 2003. (04.09.). p. 3.
EGYKILÓS aranyérme. = PN, 2003. (02.01.). p. 2.
FLÖREN, Reinhard: Neuheiten aus aller Welt. Ungarn. = GgN, 39. 2004. 217. (03.). p. 78–80.
GARAMI Erika: A MNB 2002-2003-as emlékpénz-kibocsátásai. = ÉrLap, 2004. 84. (04.) p. 24–25.
HÍRADÁS egy pénzszerű éremről. = PD, 4. 2004. 2. (02.01.). p. 8.
HÚSZFORINTOS pénzérmék. = PN, 2003. (08.05.). p. 5.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: A 2003folyamán kiadásra kerülő emlékpénzekről. = ÉrHír, 11. 2003. 1. (01.) p. 2–3.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: A Magyar Pénzverő Rt. tájékoztatása. = ÉrHír, 11. 2003. 6. (11.). p. 1.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: „Magyarország várai" sorozat első ezüstpénzei. = ÉrHír, 12. 2004. 5. (09.) p. 4.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Rövid információk. = ÉrHír, 11. 2003. 5. (09.) p. 1.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénz. = ÉrHír, 11. 2003. 1. (01.) p. 4.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénzek. = ÉrHír, 11. 2003. 3. (05.) p. 4.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénzek. = ÉrHír, 11. 2003. 4. (07.) p. 4.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénzek. = ÉrHír, 11. 2003. 5. (09.) p. 4.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénzek. = ÉrHír, 11. 2003. 6. (11.). p. 4.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új emlékpénzek 2004. év folyamán. = ÉrHír, 12. 2004. 2. (03.). p. 4.
MARÓTI Tamás: Sir Isaac Newton a londoni pénzverde igazgatója. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 49–52.
Sir Isaac Newton, der Direktor der Münzstätte von London
Sir Isaac Newton, the director of the Mint of London
MATIC, Branko: A készpénz korszerű szerepe. = ÉrLap, 2004. 87. (10.) p. 11–15.
MEHLHAUSEN, W. J.: Numismatische Neuigkeiten aus Ungarn. Schraub- und Jugendmünzen. Silbermünze auf Margit Kovács. Kursmünzenserien in PP – Raritäten von morgen. = MünzPap, 2003. (12–01). p. 56–57.
NUMIZMATIKA. Andorai emlékpénzek. = Mánia Magazin, 2003. 20. (10.). p. 12.
NUMIZMATIKA. Portugál Európa-bajnokság. = Mánia Magazin, 2004, 23. (10.). p. 16., ill..
RAÝMAN J.[ános]: Szent István király. = PD, 4. 2004. 8. (08.01.) p. 2–3.
ÚJ emlékpénzek. = ÉrHír, 12. 2004. 1. (01.). p. 4.
ÚJ magyar emlékérmek. = ÉrHír, 12. 2004. 3. (05.). p. 4.

XVII. KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK

BAKOS Miklós: A „falusi" cserkészjelvény. = ÉrLap, 2004. 88. (12.) p. 24–25.
BALÁZS Károly: Agarászok, szövetkezzetek! Vadászat és verseny. = Műértő, 2003. (09.). p. 18.
BALÁZS Károly: Az alma materek fémemlékei. Iskolai érmek és jelvények. = Műértő, 2003. (09.). p. 18.
B.[ALÁZS] K.[ároly]: Daloló jelvények. A hazai kórusmozgalom apró emlékei. = Műértő, 2003. (10.). p. 19.
B.[ALÁZS] K.[ároly]: Egyesületi érmek és jelvények. Páratlan kerékpáros emlékek. = Műértő, 2004. (03.). p. 18.
BALÁZS Károly: Érdem és rend. Anyák napi megemlékezések és kitüntetések. = Műértő, 2003. (05.). p. 19.
B.[ALÁZS] K.[ároly]: Régi majálisok jelvényeken. Itt van május elseje! = Műértő, 2004. (05.). p. 19.
BAUM Attila: Polgári Honvédelmi Érdemkereszt. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 41–44.
Bürgerliches Verdienstkreuz für die Landeverteidigung
The Civilian National Defence Cross
BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: Az első magyar tűzzománc jelvénygyárban készült iskola-jelvények katalógusa (4. rész). Katalog der in der Ersten Ungarischen Emailleabzeichen-Fabrik hergestellten Schulabzeichen (Teil 4.). = NK, 102–103. 2003–2004. p. 109–130.
BEZERÉDY Győző: A Honvédkórház – Pécs centenáriumi jelvénye. = PD, 3. 2003. 2. (02.01.). p. 7.
CS. LENGYEL Beatrix – MAKAI Ágnes: Eberhardt Károly életútja és kitüntetései. = FH, 22. 2004. p. 123-160.
CS. LENGYEL Beatrix – MAKAI Ágnes: Eberhardt Károly kitüntetése. In: Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban 2004. Időszaki kiállítás vezetője. 2004, 26–28 p.
EGERSZEGI [Zoltán]: Pécsi bányamentő jelvény. = PD, 3. 2003. 5. (05.01.). p. 6–7.
EÖRY Béla: Egy kanadai-magyar jelvény története. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 52.
Die Geschichte eines kanadisch-ungarischen Abzeichens
The story of a Canadian-Hungarian badge
FARAGÓ Tamás: A Nagykovácsi Önkéntes Tűzoltó Egylet kitüntetése. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 25.
FARKAS Ferenc: Hadirokkant jelvény. = PD, 3. 2003. 2. (02.01.). p. 4–5.
FARKAS Ferenc: A határvadász jelvényről. = PD, 4. 2004. 2. (02.01.). p. 4–5.
FÖLDES János: Hibás szolgálati érem. = PD, 3. 2003. 4. (04.01.). p. 6.
GARAMI Erika: 48-as katonadolgok. In: HONI. SOIT. QUI. MAL. Y. PENSE. Dr. Makai Ágnes születésnapjának tiszteletére. Szerk.: SALLAY Gergely Pál, ZÁVODI Szilvia. Budapest. 2003, Hadtörténeti Múzeum.
GERGELY Tibor: A Mecsek Egyesület eddig ismeretlen jelvényeken. = PD, 4. 2004. 4. (04.01.) p. 6.
HÁGEN [József]: Busójárás. = PD, 4. 2004. 2. (02.01.). p. 2.
HÁGEN [József]: A Pécsi Leőwey Klára Gimnázium jelvényei. = PD, 3. 2003. 10. (10.01.). p. 4.
HÁGEN József: Siebenfreund Nándor, a Schlaraffia pécsi lovagja. = PD, 3. 2003. 3. (05.18.) ml.
HÁGEN [József]: Szent Hubertusz. = PD, 4. 2004. 11. (11.01.) p. 2–3.
HÁGEN [József]: Újabb adatok az Egyetem-utcai Általános Iskola jelvényeiről. = PD, 3. 2003. 1. (01.01.). p. 3.
HAUSNER Gábor → SALLAY Gergely Pál: „Hősök jutalma." ; Kitüntetések…
HONI. SOIT. QUI. MAL. Y. PENSE. Dr. Makai Ágnes születésnapjának tiszteletére. Szerk.: SALLAY Gergely – ZÁVODI Szilvia. Budapest. 2003, Hadtörténeti Múzeum.
ISKOLAJELVÉNY. = PD, 3. 2003. 3. (03.01.). p. 8.
JATZKO, Harald: Die Geschichte der DLRG im Spiegel ihrer Abzeichen und Urkunden. Bad Nenndorf. 2003, DLGR. 127 p. – rec. PANDULA Attila = Turul, 77. 2004. 3–4. p. 144.
A „JELVÉNYKÉSZÍTŐ". Farkas Károly Imre. = PD, 3. 2003. 3. (03.01.). p. 5.
KARTOUS, Peter – VRTEL', Ladislav: Heraldický register Slovenskej republiky III. Martin. 2003, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky : Maticá Slovenská. 303 p. – rec. PANDULA Attila = Turul, 77. 2004. 3–4. p. 145–146.
KENYERES Dénes: A Császári és Királyi Gyalogezred sapkajelvényei. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 45–46.
Das Feldmütze-Abzeichen des Kaiserlichen und Königlichen 69. Infanterieregiments
The cap badges of the 69th (Imperial and Royal) infrantry regiment
KENYERES Dénes: Katonai kitüntetések a magyar történelemben (rendjelek, érdemrendek, érdemérmek, emlékérmek, érdemjelek, szolgálati jelek, kitüntető címek). Kecskemét. 2004, Szerzői kiadás. 356 p.
KENYERES Dénes: „A község fejlesztéséért". = ÉrHír, 12. 2004. 6. (11.) p. 3.

KENYERES Dénes: A m. kir. 17. honvéd gyalogezred sapkajelvényei. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 36.
Das Mützenabzeichen des 17. Ungarischen Königlichen Infanterierediments
The cap-badge of the Hunagrian Royal 17th Infantry Regiment
KENYERES Dénes: Repülő-jelvények Kecskemétről. = ÉrHír, 11. 2003. 3. (05.) p. 3.
KITÜNTETÉSEK. = OrvHír, 2003. (09.). p. 7.
KOVÁCS Gyula: A Magyar Honvédség „Szigetvári" Zrínyi Miklós Tüzérdandár jelvénye. = PD, 4. 2004. 6. (06.01.) p. 8.
MAKAI Ágnes – HÉRI Vera: Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemből. Budapest. 2002, Helikon. 279 p., 132 t. – rec. PALLOS Lajos = NK, 102–103. 2003–2004. p. 165–167.
MAKAI Ágnes: Kitüntetések, érmek, jelvények. (Nem csak a fronton.). In: „Boldogtalan hadiidők..." 1914–1918, avagy: ami a „boldog békeidők" után következett. Szerk.: RAVASZ István. Budapest. 2004. 229–231 p.
MAKAI Ágnes: Magyar rendjeltervek 1848-ban. = História, 2003. 8–9. p. 63.
MAKAI Ágnes → CS. LENGYEL Beatrix
MÉSZÁROS M. János: A magyar állategészségügy szolgálatáért adott állami kitüntetések 1949-től 1989-ig. = MállatorvL, 2003. 12. p. 741–751.
MONTY Canstin Amen kitüntetése. = Műértő, 2004. (06.). p. 3.
MURÁNYI Gábor: A Corvin-lánc története. Érdemek és érdemesek. = HVG, 21. 1999. p. 97–104.
NAGY Imre Érdemrend. = OrvHír, 2004. (11.). p. 7.
NAGYOBB elismerést az ápolóknak. = Kórlap, 2. 2003. (04–05.). p. 1.
PALLOS Lajos → MAKAI Ágnes – HÉRI Vera
PANDULA Attila: Állami kitüntetések a történelemben. = História, 25. 2003. 7. p. 30–35.
PANDULA Attila: Az esztergomi káptalani jelvény. In: In virtute spiritus. A Szent István Akadémia emlékkönyve Paskai László bíboros tiszteletére. Szerk.: STIRLING János. Budapest. 2003, Szent István Társulat. 132–135 p.
PANDULA Attila: József főherceg Szent István-rend nagykeresztje hadidíszítménnyel és kardokkal. = Turul, 66. 2003. 1–2. p. 17–22.
PANDULA Attila: Magyar javaslat első világháborús női kitüntetés létrehozására 1933-ból. In: HONI. SOIT. QUI. MAL. Y. PENSE. Dr. Makai Ágnes születésnapjának tiszteletére. Szerk.: SALLAY Gergely – ZÁVODI Szilvia. Budapest. 2003, Hadtörténeti Múzeum. 1–3 p.
PANDULA Attila: A partizánok elleni harcokban érdemeket szerzett magyar rendőröknek adományozott kitüntetések a második világháború alatt. In: A magyar polgári védelem a 19. és a 20. században (magyar csendőrség, rendőrség, büntetés-végrehajtás, határőrség, vám- és pénzügyőrség). Budapest. 2004, BM Nemzetközi Oktatási központ. 16–25 p.
PANDULA Attila: A szegedi ellenforradalom 20. évfordulójának szegedi ünnepségei 1939. augusztus 6-án. = ÉrLap, 2004. 86. (08.) p. 15–20.
PANDULA Attila rec. → JATZKO, Harald ; KARTOUS, Peter ; VRTEL', Ladislav
PRO Facultate Medicinae kitüntetések. = OrvHír, 2003. (09.). p. 3–4.
PROHÁSZKA László: A császári és királyi 11. és 32. tábori ágyús ezred sapkajelvénye. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 37–38.
Das Mützenabzeichen des 11. und 32. kaiserlichen und königlichen Feldkanonenregiments
The cap-badges of the 11th and 32nd artillery regiment
RAINER Pál: Egy XVIII. századvégi festményen ábrázolt cs. kir. tábornok azonosítása rendjelvénye segítségével: br. Kray Pál táborszernagy (1735-1804). = Turul, 66. 2003. 1–2. p. 23–28.
RAÝMAN J.[ános]: Miasszonyunk női kanonokrend pécsi iskolajelvényei. = PD, 3. 2003. 9. (09.01.). p. 2.
RAÝMAN János: Az Orvosok és Természetvizsgálók eddig ismeretlen pécsi jelvénye. = PD, 4. 2004. 6. (06.01.) p. 2–3.
RAÝMAN [János]: Szent Borbála érem. = PD, 4. 2004. 12. (12.01.) p. 5.
RAÝMAN János: A Szentlőrinci Téli Gazdasági Iskola jelvényei. = PD, 4. 2004. 1. (01.01.). p. 4–5.
RAÝMAN János: A Szentlőrinci „Újhelyi Imre" Mezőgazdasági Szakközépiskola érme és jelvénye. = PD, 4. 2004. 3. (03.01.) p. 4–5.
RAVASZ István → MAKAI Ágnes ; SALLAY Gergely Pál: Az Osztrák-Magyar Monarchia...
RÓNAKI László: A Pécsi Bányaipari Technikum jelvénye. = PD, 3. 2003. 11. (11.01.). p. 2–3.
SALLAY Gergely Pál: A brit Legkiválóbb Szent Mihály és Szent György Rend nagykeresztje. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 33–35.

Der Grosskreuz des St.-Michaels- und St.-Georg-Ordens von Grossbritannien
The Knights Grand Cross of the Most Distinguished Order of St. Michaels and St. George
SALLAY GERGELY Pál: Bronz Vitézségi Érem változatai a Hadtörténeti Múzeumban. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 36–40.
Variationen auf Tapferkeitsmedaillen aus Bronze in dem Museum der Kriegsgeschichte.
Bronze Gallantry Medal Version in the Hungarian Military History Museum
SALLAY Gergely Pál: Ehrenzeichen des Vitéz-Ordens. In: Der Weltkrieg 1914–1918. Ereignis und Erinnerung. Wolfratshausen. 2004, 334 p.
SALLAY Gergely Pál: Ejtőernyős ügyességi és csapatjelvények Magyarországon, 1939–1945. Parachute troop and qualification insignia in Hungary 1939–1945. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 131–139.
SALLAY Gergely Pál: Érdemrendek mindenkinek. = Impresszum, 2004. 4. p. 4–6.
SALLAY Gergely Pál: Horthy Miklós Krizantém Rendje a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában? = FH, 22. 2004. p. 373–384.
SALLAY Gergely Pál: „Hősök jutalma." Hivatalos állami első világháborús emlékjelek a Hadtörténeti Múzeumban. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 6. Szerk.: HAUSNER Gábor. Budapest. 2003. 185–207 p.
SALLAY Gergely Pál: Kitüntetéseink sorsa. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 44–45.
Das Schicksal von unseren Auszeichnungen
The history of Hungarian decorations
SALLAY Gergely Pál: Kitüntetések a világ postabélyegein. In: A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 7. Szerk.: HAUSNER Gábor. Budapest. 2004. 41–65 p.
SALLAY Gergely Pál: A krími háború numizmatikai emlékei a Hadtörténeti Múzeumban. = HadtörtKözl, 2004. 1. p. 249–268.
SALLAY Gergely Pál: Az Osztrák-Magyar Monarchia kitüntetési rendszerének „militarizálása." (Elismerések a fronton.). In: „Boldogtalan hadiidők…" 1914–1918 avagy: ami a „boldog békeidők" után következett. Szerk.: RAVASZ István. Budapest. 2004. 225–228 p.
SALLAY Gergely Pál: Uralkodói kitüntetések. = Impresszum, 2004. 5. p. 4–6.
SALLAY Gergely Pál rec. → TETRI Juha E.
SALLAY Gergely Pál → GARAMI Erika; HONI ; PANDULA Attila: Magyar javaslat…
STIRLING János → PANDULA Attila
TETRI Juha E.: Kunniamerkkikirja. 2004, – rec. SALLAY Gergely Pál = HadtörtKözl, 2004. 2. p. 790–792.
VÁROSCÍMERES iskolajelvény. = PD, 3. 2003. 4. (04.01.). p. 6.
VRTEL', Ladislav: Osem storoci Slovenskej heraldiky. Martin. 2003, Maticá Slovenská. 296 p. – rec. PANDULA Attila = Turul, 77. 2004. 3–4. p. 145.
VRTEL', Ladislav → KARTOUS, Peter
ZÁVODI Szilvia → GARAMI Erika ; HONI ; PANDULA Attila: Magyar javaslat…

XVIII. ZSETON, BÁRCA

BALÁZS Károly: Pengős útbárcák. A kövezet vámszedői. = Műértő, 2003. (06.). p. 19.
B.[ALÁZS] K.[ároly]: Vöröslámpás ritkaság a Terézvárosból. CsiRio-zseton. = Műértő, 2003. (07.08.). p. 22.
GERGELY Tibor: Komlói élelmezési bárca. = PD, 4. 2004. 3. (03.01.) p. 3.
ISTVÁNFFY György: Két újabb magyar robotjegy. = ÉrLap, 2004. 88. (12.) p. 17–18.
ISTVÁNFFY György: Az Ormospuszta-bánytelepi vendéglő bárcái. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 13–14.
ISTVÁNFFY György: A Pálfalvi Üveggyár újabb bárcája. = ÉrLap, 2004. 85. (06.) p. 24.
ISTVÁNFFY György: A sajókazai uradalom napszámbárcája. = ÉrLap, 2004. 87. (10.) p. 15.
KÁDÁR István: Kóstolóbárcák az Egri Bikavér Ünnepére. = ÉrLap, 2004. 83. (02.). p. 13.
NAGY László: Közöletlen magyar élelmezési bárcák. = ÉrLap, 2003. 81. (10.). p. 22–23.
PELBÁRT Jenő: Vízjeles kultuszjegyek. = ÉrLap, 2004. 86. (08.) p. 22–23.
RAÝMAN János: Ebbárca mintalap. = ÉrLap, 2003. 80. (08.). p. 14–16.
RAÝMAN János: Elszámoló bárca használata a pécsi székesegyházi szénbányánál. = ÉrLap, 2004. 86. (08.) p. 23–24.
RAÝMAN János: A főhercegi uradalom bárcáinak kormeghatározása. = ÉrLap, 2004. 88. (12.) p. 23–24.
SIMON László: A kisszakaszjegytől a váltójegyig. = ÉrLap, 2003. 82. (12.). p. 22–24.
SOÓS Ferenc: Az eszterényi zseton. = ÉrLap, 2003. 81. (10.). p. 23–25.

STEINHARDT László: Nagykanizsa városnapi pénze, a Sárec. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 32.
Das Geld aus dem Anlass der Begründung der Stadt Nagykanizsa: das Sárec
The Sárec, the currency of Nagykanizsa
ZOMBORI Lajos: „Délszláv" bárcák. Második rész. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 3–9.
ZOMBORI Lajos: Az Ilkovics-féle automaták érme. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 31.
Kupferjeton der Automaten des Schnellbuffets von Ilkovics
The token of the food compartments of Ilkovics
ZOMBORI Lajos: Reggeli - ebéd - ...: a kivándorlás numizmatikai emlékei. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 37–38.
Frühstück - Mittagessen - ...: die numismatischen Denkmäler der Auswanderung
Breakfast - lunch - ...: the numismatic mementos of emigration

XIX. HAMISÍTÁS

300 ezer hamis eurót foglaltak le. = Metro, 2003. (03.04.). p. 1.
ÁLBANKÓK. = PN, 2003. (12.08.). p. 7.
B. B.: Hamis ezresek tűntek fel. = ÚjDN, 2003. (11.20.). p. 5.
B. E.: Hamis ezres bukkant fel. = PN, 2003. (11.29.). p. 4.
BIZTONSÁGOS bankók. = PN, 2004. (07.07.). p. 3.
BOS: Ezüst tallérok. Kis hamis. = KmétLap, 100. 2004. 5. (02.12.). p. 11.
BOTH Imre: Ezerforintos pénzhamisítók. = PN, 2004. (06.30.). p. 13.
CSÁK: Nagyüzemi pénzhamisítók. = PN, 2003. (01.09.). p. 11.
DROGRAZZIA. = PN, 2004. (11.22.). p. 1.
EGYRE többször hamisítják az eurót. = PN, 2004. (08.04.). p. 2.
EURÓMÁSOLÁS. = PN, 2003. (01.03.). p. 9.
FÉNYMÁSOLT ezresek a hamutartóban. = PN, 2004. (12.31.). p. 5.
GERENCSÉR Zoltán: Hamis félpénz a bőröndben. = PN, 2003. (01.15.). p. 9.
GIGOR Csaba: Fabatkányi hamis forintosok. = PN, 2004. (08.09.). p. 12.
GYANÚS bankók, hamis ezres. = PN, 2003. (03.11.). p. 14.
HAMIS bankjegyek voltak a táskában. = Metro, 2004. (03.18.). p. 1.
HAMIS bankók. = PN, 2003. (08.28.). p. 14.
HAMIS bankók. = PN, 2003. (12.06.). p. 12.
HAMIS euró. = PN, 2003. (09.17.). p. 12.
HAMIS eurók. = PN, 2003. (08.19.). p. 2.
HAMIS eurót foglaltak le. = PN, 2004. (10.07.). p. 2.
HAMIS font. = PN, 2004. (01.29.). p. 14.
HAMIS húszezres. = PN, 2003. (04.18.). p. 14.
HAMIS húszezresek. = PN, 2004. (01.27.). p. 1.
HAMIS húszezressel fizettek a túróért. = PN, 2004. (09. 16.). p. 10.
HAMIS pénz. = PN, 2003. (05.09.). p. 14.
HAMIS pénz. = PN, 2003. (07.19.). p. 12.
HAMIS pénz. = PN, 2004. (07.01.). p. 14.
HAMIS pénz. = PN, 2004. (09.07.). p. 14.
HAMIS pénzt adott a bankautomata. = Metro, 2004. (12.06.). p. 9.
HAMIS régi ötezresek ajándékba. = PN, 2003. (09.20.). p. 7.
HAMISÍTJÁK az eurót. = PN, 2003. (02.06.). p. 9.
JÁNOSHALMA. = PN, 2004. (09.10.). p. 5.
KALOCSA. = PN, 2003. (01.26.). p. 5.
KI gyárthatta a hamis bankókat? = PN, 2004. (09.03.). p. 1.
KISKUNHALAS. = PN, 2004. (04.20.). p. 5.
LELEPLEZETT hamisítók. = PN, 2004. (07.08.). p. 12.
M. J.: Legyünk gyanakvóak! A hamis húszezres nem ismer megyehatárokat. = PN, 2004. (11.27.). p. 1.
MÁTÉ Balázs: Lóvá tettek, vagy pénzhamisítók? = ÚjDN, 2003. (12.09.). p. 4.
MÁTÉ Balázs: Pénzhamisítók őrizetben. = PN, 2004. 2004. (06.22.). p. 14.
MIKÓ Endre → PELBÁRT Jenő
NOSZLOPY: Ítélet a hamis húszezresért. = PN, 2004. (06.25.). p. 5.

„ŐSI" pénzhamsítók. = PN, 2003. (11.24.). p. 12.
PELBÁRT Jenő – MIKÓ Endre: Hamis váltó garasok. = ÉrLap, 2003. 80.(08.). p. 11–14.
PÉNZCSINÁLÓK. = PN, 2004. (08.04.). p. 12.
PÉNZHAMISÍTÓ bandát fogtak el Litvániában. = PN, 2004. (11.09.). p. 2.
PÉNZHAMISÍTÓK. = PN, 2003. (10.24.). p. 14.
PÉNZSZÁLLÍTÓNAK öltöztek, hamis pénzzel fizettek. = PN, 2004. (01.15.). p. 1.
RÁKOSI Gusztáv: Újabb hamis húszezres. = PN, 2004. (02.12.). p. 12.
RAÝMAN János: Hochrein Ottó pécsi pénzhamisító. = Pszle, 2003. p. 42–50.
SILÁNY másolat. = PN, 2003. (04.16.). p. 14.
SZEMÁN L.: Negyvenmilliós pénzfogás a piacon. = PN, 2004. (11.30.). p. 14.
T[APODI] K[álmán]: Disznózsírért hamis pénz. Hamis húszezresek. = PN, 2004. (1.18.). p. 1, 4.
TAPODI Kálmán: Tisztességtelen szüret. = PN, 2004. (11.23.). p. 1.
T.[APODI] K.[álmán]: Vigyázat, hamis pénz! = PN, 2004. (09.30.). p. 4.
ÚJSÁGPAPÍRPÉNZÉRT akart autót venni. = PN, 2003. (01.16.). p. 14.
VIGYÁZAT, hamis pénz! = PN, 2004. (06.28.). p. 1.

XX. ÉREMLELETEK

[*ANGLIA*, Longhorsley] *PÉNZBŐL* dísztárgy a római katonáknak. [61 db sestertius, 9 dupondius Vespasianus és Marcus Aurélius idejéből]. = ÉlTud, 2003. 9. p. 281.
[*AUSZTRIA*, Bécs] *AUSGEWÄHLTE* Funde vom Rennweg 44 in Wien. Wien. 2004. 164 p. (Wiener Archäologische Studien, 6.) – rec. TORBÁGYI Melinda = NK, 102-103. 2003–2004. p. 161–162.
BÁLINT Csanád → [*KÁRPÁT-MEDENCE*]
BUDAJ, Marek → [*SZLOVÁKIA, Topoľčany, Sutovce*]
DEMBSKI, Günther → [*ERDÉLY*]
[*ERDÉLY*] DEMBSKI, Günther: Antike Fundmünzen aus Siebenbürgen in der Sammlung des Wiener Münzkabinetts. In: Orbis Antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis. Szerk.: ROMAN, Cristian – GAZDAC, Cristian. Cluj-Napoca. 2004, Nereamia Napocae Press. p. 449–469.
FREY Imre → [*SZERBIA, Bácska*]
GAZDAC, Cristian → [*ERDÉLY*] DEMBSKI, Günther
GESZTELYI Tamás → [*MAGYARORSZÁG, Sárrétudvari, Szered-Mácséd*]
GYÖNGYÖSSY Márton → [*MAGYARORSZÁG*] ; [*MAGYARORSZÁG, Polgár*] ; [*MAGYARORSZÁG, Szekszárd*] ; [*NÉMETORSZÁG, Regensburg*]
[*KÁRPÁT-MEDENCE*] BÁLINT Csanád: A középavarkor kezdete és Kuber bevándorlása. Der Beginn der mittelawarzeit und die Einwanderung Kubers. = ArchÉrt, 129. 2004. 1–2. p. 35–65.
LAKATOS Attila → [*ROMÁNIA, Köröstarján-Csordásdomb*]
M. NEPPER Ibolya → [*MAGYARORSZÁG, Sárrétudvari, Hízóföld*]
[*MAGYARORSZÁG*] GYÖNGYÖSSY Márton: A Tárnok utcai aranyforintlelet. = BudRég, 38. 2004. p. 93–106.
[*MAGYARORSZÁG, Baja, Nagyvárad, Hajdúszoboszló*] PROHÁSZKA Péter: Régi-új honfoglalás és államalapítás kori bizánci pénzek a Kárpát-medencéből. Altneue byzantinische Münzen der Landnahmezeit und der ungarischen Staatsgründung aus dem Karpatenbecken. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 149–150.
[*MAGYARORSZÁG, Hajdúböszörmény*] SZABÓ László: Megjegyzések a böszörmények kérdéséhez a Hajdúböszörmény határában talált Árpád-kori falu régészeti leletei alapján. [III. István ezüst denárja CNH II. 157 a., II. Géza ezüst denárja CNH I. 145., III. Béla réz pénze CNH I. 98, 1.]. Anmerkungen zur Böszörmény-Frage auf Basis der archäologischen Funde eines im Weichbild von Hajdúböszörmény entdechten Arpadenzeitlichen Dorfes. = DMÉ, 2002–2003. p. 73–108.
[*MAGYARORSZÁG, Kis-Dém*] PROHÁSZKA Péter: Elfelejtett római éremleletek IV.: a kis-démi severuskori dénárlelet (1810). In Vergessenheit geratene römische Münzfunde 4. Teil: Das severernzeitliche Denarfund aus Kis-Dém (1810). = NK, 102–103. 2003–2004. p. 11–18.
[*MAGYARORSZÁG, Neszmély*] VÁMOSI László: A múlt hírei. Neszmélyi pénzlelet 1787-ből. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 24.
[*MAGYARORSZÁG, Osztropataka*] PROHÁSZKA Péter: Az osztropatakai vandál királysír. Esztergom. 2004, Prohászka Péter. 143 p.
[*MAGYARORSZÁG, Sárrétudvari, Hízóföld*] M. NEPPER Ibolya: Gemmás csüngő a Sárrétudvari hízóföld-i

honfoglaló temetőből. Gemmenanhänger aus dem Landnahme-Friedhof von Sárrétudvari Hízóföld. = DMÉ, 2002–2003. p. 69–72.

[*MAGYARORSZÁG, Sárrétudvari, Szered-Mácséd*] GESZTELYI Tamás: Antik gemmák honfoglalás kori sírokban. Antike Gemmen in Landnahmezeitlichen Gräbern. = DMÉ, 2002–2003. p. 65–68.

[*MAGYARORSZÁG, Szekszárd*] GYÖNGYÖSSY Márton: A szekszárdi oszporalelet. Der Asperfund von Szekszárd. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 57–61.

[*MAGYARORSZÁG, Újfehértó*] ULRICH Attila: Az újfehértói aranykincs. [261 db középkori-kora újkori aranypénz]. = ÉlTud, 2003. 28. p. 870-872.

PROHÁSZKA Péter → [*MAGYARORSZÁG, Kis-Dém*] ; [*MAGYARORSZÁG, Osztropataka*] ; [*UKRAJNA, Storožinec*] ; [*MAGYARORSZÁG, Baja, Nagyvárad, Hajdúszoboszló*]

ROMAN, Cristian → [*ERDÉLY*] DEMBSKI, Günther

[*ROMÁNIA, Máramaros*] SASI NAGY Béla: Egy apropénzlelet Máramarosban. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 39–40.

Ein Kleingeldfund in Máramaros

A hoard of small change from Máramaros county

SASI NAGY Béla → [*ROMÁNIA, Máramaros*]

SZABÓ László → [*MAGYARORSZÁG, Hajdúböszörmény*]

[*SZERBIA, Bácska*] FREY Imre: Bácska érmészeti leletei. = Bácsország, 2004. 7–12. p. 66–68.

[*ROMÁNIA, Köröstarján-Csordásdomb*] LAKATOS Attila: 10–11. századi temető Köröstarján-Csordásdombon (Tarian, Románia). [I. László érme, CNH 25., Unger 1960, I. no. 16.]. Cemetery of the 10-11th centuries at Köröstarján-Csordásdomb (Tarian, Romani). = ArchÉrt, 128. 2004. 1–2. p. 211–226.

[*SZLOVÁKIA, Topoľčany, Šutovce*] BUDAJ, Marek: Dva nové poklady uhorských denárov zo 16. a 17. storočia (Topoľčany, Šutovce). Two unpublished hoards of Hungarian denarii from 16th and 17th century. = NumBrat, 19. 2004. p. 99–102.

TORBÁGYI Melinda rec.→ [*AUSZTRIA, Bécs*]

[*UKRAJNA, Storožinec*] PROHÁSZKA Péter: Egy elfelejtett 5. századi solidus lelet Bukovinából. Ein vergessener Solidusfund aus dem 5. Jahrhundert aus Bukowina (Starosinetz/Storožinetz 1828). = NK, 102–103. 2003–2004. p. 147–149.

ULRICH Attila → [*MAGYARORSZÁG, Újfehértó*]

VÁMOSI László → [*MAGYARORSZÁG, Neszmély*]

XXI. NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK

[*ANTALL József*] SÜLE Tamás: Antall József és a numizmatika. = PD, 4. 2004. 1. (01.01.). p. 2–3.

B. A.: Orvosi érmek gyűjtője. = Royal Club, 2003. (04.). p. 16–17.

[*BEZERÉDY Győző*] HÁGEN [József]: Dr. Bezerédy Győző (1934-2004). = PD, 4. 2004. 6. (06.01.) p. 7.

BODA György, egyik alapító tagunk 2003. január hónapban elhunyt. = PD, 3. 2003, 3. (03.01.). p. 8.

BODÓ Sándor → [HÓMAN Bálint]

[*DR. BURGHART*] PETŐ Mária: Egy magyarszármazású műgyűjtő, műkereskedő és éremhamisító (?) a XIX. század elején. Ein von Ungarn stammender Kunstsammler, Kunsthändler und Münzfälscher (?) am Anfang des 19. Jahrhunderts. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 141–143.

[*CSILLAG Ferenc*] GEDAI István: Csillag Ferenc (1907–1989). In: Százéves a Magyar Numizmatikai Társulat 1901–2001. Irta és szerk.: Baloghné Ábrányi Hedvig és Soós Ferenc. Budapest, 2001. p. 229–230. (Név nélkül)

GEDAI István → [HÓMAN Bálint]

GYÖNGYÖSSY Márton → [HAMPEL József]

[*HAMPEL József*] GYÖNGYÖSSY Márton: Hampel József régészeti órái az 1877/1878-as tanév nyári félévében a Budapesti Tudományegyetemen. = ŐL, 3. 2004. p. 62–63.

HÁGEN [József] → [BEZERÉDY Győző] ; [HUSZÁR Lajos] ; [RAÝMAN János]

[*HÓMAN Bálint*] GEDAI István: Hóman Bálint. In: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. Szerk.: BODÓ Sándor - VIGA Gyula. Budapest, 2002. p. 384–385.

[*HUSZÁR Lajos*] HÁGEN [József]: Magyar Örökség Díj Huszár Lajosnak. = PD, 4. 2004. 8. (08.01.) p. 4–5.

[*HUSZÁR Lajos*] [SOÓS] [Ferenc]: Huszár Lajos posztumusz kitüntetése. Magyar Örökség Díj. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 34.

K. TÓTH László → [LENGYEL András]
KELEMEN Valéria → [SIMON László]
[*KLIMÓ György*] RAÝMAN János: Klimó György pécsi püspök éremgyűjteménye és numizmatikai tárgyú írásai. Münzsammlung und numismatische Bibliothek von György Klimó, Bischof in Fünfkirchen. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 89–107.
„*KIS* dolgokban az ember legyen becsületes, nagy dolgok pedig valójában nem is léteznek...". = Kórlap, 2. 2003. (04-05.). p. 6–9.
KOHL: Tárgyak birodalma. = KmétLap, 2004. 12. (04.01.). p. 5.
[*KŐHEGYI Mihály*] VÖRÖS Gabriella: Kőhegyi Mihály (Katymár, 1934. március 11.-Baja, 2001. június 18.). = ArchÉrt, 128. 2003. 1-2. p. 263-265.
[*LENGYEL András*] K. TÓTH László: A tudás sok pénzembe került. = Műértő, 2003. (06.). p. 11.
[*DR. MÉZES Ödön*] PAZAR László: In Memoriam. = PD, 3. 2003. 2.(02.01.). p. 6.
NÉMETH János: Egy élet az alkotás jegyében. = EV, 2003. (11.20.). p. 4.
PANDULA Attila → [*SAUER, Werner*]
PAZAR László → [*DR. MÉZES Ödön*]
PETŐ Mária → [*DR. BURGHART*]
[*RAÝMAN János*] HÁGEN József: Közgyűlés és kitüntetés. = PD, 4. 2004. 4. (04.01.) p. 6–7.
[*RAÝMAN János*] RÉTHY-díj a numizmatikának. = ÚjDN, 2004. (03.27.). p. 7.
RAÝMAN János → [*KLIMÓ György*]
RÓNASZÉKI István → [*SALTZER Ernő*]
[*SALTZER Ernő*] RÓNASZÉKI István: Saltzer Ernő (1912–2003). = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 26.
[*SALTZER Ernő*] RÓNASZÉKI István: Saltzer Ernő 1912–2003. = NK, 102-103. 2003–2004. p. 3–4.
[*SAUER, Werner*] PANDULA Attila: Werner Sauer (1943. május 11. – 2003. augusztus 22.). = Turul, 76. 2003, 3–4. p. 108.
[*SIMON László*] KELEMEN Valéria: Éremgyűjtés a hobbija. = ZH, 5. 2004. 45. (11.07.). p. 15.
SOÓS Ferenc → [*HUSZÁR Lajos*]
SÜLE Tamás → [*ANTALL József*]
[*SZINOVSZKI Sándor*] 2002. november 24-én életének 74. évében elhunyt Szinovszki Sándor. = PD, 3. 2003. 1. (01.01.). p. 5.
VIGA Gyula → [*HÓMAN Bálint*]
VÖRÖS Gabriella → [*KŐHEGYI Mihály*]

XXII. MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, SZERVEZETEK

[*ARCHEOLÓGIAI INTÉZET*] GYÖNGYÖSSY Márton: Das Archäologische Institut der Budapester Universität um 1900. Kurze Bemerkungen zum Thema einer Konferenz. = ArchÉrt, 128. 2003. p. 257–259.
BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
BALOGH Éva → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
[*BÉCSI CSÁSZÁRI ÉREMTÁR*] RAÝMAN János: A bécsi császári éremtár antik érmeinek katalógusa. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 46–48.
Katalog der antiken Münzen des kaiserlichen Münzkabinets in Wien
The Catalogue of Antique Coins of the Imperial Coin Cabinet in Wien
[*BÉCSI CSÁSZÁRI ÉREMTÁR*] RAÝMAN János: Díszkiadás a bécsi császári éremtár arany- és ezüstpénzeiről. Klimó György pécsi püspök könyvtárának kincseiből. 1. rész. = Az Érem, 60. 2004. 1. p. 45–49.
Eine Prachtausgabe von Gold- und Silbermünzen des kaiserlichen Münzkabinetts von Wien.
A de luxe edition catalogue of the gold and silver coins of the Imperial Coin Cabinet of Vienna
FOUKAL, Martin → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
GARAMI Erika → [*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*]
GAZDAC, Cristian → TORBÁGYI Melinda
GYÖNGYÖSSY Márton → [*ARCHEOLÓGIAI INTÉZET*]
[*HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM*] MAKAI Ágnes – SALLAY Gergely Pál: Numizmatikai gyűjtemény. In.: „Múlt nélkül nincs jövő" A Hadtörténeti Intézet és Múzeum története 1918-2003. Szerk.: SZIJJ Jolán. Budapest. 2003. 69–70 p.

HÁGEN [József] → [*PÉCSI VÁROSI MÚZEUM*] ; [*MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁG Orvosi Numizmatikai Szakosztálya*]

LEÁNYFALUSI Károly → [*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Kecskeméti Csoport*]

LOPATOVSZKI Csaba → [*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Nógrád Megyei Szervezete*]

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE*] R[AYMAN János]: A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete 2004. május 29-én beszámoló közgyűlést tartott a MaBéOSz székházában. = PD, 4. 2004. 7. (07.01.) p. 8.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE*] TAGSÁGI díjak 2004. évre. = ÉrHír, 11. 2003. 6. (11.). p. 1.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Baranya Megyei Szervezete*] *SZERVEZETÜNK* tagsági szám korekciót hajtott végre. = PD, 3. 2003. 3. (03.01.). p. 8.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Baranya Megyei Szervezete*] *TAGDÍJBEFIZETÉS*. = PD, 3. 2003. 1. (01.01.). p. 8.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Kecskeméti Csoport*] *A MÉE* Kecskeméti Csoport tagjainak névsora. = ÉrHír, 11. 2003. 5. (09.) p. 2.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Kecskeméti Csoport*] *Az MÉE* Kecskeméti Csoport tagjainak névsora. = ÉrHír, 12. 2003. 4. (07.) p. 2.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Kecskeméti Csoport*] L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Közgyűlési határozatok. = ÉrHír, 11. 2003. 2. (03.) p. 1.

[*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE Nógrád Megyei Szervezete*] [összeáll.] LOPATOVSZKI Csaba: 30 éves a szervezett éremgyűjtés Nógrád Megyében : 1973–2003. [kiad. a] Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Nógrád Megyei Szervezete. [Salgótarján]. 2003, Magy. Éremgyűjtők Szervezete Nógrád m-i Szerv. 30 p. ill.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*] GARAMI Erika: A Magyar Nemzeti Múzeum új szerzeményei. = pp@, 2003. (Évfordulók események)

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*] GARAMI Erika: Újdonságok a múzeumban. = MNBHír, 2003. (07.04.). p. 8.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*] PALLOS Lajos: A Magyar Nemzeti Múzeum új szerzeményei, 1997-2002. = TMSzle, 2003. 3. p. 163–176.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*] PALLOS Lajos: The Numismatic Collection. In: Two Hundred Years' History of the Hungarian National Museum and its Collections. Budapest. 2004, 151–183 p.

[*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*] PALLOS Lajos: Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban - 2003. = TMSzle, 2004. 3. p. 209–214.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] BALOGH Éva – BALOGHNÉ ÁBRÁNYI Hedvig: Bemutatjuk a Magyar Numizmatikai Társulat könyvtárát. = MúzHír, 25. 2004. 6. (06.). p. 209–210.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] FOUKAL, Martin: Jubileum mad'arské numismatické společnosti. = SbZ, 2003. 103-104. p. 94–95.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] SÁRKÖZY Gabriella: A Magyar Numizmatikai Társulat kiadványai. = MúzHír, 25. 2004. 6. (06.). p. 211–213.

[*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] TORBÁGYI Melinda: Társulati élet 2002/2003. = NK, 102–103. 2003. p. 170–173.

Gesellschaftliches Leben 2002–2003.

HÁGEN [József]: Pécsiek a Semmelweis Múzeumban. = PD, 4. 2004. 5. (05.01.) p. 7.

MAKAI Ágnes → [*HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM*]

ÓVÁRI Ferenc → [*RÉPÁSY GYŰJTEMÉNY*]

PALLOS Lajos → [*MAGYAR NEMZETI MÚZEUM*]

[*PÉCSI VÁROSI MÚZEUM*] HÁGEN [József]: A százéve megnyílt Pécs Városi Múzeumról. = PD, 4. 2004. 12. (12.01.) p. 4–5.

RAÝMAN János → [*MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁG Orvosi Numizmatikai Szakosztálya*] ; [*MAGYAR ÉREMGYŰJTŐK EGYESÜLETE*] ; [*BÉCSI CSÁSZÁRI ÉREMTÁR*]

RAÝMAN János: A Pécsi Szent Eligiusz Társaság Serlegvacsorája. = ÉrLap, 2003. 80. (08.). p. 26.

[*RÉPÁSY GYŰJTEMÉNY*] ÓVÁRI Ferenc: A Répásy gyűjteményről. = ÉrLap, 2004. 84. (04.) p. 20–23.

ROMAN, Cristian → TORBÁGYI Melinda

SALLAY Gergely Pál → [*HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM*]

SÁRKÖZY Gabriella → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]

[*MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁG Orvosi Numizmatikai Szakosztálya*] R[ayman János].: Numizmatikai hírek. A Magyar Orvostörténeti Társaság Numizmatikai Szakosztály 2004. november 13-án tartotta őszi ülését a Semmelweis Múzeumban. = PD, 4. 2004. 12. (12.01.) p. 7.

[*MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁG Orvosi Numizmatikai Szakosztálya*] SÜLE Tamás: A Magyar Orvostörténelmi Társaság életéből. = OrvHl, 144. 2003. 26. p. 1609.
[*MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁG Orvosi Numizmatikai Szakosztálya*] SÜLE Tamás: A Magyar Orvostörténelmi Társaság életéből. = OrvHl, 144. 2003. 35. p. 1749.
[*MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁG Orvosi Numizmatikai Szakosztálya*] SÜLE Tamás: A Magyar Orvostörténelmi Társaság Orvosi Numizmatikai Szakosztályának története 1976-2001. = OrvtörtKözl, 2003. p. 219–230.
SÜLE Tamás → [*MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁG Orvosi Numizmatikai Szakosztálya*]
SZIJJ Jolán → [*HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM*]
SZILÁGYI Mihály → [*TÖRÖK NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
TORBÁGYI Melinda → [*MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*]
[*TÖRÖK NUMIZMATIKAI TÁRSULAT*] SZILÁGYI Mihály: A Török Numizmatikai Társulat hírei. = ÉrLap, 2003. 79. (06.). p. 25.

XXIII. ÁRVERÉSEK

A 2004-es Guiness World (Rekordok könyve) 100. oldalán a következők olvashatók. = ÉrHír, 12. 2004. 1. (01.). p. 3.
[*ÁRVERÉS* 90. Bt] HÁGEN [József]: Schlaraffia árverés. = PD, 4. 2004. 7. (07.01.) p. 6.
HÁGEN [József] → [ÁRVERÉS 90. Bt]
K. TÓTH László: I. József lett az első. = Műértő, 2004. (01.). p. 17.
K. T.[ÓTH] L.[ászló]: I. Lipót volt a király. = Műértő, 2004. (04.). p. 15.
K. TÓTH László: János aranya aranyat ért. = Műértő, 2003. (01.). p. 15.
K. T.[ÓTH] L.[ászló]: Jól szerepeltek a Rákócziak. = Műértő, 2003. (06.). p. 14.
K. TÓTH László: Kitüntető érdeklődés. = Műértő, 2004. (11.). p. 15.
K. T.[ÓTH] L.[ászló]: Az özvegy emléktallérja. = Műértő, 2004. (12.). p. 14.
K. T.[ÓTH] L.[ászló]: A papírpénz verte a fémet. = Műértő, 2004. (10.). p. 15.
K. TÓTH László: Rákóczi hamis Lipót-verete. = Műértő, 2004. (11.). p. 15.
K. T.[ÓTH] L.[ászló]: Rákóczi volt a megasztár. = Műértő, 2004. (06.). p. 15.
K. TÓTH László: A százezres már 190 ezret ér. = Műértő, 2003. (04.). p. 14.
K. TÓTH László: Taroltak az erdélyiek. = Műértő, 2004. (11.). p. 15.
K.[RISTÓ] N.[AGY] I.[stván]: Műtárgyak mérlegen. = Műértő, 2004. (11.). p. 14.

XXIV. KIÁLLÍTÁSOK

2003. október elsején konferencián emlékeztek a Pécsi Vasútigazgatóság megalakulásáról. [19. szd.-i vasúti részvények]. = PD, 3. 2003. 11. (11.01.). p. 8.
ÁRVA Attila: „Isten pénze". = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 26.
DENK, Roswitha – MOSER, Heinz – TURSKY, Heinz: 700 Jahre Prägen Europa. Jubiläumsausstellung – 700 Jahre Stadt Hall in Tirol. = HallerMbl, 7. 2003. 1–3. (06.). p. 6–77.
ÉREMBIENNÁLE. = PN, 2003. (06.23.). p. 3.
ÉREMKIÁLLÍTÁS. = Az Érem, 59. 2003. 1. p. 4.
GARAMI Erika: Kiállítás a Hold utcában. = MNBHír, 2003. (08.04.). p. 1, 5.
GARAMI Erika: Vitrintárlat. = MNBHír, 2003. (07.07.). p. 9.
GYŰJTŐSZENVEDÉLY. [Kovács Attila gyűjteményéből]. = PN, 2004. (06.19.). p. 6.
H[ÁGEN] [József]: Kiállítás. „Ki mit gyűjthet?". = PD, 3. 2003. 8. (08.01.). p. 3.
HÁGEN [József]: Természetbarát kiállítás Komlón. „Indulj el egy úton...". = PD, 4. 2004. 2. (02.01.). p. 8.
KIÁLLÍTÁS a FEK-ben. = PD, 3. 2003. 6. (06.01.). p. 4.
KŐRÖS László: Pénz, paripa, piktúra. Adományok visszaigazolása. = Műértő, 2003. (04.). p. 1, 7.
MAGYAR éremművészet Párizsban. = Műértő, 2004. (12.). p. 3.
A MAGYARSÁG és a világ fémpénzei. Tokaj. é.n., Tokaj Területi Fejlesztési Részvénytársaság. [12] p.
MOSER, Heinz → DENK, Roswitha
NYERGES Gabriella: Kiállítás éremkedvelőknek. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 30–35.
Eine Ausstellung für Medaillensammler
Exhibition for medal fans
PAZAR László: Kiállítás Mohácson. = PD, 3. 2003. 12. (12.01.). p. 7.

R.[AÝMAN] [János]: Kiállítás a Mecsek Egyesület emlékére. = PD, 3. 2003. 10. (10.01.). p. 3.
RAÝMAN J.[ános]: Pécsi Tudományegyetem Egyetemtörténeti Múzeuma. Pécs, 2004. szeptember. = PD, 4. 2004. 10. (10.01.) p. 8.
S.[ÜLE] T.[amás]: Érmek a Sóházban. = PD, 4. 2004. 11. (11.01.) p. 8.
SÜLE T.[amás]: Részvény tárlat. = PD, 3. 2003., 10. (10.01.). p. 7.
SZLIVA László: Pénzkiállítás Szentkirályon. = ÉrHír, 11. 2003. 5. (09.) p. 3.
TURSKY, Heinz → DENK, Roswitha

XXV. EGYÉB RENDEZVÉNYEK

BAJA. [Éremgyűjtők cserenapja]. = PN, 2004. (12.31.). p. 5.
A BAJONETT remekül megfér az érmek mellett. = ZH, 59. 2003. 207. (09.05.). p. 9.
[*BARANYA* megyei éremgyűjtők országos éremgyűjtő találkozója] *MEGHÍVÓ*. = PD, 3. 2003. 3. (04.01.). p. 8.
[*BARANYA* megyei éremgyűjtők országos éremgyűjtő találkozója] *MEGHÍVÓ*. = PD, 3. 2003. 5. (05.01.). p. 8.
[*BARANYA* megyei éremgyűjtők országos éremgyűjtő találkozója] *MEGHÍVÓ*. = PD, 3. 2003. 9. (09.01.). p. 3.
EGERSZEGI [Zoltán] → [*HÓMAN* Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem]
Az ÉREM a legművészibb tolmács. = Komárom-Esztergom Megyei Hírlap, 8. 2003. (08.09.). p. 2.
ÉREMGYŰJTŐK. = PN, 2004. (07.30.). p. 5.
ÉREMPARÁDÉ. = KmétLap, 100. 2004. 29. (08.12.). p. 4.
HÁGEN [József]: Az idei MÉE. Vándorgyűlésről. = PD, 3. 2003. 7. (07.01.). p. 8.
HÁGEN [József]: Meglátogattuk a város legrégebbi pénzintézetét. = PD, 3. 2003. 11. (11.01.). p. 6.
„*HÓMAN* Bálint" Numizmatikai Nyári Egyetem. Tata, 2003. augusztus 8-10. = Az Érem, 59. 2003. 2. p. 35.
[*HÓMAN* Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem] EGERSZEGI [Zoltán]: III. Hóman Bálint Nyári Egyetem. = PD, 3. 2003. 9. (09.01.). p. 7.
[*HÓMAN* Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem] EGERSZEGI [Zoltán]: IV. Hóman Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem. = PD, 4. 2004. 9. (09.01.) p. 8.
[*HÓMAN* Bálint Numizmatikai Nyári Egyetem] H: A MÉE és a Magyar Numizmatikai Társulat a tatai csoporttal együttműködve 2004. augusztus 13-15-én negyedik alkalommal szervezik meg a „Hóman Bálint Numizmatikai nyári egyetem" c. rendezvényüket. = PD, 4. 2004. 7. (07.01.) p. 8.
KECSKEMÉT. = PN, 2004. (07.15.). p. 5.
LÁTOGATÁS a Pénzverdében. = PD, 3. 2003. 11. (11.01.). p. 8.
LEÁNYFALUSI Károly → [*NUMIZMATIKAI Hírös Nap*] ; [*A MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Kecskeméti Csoportjának éves közgyűlése*]
A MAGYAR Éremgyűjtők Egyesületének Bajai Csoportja ismét megrendezi a Dél-Dunántúli éremgyűjtők találkozóját. = Délvidék, 12. 2003. 16. (05.22.). p. 2.
[*A MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Kecskeméti Csoportjának éves közgyűlése*] *MEGHÍVÓ*. = ÉrHír, 12. 2004. 2. (03.). p. 1.
[*A MAGYAR Éremgyűjtők Egyesülete Kecskeméti Csoportjának éves közgyűlése*] LEÁNYFALUSI Károly: Meghívó. = ÉrHír, 11. 2003. 1. (01.) p. 2.
A MAGYAR Orvostörténeti Társaság Orvos Numizmatikai Szakosztályának őszi üléséről. = PD, 3. 2003, 12. (12.01.). p. 8.
NÉGY ország képviselői az éremgyűjtők és filatelisták regionális cserenapján. = ZH, 59. 2003. 52. (03.03.). p. 4..
NUMIZMATIKAI hírös nap. = PN, 2003. (07.15.). p. 4.
NUMIZMATIKAI hírös nap. = PN, 2003. (07.25.). p. 7.
NUMIZMATIKAI Hírös Nap. = PN, 2004. (07.19.). p. 14.
[*NUMIZMATIKAI* Hírös Nap] *ÉRMÉSZEK* találkozója. = KmétLap, 99. 2003. (07.31.). p. 7.
[*NUMIZMATIKAI* Hírös Nap] ...ez évben is megtartjuk hagyományos numizmatikai „Hírös Nap" rendezvényünket.... = ÉrHír, 12. 2004. 3 (05.). p. 2.
[*NUMIZMATIKAI* Hírös Nap] LEÁNYFALUSI Károly: 17. Numizmatikai „Hírös nap" Kecskeméten. = ÉrHír, 11. 2003. 4. (07.) p. 1.
[*NUMIZMATIKAI* Hírös Nap] LEÁNYFALUSI Károly: Az idén is sikeres volt a „Numizmatikai Hírös Nap". = ÉrHír, 12. 2004. 5. (09.) p. 1.

[*NUMIZMATIKAI* Hírös Nap] *MEGHÍVÓ*. = ÉrHír, 11. 2003. 3. (05.) p. 1.
[*NUMIZMATIKAI* Hírös Nap] *MEGHÍVÓ*. = ÉrHír, 12. 2004. 4. (07.) p. 1.
[*NUMIZMATIKAI* Hírös Nap] PULAI Sára: Az éremgyűjtők hírös napja. = PN, 2004. (08.05.). p. 4.
[*NUMIZMATIKAI* Hírös Nap] PULAI Sára: Éremgyűjtők nagy találkozója. = PN, 2003. (07.28.). p. 4.
PAZAR László: Éremcsere Mohácson. = PD, 3. 2003. 9. (09.01.). p. 8.
PAZAR: Mohácsi éremcsere találkozó. = PD, 4. 2004. 9. (09.01.) p. 5.
PULAI Sára → [*NUMIZMATIKAI* Hírös Nap]
RAÝMAN [János]: Éremgyűjtők találkozója. = PD, 3. 2003. 6. (06.01.). p. 8.
REGIONÁLIS cserenap. = ZH, 59. 2003. 207. (09.05.). p. 9.
SÜLE Tamás: A Magyar Orvostörténelmi Társaság életéből. = OrvHl, 144. 2003. 12. p. 590–591.
[*TALÁLKOZÓ*]. [A mohácsi csoport meghívója]. = PD, 3. 2003. 7. (07.01.). p. 2.
UJHÁZY Lászó: Falerisztikai kongresszusok Keszthelyen. = Turul, 66. 2003. 1–2. p. 35.

XXVI. CÍMERTAN, PECSÉTTAN

BÁRÁNY Attila: Egy bihari család, az Álmosdi Csirék története. = Turul, 77. 2004. 3–4. p. 99–115.
BODOR Imre: Árpád-kori pecsétjeink II. Egyházi és világi pecsétek. = Turul. 75. 2002, 1–2. p. 11–22.
CSIZI István: A jeszenicei és budetini Szunyogh család. = Turul, 77. 2004. 3–4. p. 87–98.
HÁGEN [József]: Kováts Ferenc címerrajzoló. = PD, 3. 2003. 9. (09.01.). p. 5.
LALIA Gábor: Címeres városaink az ezredfordulón. = Bácsország, 2003. 1-3. p. 17.
NYÁRY Zsigmond: Nyáry de Bedegh et Berencs. Hét évszázad történetéből. Budapest. 2004, Heraldika. 335 p. – rec. PANDULA Attila = Turul, 77. 2004. 3-4. p. 146.
NYULÁSZINÉ STRAUB Éva: Címereslevél gyarapodás a Magyar Országos Levéltárban. = Turul, 66. 2003. 1–2. p. 29–32.
PANDULA Attila rec. → NYÁRY Zsigmond ; VRTEL', Ladislav
RAINER Pál: Egy megnemesített hajdúcsalád, a váradi Balássyak – másként Okányiak – címere, 1611, 1793. = Turul, 77. 2004. 1–2. p. 41–48.
T. ORGONA Angelika: Pecsételés, pecsétkészítés a Rákóczi-stabadságharcban. = Turul, 77. 2004. 3–4. p. 116–134.
VRTEL', Ladislav: Heraldická terminológia I. Martin. 2003, Slovenská geneologicko-heraldická spoločnost. 196 p. (Bibliotheca Heraldica Slovaca) – Rec. PANDULA Attila = Turul, 77. 2004. 1–2. p. 68.

XXVII. RECENZIÓK

B. B.: Mohácsi szükségpénzek. [RAÝMAN János – MÓRÓCZ Sándor: Mohácsi szükségpénzek.] = ÚjDN, 2003. (11.14.). p. 7.
BENKHE József → SÜLE Tamás
BÍRÓ-SEY Katalin → LEÁNYFALUSI Károly
BOGDÁNI Zsolt: Hiánypotló munka a Habsburg-fennhatóság alá került Erdély pénzügyi-gazdasági helyzetéről. OBORNI Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552–1556. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány (Fons Könyvek I.), Bp. 2002. 359 p. = EM, 65. 2003. 3–4. p. 112–113.
FRIEDBERG, Arthur L. → GEDAI István
FRIEDBERG, Ira S. → GEDAI István
G.[EDAI] I.[stván]: Alapkönyv az aranypénzekről. Arthur L. FRIEDBERG and Ira S. FRIEDBERG: Gold coins of the World – from Ancient Times to the Present. 7th Edition. Cliffton 2003. = Műértő, 2003. (05.). p. 19.
GYÖNGYÖSSY Márton: Új oszmán pénztörténet felé. [SREĆKOVIĆ, Slobodan: Ottoman Mints and Coins. Beograd. 2002.] = Klió, 13. 2004. 3. p. 104–108.
HÁGEN [József]: Baranyai Aurél emlékkönyv. [Emlékkönyv Baranyai Aurél gyógyszerész születésének centenáriumára. Gyógyszerészettörténeti tanulmányok. Szerk.: SZABÓ László Gy. – VARGHA Dezső: Pécs. 2003, Magyar Gyógyszerész Kamara Baranya Megyei Szervezete. 227 p.] = PD, 4. 2004. 3. (03.01.) p. 8.
H[ÁGEN] [József]: Pécsi Szemle. 2003/2. = PD, 3. 2003. 8. (08.01.). p. 8.
HÁGEN [József]: Új kiadvány. [Pécs-baranyai történelmi arcképcsarnok. CD-ROM. Pécs. 2003, Baranya Megyei Levéltár.] = PD, 4. 2004. 1. (01.01.). p. 6.

HÉRI Vera → LEÁNYFALUSI Károly
KÖNYV az éremművészetről. [TÓTH Antal: Asszonyi. Budapest. Szemimpex Kiadó. 211 p.] = Pécsi Hírek, 2003. 16. (12.18.). p. 5.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Új numizmatikai könyvek. MAKAI Ágnes – HÉRI Vera: „Kereszt, érem csillag. Kitüntetések a magyar történelemben". BÍRÓ-SEY Katalin: Bevezetés a római pénzek gyűjtésébe (Császárkor). = ÉrHír, 11. 2003. 2. (03.) p. 4.
MAKAI Ágnes → LEÁNYFALUSI Károly
MÓRÓCZ Sándor → B. B.
MÓZSIK Gyula → RAÝMAN János: Új könyv
NEJEDLÝ, Josef → RAÝMAN János: Börtönpénzek...
OBORNI Teréz → BOGDÁNI Zsolt
PAZAR László: Mohácsi szükségpénzek. = PD, 3. 2003. 12. (12.01.). p. 8.
RAÝMAN János: Börtönpénzek Csehszlovákiában. Jaroslav ŠŮLA: Platidla československých věznic 1948–1992. (Fizetőeszközök a csehszlovák börtönökben). Hradec Králové, 1994. 74 sz. füzet ; Josef NEJEDLÝ: Poukázková platidla v českém a slovenském vězeńství 1967–1996. (Fizetési utalványok a cseh és szlovák börtönökben.) Hradec Králové, 1999. 91. sz. füzet ; Josef NEJEDLÝ: Razítka na vězeňskych platidlech (Börtön fizetőeszközök bélyegzései.) Hradec Králové, 2000. 96. sz. füzet. = Az Érem, 60. 2004. 2. p. 23.
RAÝMAN [János]: Pénzügyi Szemle, XLVII. 2002. 9. (09.). = PD, 3. 2003. 2. (02.01.). p. 8.
R[AÝMAN] [János]: Új könyv. [A Magyar Belgyógyász Társaság Dunántúli Szekciójának fél évszázada (1953–2003). Fifty Years of the Transdanubian Section of the Hungarian Society of Internal Medicine. Szerk.: MÓZSIK Gyula – SÜLE Tamás. Budapest. 2003, Akadémiai Kiadó. 319 p.] = PD, 3. 2003. 8. (08.01.). p. 8.
RAÝMAN János → B. B.
SREĆKOVIĆ, Slobodan → GYÖNGYÖSSY Márton
SULA, Jaroslav → RAÝMAN János: Börtönpénzek...
S.[ÜLE] T.[amás]: Új könyv. [Dr. BENKHE József: 85 éves a Pathologiai Intézet Pozsony-Budapest-Pécs 1918–2003.] = PD, 2. 2003. 11.(11.01.). p. 5.
SÜLE Tamás → RAÝMAN János: Új könyv
SZABÓ László Gy. → HÁGEN József
TÓTH Antal → KÖNYV
VARGHA Dezső → HÁGEN József

XXVIII. TECHNIKA, RESTAURÁLÁS, TISZTÍTÁS

DOMOKI Ferenc: Számítógépes módszer a verőtő-változatok megállapításához. = ÉrLap, 2004. 85. (06.) p. 11–16.
DOMOKI Ferenc: Számítógépes módszer a verőtő-változatok megállapításához. = ÉrLap, 2004. 86. (08.) p. 3–10.
DOMOKI Ferenc: Számítógépes módszer a verőtő-változatok megállapításához. = ÉrLap, 2004. 87. (10.) p. 3–8.
ÉRMEK tisztítása. = ÉrHír, 12. 2004. 5. (09.) p. 3.
ILONKA Mária: Digitalizált éremgyűjtemény. = SE, 4. 2003. 7. (05.23.). p. 9.
REDŐ Ferenc: A számítástechnika szerepének múltja, jelen és perspektívái. Computer and numismatic. = NK, 102–103. 2003–2004. p. 5–9.

XXIX. METROLÓGIA

METROLÓGIÁK. I. rész: Denár pénzrendszerek. = ÉrLap, 2003. 79. (06.). p. 20–24.
METROLÓGIÁK. II. rész: Tallér rendszerek. = ÉrLap, 2003. 80. (08.). p. 17–21.
SALTZER Ernő: Pénzmérleg-készítő mesterek. = ÉrLap, 2003. 79. (06.). p. 9–14.

XXX. EGYÉB

ÉKSZEREK, érmek és órák. = PN, 2003, (12.09.). p. 6.
ÉRMÉK, mécsesek, fibulák. = PN, 2003. (02.17.). p. 1.
HIRDETÉSEK. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 28.
HIRDETÉSEK. = ÉrLap, 2003. 78. (04.). p. 27.
HIRDETÉSEK. = ÉrLap, 2003. 79. (06.). p. 27.
HIRDETÉSEK. = ÉrLap, 2003. 80. (08.). p. 31.
HIRDETÉSEK. = ÉrLap, 2003. 81. (10.). p. 28.
HIRDETÉSEK. = ÉrLap, 2003. 82. (12.). p. 28.
HIRDETÉSEK. = ÉrLap, 2004. 83. (02.). p. 27.
IDEGES volt, lebukott a határon. = PN, 2003. (08.14.). p. 1.
JAKAB Edit: Kincskeresők a bíróság előtt. = PN, 2003. (05.22.).
KÖZLEMÉNYEK. = ÉrHír, 12. 2004. 4. (07.) p. 4.
KÖZLEMÉNYEK. = ÉrHír, 12. 2004. 5. (09.) p. 4.
KÖZLEMÉNYEK. = ÉrHír, 12. 2004. 6. (11.) p. 4.
L[EÁNYFALUSI] K[ároly]: Egy pénztörvény, mely szerencsére nincs már érvényben. = ÉrHír, 12. 2004. 2. (03.). p. 2.
LEÁNYFALUSI Károly: Kedves olvasó! = ÉrHír, 12. 2004. 6. (11.) p. 1.
MÉG hogy nincs szaga!? Illatos kelet. = PN, 2003. (08.05.). p. 14.
MŰTÁRGYCSEMPÉSZFOGÁS a határon. = Műértő, 2004. (04.). p. 3.
O H: Hárommilliós ékszerlopás. = PN, 2004. (07.30.). p. 4.
[*A PÉCSI* Szemle 2002/4. számában megjelent numizmatikai témájú cikkek]. = PD, 3. 2003. 1. (01.01.). p. 8.
PÉNZÉRMÉK. = PN, 2004. (06.30.). p. 12.
RAÝMAN János: A múlt hírei. Numizmatikai vonatkozású érdekességek a Vasárnapi Újságból. = ÉrLap, 2003. 77. (02.). p. 24–25.
[*A VILÁG* legértékesebb pénzérméje]. = ÉrHír, 12. 2004. 1. (01.). p. 3.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ANZMIZMATIKAI KÖZLÖNY jelen kötete a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA támogatásával jelenik meg.
NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY herausgegeben von der UNGARISCHEN NUMISMATISCHEN GESELLSCHAFT mit der Unterstützung der UNGARISCHEN AKADEDEMIE DER WISSENSCHAFTEN

Tagtársaink figyelmébe

A társulati tagok tagsági díja 2006-ban évi 5500 Ft, amely magába foglalja a kétévenként megjelenő Numizmatikai Közlöny árát is.
A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint a tudományos kérdésekben való érdeklődés, új tagok felvételi kérelme, bármilyen a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1145 Budapest Pf. 282) küldendő.
A Társulat könyvtára hétfőn 16–18, szerdán 10–16 óráig, és csütörtökön a hivatalos órák alatt 16–19.30 áll a tagok és az olvasók rendelkezésére.
A Társulat tisztségviselőit rendszerint csütörtökön a hivatalos órák alatt kereshetik fel tagtársaink hivatalos ügyeikkel, de célszerűbb az előzetes telefon megbeszélés időpont egyeztetés céljából.
Telefonszámunk: 327-07-04
E-mail címünk: mnt@numizmatika.org
Honlap: http://www.numizmatika.org

HU ISSN 0230 – 0583

Nyomdai munkák
VERANO KFT.
Budapest

Numismatica
ÉREM BOLT

Ókori, középkori és modern pénzek
vétele – eladása
Próbaveretek! Utánveretek! Fantáziapénzek!
Keresünk különleges vereteket, ritkaságokat
magas áron
Ritka papírpénzeket és kitüntetéseket
vásárolunk készpénzért vagy bizományba
Gyűjtemények vétele, eladása

H 1051 Budapest, Vörösmarty tér 6.
Tel./fax: 00-36-1-337-49-08,
E-mail:nudel-numis@freemail.hu
Mobil: 00-36-20-952-88-44

Pannonia Terra
L. A. Numizmatika Kft.

Antik pénzek, Árpád – Vegyesház,
Habsburg, Erdély, modern pénzek, bankjegyek,
részvények, történelmi értékpapírok,
papírrégiségek, kitüntetések, jelvények, militaria
Vétel és eladás (ingyenes értékbecslés)
Árverés évente több alkalommal!

Iroda és üzlet:
1074 Budapest,
Dohány u. 1/A

Telefon/Fax:
(36-1) 267-0707

Nyitva tartás:
hétfőtől-péntekig: 10^{00}–18^{00}
(kedden: 10^{00}–15^{00})

Üzlet:
1053 Budapest,
Múzeum krt. 17.

Telefon/Fax:
(36-1) 266-3405

Nyitva tartás:
hétfőtől-péntekig: 10^{00}–18^{00}
(kedden: 10^{00}–14^{00})

e-mail: info@numizmatika.axelero.net
internet: www.pannoniaterra.hu

MONETA NOVA
BUDAPEST

Magyar, Habsburg és erdélyi pénzek, -
bankjegyek
Jelvény - kitüntetés
Emlékérem - plakett

Adás - vétel
Numizmatikai árverések rendezése

Szomolányi Gábor

Tel.: (36) 20-570-5252
Fax: (36-1) 240-2347
Postacím: 1391 Budapest, Postafiók 223